

MAHMAD PAIGAMBAR

MODI R. C.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

ગુજરાત કોપીરાઇટ વિભાગ |

અનુક્રમાંક ૯૨૩૩૯ કિમત

ગ્રંથનામ મહઠમદ પંચગમ્બર

વર્ગાંક ૫૭:૩૩

શ્રી સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા.

પુસ્તક ૧૨ મું.

મહામહા પયગમ્બર.

—અનુવાદક—

રામલાલ ચુનીલાલ મોદી.

મુરત.

પ્રકાશક.-

મુદ્રક:-

અંબાઈદાસ બાબરભાઈ પટેલ. શા. હરજીવનદાસ અમરસી.

કે. સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા

ધી શારદા વિજય પ્રી. પ્રેસ.

આશ્રમ-નડીઆદ.

અમદાવાદી બજાર-નડીઆદ.

ઈ સ. ૧૯૨૫.

સંવત ૧૯૮૧

મૂલ્ય પાંચ આણંદ આર આના.

૨૬ આણંદ દસ આના.

પ્રાસ્તાવિક

ભિન્નભિન્ન જાતિ અને ધર્મના માનનારામાં ભિન્નતા હોના છતાં જો તેઓ એક બીજાની સરથા અને ભાવનાઓ તરફ માનની દ્રષ્ટિએ જોતાં શીખી લે, તો બહુ વિવાદ, કલહ કકાસ અને દ્વેષ દૂર થઈ જાય હિંદુ મુસલમાન એકતાના આ યુગમાં હિંદુઓની એ ફરજ છે કે તેમણે પોતાના મુસલમાન દેશવંશુઓના ધર્મ સિદ્ધાંત વગેરે જાણી લે. ઇસ્લામીઓને પોતાના ધર્મના પયગંબર સાહેબનું જીવનચરિત્ર વાંચવું તેટલું જ જરૂરી છે એ વિચારીને આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે અને અમને હિમેદ છે કે હિંદની બે આંખ સમાન આ બે ભાષાંધ કામમાં હાલમાં ચાલતો વિખવાદ મટીને એજલામનો વધારો થાય અને દેશની અધોગતિ દૂર થાય.

વેણીલાલ પટેલ.

નિવેદન.

કદરદાન ગ્રાહકોને,

શ્રી જગત્પિતા પ્રભુની પ્રાર્થા કૃપાએ તેમજ કદરદાન ગ્રાહકોની મમતા ભરેલી કૃપાએ ‘ પ્રકુદ્ધ નાટક ’ માં જાણીયા મુજબ અમે આપની સેવામાં રજુ થઈએ છીએ. હવે પછીનું ચાલુ સાલના જેલા પ્રસ્તક તરીકે લગ્ન કે જીંદગીની જેલ ? નું પુસ્તક બહાર પડશે અને તે અમારા નિયમ મુજબ ગ્રાહકો ઉપર આવના એટલે ત્રીજા વરસના લવાજમને પેટે વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. જેમણે ગ્રાહક રહેવા ઇચ્છા નહિ હોય, તેમણે તરતજ જવાબ વાળવો કે જેથી સાદા બુક પોસ્ટથી મોકલવામાં આવે. જવાબ નહિ મળે તે દરેક ગ્રાહકમાંથી તરફ વી. પી. થી પુસ્તક રવાના થશે, અને અમને આશા છે કે ભારે ખોટમાં કામ કરતી આ સંસ્થાને કોઈ વી. પી. રિફ્યુઝ કરી વધારે નુકશાનમાં ઉતારવાનું પસંદ તો નહિજ કરે.

અમારા કદરદાન ગ્રાહકો જોઈ શક્યા હશે કે મોટા કે વહેલા ન્યારે અમે જાહેર કરેલાં પુસ્તકો પ્રકટ કરી રહ્યા ન્યારેજ નવા લવાજમની માગણી કરી છે અને અમને ઉમેદ છે કે અમારા દરેકદરેક ગ્રાહક ગ્રાહક તરીકે ચાલુ રહેવાની મહેંગાની ખતાવશે.

નવી યોજના.

સાહિત્ય કુંજ અંચમાળાને આથી વધારે સુંદર સ્વરૂપમાં અને મારી રીતે બહાર પાડવા અમે વિચાર ચલાવી રહ્યા છીએ.

પણ સૌથી મોટી વાત એ કે એ સંબંધી ગ્રાહકોએ પણ થોડી થોડી મદદ કરવાની જરૂર છે. બે દરેક ગ્રાહક પાંચ પાંચ ગ્રાહક વધારી આપવાનું માથે લે તેમ અમારા ચાલુ ગ્રાહકો પાસેથી ચાલુ આવૃત્તિનું રૂ. ૨-૮-૦ અને ઉચ્ચ આવૃત્તિના રૂ. ૩-૮-૦ લવાજમ લેવામાં આવશે નવી. થનાર ગ્રાહકો પાસેથી ચાલુ આવૃત્તિના રૂ. ૩-૦-૦ અને ઉચ્ચ આવૃત્તિના રૂ. ૪-૦-૦ લેવાશે.

આ લવાજમમાં

(૧) ૧૫૦૦ પુન્ટનું વાંચન આપવું.

(૨) પુસ્તકોમાં કાગળ પુડા વગેરેમાં મુદ્રાગે કંવો કાગળ સારા મજબુત વાપરવા અને પુડા વધારે સારા ટકાઉ અને દેખાવડા કરવા.

આરા છે કે અમારા ચાલુ ગ્રાહકો અને વાંચકો ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવરાતી દરેક ગ્રાહક એ.છા.મા એ.છા. પાંચ ગ્રાહક કરી મોકલશે આ યોજનાનો કેટલાક ગ્રાહકોને લાભ હુકમુદત માટે છે. પાછળથી થનાર ગ્રાહકોને આઠ ગ્રાહક આના વધારે આપવા પડશે.

છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. નું કારણ

અમારી અથમાળાના નિયમ મુજબ અમે દર મેસા છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલાવી આપીએ છીએ તેજ મુજબ લાગુ કે જીંદગીની જલ્દી વી. પી. થી મોકલાવીશું કેટલાક ગ્રાહકો કહે છે કે છેલ્લું પુસ્તક કેમ વી. પી. કરો છો તેનું કારણ માત્ર એટલું જ રહે છે કે ત્રીજા પર્વે અમુક ગ્રાહકો સ્થાયી રહે તેટલીજ

નકકલો અમારે પુસ્તકોની છાપવી એવો ધરાદો રાખ્યો છે. અને તે કારણેજ અમોએ આ સ્ત્રીમ પચદ કરી છે આશા છે કે અમારા માનવતા ગ્રાહકો અમારી યોજનાને જરૂર વધાવી લેશે.

કેટલાક ગ્રાહકોને ધીરજનાં કાળ્યો, જોગમ કે બક્ષા ? અને ગૌરીની નકકલો ખુદી જવાથી મોકલી શક્યા નથી. તેવા દરેક ગ્રાહકને નવા વસના લવાજમમા પાનાના ફાળે આવતુ લવાજમ ગળીનેજ વી. પી. કરવામા આવશે.

નિયમિતતા,

આવતા વસે અથમાળા બહુજ નિયમ પુરસ્સર ચાલશે તે બદલ અમોએ અત્યાર આગમચથીજ તૈયારીઓ કરી દીધી છે. ત્રીજા વરમનુ પ્રથમ પુસ્તક લખાઈ તૈયાર થઈ જવા આવ્યુ છે તેમ ત્યારપછીનાયે પુસ્તકો બહુજ ત્વરાએ કાળજીપૂર્વક પ્રકટ કરવામાં આવશે એટલે અમારા ગ્રાહકોને ત્રીજા વરમના પુસ્તકોની ઉધરાણી બદલ એક કાગળ પચુ લખવાની જરૂર રહેશે નહિ. એટલે આવતા વરમની નિયમિતતા બદલ અમો પુરેપુરી તૈયારી કરીનેજ આ વસનુ છેલ્લુ પુસ્તક આપને વી. પી થી મોકલવાની ઉમેદ રાખીએ છીએ

મારા બેહી શ્રી માણેકલાલ હરજીવનદાસ શાહ અને એક ઇસ્લામી સુપ્રમિદ્ધ લેખક આ બન્ને લાઇઓએ આ પુસ્તકના પ્રુફસ જેવામા બને તેટલી સહાય કરીધી છે. તદ્ ઉપરાંત લાભ મલીકે આ પુસ્તકમા કેટલીક જગ્યાએ ઇસ્લામી બધુઓને કચીકર શબ્દો થઈ પડ તેવી ભલામણો કરી તે બાબને તેમણે બનતી સુચનાઓ કરેલી એટલે આ પુસ્તકને બહુજ સુંદર સ્વરૂપમા રજુ

કરી શક્યા હોઈએ તો તે ભાઈ મલીક અને શ્રી માણેકલાલભાઈ-
નીજ નિસ્વાર્થ વૃત્તિને આભારી છે, જેથી આ બન્ને બન્ધુઓનો
હું પૂર્ણ આભારી છું.

લેખકોને,

અથમાળાના પુસ્તકોના લખનાર શ્રી વેણીલાલ રંગીલદાસ
પટેલ, શ્રી કવિ ધીંગ્ણભાઈ, શ્રી બાલકૃષ્ણ ચુનીલાલ જોશી (જ્યોતિ)
શ્રી નટવરલાલ વીમાવાળા, શ્રી રામલાલ ચુનીલાલ મોદી એ
સર્વેનો આ સસ્થા પ્રતિભો સહકાર માટે હું તેમનો ઋણી છું
અને મને ભવિષ્યમાં પણ તેવીજ રીતે મદદ કરતા રહેશે એમ
આશા રાખું છું અને ફરીથી બહેર આભાર માનવાની ફરજ
સમજું છું કે આ ભાઈઓએ માળાના પુસ્તકો લખી આપવાને
નિસ્વાર્થ પણ ઉત્તમોત્તમ સેવા બજાવી છે.

આમડી કાળી પટે છે એમ સાચીન કરનારને રૂ. ૫૧) ઇનામ
વગર ઇન્તએ વાળ કાઢવા-માણુઓનો શહેનશાહ

શાન્તિ સોપ.

૨. નં. ૨

પાંચ મીનીટમાં કડકમા કડક વાળને નાખુદ કરી આમ-
ડીનો અસલ રંગ કાયમ રાખે છે કોઈ પ્રકારની દહાય
બગતી નથી. ઈંગ્લેન્ડ ત્રણ ગોટીના આના બાર.

દરેક ઠેકાણે વેચાય છે અગર લખો:—

શાન્તિઅન્દુ ઓફીસ—નડીઆદ.

સ્થપાયું } સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા } સં. ૧૯૭૭
 { ઈસ. ૧૯૨૦
 આશ્રમ—નડીઆદ.

ઉદ્દેશ જુદી જુદી કામ વચ્ચે એકનાગે પ્રચાર કરતા અને
 ટકાવી રાખવા બધી કામને એક સરખી રીતે ઉપ-
 • • • ગોગો થઈ પડે તેવી જાતનું વાંચન સરનામા સરતી
 • • કિમતે બહાર પાડવું.

પુસ્તકો રાષ્ટ્રીય, ગૃહસ્થ, સાંસારિક, ધાર્મિક, ઐતિહાસિક,
 ડિક્શનરી, સ્ત્રીઉપયોગી છ વિષયો ઉપર નવલકથા
 • • • નાટકો, કાવ્યો, જીવનચરિત્રો, વાર્તાઓના પુસ્તકો
 • • માની, સરળ, સુંદર અને સચોટ ભાષામાં જોગદાર
 શૈલીમાં લખાયેલા હોય છે.

લોકમત દેશનાયકો, વિદ્વાનો, રાજમહારાજગણો, વર્તમાન-
 પત્રો, માસિકો, લેખકો, કવિઓ અને સખ્યાબધ
 • • • વાચકોએ ગ્રંથમાળાની અને પુસ્તકોની મુક્ત કહે
 • • પ્રશંસા કરી છે.

નિમંત્રણ આશ્રમના મર્ચન્ટે એકવાર જોવા માટે ગ્રંથમાળાના
 તેમજ બાણાવળી અડવાડીકના ગ્રાહક થવા.
 • • • પુસ્તકો અને અડવાડીકના જાહેરાત આપવા જામ
 • • ભલામણ છે. આ સેવાધર્મ જનવર્તા આશ્રમને
 સખત નુકસાન ખમવું પડ્યું છે તમે ગ્રાહક થઈ
 અને કરી આપી તેમજ બીજી રીતે ખનતી દરેક
 મદદ કરી ઠંવા પુણ્ય સચય કરશો ?

ઔન તત્રી } મત્રી,
વેળીલાલ પટેલ } અંબાઈદાસ બાબરભાઈ પટેલ
 વિક્રમભુવન, હરીપુરા } રામોલકર.
 મુરત. ન. ૧૭ } નડીઆદ

આ પાતું દરેક જાણે વાંચવું.

- (૧) આ પુસ્તક પંચીનું લગ્ન કે છુદ્દગીની જેવું ? તુરંતજ વી. પી. થી રવાના થશે ગ્રાહક નહીં રહેનારે વખતમર લખી જણાવવું એટલે જુક પોસ્ટથી મોકલીશું.
- (૨) આવના વર્સે લવાજમમાં વધારો થશે પૃષ્ઠો ૧૨૦૦ ને બદલે ૧૫૦૦, પુકા અને કાગળો ઘણા સરસ વપરાશે. ચાલુ ગ્રાહકો માટે કંઈપણ વધારે લવાજમ લેવાનું નથી.
- (૨) જ્યાંય માટે હમેશાં રીપ્રાઇઝ ડાઉં લખવો એટલે તુરંતજ ઉત્તર મળવામાં દીલ થાય નહીં વધુ પોતાનો ગ્રાહક નજરે લખવાને ભુલવું નહિ.
- (૪) અંધમાળાને આ વર્સે પણ હજાર પંદરસો રૂપીઆની નુકશાની વેદવી પડી છે. આપ ગ્રાહક કાયમ રહેવા ઉપરાંત પાંચ પાંચ તો ગ્રાહક જરૂર મોકલશેજ.
- (૫) નવા વર્સના પુસ્તકો જાણે માસના અંતરે નિર્મીત પ્રકટ થશે. એટલે આ વર્સના જેવી મુદત લેવાશે નહીં તેની દરેક ગ્રાહકે ખાતરી રાખવી.
- (૬) માળા પ્રતિ નિય હુમલાઓ કરનારની અવગણી શિખામણથી હમેશાં ચેતીને રહેવું અને તમારી જે મમતા ભરી માયાળુ લાગણી અંધમાળા માટે છે તેથીયે વિશેષ રાખવા અમારી આપ સર્વે ગ્રાહકો વાંચકોને લલામણુ છે.
- (૭) આવના વર્સના પુસ્તકોની ચુંટણીની જા ખ. આ સાથે આપેલી છે. આ વર્સથીયે આવતા વર્સમાં અવર્ણનિય ક્ષીમતી ગ્રંથો અમે આપની સેવામાં રજુ કરીશું.
- (૮) પ્રથમ વર્સના શેટ ખલાસ થયા છે માત્ર નૂજલ્લા અને નવવહલરીનીજ થોડી નફાક વધેલી છે.

ગ્રંથમાળાના ૩૭ વરસના ગ્રંથો ચાલુ ગ્રાહકોનેજ માત્ર.

—અઢી રૂપીઆમાં

ખારસો પાનાનું વાંચન—

(૧) તારણહાર:—

ક્રાંસના જગવિજ્યાત લેખક આનાતોલ ક્રાંસની
એક રસિક નવલકથા.

(૨) કપિજલા:—

જર્મન કવિ શિલરનું એક સુંદર નાટક.

(૩) અઢારમી સદીનું ક્રાંસ:—

અથવા એ રાજ્યક્રાંતિનો યુગ વિકટર હ્યુગોની
પ્રજા જીવનમાં નવચેતન રેડતી અપૂર્વ નવલકથા.

(૪) કેટલીક વાતો:—

દુનિયાના જાણીતા લેખકોની રસભરી વાર્તાઓ.

(૫) દોરંગી દુનિયાં:—

ખંગાળાના સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર ચાર્લ્સ ડ્ર
વંદોપાધ્યાયની હિંદુ સંસારનો ચિતાર રચુ કરતી
નવલકથા.

સાહિત્ય કુંજ ગ્રંથમાળા.

અમારાં પુસ્તકો.

મહાર્ણવ.

શુભળહાર.

સીતા વનવાસ.

પૃથ્વીમા.

દેશબંધુ દાસ.

નૂરજહાં.

નવવલ્લરી.

ધીરજનાં કાવ્યો.

બેગમ કે બલા ?

ગૌરી.

પ્રકુલ નાટક.

મહામહા પયગંબર.

લગ્ન કે છંદગીની જેલ?

અમારા લેખકો.

અંબાઈદાસ રામોલકર

લીખાભાઈ પુ. ગોધરાંકર.

વેણીલાલ આર. પટેલ.

મોતીલાલ કાળીદાસ પટેલ.

નાગરદાસ ઈ. પટેલ.

કવિશ્રી ધીરજ.

બાલકૃષ્ણ ચુનીલાલ ભેશી.

(જયોતિ)

વીમાવાળા બ્રધર્સ.

રામલાલ ચુનીલાલ કણીયા.

અહી રૂપીઆમાં ખારસો પાનાનું બાંચન.

સાહિત્ય કુંજ ગ્રંથમાળા.

નડીઆદ. (ગુજરાત)

૩૦ શ્રી.

“અમુલ્ય લાભ”

“નસીબ સુધારવાનું અમુલ્ય દેવી સાધન.”

શ્રી વપ્તીદેવી, વિધાત્રાદેવી, છઠ્ઠીનાલેખ લખનાર દેવીનો પાઠ દરરોજ કરવાથી, સાંભળવાથી, ઉપાસના કરવાથી પુત્રની ઇચ્છાવાળાને પુત્રની, સ્ત્રીની ઇચ્છાવાળાને સ્ત્રીની, દ્રવ્યની ઇચ્છાવાળાને દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. પાઠ નાનો છે પણ અમુલ્ય ફળદાતા છે. બાળકો માંદા રહેતા હોય; સંતાનમાં પુત્રીજ હોય, ફક્ત એકજ સંતાન થઈ મરણ પામ્યા પછી કંઈ ના હોય, ગર્ભ રહી ટકી શકતો ન હોય, વિગેરે શરીરનાં દુઃખો માટે આ પાઠ દેવી અસર કરે છે. સર્વને ઉપયોગી છે.

ફક્ત રૂ. ૧-૪-૦ સવા રૂપીયો મનીઓર્ડરથી મોકલનારને અથવા વી. પી. થી મંગાવનારને પાઠ મોકલી આપવામાં આવશે. પાઠ મંગાવી, વાંચી, ખાત્રી કરી જીઓ. અંતરનો ખુલાસો ખુલાસાવાર પત્ર લખવાથી વિધી સાથે આપવામાં આવશે. પત્ર વહેવાર નીચેના સરનામે કરવો.

અમરતલાલ છોટાલાલ.

ઢાળની પોળ, આશાપુરી માતાને ખાંચે ઘર નંબર ૩૫૦૪

અ મદાવાદ બી. બી. એન્ડ સી. આઇ. રેલ્વે.

અથવા

બ્રહ્મચારી, સપ્તરૂપી આશ્રમ,

જમાલપુર દરવાજા બહાર.

સાચરમતી નદીના કાંઠે-**અ મદાવાદ.**

મહામંડળ ચેગમ્બર.

પ્રકરણ ૧ લું.

અરબસ્તાન અને આરબો.

મહત્તિનું જ્ઞાનનક શ્રીલાલેત્ર તેજ અરબસ્તાન !
આરે દિશાઓમાં પચાસ પચતી અનંત રેલી જ્યાં
સુધી નજર પહોંચે ત્યાં સુધી દ્રષ્ટિ ઓચર જતી હતી.
અત્રે વચસાં વચસાં રેલીઓના મેટા પહાડો જાણે પ્રવનમાં એકે
પ્રદેશમાંથી હડતા હોય ત્યાં એવું દેખાતું સિપાણુ દ્રશ્ય !
હિપર અનંત આકાશ અને નીચે ભુખા તો દિગંત વ્યાપી મહ-
ભૂમિની રસહીનતા, અને ઉજળડ પ્રદેશમાં નજર પડતાં કવચીત્
કવચીત્ પ્રગુડીનાં વૃક્ષો ! તે હિપરાંત પેલા ગજરાયણા, તરત્યા
તથા ચિતાપુર મુસાફરોનાં દ્રશ્યો ! મહિનાઓના મહિનાઓ અત્રે
સહીઓ પર સહીઓ આગ્રા પીટી જતી અને એજ લ્ય તેમજ
એજ અનંત રેલીના કુંગરોનાં આકાશમાં તાંકવ વૃત્તો, અને એ
તાંકવ વૃત્તોમાંએ એજ કાહાકાર કયમચી રહેતો.

શુબક, ગાદ, નિરસ, ફૂલ અને લીલોતરીલીન પ્રદેશ, કેવળ
અનંત અસીમ રેલીનો પ્રદેશ તેજ અરબસ્તાન ! આજા અરબ-
સ્તાનમાં તજી જ્ઞાનના લોક રહેતા હતા. એક જાતિ તે નગરોમાં

નિવાસ કરનારી અને આફ્રિકા, ઇરાન તેમજ હિંદ સાથે વેપાર કરનારી જાતિ ! બાજુ જાતિ ઉંટ મારફતે મીસર, પેલેસ્ટાઇન, સીરીયા વગેરે પ્રદેશોમાં વેપારને લગતી વસ્તુઓ પહોંચાડનારી ક્રામ. અને ત્રીજી પ્રજા ઉંટ, ઘોડા, બકરાઓ લઇ જગ્યાએ જગ્યાએ રખડનારી જાતિ. આ ત્રીજા પ્રકારની જાતિના લોક ધરખાર વિનાના તેમજ જીવનથી મૃત્યુ મુખીનાં પ્રવાસી હતાં. દશ દિવસ અહીં અને દશ દિવસ તહીં એમ જંગલ જંગલ ધ્રુમતાં. તેઓ ‘ બેદુઇન ’ (બદુ) કહેવાતાં.

આ ચિરપ્રવાસી બેદુઇન જાતિ અરબસ્તાનની મુખ્ય નિવાસી છે. એ સ્વાતંત્ર્યપ્રિય બેદુઇનો જેમ સૌકાઓ પહેલાં આ કાસન-હિન અનંત રેતીપૂર્ણ પ્રદેશમાં ધ્રુમતા, તેમ આજેય ધ્રુમે છે. એ લોકો કહે છે, કે “ પરમાત્માએ અમને મુકુટને સ્થાને ફેંટા, કિલ્લાને સ્થાને તલવાર, ધરને સ્થાને વસ્ત્ર અને કાચદાને સ્થાને કવિતા અર્પી છે. ” એ લોક દાર્દની હુકુમત સ્વીકારતા નથી—માને છે, સ્વતંત્ર પક્ષીની પેઠે અનંત આકાશની નીચે ધ્રુમવાનું ! અને માને છે, ભીમ ભીમ ટોળાઓ સામે ઈર્ષા-દ્રેષની આગ જલાવી લોહીની ધારા વહાવવાનું ! વર્ષના ચાર માસને પવિત્ર માની યુદ્ધમાંથી હાથ ખેંચી લે છે. અને એ ચતુર્માસ મુખી હયાબારોની ધારોને છુટ્ટી કરે છે. એ ચતુર્માસમાં જો કોઈ પિતૃધાતક દુશ્મન પશુ સામે આવતો તોએ અલજા અરબ જાત તેનો ત્રાગ સરખોએ વાંકો નજ કરતી ! એ આ અશિક્ષિત ક્રામની સંસ્કૃતિ નહિતો બીજું શું ?

અરબસ્તાનમાં જેમ કાચદાની હુકુમત નહોતી, તે પ્રમાણે

સામાજિક શાસન પણ ન હતું. એક સાધારણ વિચાર સ્ફુરતાં એક સખસ દશદશ વિસવિસ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરી લેનો-થકતો. અને થોડીજ મુશ્કેલીવા તેનો ત્યાગે કરી શકતો. બાળકોનો જન્મ થતાં તેને અમગળ માની દાટી દેવામાં આવતી એ લોકોની આજીવિકાનો આધાર વિશેષતઃ ચોરી પર હતો. નિદેશ તરફના કોઈ બેપારીને કંઈ માલ સાથે આવતો જોઈ તેઓ તેના પર તૂટી પડતા, અને તેને લૂંટી લઈ ભાગી જતા. એમ છતાંએ એ જાતિની અતિથી સત્કારની પ્રથાની પ્રથંસા કર્યા વિના નથી રહી શકાતું ! તરસ્યા, મહારાયલા અને આશ્રય વિનાના મુસાફરોને આરામ તેમજ મદદ આપવા માટે તો તેઓ કેટલીક વખત અંદર અંદર છદ્ધી મરતાં; અને એવોએ પ્રસંગ આવી જતો કે તલવારો ખેંચાતી! રાતના રસ્તો બૂલેલા મુસાફરોને પોતાના આશ્રયમાં બેસાડવા માટે એ લોકો હિંચા ઝાડોના પાદડાંઓને આગ લગાડતાં. જો એક વાર એમની સાથે બોજન લીધું, તો પછી તે મુસાફરને કોઈપણ દુશ્મનનો ડર ભાગ્યેજ રહેતો, એનો વાંકો વાળે ન થતો !

અનંત રૈતીના સમુદ્રમાં નિવાસ કરનાર આ આરખો પ્રાતઃકાળમાં સૂર્યોદયના દર્શન કરતાં ધણુંજ મોહીત થઈ જતાં. પ્રાતઃસૂર્યનાં તિલ્લુ કિરણોમાંથી વરસતી અગ્નિ જ્વાલાનો અનુભવ કરી એ લોકો એમાં કોઈ અનંત દેવી શક્તિનો અનુભવ કરતા. અને સૂર્ય અસ્ત થતાં ધીમે કદમે નજીક આવતી નિશાના અંધકારમાં અસંખ્ય નક્ષત્રો તેમ તારાગણોનો ચમકાર જોઈ તેઓ આશ્ચર્યથી ચંભી જતાં, અને ભય. ભક્તિ તથા આશ્ચર્યની મિશ્ર લામણીઓ સાથે હસ્ત યુગલ હિંચા કરી, ધુંટણીએ પડી પ્રાર્થના

કન્વા મંડી પડતાં ! નિર્મળ આકાશમાં જેમજેમ ચંદ્રોદય થતો જતો તેમતેમ હાહાકાર કરતી મરૂભૂમિ પર અસુતની વર્ષાહેલી થતી. અને તે સમયે તે અતૂલ સૃષ્ટિસૌંદર્યથી મોહિત થઈ તે અનુભવ આરબ નિવાસીઓ તેનું પૂજન કરતાં.

એ ઉપરાંત સાંત રાત્રિનાં સાંત પહેરોમાં લાગ્યો નક્ષત્રોનું દલનચક્રન, શૂન્ય આકાશમાં મેઘમંડળ ઘેરાતાં વર્ષાનું વરસવું, નન સરખા બીજમાથી વૃક્ષનો ઉદ્ભવ અને વૃક્ષોમાંથી ફળફૂલના ઉત્પત્તિ થતી જેમ એ લોક સંસારના સચાલકનાં અસ્તિત્વમાં માન્યતા ધરાવવા લાગ્યા, અને ભય, ભક્તિ તેમજ આશ્ચર્યથી તેનું પૂજ્ય નામ લઈ પ્રણામ કરતાં !

સૂર્ય, ચંદ્ર અને નક્ષત્રો ઉપરાંત એ લોક ધોડા, ઉંટ આદિ જાનવરો તેમજ વૃક્ષો તથા પર્વતોની પણ પૂજા કરતાં. ભિન્નભિન્ન વંશોનાં-પક્ષોનાં ભિન્નભિન્ન ઈષ્ટ દેવતા અને મંદિરો હતાં. પૂજા કરનારા (આરબો) પોતાના ઈષ્ટ દેવતાને પ્રસન્ન કરવા માટે મનુષ્યનું બલિદાન આપી પોતાને ધન્ય ભાગ્ય સમજતાં હતાં. મક્કા-નગરનું “ કાબા ” નામક મંદિર આ સૂર્ય વંશોનું પૂજ્ય દેવાલય હતું. એ મંદિરમાં ૩૬૦ મૂર્તિઓ હતી. એમાની એક મૂર્તિની પૂજા આખા વર્ષમાં એક વખત થતી. હસ્તી સનના ઇટલાંએ વર્ષ પહેલાંથી એ મંદિર પ્રસિદ્ધ હતું.

મુહમ્મદના જન્મથી ઘણુંજ વધે પહેલાં અરબસ્તાનમાં યાહુદી ભોડોની વસ્તી જગ્યાએ જગ્યાએ હતી. રોમન ભોડાએ ચેલેરટાઇનનો ઇલાકો જીતી લઈ યાહુદીઓ પર જીલમ ગુજારવા માંડ્યો. અને જ્યારે યાહુદી ભોડોના મુખ્ય નગર જેરૂસાલેમને

પણ રોમનોએ જલાવી ભસ્મ કર્યું ત્યારે સદા સર્વદાને માટે સ્વદેશની મોહમાયાનો સાગ કરી હજારો યાહુદીઓ અરબ-સ્તાનમાં આવી વસ્યા.

એ પ્રમાણે યાહુદીઓ સાથે અરબસ્તાનમાં યાહુદી ધર્મ દાખલ થયો. યાહુદી ધર્મ અનુસાર ઈશ્વર નિરાકાર છે, તે માન્યતા છતાં તેને છાટી એ લોક ઇશ્વરની કલ્પિત મુર્તિઓ બનાવી પૂજવા લાગ્યા. પરિણામ એ આવ્યું, કે યાહુદીઓ આરબ નિવાસીઓને જે આદર્શની દિક્ષા ન આપી શક્યા.

એકલો યાહુદી ધર્મ નહિ, પણ ઇસાઇ ધર્મ પણ અરબ-સ્તાનમાં દાખલ થયો. પ્રસિદ્ધ ઇસાઇ સન્ધ્યાસી સેન્ટ પૉલ અરબ-સ્તાનમાં ઇસાઈ (Christian) ધર્મનો પ્રચાર કરવા ગયો, જ્યારે ઇસાઈ લોકો પર અત્યાચારનો આરંભ થયો અને એમને સતાવવામાં આવ્યા, સારે એ લોક પર્વત, કંદરાઓમાં બંદેરીના પહાડોમાં શરણ લઈ રહ્યા. આવી રીતે અરબસ્તાનમાં ઇસાઈ ધર્મનોયે થોડો ખગ પેસારો થયો.

ઇસાઇઓ પણ નિરાકાર ઇશ્વરની ઉપાસના કરવાને બદલે ઇસા અને મેરીની મુર્તિઓને પૂજતા હતા. જેથી એ ધર્મ પણ અરબ નિવાસીઓમાં જેઓ આદર્શ ન ફલાવી શક્યો.

પરંતુ આખા એશિયા ખંડમાં આ સમયે ધોર પરિવર્તન થઈ રહ્યું હતું બૌદ્ધ ધર્મની વિજય પતાકા હાથમાં ધારી નિર્વાણ મુક્ત બિહુડગણ એશિયાના સર્વ ભાગોમાં-દેશોમાં જુદા દેવના દયાળુ ધર્મનો પ્રચાર કરી રહ્યા હતા પણ અનંત રેતીના સમુદ્રને ઝાળંગી એ ધર્મ અરબ નિવાસીઓ પાસે તો નજ જઇ શક્યો.

બૈદ્ધ ધર્મ જેને પ્રભાવિત ન કરી શક્યો, ચહુદી અને ઇસાઇ ધર્મો જેના હૃદયમાં સ્થાન મેળવી ન શક્યા, એ યુદ્ધ પ્રિય આરબોને ઐક્યના સુતથી બાધવા માટે એક મહા પુરૂષનો આવિર્ભાવ થયો; અથવા વિશ્વાસનો સ્થામ પડેલો ચીરી એણે સમસ્ત આરબ જાતિઓના હૃદય પર એક માત્ર પરમાત્માનું સિંહાસન સ્થાપીત કર્યું. એ પુરૂષ રત્ન તે મહન્મહ, જેને આપણે પાછળ મહન્મહ યસગંબરના નામથી ઓળખીશું.

પ્રકરણ ૨ ભું.

પુરાણી કથા.

પવિત્ર જગા પર મકકો નગર આવ્યું છે તે સ્થળ ઇસાની ૪ થી સદીમાં 'હરમ' નામક પવિત્ર જગ-
ના નામની પ્રસિદ્ધ હતું. એ પૂર્વે જૂનીમાં નિવાસ કરવાનું સાહસ આરબ લોકો ન કરી શક્યા. ઘેરમાં ઘેર આદમી પણ એ પવિત્ર સ્થળ પર આવવાથી પવિત્ર ધર્મ જતો એવી માન્યતા હતી. ઘેર પ્રવૃત્તિવાળા આરબો આ સ્થાનમાં તિર્થ સમજીને આવતા. અને ઈર્ષા-દેષને, જૂઠી જાઈ ગરીબોને ધન તથા કેદીઓને-ગુલામોને મુક્તિ અપાવતાં. વિરતાપૂર્ણ આત્મ ગૌરવના કાવ્યો ગાઇ વિરતામાં વધુ ઝમકે આજીવતાં હતાં. જે

વંશ-ભતિ અધિક બળવાન હોય તેજ આ જંગલની રક્ષાનો ભાર
 પેતાને શીરે લેતો. ઇસાની પ મી સદીના આરંભમાં ઇબ્રાહીમના
 પુત્ર ઇસ્માઇલના વંશમાં કુસાઇ નામક એક વ્યક્તિનો જન્મ થયો.
 કુસાઇએ પોતાના બળ, વિર્ય અને પરાક્રમથી એ પવિત્ર જંગલના
 રક્ષક બોળાઓને હરાવી તેની રક્ષાનો ભાર પોતાને માથે લીધો.
 જંગલ હિપર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યા પછી કુસાઇએ તેમાં
 એક નગર વસાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ અંધ-વિશ્વાસને કારણે
 કાપણ પોતાનું ઘર ત્યાં બંધાવવાને રાજી નહતું. એ અંધ-વિશ્વાસને
 નાશ કરવા માટે કુસાઇએ જાતે કુહારી લાઇ જંગલનાં જંગલોને
 કાપવાનો આરંભ કરી દીધો. અને બહુ પુરાણા સમયથી પ્રચલીત
 ડરનો આવી રીતે નાશ થયો. કુસાઇના કુટુંબીઓએ પણ કુહારીઓ
 લઈ જંગલ સાફ કર્યું એ સાફ થયેલી જમીન હિપર 'મક્રા
 નગર વસ્યું. એ સ્થાનનું મહાત્મ વધારવા માટે કુસાઇએ 'કાબા
 નામક પુરાણા મંદિરમાં મરામત કરાવી અને તેમાં ભુદીભુદી
 ભતની દેવતા અને દેવીઓની મૂર્તિઓની સ્થાપના કરાવી. મંદિર
 નજીક એક એવું મકાન બનાવવામાં આવ્યું, કે જ્યાં પંચાયત
 બેસતી. અને ત્યાંજ શાહી, સંધિ તથા વિગ્રહની ક્રિયાઓ નક્કી
 થતી હતી. યાત્રાળુઓને બન, જળ આપવાનું કામ કુસાઇએ જાતે
 સ્વીકારી લીધું. આ બધા કારણોને લઈને અસહ્ય બેદરજીબી ભતિ
 હિપર પણ કુસાઇનો પ્રભાવ પડ્યો. અને એ લોકો અને પવિત્ર
 પુરુષ માની ભક્તિથી તેના સન્મુખ શીર ઝૂકવા લાગ્યા. આવી
 રીતે કુસાઇએ મક્રા શહેર પર એક છત્ર રાખ્યું. જહાવરયા
 થતાં કુસાઇ અબ્દુલકાદર અને અબ્દુલનાહ નામના બે પુત્રોને
 મફી આ ફત્તી ફુનીઆનો ત્યાગ કરી ગયો-મૃત્યુ પામ્યો. અબ્દુલ

કાદર શાન્ત પ્રકૃતિનો પુરૂષ હતો, જેથી પુદ્ગલિય આરણ્ય જાતિએ તેને કાપર માની પોતાનો સરદાર બનાવવાનો ઇનકાર કર્યો. પણ અબદુલનાફ તો અસાધારણ વિર અને તેજસ્વી હતો. જેને પરિણામે તે અશિક્ષીત અરણ્ય જાતિના હૃદય ઉપર પોતાનું રાજ્ય સ્થાપી શક્યો. એનીજ શુદ્ધિ અને પરાક્રમથી મકકા નગર ધન પૂર્ણ બધું ગયું.

અબદુલનાફ પછી તેનો વિર પુત્ર હાશીમ મકકાનો સ્વામિ બન્યો એના વખતમાં ઇરાન, સીરીયા અને મધ્ય એશિયા સાથે વેપાર કરી મકકાવાસીઓ ધણીજ ધનવાન બન્યા. અને એ ધન તથા શક્તિનો ઉપયોગ કરીઓ તેમ કુધાતુરોને માટે થવા લાગ્યો. એટલે તો મકકા નિવાસીઓને સઘળાં પવિત્ર પુરૂષ માનવા લાગ્યાં. યાત્રાળુ મુસાફરોને આજ, જળ પુરાં પાડવાનું કામ અબદુલનાફના પુત્રો હાશીમ વીગેરે પર હતું. અબદુલ કાદરના પુત્રોએ તો ઈચ્છ્યું, કે કાળા મંદિર પર પણ એમનો અધિકાર જોઈએ. અને જેથી બે વિભાગ પડી ગયા બને પણમાં ભગઈ, ઝઘડા અને ખુન ખરાબી થવા પેડી. અંતમાં સઘળા અરણ્ય નિવાસીઓની પંચાયત બેઠી. પંચાયતે ફેસલો આપ્યો, કે અબદુલ કાદરના વંશ વારસોએ મકકા છોડી જવું. એ વખતે અબદુલ કાદરના વંશમાં ઉમેયા નામક વિર પુરૂષ હતો. દેશ નિકાલ થયા બાદ એ સીરીયામાં ગયો. જ્યાં તેણે પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું. તે સમયથી બંને કુટુંબોમાં વૈર વધુ દઢ બધું. અને હાશીમ-વંશ સાથે સતત-સંગ્રામ શરૂ કર્યો.

સીરીયા પ્રદેશના ગીબ નામક સ્થાનમાં હાશીમ મૃત્યુ પામ્યો. હાશીમના મૃત્યુ પછી તેની સ્ત્રીએ એક પુત્રને જન્મ

આપો. જેનું નામ અબદુલ મોતાલિવ પાડવામાં આવ્યું. મોટા થયા પછી તેણે મકકામાં જમજમ નામક કુવો ખોદાવ્યો. અને તેમાંથી સ્વાદિષ્ટ જળની અક્ષય ધારા ફૂટી. રેતી પૂર્ણ પ્રદેશમાં સ્વાદિષ્ટ પાણીનું નીકળવું એક આશ્ચર્ય લેખાયું. જેથી મકકા નગરમાં અને આસપાસ એનો યશ ફેલાયો. એને કાષ્ઠિણ દુખ ન હતું. દુખ ફક્ત એટલુંજ હતું, કે તેને માત્ર એકજ પુત્ર હતો. એણે દેવતા સન્મુખ એવા સોગન લીધા, કે જો તેને બીજા દશ પુત્રો થાય, તો ઈશ્વરના નામ પર તે તેના એક પુત્રનું બિલિ દઇ દેશે. સમય જતાં અબદુલને દશ પુત્રો અને છ કન્યાઓની પ્રાપ્તિ થઇ. જ્યોતિષીઓની સલાહ અનુસાર એણે પોતાના સર્વથી નાના કનીક પ્રિય પુત્ર અબદુલ્લા પર બહી દેવા માટે હરી ઉઠાવી ! પણ ! હા ! કાષ્ઠએ પાછળથી એનો હાથ પકડી લીધો !! ફરીથી જ્યોતિષીઓની સલાહથી એણે સો કંટોડું બિલિદાન દર્ધ ધાર્મિક કર્મમાંથી મુક્તિ મેળવી.

અબદુલ મોતાલીવના દશ પુત્રોમાંના અબુલહાવ, અબ્બાસ, હમ્મ અને અબદુલ્લા હતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે.

પ્રકરણ ૩ જી.

જન્મ અને આધ્યાવસ્થા.

સને

૧૭૦ નું વર્ષ વર્તમાન હતું એજ-ધરતીસન અરણ્ય દેશના ભાગ્ય પરિવર્તનનો સમય હતો. એ વખતે આખીસીનીઆ પ્રાંતના ગજાએ અરણ્યસ્થાનના યમન નામક ઇલામ પર પોતાનો અધિકાર મેળવી લીધો હતો. વિજીત મક્કા નિવાસીઓને એણે આત્મ-સમર્પણ કરી પોતાની સત્તા કબજા કરી મામદ મોહકો પરંતુ પ્રાણીઓ અધિક સ્વતંત્રતાને શુભવી બાળ સાથે દલા રહી આજા ઉદાવવી એના કસ્ટા નો એ વિર મક્કાનિવાસી આગળે મરણ અધિકતર પનદ હતું. આથી નારાજ થયેલા આખીસીનીઆ-પતિએ મક્કા નગરને ધૂળમાં રગદોળી દેવા અર્થે એક મહાન સેના મોકલી પોતાની સ્વતંત્રતાની રક્ષા માટે અને દુશ્મનોના દહને આગળ વધતા અટકાવવા માટે વિર આરખો પણ આગળ વધ્યા. પણ ! સર્વ અર્થ ગયું ! આખીસીનીઆની ફાજ તો એક પછી એક મામ જીતતી અને લૂંટતી મક્કા શહેર નજીક આવી પહોંચી. આ જોઈને આરણ્ય નિવાસીઓએ સુલેહ કરવા માટે આખીસીનીઆ નરેશ પાસે દુત મોકલ્યો. પણ એ દુત અને નિરાશા સાથે દુત જવાળા આવ્યો કે એ તો મક્કા શહેરને ધૂળમાં રગદોળ્યા વિના રહેશે નહિ. આ સાંભળી સર્વ અધિરા થઈ ગયા કે હારા પવિત્ર કાળા મંદિર ધૂળમાં મળી જશે !! ત્યારે જુદા અખડુક મોતાલિને સ્વદેશ,

સ્વધર્મ અને સ્વતંત્રતા રક્ષણ માટે તલવાર બાંધી. અબાલવૃદ્ધ; અને યુવક સર્વ મકકા નિવાસીઓ સ્વધર્મની રક્ષાને કારણે મરવાને પશુ તૈયાર થઇ ગયાં !

મકકા નગરના ઘરઘરમાં આજે રણભેદી વાદ્યો વાગી રહ્યાં છે. ઝુંડનાં ઝુંડ યુવક કે વૃદ્ધ સર્વ આજે દુસ્મનની રાહ નોંધી રહ્યા છે. આ સમય આખીસીનીઆની આજે કુચ કરતી સેનામાં એક બયાનક અકસ્માત થયો. કહે છે, કે આ કારી અકસ્માતથી આખી સેનામાં ફક્ત એકજ માણસ પાછો ફરી આ મહા સમાચાર પાઠવવા બચવા પામ્યો. આ ઘટના બનવાથી મકકા વાસીઓના આનંદનો પાર ક્યાંથી રહ્યો જાય ? ઘેર ઘેર આનંદ અને ઉત્સવો-રસતામાં અને ગલીઓમાં વિર કથાઓ, કાઓના મધુરા શ્વનિ સુણવા લાગ્યા-નિદાન, આખું મકકા નગર આનંદની લાક્ષણિકતામાં ઉછળવા લાગ્યું ! પશુ આ આનંદોત્સવ સમયે એક ઘરમાં અધાર હતું. એ ઘરમાં શોકવિપાદ અને દુઃખનો પગરવ હતો. ! ગૃહ સ્વામીની કવચીત્ કવચીત્ દુઃખથી વિહવલ થઈ આંસુ સારની જમીન પર ભોટતી હતી; કારણ ? કારણ એ હતું વૃદ્ધ અબદુલ મોતાલિવના કનિષ્ઠ પુત્ર અબદુલ્લાના મૃત્યુના દુઃખજનક સમાચાર આવ્યા હતા.

વાંચક મિત્રો ! સમજી તો ગયાજી હશે, કે અત્રે આપણે કોના ગૃહમાં પ્રવેશ્યા હીએ. અબદુલ્લા તે વખતે વ્યાપારી ચીજો લાવવા માટે બહાર ગયો હતો. અને જ્યાં તે બિમાર પડ્યો અને અફસોસ ! મદિના શહેર પાસે તે તેનો અમર આત્મા આ દુનિઆને છેલ્લા પ્રશ્નામ ફરી પોતાનાં વૃદ્ધ માત પિતાને હાથે મેલતો.

મોટે રડતાં કાળનાં મૂકી ગયો. તેના સાથીઓએ તેને ત્યાંજ
 ધિરજ કર્યો. અને એ દારણુ ખજાર એના પિતાને ત્યાં પહોં-
 ના. અદુલ્લા-યુવાન અબદુલ્લા-એની ઉંમર ફક્ત પચીસ વર્ષની
 હતી. જાંદગીની યુવાન ધડીઓમાંજ તે હજુ રમતો હતો. એની
 મરી અને પતિ પરાયણા બાપો અમીના આ દુઃખદ સમાચાર
 વળી શોકમાં ને શોકમાં ગાંડાતુર થઈ ગઈ. ! એ અમલ શોકથી
 નહા-સર્વદાને મોટે મૂકત થવા તે યુવતી અમીના આપધાત કર-
 ની પ્રતિજ્ઞા કરતી હતી. તે સમયે તેણે એક પુત્ર રત્નનો જન્મ
 આપ્યો. અંધકારમય ગૃહમાં ચંદ્રોદય થયો ! યુવતી અમીનાના
 દુઃખી જીવનમાં એક સૂવર્ણ-રેખા દેખાવા લાગી. એ શુભ દિન
 તે સન ૫૭૦ ની ૨૬ મી ઓગસ્ટનો સોમવાર હતો. શુદ્ધ અબદુલ
 મોતાલિબ એ બગાડ પુત્રનો જન્મ થતાંજ તેને લઈ ગયો. અને
 આ શુભ પ્રસંગે પ્રાપ્તિ માટે ધિરને ધન્યવાદ આપી પોતાના
 બાળક પોતનું નામ મુહમ્મદ પાડ્યું.

બાળકની માતા અમીના એક બાલુ પોતાના પતિના અવ-
 સાનના શોકથી વ્યાકુળ થઈ ગઈ હતી. અને વળી પ્રસવના કાર-
 ણથી વધુ કમજોર થઈ ગઈ. જેથી બાળકની સારવારનો બધો
 ભાર સેરા નામની ગુલામ બાદિ ઉપર આવતાં તેણી બાળકને ઘેર
 પાછું ઉછેરતી. મુહમ્મદના જન્મ પછી કેટલીક બેદર્ઢન સ્ત્રીઓ
 બાળક-મુહમ્મદની સારવાર માટે મકકા આવી. એ વખતે એવી
 પ્રથા હતી, કે શ્રીમત મકકાવાસીઓ પોતાનાં બાળકોને બેદર્ઢન
 સ્ત્રીઓને સોંપતાં, અને જેઓ તેમને મજી ભુમિમાં લઈ જઈ ઉછે-
 રતી. એમની સોંપતમાં ઉછરવાથી બાળકો શરવીર, તેજસ્વી અને
 સહનશીલ બનતાં અસીમ અને અનંત મરજુમીમાં વાસ કરવાથી

બાળકોની હૃદય પથ્થુ અસીમ અને ઉદાર થઈ જતાં. અણપિ
અમીના પાસે પોતાના વહાલા બાળકને એ પ્રમાણે પાલન કરાવવા
જેટલું ધન નહતું. છતાં તેણે બાળક મહમ્મદને એક હલીમા
નામક બેદરબાન અને સ્વાધીન કર્યો.

મહમ્મદને બઈ હલીમા પોતાને ઘેર આવી. હલીમાનું ઘર
મરૂમિમાં એક પહાડની તળેટીમાં હતું. અહિં રહી બાળક મુહ-
મ્મદ બીમેધીમે હજુ પુષ્ટ અને અલિષ્ટ બનતો ગયો. હલીમા પાસે
બાળક મહમ્મદ બે વર્ષ રહ્યો. આ બે વર્ષમાં એણે રૂઝ છોડી
ઝાલ લેવું શરૂ કર્યું. બે વર્ષ પછી મહમ્મદને લઈને હલીમા મકકક
આવી. પોતાના વહાલા બાળક પુત્રનું મુખ નિહાળી માતા પ્રસન્ન
થઈ. અને મહમ્મદ વધુ સમય હલીમા પાસે રાખવા ઉચીત હતું
હલીમા મુહમ્મદને લઈ ફરી પોતાને ઘેર આવી. ત્યાં મુહમ્મદ
પાંચ વર્ષનો થયો. એક વખત બાળક રમતાં રમતાં બેઠોશ થઈ
ગયો. હલીમાનાં બાળકોએ ઘરમાં આવી પોતાની માને એ વાતની
અબર આપી અને જાણે જુએ છે તો બાળક મહમ્મદ ધળથી
ખરકાએકે શરીરે ઉભો હતો આ ઘટનાથી સર્વ કોષ કહેવા લાગ્યું,
કે મુહમ્મદને જૂલ વળગ્યું છે. આથી હલીમા બમાઝસ્ત થઈ
બાળકને તેની માતા પાસે મૂકી આવી. અને પતિ શોકાતુરો અમિના
બાળકની બાબકીઝ જોઈ પોતાનો વખત પસાર કરવા લાગી.

બમારે મહમ્મદ છ વર્ષનો થયો, સારે માતા અમીના તેને
પોતાના પતિની જુદ દાદીમા પાસે મદીના નગરમાં લઈ ગઈ.
મદીનામાંજ તેના મૃત પતિની સમાધિ-કબ્ર હતી. અમીના હંમેશ
પોતાના પતિની કબ્ર પાસે બેસી આકાશ, પ્રતાળ એક ચાપ ત્યાં

સુધી આંસુઓ સારતી-પૃથ્વીને પલાળી દેતી ! માતાની સાથે બાળક
પણ પિતાની સમાધિ-કબ્ર પાસે આવતો અને માતાને આંસુ સારતી
જોઈ પોતાની કાઠી કાઠી વાણીથી પૂછતો. “ મા ! તું રોજ કેમ
રૂવે છે ? ” દિવસોના દિવસો જવા છતાં માતા આ પ્રશ્નનો જવાબ
નજ આપતી. પરંતુ આખરે એક દિવસ હૃદય વજ્ર સમ કઠીન
રાખી તેણે કહ્યું. “ બાળક ! તારા પિતાને માટે ! મહામહે પૂછ્યું
“ પિતા ક્યાં છે ”

જે દુભોગી સતાને જન્મ ભરમાં પિતાનું મુખ સરખુ એ
નહોતું નીહાળ્યું, તેના સ્વમુખમાંથી “ પિતા ” શબ્દનો ઉચ્ચાર
સંભળી પતિ પરાયણા અમીનાનું હૃદય ચીરાવા લાગ્યું ! મુખથી
તે કંઈજ કહી ન શકી શન્ય આકાશ તરફ ઐંગુલી નીદેશ
કરી કહ્યું-“ પિતાનું ” “ તારા પિતા ત્યાં છે. ”

બાળક મહામહે અનંત ભૂરા-સ્વચ્છ-આકાશ તરફ આંખો
ફાડી ટ્રાંચિટ મર્ચાદા પહેંચે ત્યાં સુધી જોયેજ ક્યું. બાળક મમજ
ગયો, કે તેના પિતા આ લોકમાં નથી. બહુકે પર લોકમાં છે.
મદિનામાં એક મહિતો રહી અમીના ત્યાંથી મક્કા પાછી ફરી
પરંતુ રસ્તામાં અખોયા નામક નગરમાં તેણીના આત્માએ શરીરનો
ત્યાગ કર્યો. અને અનંત મમુદ્રમાં બાળક મહામહનું નાવ રક્ષક
હીન થઈ ગયું. જન્મ પહેલાં પિતા મસાર દોડી ગયા અને જે
એક માત્ર આધાર હતો તે માતા પણ તેનો ત્યાગ કરી આલતી થઈ !

મહામહનો પિતા ગરીબ હતો. મરતી વખતે તે ફક્ત ચાર
હાંટ, ચાર પાંચ બકરા અને એક બરકા નામની દાણી મૂકી ગયો
હતો. બાળકના નિર્વાહ જોગ કમ્પિણ સંપત્તિ ન રહી હતી. જોકે

જન્મ પહેલા પિતા તેને છોડી ગયો છતાં માતાના અપ્રતિમ પ્રેમ-રોહને કારણે તેણે તે દુઃખ કદી અનુભવ્યું નહોતું.

નાનપણમાં જે બાળક પોતાની માતાને ગુમાવે છે તેના સરખો દુઃખી આ સંસારમાં કોણ હોય ? માતાનો પ્રેમાળ હાથ જે બાળકના માથા પરથી હંમેશને માટે ખસી જાય છે, એના સરખો અભાગી આ સંસારમાં કોણ હશે ? હજીતો બાળક મહા-મહદના મુખમાં દુધીઆ દાંત હતા. એટલામાજ ચિંતાએ ધર કયું કે મારી માતા ક્યાં ગઈ ? મુહમ્મદ રાત્રિ દીન વિચાર્યેજ જતો કે એવો કયો દેશ છે કે જ્યાં જવાથી માતાની પ્યારી સુશતનાં ફરી દર્શન મળે અને આ લોકથીએ આગળ પરલોકના વિચારે બાળકના હૃદયમાં વાસો કીવો—આક્રમણ કીધું.

હંમેશને માટે માતાને સમાધિસ્થ કરી બાળક નિરાશ મુખથી બરકા દાસી સાથે મહેતાના પિતાને ઘેર મકકે આવ્યો. ઘરમાં પ્રવેશ કરતાંજ મહમ્મદ શોક સાગરમાં પડ્યો તેણે જોયું, કે સર્વ વસ્તુઓ સ્વસ્થાન છે પણ માતા નથી. આ શોકનું આંસુ ધાગમાં પરિવર્તન થયું. વૃદ્ધ દાદા અબદુલ મોતાલીએ બાળકને ગોદમાં લઈ પ્રેમથી તેનાં આંસુ લેવાં.

દુઃખનું ઓસડ દહાડા જેમ દિન પર દિન ચીતતા ગયા તેમ શોક ઘટતો ગયો. પરંતુ હૃદયમાં જે બા પડેલો તે કેમ જાય ? નાનપણથીજ મુખ પર હાસ્યને સ્થાને વિપાદ પૂર્ણ ગંભીરતા બાળકના મુખ પર દીસતી હતી અને એથી એ હસતું મુખકું મલિન થતું ગયું જે અવસ્થામાં—આલ્યાવસ્થામાં મુખ પર આનંદ તરવરતો હોવો જોઈએ. તે અવસ્થામાં બાળક મહમ્મદ હિદાસ-ગંભીર

દીસતો. અબદુલ મોતાલીબ મુહમ્મદનું રનેહથી પાલન કરવા લાગ્યા. માતાલીબ મહમ્મદને એક ક્ષણ પશુ તેઓ પોતાની નજરથી દુર ન કરતા. અબદુલ મોતાલીબ મકકાના મુખ્ય પુરોમાંના એક હતા. તેઓ જમજમ કુવાના સ્વાગિ હતા. તેઓ માત્રાણુઓને ખાવાનું તથા પાણી આપવાનું કામ કરતા. વૃદ્ધ હંમેશ કાખા મંદિરમાં જતા અને બાળક મહમ્મદ પશુ સાથે જતો. મંદિરમાં બેસી કેટલેકથી ઝુંડનાં ઝુંડ યાત્રાણુઓ દર્શન કરવા માટે આવતાં તે જોયાજ કરતો, કોઈ દંડવત કરતા—અને કોઈ પ્રાર્થના કરતા—કોઈ ઉપવાસ કરી આખો દીવસ દેવતાઓની મૂર્તિઓ સામે હાથ જોડી ઉભાં રહેતા. મુહમ્મદ વિચારશીલ મનવાળો હતો. આ બધાનો વિચાર એ પોતાના મનમાં કર્યાજ કરતો જે બાલ્યવયમાં બાળક કોઈપણ વિચાર વિના રમ્યા કરે તે અવસ્થામાં બાળક મુહમ્મદના મનમાં હૃદયમાં ખામિંક વિચારો બગી ઉઠ્યા.

આમ સુખ દુઃખમાં ખીળાં એ વર્ષ વીતી ગયાં. મુહમ્મદ આજે આઠ વર્ષનો છે. અબદુલ મોતાલીબની અવસ્થા વૃદ્ધ થઈ છે. એને હવે લાગવા માંડ્યું, કે આ સંસારમાંથી કુચ કરવાનો પેગામ આવી પહોંચ્યો છે. વૃદ્ધ પોતાના પુત્ર અશુતાલીબને બોલાવ્યો. અને મહમ્મદના નાભુક હાથ તેના હાથમાં આપી પોતાના પુત્રની માથે તેને પાળવાનું વચન લીધા પછીજ વૃદ્ધ ચીર નિંદ્રાને આધિન થયા. મુહમ્મદને લાગ્યું, કે તેના જીવનનો એક ખીળો આધાર હતો, તે પશુ આ સંસાર છોડી ગયો છે. એને જીવન દુઃખી દીસવા લાગ્યું. મહમ્મદ પાછો દુઃખ સાગરમાં ડુબવા લાગ્યો. હવે એ અશુતાલીબને ઘેર રહી પોતાના દિવસ ગુજારવા લાગ્યો.

અને પોતાને મહાન કાળના હાથમાં વહનાર તથાપણ સમજવા લાગ્યો. અણુતાલીબ મહમ્મદ (સ) પર પોતાના પુત્રવત્ રનેહ બતાવવા લાગ્યો.

એક દિવસ મક્કા નગરમાં મેળાનો સમય હતો. અસંખ્ય નર નારીઓના કોલાહલથી નગર ગુંજી રહ્યું હતું. ભારત, ઇરાન આદિ દેશોના વેપારીઓએ ત્યાં આવી દુકાનો ખોલી દીધી હતી. ભાતભાતનાં વસ્ત્ર, મણી મોતી અને સુગંધિત ઝીંજીરી બજાર ભરાઈ ગયું હતું. અન્ય બાળકો સાથે બાળક મહમ્મદે (સ) પણ આ સર્વ નિહાળ્યું. આ સર્વ જોઈને એને એ બધા દેશો નિહાળવાનું મન થયું. પરંતુ એ વખતે એમ કરવા માટે એની પાસે સાધન ક્યાંથી હોય ?

જ્યારે મહમ્મદની (સ) વય ૧૨ બાર વર્ષની થઈ ત્યારે અણુ-તાલીબને કોઈ બ્યાપારી વસ્તુઓ લેવા માટે સીરીઆ જવાનો પ્રસંગ આવ્યો. જે વખતે બધી તૈયારી થતાં એ હાંટ પર સ્વાર થતો હતો, તે વખતે મલિન મુખે મહમ્મદે (સ) આવી હજી, કે “મને છોડી તમે ક્યાં જાઓ છો ?”- ‘તમારા મયા પછી મારા પર કોણ પ્યાર કરશે ?’ મહમ્મદની (સ) આ વાણીથી અણુતાલીબનું હૃદય ભરાઈ જાયું. એણે મહમ્મદને (સ) હાંટ પર બેસાડી સાથે લઈ સીરીઆની યાત્રાનો પ્રારંભ કરી દીધો. બ્યાપારીઓનું આ નાનકડું ટોળું પહાડો, મેદાનો અને આ મરૂભૂમિને ઓળંગી આગળ વધવા લાગ્યું. દ્રષ્ટિ પહોંચે ત્યાંસુધી રેતીની રણ ભૂમિજ નજરે પડતી ! ઉપર અનંત આકાશ અને નીચે મરૂભૂમિ નિહાળી મહમ્મદનું (સ) હૃદય કોઈ મુજ શક્તિથી આર્દ્ર થઈ ગયું. રસ્તામાં અણુતા-

નગરમાં એણે પોતાની માતાની કબ્રનાં દર્શન કર્યાં. પાછું યાત્રી દળ આગળ વધ્યું વિશાળ મંદિરમીમાંથી આગળ વધતાં પશ્ચિમ પ્રદેશમાં હોરબ અને સીનાઈ પર્વતોનાં ઉંચાં શીખરો દ્રષ્ટિ ગોચર થવા લાગ્યાં. વૃદ્ધ યાત્રીઓએ ભય અને ભક્તિથી એ પર્વતોનું નામ કહી પ્રણામ કર્યાં ।

મહામ્મદને આથી અતિ આશ્ચર્ય થયું જેથી એક વૃદ્ધ યાત્રીએ મુહમ્મદને એને ભગતી એક પુરાણી કથા કહી. એણે કહ્યું કે આ પર્વત અને શીખરો કેખાઈ રહ્યાં છે તેના ઉપર પુરાણા જમાનામાં સ્વયં પરમેશ્વર મહાન ગર્જના સાથે અગ્નિના રૂપમાં પ્રગટ્યા હતા આખો પહાડ ધુમાડાથી ઢંકાઈ જતાં ઘણી વાર હાલી ઉઠ્યો હતો. જેથી સર્વ જીવ ભયથી કંપી ઉઠ્યાં. પરમેશ્વરે મેલના આકારનાં ઇસિરાઈલ આદીનાં મૂખ્ય મુસા નજીક આવી વધુ ગંભીર ગર્જના સાથે એને આજ્ઞા આપી કે “ હું તમારો માલીક હશ્વર છું. મેજ તમને મીસરવાળાઓની ગુલામીમાંથી છાડાવ્યા છે. મારા સિવાય તમારો બીજો કોઈ હશ્વર નથી. મારી મૂર્તિ બનાવી તમે મારી પૂજા ન કરતા. જો કોઈ મૂર્તિ બનાવી તેની સામે શીર નમાવે છે તે સજા પામે છે. અને મારી સાથે પ્રેમ કરે છે, મારી આજ્ઞાઓનું પાલન કરે છે તેના ઉપર હું દયા કરું છું, તમે તમારાં માતા પિતાની સેવા કરો, કૌંઈનું ખુન ન કરો, પરત્વી અને ધન થર હાનત ન બગાડો, અને અસત્ય વાતારી ને યોદ્ધીથી હંમેશા દુર રહો. ” જ્યાં સુધી ઇસિરાઈલના વંશજોએ પરમાત્માની આ આજ્ઞાઓનું પાલન કર્યું ત્યાં સુધી તેઓ ધણાજ આનંદમાં રહ્યાં. પણ જ્યારે એઓ મૂર્તિઓ બનાવી પૂજવા લાગ્યા

ત્યારે પરમેશ્વરે વજ્ર ફેંકી તેમનો નાશ કર્યો. વૃદ્ધ યાત્રીની આ કથા મહામ્મદના હૃદયમાં કાતરાઈ મઘા બકિત અને ઉદ્દેગથી સિનાઇ પર્વત ને ફરીફરીને નિહાળનાં એ યાત્રીજન સાથે આગળ વધ્યા.

બીજા દીવસે સધળાં મુસાફરો અલ્દહિજરા નામક પર્વતની ઉત્તર તળેટી નજીક આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં સર્વેએ બણીજ જલદીથી દોડાવી મુક્યાં સધળાં ભય ચક્રીત થઈ નાસવા લાગ્યાં. કોઈના મુખ-માંથી શબ્દ સરખોએ નહોતો નીકળતો. મહામ્મદે પોતાની પાસેનાં એક વૃદ્ધને પૂછ્યું કે 'બધા આમ જહીને કેમ નાસે છે ? શું બન્યું છે ?' - વૃદ્ધે પર્વત તરફ અંગુલી નિર્દેશ કરી કહ્યું, કે આ પર્વતની તળેટીમાં જે ગુફા છે તે જોઈ લો. કારણ આ વખતે એક શબ્દ કહેવાની પણ જરૂર-કુરસદ નથી. સધળાંએ બણીજ વીહવલતાથી પર્વતની તળેટી પસાર કરી. પર્વત આખો પસાર થઈ ગયો. પશ્ચિમના આકાશમાં સૂર્ય રેતીના સમુદ્રમાં ડુબી ગયો. ધીમે ધીમે અધકાર ફેલાવા માંડ્યો. શ્રમિત વ્યાપારી મંડળે મરૂબૂમિ પર પકાવ નાખ્યો. અગ્નિ સળગાવી સર્વેએ રોટી પકાવી અને સાથે ભોજન કર્યું. ધીમે ધીમે રાત્રીનો અધકાર વધવા માંડ્યો. આકાશમાં સંખ્યાબધ તારાઓ ચળકવા લાગ્યા. ખુદશા આકાશ નીચે ખેસી પેસી વૃદ્ધ યાત્રી મહામ્મદને કહેવા લાગ્યો કે—તેં આજે જ પહાડની ગુફા જોઈ ત્યાં પુરાણના સમયમાં સમદ નામની જાતીનો નિવાસ હતો. સમદ લોકો ઉદ્ધત, ગર્વિત અને બલવીર્પ શાલી હતાં. પોતાના બળ હિપર ભરૂંસો રાખી એ સર્જને તુચ્છ સમજતા હતા. પોતાના પર ભરૂંસો રાખી એઓ દેવી બળનો સ્વીકાર નહોતા કરતા. જેથી ઈશ્વરની હિપાસના-પૂજન

અને આમોદ-પ્રમોદમાં વખત વીતાડતાં. સત્ત્વ સ્વરૂપ પરમાત્માની હાંસી કરી એઓ મૂર્તિપૂજા કરવા લાગ્યા. થોડા રખત પછી સાલેહ (૨) નામક એક પુરવાત્મા પુરૂષે આા એ લોકની મૂર્તિપૂજાને વખોડી કાઢી. પરંતુ પાપાત્મા સમદોએ એની વાતોને હસી માઠી ટોઈએ કહ્યું, કે જો તું આ પહાડમાંથી પૂર્ણ ગર્ભા ઉંટણી કાઢી આવે, તો તારી વાત હમે માનીએ. સાલેહે આદેશ કર્યો ! તેજ સમયે પહાડની વચમાંથી પૂર્ણ ગર્ભા ઉંટણી બહાર આવી ! આ અસૌકિક ઘટના જોઈ બધાએ મૂર્તિ પૂજાનો ત્યાગ કર્યો. પરંતુ તેમ જતાંએ બધા એવા હતા, કે જે પોતાની જુની રીતીએ છોડી ન શક્યા. સાલેહે સર્વને સાવધાન કરાને કહ્યું, કે—આ ઉંટણી પોતાની કબિજાનુસાર ઘૂમી પરમાત્માના અસ્તિત્વના સાક્ષી આપશે. જો તમે એનો વધ કરશો, તો વંશ સહિત તમારો નાશ થશે. ઉંટણી સ્વેચ્છાનુસાર અહિં તહિં ઘૂમ્યા કરતી. પરંતુ ખીજાં ઉંટ એને જોઈ ચારો અને દાણાનો ત્યાગ કરી નાસી જતાં. જેથી સમદ લોકોએ તેનો વધ કરી નાખ્યો. એકએક આશાસમાંથી બધાજ જોરથી ગડગડાટ થવા લાગ્યો. કવચિત્ એમ પણ મામતું, કે જાણે વજ્ર પડ્યું. ખીજે દિવસે શું થયું ? સમદ જાતિમાં ડોષ જાતું ન ઉઠ્યું. વિધાનાના આપથી હજુ પણ ટોઈ જીવી સકતું નથા. પરમાત્માને છોડી પત્થર અને માટીની મૂર્તિઓને પૂજવાથી કેવી કઠોર સજા મળે છે ! એતું પ્રમાણ આ પહાડ અને ગ્રહાજ છે. સમદ લોકોને થએલ આ બયાનક દંડની વાત સાંભળી મુહ-મ્મદનું (સ) હૃદય બપથી હાલી ઉઠ્યું મુહમ્મદના (સ) હૃદય પર એ વાત અંકિત થઈ ગઈ, કે પરમાત્માને છોડી મૂર્તિઓને પૂજવાથી હિંમર નારાજ થાય છે, અને જારે દંડ દે છે.

એક દિન બીજી યાત્રા પ્રસંગે મહમ્મદે (મ) પેલા જુદ્દન મુખેથી સાંભળ્યું કે પુરાણા જમાનામાં લાલ-સફરના કિનારા પર હિલાઈ નામે શહેરમાં યહુદીઓનો નિવાસ હતો. સમય જતાં યહુદીઓએ પરબ્રહ્મ પરમાત્માની સેવાનો ત્યાગ કરી મૂર્તિપૂજા શરૂ કરી. ઇશ્વરની આજ્ઞા ન માનવાથી એ સોઝ નાના પ્રકારના પાપમાં કુપ્તતાં ગયા. એ અપનાધને લીધે જુદ્દ પુરુષો કુકર અને મુવાનો વાંદરા બની ગયા. (૧) આવા પ્રકારની વાર્તાઓ સાંભળીને પણ મહમ્મદના (સ) હૃદયમાં ઇશ્વરનો ભય અંચાર થયો.

આ બ્યાપારીઓ આમ મરુભૂમિનો રસ્તો પસાર કરી પેદા નામક નગર નજીક આવી પહોંચ્યા. કોઈ પુરાણા સમયમાં એ શહેર ધણુ વૈભવશાળી હતું, પણ અસારે તો ત્યાં ધાસ હિમી નોકળ્યું હતું, અને રૂકત ખંડીઓજ દીસતાં હતાં. નગરની ચારે બાજુ ૪૦૦ હાથ ઉંચો પહાડ હતો. રૂકત એક નાનો રસ્તોજ હતો, જેમાં એ સવારેથી વધુ એક સાથે દાખલ ન થઈ શકતાં. યાત્રીઓ માથે મહમ્મદ (સ) પેદા નગરનાં ખંડીઓને જોવા ગયો. અંદર જઈ એમણે જોયું તો ત્યાં હવા ફરીજ નહોતી શકતી, અને સૂર્યનાં તિલ્લુ કીરણોથી પહાડ અને ઝાડીઓ આગની તરફ બળી ઝપી રહ્યાં હતાં. કોની નાકાત હોય કે એના ગર્ભમાં ઉભો મહી શકે? યાત્રીઓએ જોયું કે તૂટેલાં કુદેશાં મકાનો રેતીથી ઢંઢાઈ ગયાં હતાં. એ દેખાવ જોઈ કોના હૃદયમાં હિદાયતીનતા ન જવાય ? આ ક્ષણમંચુર સસારની અસારતાનો ચિત્તર કોના હૃદયમાં નહિ ચીતરાય ?

આખી મરુભૂમિના રસ્તાઓ એવાથી આવડે. કિનારા પર આવી પહોંચ્યા. દરાચારી મનુષ્યોના વાંકિતારથી. નહર,

ઈલ્યોતી પ્રેરણાથી, લક્ષ્ય શુભતા જ્ઞાનને સ્થાગી સ્ત્રી પુરુષોના અસ્વાભાવિક પાપથી અને વિદ્વાતાની આગ્રાઓતી હાંસી કરનાથી જે...પ્રાપ્તો પડછાયો અનંત ધ્રુવને આટે મર-સાગરમાં સ્ત્રીન થઈ ગયો હતો. તે સર્વ આ બિગણુ સ્થાનોને જોઈ અને પાપીઓને મરમેશ્વર દ્વારા થએલી શિક્ષાને અત્યક્ષ નિહાળતાં યાત્રીઓ સીરી-અના બસરા તામક નગરમાં આવી પહોંચ્યાં.

બસરા નગર આ સમયે વ્યાપારનું મુખ્ય સ્થાન હતું. સર્વ દેશોના વ્યાપારીઓ સિત્તજિન પ્રદારમાં આવ્યે હતાં ત્યાં એકઠા થતા. અને દર દરના વ્યાપારીઓ તે આશ્રને જસ્થાપન લઈ જતા. આ સમયે ત્યાં હસાઇઓનાં કેટલાંયે પ્રાર્થના મંદિર-દેવળો બની ચૂક્યા હતાં. ઇસાઈ દેવળની પાસે પ્રજા અભુતાલીએ પોતાની પ્રાર્થના કરે કરી. એ દેવળનો પાદરી મણો જર્મતમા તથા જ્ઞાનિ હતા.

તે ઇસા અને મેરીની મૂર્તિ બનાવી પૂજવામાં આવે સમ-જતો, અને 'કોસ' મણુ નહિ લગાવતો. એનું નામ ચોહોથા હતું. મહમ્મદની વિશ્વક્ષણ પ્રતિમા, મત્યનિહા અને વિચારનુતા વંતક તે જણો પ્રસજ મયો મહમ્મદને (મ) તે પોતાના દેવળમાં લઈ ગયા, અને કોઈ કોઈ વખત આ લોકો મરજોની ધણી વાંતા કરી સુખથી તખત પગાર ફરો આ પાદરી દ્વારા મહમ્મદને (મ) ઇસાઈ ધર્મનાં મુખ્ય સિદ્ધાન્તોનું જ્ઞાન થયું. એને સુખથી એણે એમ પાણુ માંબળું કે કોઈ મર્તિને પરમાત્મા અમણુ પૂજવી એ પાપ છે આ નવા પુરખતી અને નવા ધર્મની વાતોએ મહમ્મદના (મ) મદયમાં મહાન કોનુદત પેના કયું. આ પ્રદારે આ પ્રવાસમાં નવા નવા દેશ, પર્વત, કન્દરા અને મુર્તિપૂજથી જ્ઞાનનું દેહનું જરજન પ્રમાણુ વેદનનિદાણી મહમ્મદ (મ) અભુતાલીએ સાથે મદકે પાછો ફર્યો.

અકરણ ચોથું.

—સંચારિક મવાહમાં—

મહામાં રહીને મહામદ (સ) પોતાનાં પૈતૃક વ્યવસાયમાં કામ કરવા લાગ્યો. પોતાની નજીકના અને સ્વજનિઓના, હેશ બિદેશના મેળાઓમાં અને ઉત્સવોમાં જઈ એ વસ્તુઓ ખરીદી વેચવા લાગ્યો. એક વખત એ વ્યાપાર માટે ઓકાળ ન મઠ સ્થાનમાં મેળામાં ગયો. ત્યાં જઈ તેણે ડુંભિયું, કે, કેલ્લાક આરથો પોતાની ધીર કવિતાઓ ગાઈ રહ્યા છે, કેમકે મુરાણી અને મુઘ્ઘ કરમારી ચાર્તાઓ પ્રાંજણની રહ્યા છે. કેટલાક યાહુદી અને હસાઈ ધર્મ પ્રચારકો પોતપોતાના ધર્મની શ્રેષ્ઠતા બતાવી રહ્યા છે, અને કોઈ ખીજના ધર્મનાં અંડન માટે લડવાને અગ્રવાને નૈયાર થઈ રહ્યા છે. હમાઈ—Hiridat—ધર્મ પ્રચારકોમાં એક હેમ્લ નામક વ્યક્તિ ઘણાજ પ્રભાવશાળી વ્યાખ્યાના હતા. એનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા દુર્ગરો આત્મીઓની બીડ મળે રહી હતી ત્યાં કોણ રહી મહામદે (સ) પણ એનું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું અને હસાઈ ધર્મનાં ગુહ તત્ત્વોથી પોતે વધુ જાણુશર થયો. મહામદ (સ) વિવક્ષણ સ્વભાવુ શકિત માટે પ્રસિદ્ધ હતા. અને કોઈ પણ વસ્તુ જ્ઞાન જઈ એ સમય માંઝળી કે તત્ત્વ તેની સ્વભાવુ શકિત તે સ્વીકારી બેતી જણુ મુધી એણે ચહુદી અને હમાઈ ધર્મનાં સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું અને ધર્મની વૃત્તિ કત એણે વિચાર્યું કે, અને ધર્મો એક જાન ગિરાનર દૃષ્ટિથી જ્યાં થઈ

મેટા આડંબમાં ફર્યા છે. શું સંસારમાં એવો કોઈ ધર્મ નથી કે જેના આશ્રયથી પરમ પિતા પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થાય ?

એક વિજ્ઞાનીના અજકારાની માફક આ સદ્વાન વિચાર એના મનમાં ઉદય પામી હુપ્ત થઈ ગયો. એના હૃદયમાં સ્વર્ગિય પ્રકાશ એકાએક ચમકી વ્યાપા ની જંગળ અને લેણદેણની ચટપટીમાં હુપ્ત થઈ ગયો. પણ મહામદન (સ) હૃદયમાં એક પ્રકારની ઉદાસીનતા છવાઈ ગઈ, અને એનું માનસ ખુદ એ પણ ન સમજી શક્યો.

મેળામાં લેણદેણ કરી મહામદ (સ) મડકે પાછો આવ્યો. મકામાં પરસ્પર વિરોધની આગ ઝળુકી ઉઠી હતી કુરેશ અને ખીજ વંશી-પક્ષોની તલવારો આતોમાંથી બહાર નીકળી હતી. પોતાના પક્ષ સાથે મળી મહામદે (સ) પણ વિરતે જાજે એમ એ પ્રક્રમાં તલવાર ચલાવી. એ યુદ્ધ ઇતિહાસમાં ફેળના યુદ્ધ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એ લડાઈ કદાચ બધ થતી તો કદાચ ફરી સળગી ઉઠતી. એમ નવ વરસ સુધી એ યુદ્ધ ચાલુ રહ્યું. જેમાં એ વખત મહામદે (સ) તલવાર પકડી. બને પ્રસંગે સર્વેએ એની વીરતા, નિશ્ચયતા અને રશ્ન ચાતુર્યની પ્રસંશા કરી ! પણ યુદ્ધનો ફેલાદલ, તલવારોનો ઝળુકાર, મૃત્યુ પામેલાઓના ચળના ઢગલા, લાયક થએલા સનિકાના દુઃખના પોકાર જોઈને અને સાંભળીને મહામદના (સ) મનમાં એક પ્રકારની ઉદાસીનતા પ્રવેશ પામી. જગતમાંથી રજા લઈ એ ઘેર આવ્યો, ત્યારે એને એક શાંત અને અનંત પ્રાંતમાં બહાર ચગવવાના દામમાં મૂકવામાં આવ્યો. બાળપણથીજ એને એકાન્ત પ્રિય હતું એ સર્વદા સંસારિક વિનાયો ભૂલી કોઈ મંબાર વિચારોમાંજ તદલીન રહેતો. ઘેટાં બટાં ચગવવાનું કામ અજવાળા એ ની ચિંતા-શીતા વધુ વંચી ગયું ! હિપર અનંત આશ્રય, નાએ

મરૂંભી ! સર્વના પ્રયત્ન તાપથી અનંત જાગૃતી એ પ્રમાણ રેતી
 પકપકતી આવી રહી છે. જ્યાં દ્રષ્ટિ નાંખે ત્યાં સર્વના તાપથી
 તપેલી રેતીજ રેતી ! સર્વને જુલી એ આ જલહીન, વૃક્ષહીન,
 બીપજ મરૂં-રેતીનું ખ્યાન ધરતો. અનંત આકાશ અને અનંત
 મહાસાગરનું ખ્યાન કરતાં કરતાં મહામહનું (સ) હૃદય અનંતથી પણ
 વધુ આગળ વધવા લાગ્યું. દિવસ જતાં મહામહનું (સ) એ એકાંત-ખ્યાન
 વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું. જરૂર વિના એ કોઈની સાથે જોડતો પણ
 નહિ. એ કદી કોઈ મંથ પણ શીખ્યો ન હતો. લખતાં વાંચતાં
 એને આવડતું હતું કે કેમ એ બાતતમાં મોટો સંદેહ છે. જતાંએ
 એકાંત પ્રકૃતિના ખ્યાનથી એ મહાન જ્ઞાન મેળવવા લાગ્યો. વિશાળ
 વિશ્વરૂપી મંથનો પાઠ કરી એ અવિનાશી પુરુષનું જ્ઞાન સંચય
 કરવા લાગ્યો. નિરંતર એકાંત ખ્યાનથી એના હૃદયમાં અનંત
 પરમાત્માનું જ્ઞાન ધીમે ધીમે હૃદય પામવા લાગ્યું. જ્યોતિર્મય
 રૂપે હજુ સુધી એનું હૃદય પુલકિત નહોતું ક્યું. પરંતુ દિન પર
 દિન એના હૃદયમાં કંઈક આવતો સચાર થતો જતો હતો. નવા
 જીવનમાં સારાં લઠણાં દેખાવા લાગતાં હતાં. એના મિત્રો તથા
 વ્યવસ્થા સમજ મથા કે, મહામહના (સ) હૃદયમાં મહાન વિપ્લવ થઈ
 રહ્યો છે. એનો કંઈક સ્વભાવ, મત્ત વ્યવહાર, નમ્રતા અને નિર્મળ
 ચરિત્રે સારા મહાવાસીઓના ચિત્તને પોતાની તરફ ખેંચી લીધાં.
 મહાનિવસીઓ એને “ અલ્પ અમીન ” અથવા અત્યનિષ્ઠ કહી
 સંબોધતાં.

અત્યારે મહામહે (સ) આગ્ર ૨૫ મા વર્ષમાં પ્રવેશ થયાં. એ
 વખતે મહામા એક ખુદયળ (૨) નામક ધનવાન વિધવા સ્ત્રી વર્તમાન
 હતી. એની અતુલ ધન સંપત્તિનું કોઈ રક્ષક નહોતું. ખુદયળ (૨)

જાત્રીજાએ તેને સલાહ આપી કે, એ કામ ઉપર મહમ્મદને (સ) નિયત કરવો. મહમ્મદની (સ) સત્ય નિષ્ઠાની વાત આરે દિશામાં ફેલાઈ ચુકી હતી. ખુદયજ્જને (૨) મહમ્મદને (સ) બે ઘણું જોતન આપી વેપાર કરવા માટે રાખવા કબુલ્યું. પણ મર્યાદાનો એકાંત ઘોડી મહમ્મદની (સ) ધંધા બ્યાપારના કોલાહલમાં પડવાની ન હતી. ઘણીએ વાર એણે ના ખાડી દીધી પરંતુ પિતા વૃદ્ધ અણુતાસિબના અનુરોધ અને ખુદયજ્જની (૨) પ્રાર્થનાથી મહમ્મદ (સ) ફરી વૈશ્યવૃત્તિ-બ્યાપારનું અવલંબન કર્યું. ફરી એ બ્યાપાર માટે ખસરા, બાલખો, કેમારકસ આદિ નગરોમાં જવા લાગ્યો.

સૌથી પહેલાં સીરીઆની પેલી બાબુ કરી આવી મહમ્મદ (સ) ખુદયજ્જને (૨) બ્યાપારમાં ચએલી નફાની વાત કહેવા લાગ્યો. એ પહેલાં ખુદયજ્જને (૨) મહમ્મદને (સ) કહી નીહાલ્યો ન હતો. પરંતુ એની સત્ય-નિષ્ઠા-સાધુતાની કથા એણે મક્કાના આબાલ વૃદ્ધ વનિતાઓના મુખથી સાંભળી હતી અને તેથી તે તેના ઉપર ખરા હૃદયથી શ્રદ્ધા રાખી ગઈ હતી.

આ પ્રસંગે તે શ્રદ્ધા જાગતી નૃતિ જોઈને ખુદયાન મુન્ધ થઈ મઠ. એના કાળા-લાંબા કેશ, પ્રશસ્ત લગાટ, લાંબુ પગ પાનળુ ઝુપ્પ, કાળી પછી વિશાળ આંખ, સુશોભિત નાસિકા, સંધારણ કદ, અને શરીરનો કોમળ છતા મજબુત બાંધો જોઈ એક ક્ષણે માટે ખુદયજ્જનું (૨) હૃદય ચચળ બની ઉઠ્યું. મહમ્મદ (સ) મુસાફરી અને વેપારની વાત આરંભથી કહેવા લાગ્યો. ખુદયજ્જ (૨) અગિયેય તેનાથી એ સુદરતાની મૂર્તિના દર્શન કરવા લાગી. લાલ-નફાની વાત સાંભળી ખુદયજ્જને (૨) મહમ્મદને (સ) સારી રીતે ધન્યવાદ આપ્યો, અને ફરીથી દક્ષિણ બાબુની મુસાફરીએ જવાને કહ્યું. એ વાત-મુસાફરીમાં

મણી લાલ થયો. એ પ્રમાણે ત્રણ વર્ષ સુધી મહમ્મદે (સ) મહેપાર કર્યા
કાઢ્યો. હરેક વખત લાલ, સમ્યાર્થ અને નિર્બિપ્તા જોઈ ખુદયગ્ન (૨)
એના પર અત્યંત મોહીત થઈ ગઈ. ખુદયગ્નએ (૨) પોતાની દાસી
નફસાને મહમ્મદ (સ) ની પાસે મોકલી—

‘આપની આસુ આટલી ખર્ચી પુવાન છે, શું આપ
વિવાહ નહિ કરશો?’ નફસાએ મહમ્મદ (સ) પાસે આવી કહ્યું.

“જેનામાં પોતાની સ્ત્રીનું જરૂરુ પાવણ કરવાની શક્તિ
ન હોય તેણે વિવાહ-લગ્ન કરવાં એ આપણિ વહોરી સેવા ખરા
બર છે.”

મહમ્મદ (સ) પરચુન વાળ્યો

“પરંતુ જે કાઈ ઉચ્ચ કુળમાં પેદા થઈએલી રમણી કે જે
જનવાન હોય અને આપને સાદતી હોય તો શું આપ વિવાહ
નહિ કરે?”

નફસાએ વગી વધુ પ્રશ્ન ન કર્યો.

‘એ સ્ત્રી કોણ છે?’ મહમ્મદ (સ) પ્રશ્ન કર્યો.

‘ખુદયગ્ન (૨)’ નફસાએ મુખરૂબ દીધું.

એ વાતમાં મહમ્મદ (સ) નિશ્ચિન્ન ન બેઠો. પરંતુ નફસા વિવાહ
કરાવી આપવાની પ્રતિજ્ઞા જઈને આવી ગઈ. આ સમયે મહમ્મદ (સ) ની
ઉંમર અઠ્ઠાવીસ વર્ષની હતી. તે ખુદયગ્નની (૨) સાતીસ વર્ષની હતી.
ખુદયગ્નના (૨) યૌવનનો સમય આવી ગયો હતો, પરંતુ સુંદરતા
દેવી નહોતી થઈ. વિવાહની વાતથી જ પછી જ્યારે મહમ્મદ (સ) તેને
મળ્યા ત્યારે તે જીજ્ઞાસુ મારી પેલી સાથે વાત પણ ન કરી શકી.

એજ અવસ્થા મહમ્મદ (સ) ની પણ મધ્ય પછી વિવાહના નિશ્ચય કરી મહમ્મદ (સ) પોતાને ઘેર ચાલી નીકળ્યો. વિવાહમાં સંમતિ આપવા અર્થે ખુદયજ્જને (૨) પોતાનાં અને મહમ્મદ (સ) નાં સ્વજનોને આમંત્રણ આપ્યું. આયુતાલિબ અને ખુદયજ્જનાં (૨) સંબંધીઓએ વિવાહ સંબંધ સ્વીકાર્યો. મહમ્મદ (સ) શક્તિ પ્રમાણે ગરીબોને દાન કર્યું. એ સુખના સમયમાં પણ એ પોતાની પાળક માતા હલીમાને ન બૂદ્યો અને એને મકકે લાવી આદરસત્કાર કરી કેટલીક બેટ આપી. આ આનંદ પ્રસંગે પોતાની વહાલી માતા અમીનાની યાદથી એના મુખ ઉપર દુઃખની રેખાઓ દેખાઈ આવી.

— મહમ્મદ (સ) અને ખુદયજ્જનાં (૨) લગ્ન એટલે તો હીરા અને સાનાનો સયોગ જાણે સાનું અને કસ્તુરી બગાં લળ્યાં ? ખુદયજ્જ (૨) ત્રિવ્ર ખુદિશાળી, સરસહૃદય અને ગૃહપ્રહિણી રમણી હતી. મહમ્મદ (સ) ના ગંભીર અને વિચારશીળ ચારિત્ર્યને એણે વધુ મોહિત કરી દીધું. સ્વામિ અને સ્ત્રી એક બીજા તરફ પ્રેમ અને શ્રદ્ધાની દ્રષ્ટિથી જોનાં જોતાં પોતાના દિવસો સુખચેતનમાં ગાળવા લાગ્યાં. અનેકો સરમાં પ્રેમ અને પવિત્રતા, વિજય અને શાંતિ વીરાજતી હતી. સંભાર, શી ખજગ, કેટલાએ વિવાહો રાજ થતા હશે ! પરંતુ પતિ પત્નીમાં આવે અથાગ પ્રેમ લાગ્યેજ દેખાતા હશે ! મહમ્મદ (સ) ગરીબ અને ખુદયજ્જનો (૨) નોકર હતો, ખુદયજ્જ (૨) અતુલ ધન સપત્તિની અધિકારીણી હતી. ઐશ્વર્યશાસિની સ્ત્રીથી પતિ હંમેશા અપમાન પામે છે, પરંતુ ખુદયજ્જ (૨) તો સ્વામિના પ્રેમમાં પોતાને એટલી જૂલી ગણ કે, ધન તો શુ પરંતુ એનું મન અને હૃદય સુદાં પતિમય જની ગયું. અને એક બીજા સાથે પોતાના દિન ગુજારવા લાગ્યાં કાલકોઈ વખત મહમ્મદ (સ) આપાગર્થે બીજા

દેશોમાં જઈ વ્યાપાર કરતો, અને બાકીનો સમય ખુદયજ્ઞ(૨) ના શુધર પ્રેમમાં વીતાડતો. કમરા: ખુદયજ્ઞ(૨) થી મહમ્મદ(સ) ને છ સંતાન થયાં. બે પુત્રો અને ચાર કન્યા. જ્યેષ્ઠ પુત્ર કસિમ અને કનિષ્ઠ પુત્ર અબદુલ્લા. બંને નાનપણમાં જ મૃત્યુ પામ્યા. ચાર કન્યાઓ જીવત, રૂકીઆ, ઉમકુલસમ અને ફાતમા પોતાની માતાનું મન રંજન કરવા લાગી.

ખુદયજ્ઞ(૨) ની અપૂર્વ સંપત્તિને લીધે મહમ્મદ(સ) ને કોઈ સાંસારિક ચિંતા તો હતીજ નહિ. હવે એણે જુદા જુદા સત્કાર્યોમાં ધ્યાન પરાવવા માંડયું. મહમ્મદ(સ) પહેલાં વિવિધ પ્રકારના અત્યાચારો દૂર કરવાને સલાઓ-મંડળો સ્થાપ્યાં જેને ‘ ફજુલ ’ કહેતા. સમયના પ્રવાહમાં ધામેધામે આ સલા લાગી પડી અને મકકા નગરમાં અત્યાચારો બહુ વધવા લાગ્યા-ધોળો દિવસે એક સભળ આદમી નિર્બળનું બન છુટી લેતો, કોઈ કોઈકે થઈ કોઈનો પશુ વધ કરી નાખતો અને કમળેર-સભળા-ઝંઝો પર પાશવીક અત્યાચારો થતા હતા. મહમ્મદ(સ) થી પોતાની જન્મજીવિની આ દશા ન દેખી શકાઈ. એણે ફરી ‘ ફજુલ ’ સલા સ્થાપી-મકકાના ચાર પાંચ કુટુંબોએ નિર્બળ અને કમળેરોને સદાગત કરવાનું વચન આપ્યું.

આ સમયે મહમ્મદ(સ) ની જિંમર કપ વધતી હતી. નજીક કના પહાડમાંથી એક પાણીનો પ્રવાહ કાના મંદિરમાં વહી આવ્યો જેથી મંદિર તૂટી ગયું ! સભળા મકકા-નિવાસીઓ મંદિર ફરી બાંધવાને મંડી પડ્યાં. એવા સમયમાં હિસમાન નામના એક દોહી અને ઇસાઈ ધર્માનુવર્ત્તાની આરબ હિસમાને મકકા શહેરને પુનાની-ઓના હાથમાં સોંપી દેવા જળ-પ્રપંચ ગયી. જે સમયે આ

પડ્યંત્ર-કપડ-પૂર્ણ થતા, યુનાની, હોજ, મકકાન-શહેરમાં ઘુસવાને
આવી પહોંચી, તે વખતે મહમ્મદે (સ) ઉસમાનનાં, વિધામંદ્રાવ
અને પડ્યંત્રની વાત પ્રગટ કરી, બાકીના સમયમાં મકકાન-સીએ
સાવધાન થઈ ગયાં. મહમ્મદે (સ) સર્વને જ-મળૂમિની સ્વતંત્રતા
જાળવવા માટે ઉત્તેજિત કર્યાં. જે મકકા, શહેર એક પળમાં
દુશ્મનના કબજામાં જાત તે ફરીથી સ્વાધિનતા પૂર્વક શીર હોઠાવી
ખડું થયું. આરે દિશામાં મહમ્મદ (સ) ની પ્રશંસા થવા લાગી.
ત્યાર બાદ કાબા મંદિર દુકં કુદતમાં ફરી અંધારી ગયું. મંદિરમાં
‘હજ રક્ષ અસયદ’ નામક એક પવિત્ર પત્થર હતો. સર્વમાં
વિશ્વાસ પૂર્વક માન્યતા હતી, કે આ પત્થર બાબા આદમની સાથે
પૃથ્વી પર પડ્યો હતો, જેથી તે પવિત્ર મનાયો અને જેને લગ-
વાથી અનંત પુણ્ય મનાયું. ત્યારે ખીજું મંદિર નેનાઃ થઈ ગયું
કે એ ઝબડો ઉપસ્થિત થયો કે, એ પત્થરની સ્થાપના કોણ કરે ?
ધીમેધીમે ઝબડો વધી પડ્યો અને સર્વ કોપાંધ થઈ તણવારથી
એનો ફેંસલો કરવા નવાર થયા. મહમ્મદે (સ) એ બાબતક દબા
કાંડમાંથી પોતાનાં દેા બાંધેને બચાવ્યાં. નરને પડી, એણે એક
મોટી ચાદરમાં એ ન થઈને મૂકાયો અને મર્વે જલ્દીને એ ચાદરના
છેડા પકડી ચાલવા કહ્યું, જ ને વધી નહતક પત્થર તાપી પહોંચ્યો
ત્યારે મહમ્મદે (સ) પંધાને પોતાનાં હાથે ઉંચકી નેને સ્થાપિત કરી
હીધો. એ પ્રમાણે દિન ૫૦ દિન એવું માન, પ્રજાજ અને ખ્યાલિ
વધતી આણી

મહમ્મદ (સ) નું હૃદય મનુષ્યવ પૂરું હતું, મનુષ્યને વશથી
નાકક ચુકામ બતાવી લેવું-ખરીદવું એ એને પસંદ ન હતું.
પોતાના દેશ વામીમોતી આ ચુનામો દલા જોડે એ દુખી થયો

હોય. એક વખત પુણ્યન (૨) ના કોઈ આત્મીય જનો-સગાઈએ એને એક જૈન નામક સુલ્કમ-જોડ કર્યો. જૈનની સાધુતા અને તપસ્યા પર મોહીત થઈ મહમ્મદે (સ) એને મુક્ત કર્યો. પણ જૈન મહમ્મદના પુણ્ય પર એટલો મોહ પામી ગયો કે, તે પોતાની આખી ઉમર જર મહમ્મદથી (સ) ફર ન જરવો અને સુખદુઃખ વિપતિ સંપત્તિમાં હંમેશ મહમ્મદ (મ) ની માથેજ રહ્યો.

પાંચમું મકરેલું

—નવજીવન—

૧ મ મહમ્મદ દરિદ્ર હતો. ગરીબ હતો. ભાંગ્યો અને રૂબો માટે એને બાળજી કામ કરવું પડતું. એ પોતાની પાંચેલી મુરાદ પૂર્ણ ન કરી શકતો. મંસારના કોસાદસ તેને બાદબાવસ્થાથીજ મમતો ન હતો. થોડા પછી સમય મળતાં એ પહાડની સુધા તરફ ગામી જતો અને ત્યાં કાઠ ચિંતા-મસુદમાં મરકાવ થતો. વિશદ-શૂન પડી નો એ જોજન વચ્ચેની ચિંતા ભાગ્યેજ ગંઢી. પુણ્યન (૨) ની અતૂટ સપતિના એણે મરં હઝાકો પૂર્ણ કરી. હવે નો એની એનાં પ્રિયતા દિન પ્રતિદિન વધતીજ ચાલી. શહેરનો ત્યાગ કરી હંમેશ એ હેંગ પર્વતની સુશોભન બધી ભણો વખત બેસી રહેતો. ત્યાંથી પાછા ફરો એ કાઠિયથી એ કાળા મંદિર ની પ્રવક્ત્રિયા કર્યા પછી કાળા પત્થરને સુલન કરતો.

દિન પ્રતિદિન એની ધર્મની તૃષ્ણ વધતી જતી. મહકા નિવાસી-
ઓની ભાંકિત પશુ એના તરફ અધિક વધતી આવી.

બખ્ખે વખત તો એણે સીરીબાની યાત્રા કરી હતી. વિદેશી
સભ્યતા અને જ્ઞાનથી એની આંખો ખૂલી ગઈ હતી. પાનની માતૃ-
ભૂમિનાં સંતાનોની ધૈર્ય મૂર્ખતા અને જંગલીપણાથી એના હૃદયને
ધણુંજ દુઃખ થતું. જ્યાં જુઓ ત્યાં સર્વત્ર અત્યાચાર, હાથાઈ,
અધડા, દુઃખ, કલેશ અને ખૂન ખરાબી સિવાય બીજી વાતજ નહિ.
સ્ત્રીઓની દુર્દશાનો તો અંતજ ક્યાં હતો ? વિચાર ઉદ્ભવતાં
વેંતજ એક પુરુષ ગમે તેટલી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરી લેતો, અથવા
તો વિના પ્રયોજન તેમને કષ્ટ દષ્ટ ધર બહાર કાઢી મૂકતો. ધરખાર
વિનાની નિરાશ્રિત કેટલીયે સ્ત્રીઓ રસ્તાઓમાં અને દરવાજે દરવાજે
બીખ માગતી ફરતી હતી ! જન્મ મૃત્યુ બાળકોનાં મળાં મરદનથી
દૂર થતાં.

ક્યાં એ પ્રકૃતિનું પ્યારું પુષ્પ નાનકડા હાથ હાથેવી સંસાર-
ને મોહિત કરતું, અને ક્યાં એ કઠોર પ્રકૃતિના આરબ નિવાસી-
ઓનું એવા ઊગતા પુષ્પ સમ બાળકોને મારી રેતીમાં ફાટી ફેવાતું
કઠોર ફૂલ ? યુકામો પર થતા અમાનુષી અત્યાચારોથી રાત
રાત્રીના પ્રહરોમાં પશુ રડવા અને કકળવાનાં દુઃખદ અવાજો સંભ-
ળાઈ રહ્યા હતા લગ્ન અને મનુષ્યનાનો ત્યાગ કરી નમ્ન-વજ્ર
હીન સ્ત્રી પુરુષો તાળીઓ વગાડી કાળા મંદિ-ની પ્રદક્ષિણા કરવી
એ ધર્મ સમજતાં. સ્ત્રી પુરુષના પવિત્ર સંબંધનું અસ્તિત્વ નષ્ટ
કરવામા આવતું હતું, અને પરસ્પરી બ્યભિચારથી અરબ દેસનું વાલુ
મંડળ દુષિત થઈ ગયું હતું. જ્યાં સુધી મહમ્મદ (સ) સાંસારિક
પ્રવૃત્તિમાં ફસી રહ્યો હતો અને વ્યાપારને ક્ષીણ એને દેશ પરદેશ

જવું પડતું ત્યાં સુધી તો આ બધાં દુઃખ એણે નહોતા - ઘિહાળ્યા પરંતુ જ્યારે સાંસારિક કામોથી એને અવકાશ મળ્યો - ત્યારે સ્વ-દેશની આ દુર્ગતિ એના હૃદયમાં આઘાત કરવા લાગી.

માઠ વિચાર પછી એને માલમ પડ્યું કે, વચ્ચાળ માટે નૈતિક પરિવર્તન વિના અરણ્ય-વાસીઓના કલ્યાણની કોઈ આશા ન હતી. જે કામ-જાતિ અજ્ઞાનતા અને સભ્યતાના અવકારમાં સ્વકલ્યાણના માર્ગ શુદ્ધી મળે છે, તે જહાન પરિવર્તન વિના કદી સુધરી નથી શકતી. મહામહાના (જો) હૃદયમાં રાત દિન એ ચિંતા થવા લાગી કે, હું કરવાથી નૈતિક-વિષય યથા શકે ? કયા કપાય હાથમાં ધરવાથી આ જાતિ નાશના મુળમાંથી બચે ? એણે પોતાની આંતરિક તપાસ કરી પણ એ જહાન કાર્ય માટે એને પોતાની શક્તિ કુદ્ર લાગી એને લાગ્યું કે, કેવી શક્તિ વિના માનવશક્તિ દેશમાં બાંધેલી દુર્ગતિને દૂર ન કરી શકે. હાય આરણ્ય ! તારા કલ્યાણ કેમ થશે ? તું કેવી રીતે દુઃખ મુક્ત થાય ! આ ચિંતા મહામહા (મ) ના હૃદયમાં ઘા કરવા લાગી. રાત દિન તે એના ચિંતામાં ડુબતો હતો. પહેલાં એ રમજાનના પવિત્ર માસમાં પોતાના પરિવાર સાથે આવી જતો, અને એકાંત સુખનો અનુભવ કરતો પણ હવે તો એને મનુષ્યની વસ્તીથી દૂર પર્વતની કંદરાઓમાં સિવાય કોઈ અન્ય સ્થળે એક કણ પણ બેસવું ઠીક ન લાગતું. વિચાર વચનમાં કોઈ ટાઈ વખત તો આખી રાત્રી વાતી જતી, અને કોઈ વખત તો ભુખ-નારમ ભૂલીને પહાડોમાં પડી રહેતો હતો. એ કદાચ રડી દેતો. તીક નિહાળે થઈ પતથરા ગાયે માથું પહાડનો કદી એકોરા-મૂઠીવ થઈ જતો. કવચીર સિંચર દ્રષ્ટિ રાખી સ્વનંત ગાઠસની પેઠે પાર ડીરા ડીકીને જતો અને પ્રક-

તિનું મુખ રહસ્ય જાણવા અત્યંત વ્યગ્ર બન્યા હતા. આના માં મેઘમાળાનો ઉલ્લસ થતો, ત્યારે ત્યારે મનમાં (મે) તેના તરફ એકી શે જોઈ હોતો સહાય વિના અકાશમાં એ મેઘ કેવી રીતે ઝુકે ? હશે ? આકાશમાં એને સહાય (!) આપનાર કોણ છે ? એ જાણી-તો આ ગત-દીન કરવા છતાં એ જ્યારે એના પત્નો ઇંદ ન આવે, ત્યારે તે પુત્રાની જેમ પોતાનું માથું પથ્થર સાથે ફાળવા લાગતો ! રાત્રિના અંધકારને દુર કરી પ્રાતઃપ્રાણના સર્વ ઉલ્લસ પામે છે- એ પ્રહર ઉજ્જુ આય-વરસાદી સખા મનમે તે ફરી છુપાઈ જાય છે. રાત્રીના કોઈક અંધકાર સાથે આકાશમાં અક્ષર નક્ષત્રો હીસ મોતીની ન્યમ ઝમકી ઉડે છે. એ સર્વ પૂર્વમ ઉલ્લસ પામે અતિમ દિશ્યા છુપાઈ જાય છે. ચંદ્રમા નાના સ્વરૂપમાં હિમ પામે દિન પ્રતિદિન વધતો જાય છે. વધીને અતે તે કેવું મનમેહક (!) રૂપ ધારણ કરે છે ? ફરીથી તે ધીમેધીમે ઘટવા લાગે છે, અને અંતમાં અલોપ થઈ જાય છે. પૃથ્વી શાંત અને મૌન-સ્થિર (!) છે. ક્યાંકથી એક પ્રવંક પવનનું નોજી આવ્યું; તો રેતીને આકાશમાં ફેડાવી-નનાતી નહીં છે. મહામ્મ (સા) વિચાર કરે છે, કે એના કોણ મહા શક્તિવાન છે, કે ને રાત્રિ દિન જાગીને વિશ્વ-મહાકામા આ સર્વ જોઈ ખેલી-રહ્યા છે. પ્રજ્વલિત પડતાને દુર હાવી તે મહા પુરુષને નિહાળ્યા એના પ્રાણ બાકુળ થઈ ઉડતા રાત્રીના અનન અંધકારમાં એ જોતો કે આ મહા સમુદ્રમાં ફક્ત-તો જ જાગે છે, અને આકાશમાં-કોઈ કોઈ મક્ષત્રોને મહા સૂર્યાની જેમ ચમકારા કરતાં જોઈ એને લાગતું, કે એક મહા શક્તિ પશુ છે જેની પવક ઉચ્ચે ને નીચે ઝમકતી ! આ વિચિત્ર દરીદ્ર અને રૂપ તથા મન ક્યાંથી આવ્યાં ? શું એની

સમસ્તવાનો રક્ષા ન થઈ શકે ! ફરી એ ભયભરતા કે બાળા મદિ
રમાં-જે ૩૬૦ દેવાઓ છે, તે શું મનુષ્યનું હૃદય, મન અને
શરીર બનાવી શકે છે ? જે દેવતા સ્વયં પોતાની રક્ષા નથી કરી
શકતા, રંગ અને બલિની વામથી હજારો બલકે લાખો ચરલીઓ,
અને માખી જે દેવતાઓનાં માદી અને સાકડના ગરીબોમાં પ્રવેશો
કરે છે. છતાંએ તેને જરા હઠાવી દેવાનીએ તાકાત જેનામાં નથી
તેવા પ્રાણુન, નિર્દૈષ્ટ અને જક પિડાથી શું આ વિશ્વ અને
અનંત જીવ જતુઓ બની શકે ? જે દેવી અને દેવતાએ તે મદ્ય માદી,
પત્થર અને સાકડથી બનાવે છે, જે સેંજ હાડવા, બેસાડવાથી
બાકી ગય છે, જેને માખી અને કીડા બગાડી નાખે છે, જે સેંજ
પણ હાલી ચાલી નથી ગમનાં શું તે આ મચગર-જરીન-પાણુ-
મગ મંમારને બનાવી શકે છે ?

તેથીજ વર્ષની અવસ્થામાં મહામહા (સ) ની આ વિનંત
હતી. એ પહેલાં તો એ ક્ષણ અર્ધો ક્ષણ એમાંતમાં ધ્યાન
ધરતો. પણ હવે તો એ રાત દિન એમાંતમાં ધ્યાન મગ રહેતા
જાઓ. હિરા પર્વતની ગુફામાં ધ્યાન ધરતાં ધરતાં એમ મગ વર્ષ
ગોતી ગયા. એની કિમર ચાળીસ વર્ષની ગઈ અત્યારે તો એ
એકલો બધો ધ્યાન પ્રિય થઈ ગયો, કે ખાલે પીણું, સુણું, બેસણું,
બેસણું બધું છોડી એ ફક્ત ધ્યાનમાં લીન થઈ ગયો. શરીર
દુબળું પડી ગયું, હાડકાં દેખાવા લાગ્યાં, પરંતુ હૃદયમાં સત્યના
પ્રકાશ ન થયો. ત્યારે એ પોતાની શુદ્ધિ ભૂલી જતો, ત્યારે
દેવળ સુદયગ (૨) ની માત્રમાનીથી, અને સુંદર સેવાથી એની
રક્ષા થતી. એણે તો મુમજી થાણું હતું, કે ધરણ નિનાસીઓ
અનેક દેવ દેવીઓની પૂજા કરીને કુસાગીની બની રહ્યા છે અને

એજ કારણથી તેઓ સંસારકર્તાને જુદા છે એનો એની દૃઢ માન્યતા થઈ ગઈ હતી, કે સત્ય સ્વરૂપ પરમાત્માના આધાર વિના કોઈનો ઉદ્ધાર થઈ શકતો નથી.

૫૩ એ પરમાત્માને શોધવામાં એ ગાંડો-પામણ થઈ ગયો હતો. લોકો એને દિવાનો કહી ધુળ ઊરાડતાં, પણ મહમ્મદ (સ) ક્યો ખિતર ચિંતાથી પામણ હતો તે એ લોક ક્યાંથી જાણે ? મહમ્મદ (મ) જેને શોધતો હતો તે ન જડવાથીજ હૃદય શૂન્ય થયો હતો. લોકો એની હાંસી કરી તાળીઓ વગાડતાં, પણ એનું એને દુઃખ નહોતું લાગતું. દુઃખ માત્ર એટલુંજ હતું, કે જેની એને અપેક્ષા હતી તેની પ્રાપ્તિ હજી નહોતી થતી.

૫૪ શૂન્ય પ્રાણ મહમ્મદ (સ) એ દુઃખથી છુટવાને ખાતર અધારી, રાત્રીમાં પહાડની ટોચ ઉપરથી કુદકો માર્યો, પરંતુ તેજ સમયે ખુદયર્જો (૨) એ તેને ઝીલી લીધો. તીર તલવારની ધારથી ચીર કપાયા પછી જેમ થડ જુદું પડી તરફડાં કરે છે, તેમ ખુદયર્જો (૨) ના આંદમા મહમ્મદ (સ) તરફડવા લાગ્યો-પરંતુ જેને તે શોધતો હતો, તે તો તેને દર્શનજ નહોતો આપતો એવા રીત કેટલાંએ દિવસ અને કેટલીએ રાત્રીઓ પીતી ગઈ જે દરમિયાન માટે નામ પાડાતું રહે તેના ઇશ્વર દર્શન આપ્યા વિના નહીં રહ કે ? જે દરમિયાન માટે નામ પાડાના પ્રાણનું જીવિ આપે છે, તેના હૃદયમાં પ્રકાશ ક્યાં વિના શું ઇશ્વર રહી શકે ? એક દિવસ મધ્ય રાત્રીએ મહમ્મદ (સ) પહાડના શિખર પર પડ્યો હતો, ત્યારે તેનું હૃદય તેજથી પૂર્ણ થઈ ગયું : બસ ! આજ સંસાર પણ નિરમ થઈ ગયો. એ તેજની તીવ્રતા ન સહન થઈ શકનાથી મહમ્મદ (સ) એકેશ થઈ ગયો. મૃતિ આત્મા પછી તેણે એવું કે પોતાની

રહાને એક દિવ્ય પુરૂષ પોતાના પ્રકાશથી પ્રકાશીત થઈ દેખા છે.

મંબીર રાત્રીના શાંત પ્રહરમાં વિશાળ પર્વતની મંબીરતાનો જાંમ કરી અપૂર્વ અશ્રુત કાષ્ઠહીન, અને શબ્દહીન એક મહા વાક્ય મહમ્મદ (સ) ના હૃદયમાં પહોંચ્યું. "મહમ્મદ (સ) ! પાઠકર " આજે મહમ્મદ (સ) ની રહાને વિશ્વમાં ખુલી ગયો હતો. મહમ્મદ (સ) દિવ્ય ફત્તને સ્વસન્મુખ જોઈને અવાક થઈ કહ્યું, " મને ખબર નથી કે કેવી રીતે વાંચી શકાય છે ? " તે દિવ્ય પુરૂષે કહ્યું, " મહમ્મદ (સ) આખો ખોલીને વાંચ ! " સંસારના સર્વ પદાર્થોના કર્તાતું નામ લઈને વાંચ ! એણેજ મનુષ્યને જ્ઞાન દાન દઈ ગ્રંથ વિષયોનો જ્ઞાતા બનાવ્યો છે. એ સર્વનો પાલન-કર્તા અને ગૌરવમય છે, તેનું નામ લઈ વાંચ. "

મહમ્મદ (સ) ને સામ્યું, કે એના હૃદયની ગ્રંથમાં ગ્રંથ વાતો સુલભ થઈ ગઈ છે. જ્યાં ધેર અંધકાર હતો, ત્યાં પ્રકાશ થઈ ગયો છે. આટલા બધા વરસોમાં જે જ્ઞાન્તિનો અનુભવ એણે એક ક્ષણ પણ નહોતો કર્યો, તે શાંતિ આજે હાથ જોડીને ઉભી હતી. આ અજબ પરિવર્તન થયું જોઈ મહમ્મદ (સ) આશ્ચર્યમાં ડુબી ગયો. ફરી તે દિવ્ય પુરૂષે આદેશ આપ્યો, " જાઓ ! મહમ્મદ (સ) ! સત્ય ધર્મનો પ્રચાર કરો. " જે રાત્રીએ મહમ્મદ (સ) ને ધર્મવરનું જ્ઞાન થયું, તેને " ગૌરવ રાત્રિ " કહે છે.

જેટલા આશ્ચર્ય સાથે એ દિવ્ય પ્રકાશ પ્રગટ થયો હતો, તેટલીજ ત્વરાથી તે અલોપ થઈ ગયો. મનુષ્યના હૃદયમાં પરમાત્માનો હૃદય-મોહક પ્રકાશ એવી રીતે પ્રગટ થઈ લોપ થઈ જાય છે, એનાથી ભક્તનું હૃદય મુગ્ધ થઈ જાય છે. સવારમાં મહમ્મદ (સ) ખુલ્લે પગલે મહા પરિવર્તન સાથે ધેર આવ્યો ત્યારે એના

હૃદયમાં ધોર સદેહ-હિત્વળ થયો. એને વિચાર આવ્યો, કે જેને માટે એ રાત દિવ ધ્યાન કરતો હતો, તેણે દર્શન દીધું છે, છતાં એને સદેહ થયો, કે કદાચ એ આત્મિયો જ ન હોય કે વિદ્યારૂપ એ સદેહમાં વિચાર-બુધ્ધિમાં બુદ્ધતાં મહામહા (સ) પુરુષ (૨) ને રાત્રીની મંદગા-કષી-મર્ણુથી. સ્વામિની-વ્યાસ-સાંભળી પ્રતિપરાયણ પતિને કહ્યું, “આત્મિયે અતિ આનંદના સમાચાર સુણાવ્યો. જેના હાથમાં પુસ્તક (૨) નું. જીવન છે, એનું પુણ્ય નામ લખે છે. કહ્યું, કે નહીં પરમેશ્વરે તમને સત્ય-ધર્મના પ્રચારથી આજ્ઞા આપી છે. મહામહા (સ) ને ઉદ્ધત્ત જોઈ. ફરી તે ખોલી. ” પ્રસન્ન રહો, પ્રજાતમને કદિ સંસ્કૃત નગરો તમે આત્મિય જનોનાં હૃદયના આનંદ, પડેશીઓનાં દયાર્થે મિશ્ર-બંધુ, ગરીબોના આશ્રય દાતા, પ્રતિષ્ઠા, પાલક અને સત્યના મહાકેળનો. ” પ્રાણુધીકા પતિનો આવો ઉત્સાહ અને સદાસતી મદદથી મનુષ્ય-સંસારમાં સર્વ-કષ્ટ કરી શકે છે, પરંતુ મહામહા (સ) ના હૃદયમાં તો સદેહે રચન કર્યું. એ વારંવાર કહેતો, “જેને મેં દેખી. પ્રકાશ સમજ્યો તે કદાચ કાલ્પનિક દ્રશ્ય તો જ હોય. ” આવા સદેહે શી અપર કેટલાએ આદમીઓનો નાશ કર્યો હશે? કોણ જણે, કેટલીએ વખત મનુષ્યના હૃદય પર પરમાત્માનો પ્રકાશ પ્રગટે છે, છતાં સદેહ અને અભિમાને લીધે મનુષ્ય-ધર્મદ્રવી વચિત રહી જાય છે.

મહામહા (સ) ના હૃદયમાં ધોર સદેહનું મંચન ચાલતું માંડતું. એ ફરી આકુળ થઈ ગયો, જેને આ દતાનો અનુભવ હોય તેજ મહામહા (સ) ની દશાનો ખૂબ આશ્ચર્ય શકે જેની ગર્વવંતના શિખર પર એને દેખરતાં દર્શન થઈ ચૂક્યાં હતાં ત્યં

ફરી જાહેરે આવું પીવું ત્યાગી એ આત્મ કરવા લાગ્યો. મહામદ
 (સ) આપણે ચિન્તે રડવા લાગ્યો, ને કહેવા લાગ્યો, “ એ ક્યા છે ?
 કે જેણે મને એક વાર દર્શન આપી મારા હૃદયને પ્રકાશીત કર્યું,
 હવે : ” મહામદ (સ) ના રોવા કકળવાના અવાજો પહોંચ્યા
 પડ્યા પડવા લાગ્યો, પણ અવિશ્વાસના હાથમાંથી એનો છુટકાવ
 ન થયો. ફરી દીનતાથી એ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો, કે “ હે અમલ
 અમમ્ય પુરુષ ! મને સદેહ થા. અવિશ્વાસથી મુક્ત કરી મારા
 પ્રાણ બચાવ ! ” એમ એ વારંવાર પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. એ
 યોગ, ધ્યાન ભજન આદિ કંઈ એ ન જાણતો. પિતૃ પિતાના
 દર્શન કાળે એ બાળકની નયન આકંઠ કરવા લાગ્યો. અંતમાં,
 એક દિવસ જ્યારે એ રસ્તામાંથી આવ્યો જતો હતો ત્યારે ત્યાં
 પેલું અશરિરી નેજ પ્રગટ થયું, એણે કહ્યું, “ મહામદ (સ) તારા
 વસ્ત્રની-શરીરની ભક્ષિતા દૂર કર, સર્વને હોશિયાર બનાવ, અને
 પાલન કરતાં ઇશ્વરનું મૌરવ વધાર ” આ ઇશ્વર વણી સાંભળી
 મહામદ (સ) ના સર્વ સદેહ ટળી ગયા, અને એ ચાક્રેન્દ્રમાં
 સજ્જ ઇશ્વરનાં કર્ણજ કંવાલમાં અનંત આકાશની પેલી મૈર
 એણે દ્રષ્ટિ દોમગી તો એણે જોયું કે તે અનંત અકાશમાં
 દેખાતું મહા, હૃષ્યક અને નક્ષત્ર સર્વ એનાજ પ્રગલ્ભી પ્રકાશીત
 છે. બ્રહ્મંડળ પણ એનીજ શક્તિથી ટકી રહ્યું છે. પર્વત, મરૂ, મીમાં
 નૃત્ય કરતી અનંત રેતાંયે એની સ્મૃતિ કરી રહી છે. જે
 નન્દ એણે દ્રષ્ટિ માંડી જોયું, ત્યાં સર્વ એને પરમાત્માનો પ્રકાશ
 દેખાયો. ચક્ષુઓ બંધ કરી એણે જોયું, તો એ પરમાત્મા કોટી
 કોટી સૂર્ય ચંદ્રનાં પ્રગલ્ભી પ્રકાશિત થઈ હૃદયમાં વિરાજ્યો છે.
 બીજા અને પહોંચ્યા મહામદ (સ) એ જ્યોતિર્માય વિના બીજું કંઈ

ન જાયુ. જીવતા તથા પરમાત્માનો તેને સાક્ષાત્કાર થઈ ગયો ! મહમ્મદ (સ) પ્રસન્ન થઈ ગયો, અને પ્રજાની આજ્ઞાનુસાર પ્રભુનું નામ ગૌરવાન્વિત કરવા માટે એણે કમર કરી, એક માત્ર અજન્મા, નિર્વિકાર, સૃષ્ટિ કર્તાના પવિત્ર નામની યેવણ કરવાને અને જડ પૂજનો મોહપાશ ભાગી નાખવા માટે એણે મહા સંત્રામની સ્થપના કરી દીધી. પોતે નવજન્ન પ્રાપ્ત કરી સ્વદેશ વાસીઓમાં નવજીવન પ્રેરવાને માટે તે આગળ વધ્યો. આટલા દિવસ પછી જન્મભૂમિના સુધારા માટેનો માર્ગ મેળવી એણે સર્વને એ રસ્તે લાવવા માટે કમર કરી.

— પ્રકરણ છઠું —

પ્રચાર અને આત્માચાર.

૬૬૬ ટલાંએ વર્ષોના અસીમ કષ્ટ અને તપશ્ચર્યા પછી મહમ્મદ (સ) ની ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થઈ. એના મુખમાંથી આનંદની ચમક, અને હૃદયમાંથી પ્રસન્નતાની લહેરો વહી ઉઠી. એના પવિત્ર શરીરની યોગ્ય પવિત્રતાની સુગંધ ફેલાવા લાગી. આનંદથી તણીન હૃદયે એ પોતાની પ્રાણુધિકા ખુદાખ (ર) સન્મુખ ઉપરિચિત થયો. રાત્રિ દિન એની આંખોમાંથી અશ્રુઓ સુકાનાયે નહિ. હાહાકાર અને આર્તનાદ વિના બીજો શબ્દ એના મુખમાંથી ભાગ્યેજ નીકળતો. આજે તે મહમ્મદ (સ) ચારે દિશાઓમાં આનંદની વર્ષા હેઠી કરતો સ્વચ્છે આજ્યો પતિનું મુખક નિહાળી

પ્રુદયળ (૨) સમજી મર્ષ, કે જેના વિરહમાં એ-મહમ્મદ-આદૃત
ચિત્ત હતો. તેની આજે અવસ્થા પ્રાપ્તિ થઈજ છે. મહમ્મદે (સ)
આનંદ પુર્ણ હૃદયથી ઈશ્વરકૃપાનું વર્ણન કર્યું. હજી અઘોરિક
પ્રકાશની અદ્ભુત કથા શ્રવણ કરાવી. એ સાંભળી પ્રુદયળ (૨) નું
શરિર રોમાંચિત થઈ ગયું. સ્વામિના મુખમાંથી ઈશ્વરની વાત
મુણીને એ પણ આખા બ્રહ્માંડને ઈશ્વરમય જેવા લાગી. બ્રમ
અને અજ્ઞાનનો નાશ થયો, જડ મૂર્તિઓની પૂજા છોડી પ્રુદયળ (૨)
એ સર્વથી પ્રથમ મહમ્મદ (સ) ના ધર્મની દિશા લીધી. પ્રુદયળ
(૨) ના હૃદયમાં સત્ય ધર્મની સાચી નિશા જોઈને મહમ્મદ (સ)
ના હૃદયનો આનંદ અપરિણીત વખો. પોતાની પ્રાણાધિકા પત્ની
પોતાની સહચારીણી જોઈને એનો ઉત્સાહ દીગણો વૃદ્ધિમંત થયો.
સ્વામિ અને સ્ત્રી બંને એક સાથે લડિત અને શ્રદ્ધાથી હર હમેશ
એક માત્ર ઈશ્વરની ઉપાસના કરવા લાગ્યાં.

જંગલમાં સળગી ઉઠેલો દાવાનલ જેમ ધીમેધીમે વધી
જતાં આખા જંગલમાં ફેલાઈ વધી જાય છે, તેમ તેમનો વિશ્વાસ
વૃદ્ધિમંત થતોજ જતો હતો. હૃદયના એક ખૂણામાં ખુપાયણી
ચીતગારી, કમથા: કમથા: કંગેડો નર નારીઓનાં હૃદયમાં ચળગી
હોઈ છે, અને અંતમાં એક મહાન પરિવર્તન થઈ જાય છે. પ્રુદ-
યળ (૨) એ મહમ્મદ (સ) ના ધર્મની દિશા લીધી તે પછી
અણુતાલીંગના પુત્ર બલી (ક) અને મહમ્મદે (સ) પણ દીક્ષા લીરી
એ વખતે બલી (ક) બાગ્યેજ ચૌદ વર્તિા હશે ? પરંતુ એ દામન
વયમાં પણ એના હૃદયમાં એ સત્ય ધર્મના બીજના અંકુર ફટી
નીકળ્યાં. એ બીજનું આગળ જતાં વિશાળ વૃક્ષમાં રૂપાંતર થયું
અને એ વૃક્ષની શિવળ જાગ્યામાં સંસારના ચોથા ભાગે સરજી

લીધું—સ્વીકાર કર્યો. હૃદયના આવેગ અને શુદ્ધ પ્રેમથી અલીએ (ક) મહમ્મદ (સ) તું અનુકરણ કર્યું અલી (ક) અને ખુદયળ (ર) ને લઈ મહમ્મદ (સ) મક્કા શહેરની નજીક કોઈ ગુફામાં આલી નીકળતો, અને ત્રણે આત્માઓ સાથે મળી વિશ્વપતિ, પરમપિતા પરમાત્મની ઉપાસના અને પ્રાર્થના કરતાં, એક દિવસ એ ત્રણે આત્માઓ ધ્યાન મગ્ન હતાં, ત્યારે તેમને જોઈ અણુતાલીબ અશ્વિય ચિત્ત થઈ ગયો.

એણે પૂછ્યું—‘ મહમ્મદ, (સ) તું જે આ ધર્માનુભાવ કરે છે, તેનો અર્થ શો છે ? ’ મહમ્મદે (સ) મલ હૃદયથી જવાબ વાળ્યો, - ‘ સ્વર્ગના દેવતાઓ અને આપણા પૂજ્ય પુરૂષ ઇબ્રાહીમ (ર) જે ધર્મનું પાલન કરતાં હતાં, તે પરમેશ્વરના સત્ય ધર્મનું હું અનુષ્ઠાન કરું છું. ’ ઇશ્વરે મને આજ્ઞા આપી છે, કે મનુષ્યોને સત્ય ધર્મનો માર્ગ બતાવ. આપ મારા પિતા તુફમ છે, આપ પૂજ્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ પુરૂષ છો, હું તમનેયે પ્રાર્થના કરું છું, કે તમે પણ આ ધર્મનું પાલન કરો, અને સત્ય ધર્મના પ્રચારક બનો. ”

મહમ્મદ (સ) નાં આ જવક્ત વિશ્વાસ પૂર્ણ વાક્યો સાંભળી અણુતાલીમે કહ્યું,—“ હું તો હવે જન્મ થયો છું. આપ દાદાઓથી ઉતરી આવેલા ધર્મનો હું હવે ત્યાગ કરી શકતો નથી, પણ હું ઇશ્વરનું નામ લઈ કહું છું, કે જ્યાંસુધી હું આ સંસારમાં સરેલ-જીવતો છું, ત્યાંસુધી તમારું કોઈ અનિષ્ઠ ન કરી શકશે. ” મહાનુભાવ અણુતાલીમે ફરી અલી (ક) તમ્હ દ્રષ્ટિ ફેરવી પુછ્યું, “ બેટા, તું કયા ધર્મનું પાલન કરી રહ્યો છે ? ” અલી (ક) બાળક હતો, પણ હૃદયની સચ્ચાઈ અને શ્રદ્ધાની પ્રબળતામાં એ કેહીથી ઉતરે તેમ નહતો. એણે કહ્યું,—“ હું ફક્ત એક-અદિનિય

મુશ્કર પર વિશ્વાસ અશ્વઘ્ના રાખી સત્ય ધર્મના પ્રચાર મહમ્મદ (સ) નો અનુભાવી થયો હતો. ”

અભુનાલીખને પુણ્ય વિશ્વાસ હતો, કે મહમ્મદ (સ) કદી કોઈને કુમાર્જો નહિજ લઈ જાય, તેણે અલીને કહ્યું-“ જાઓ એનું-મહમ્મદ (મ) તું-અતુકરણ કરો, એજ તને કુમાર્જો લઈ જશે. ”

તેના પછી કુરેશ કુટુંબનાં એક અગ્રવાસ નામક ૪૦ વર્ષના પુરુષે નવા ધર્મની દીક્ષા લીધી. એ પુરુષ ઘણો જ્ઞાની અને સમજદાર હતો. મુસ્લીમ-ઇતિહાસમાં એ અભુનકરના (૨) નામથી પ્રસિદ્ધ હતો. અભુનકર (૨) મક્કા નગરમાં પોતાની ધીરતા, નમ્રતા, અને દાનશીલતાથી પ્રસિદ્ધ હતો, એથી મક્કાનાસીઓ એના પર શ્રદ્ધા રાખતાં કુરેશ-કુટુંબ પર એનો મહાન પ્રભાવ હતો. જે વખતે મહમ્મદે (સ) પોતાના સત્ય ધર્મનો પ્રચાર કરવા માંડ્યો, તેની પહે જે અરબસ્તાનના કેટલાક સમજી પુરુષોનો વિશ્વાસ મુર્તિ પૂજનાથી ઉઠી ગયો હતો, અભુનકરની પણ જગ પૂજનામાંથી શ્રદ્ધા દૂર થઈ હતી. કેટલાક સમયથી એ ઈશ્વરનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છામાં હતો, જેવી એણે મહમ્મદ (સ) ના સત્ય ધર્મની વાત સાંજળી, કે તરત એ ધર્મમાં એણે દીક્ષા લીધી, અને પોતાની સંપત્તિનો દોલતનો મોટો ભાગ ધર્મ પ્રચારમાં આપી દીધો. દત કયાઓ કહે છે, કે એની સંપત્તિ વીસ હજારની હતી જેમાંથી ૧૮ હજાર રૂપિયા એણે ધર્મ પ્રચાર અને સત્ય ધર્મની દિક્ષા લેનારાઓના ભરણ પાપણ પાછળ આપી દીધા. એનાજ હિસાબ અને ઉદ્યમથી મહમ્મદ (સ) નો બાણેજ ચૈયદ પુદ્ગલ (૨) ના બિલ્લાઓ, જેવાર અને ઉસમાન, સાલી પ્રનિલા સમજ અને

દાની અબ્દુલ રહેમાન અને અબુઅકકર (૨) ના રિસ્તેદાર બહીર અને તાલા પણ સત્ય ધર્મમાં દિક્ષિત થયાં. સૈયદ હકમ ૨૧ વર્ષનો હતો. બાકીનાં બધાં તો પરિપક્વ વયનાં હતાં. ધીમે ધીમે નવા ધર્મની દિક્ષા લેનારાઓની સંખ્યા વધવા માંડી. અબ્દુલ રહેમાનની સાથે હારિસનો પુત્ર ઝોબેદ, અબુસલામ, બોહરાનો પુત્ર ઝોબેદા, અને ઉસમાન નવા ધર્મમાં જોડાયા. ઉસમાન (૨) કુરેશ વંશમાં બહોળ ધનીક હતો. મહમ્મદ (સ) ના આ સર્વ અનુયાયીઓ એટલા બધા સાચા અને ધર્મપ્રેમી હતા, કે તટ-બન અને ધનથી સર્વ ધર્મનું પાલન કરતા હતા.

કનિક ઉસમાનની પત્નિ એક દિવસ મહીન વચ્ચે સાંજે મહમ્મદ (સ) પાસે આવી-તેને મહીન વેળા જોઈ મહમ્મદ (સ) કહ્યું, — ‘ તારો પતિ આટલો બધો ધનીક છે. તે તેં આટલાં બધાં મહિન વચ્ચે કેમ પહેર્યા છે ? ’ એણે ઉત્તર વાળ્યો, “ આ સંસારમાં મારે સુખ ભોગવવાનું કંઈ નથી. મારા પતિ પ્રાર્થના-માંજ રાત્રિન પસાર કરે છે. ” આ સારિરીક નિમ્મહની વાત આંબળી મહમ્મદે (સ) એક દિવસ ઉસમાનને કહ્યું, — ‘ ઉસમાન. શરીર અને કુટુંબ તરફ પણ તારું કન્યા રહ્યું છે. ફક્ત ઉપાસનજ જીવનનું એક માત્ર કાર્ય નથી. પ્રાર્થના કર અને નિંદા-યેનું, ઉપવાસ કર તે જોજન પણ લે. ’ મહમ્મદ (સ) ના જ્વોક શિષ્યો ઉસમાન મહાધર્મીના, મત્વનિષ્ઠ અને વિરાગી હતા. એ શિષ્યોમાં અબુઅકકર (૨), ઉસમાન, તાલા, અબ્દુલ રહેમાન સોદામર માદ તીર બનાવનારાઓ અને કપાલોમાં પણ હતા એ પ્રકારે કોઈ દરજ્જ, કોઈ ગવૈયા, કોઈ શરાબ વેચનાર અને કેટલાક કારીગરો પણ દીક્ષિત થયાં ગમે તે ધંધાવજો માણ્યુ આ નવા ધર્મમાં

સામેશ થઈ શકેતો. મહમ્મદ (સ) ની પૌંવતતા, લાત્મનિષ્ઠતા, અને એને બીતરથી સારી રીતે ઝાળખતાં હતાં, જેમણે બાળમજાથી મહમ્મદ (સ) ને જોયો હતો, રાત દિન મહમ્મદ (સ) ની સમ્મત રહ્યાં હતાં, રાત દિન મહમ્મદ (સ) ની સાથે વસ્ત્યાં હતાં. એ બધાએ સર્વથી વહેલાં મહમ્મદ (સ) માં મહમ્મદ રાખી, એને પોતાના સત્તમ ધર્મનો પ્રચારક માન્યો. મહમ્મદ (સ) ના પ્રચાર તોર સિધ્ધો એના ખાસ સહાયક હતા અને અત્યંત સુધી રહ્યા. દાહમે મહમ્મદ માત્રને માટે પશુ એનો વિશ્વાસપાત નહોતો કર્યો. એના સહચારી સહાયકોના પ્રારંભ, શૌર્ય અને ઉત્સાહથી અપ્પીસ અરબ દેશ અંકુશ પ્રતીતી બાંધાય ગયો. એ બધાના અપ્પૂર પરિશ્રમથી આ મહાન સામ્રાજ્ય સ્થાપન થયું.

મહમ્મદ (સ) ને એવા સિધ્ધો મળ્યા હતા, કે જેમણે અદ્વિતિય વિશ્વાસ, પ્રેમ અને ઉત્સાહ ચીર સ્થાયી હતાં. આવા વિશ્વાસ સહાયકોની મદદ છતાંએ નવા ધર્મમાં અસુચારીઓની સંખ્યા જાણ્યું વર્ષમાં ચોવીસથી વધુ નહિ વધી. મહમ્મદ (સ) નવા ધર્મનો પ્રચાર કરી રહ્યો હતો. તેની બળર મક્કા નિવાસીઓને પહોં સમર્થ હતી. પરંતુ મહમ્મદ (સ) ને એઓ પાગલ સમજતાં હતાં. અને મહમ્મદ (સ) પ્રાચીન કાળથી બીતરી આવેશા ધર્મનો ફાલ કરી શકશે નહિ એમજ માનતાં હતાં. કાળા મંદિરનો પ્રુચેદિત નિશ્ચિત અને પોતાનો વખત પસાર કરતો હતો. એને સ્વપ્ને એ પ્રમાણ ન હતો, કે, મહમ્મદ (સ) એક દિવસ એની શૂરિઓને તેહી એની આજ્ઞાકિંદનો ગંગા-આધાર બધ કરશે.

મહમ્મદ (સ) પોતાના વિશ્વાસુ અસુચારીઓના સાથે બદ કે.કે. ધર્મમાં આ એમાંત સ્થાનમાં અંકુશ બળા કરતો. મહાન

પુરોહિત ભોધા એને જોતાં વેંતજ અંગુલી નિર્દોષ કરી કહેતાં જુઓ, “ મળદુશ્માનો પુત્ર આવ્યો, એ આ ભોડમાં સ્વર્ગનો સંદેશ પહેંચાડવા આવ્યો છે. ” આથી જુઓ ભોધ મહમ્મદ (સ) નો તિરસ્કાર અને અપમાન કરતાં.

એક દિવસ પોતાના અનુયાયીઓ સાથે એ પર્વતની કંદ-રાઓમાં પ્રાર્થના કરી રહ્યો હતો. એટલામાં મહમ્મદના કાંઈ બંદાઓ એ તેમાં ધસી આવી એમના પર ધસારો કર્યો, પણ સૈમના પરાક્રમથી એ ભોધ હારી બાઘ્યા.

હવે મહમ્મદે (સ) નિશ્ચય કર્યો, કે ખુલ્લી રીતે પરમેશ્વરના નામની સત્ય ધોષણા કરવી. એક વખત એણે કુરેશ વંશજોને નિમંત્રણ દીધું. પણ વખતથી કુરેશ કુટુંબમાં જે ભાગ પડી ગયા હતા. ખંતે ઠેકાણે મહમ્મદ (સ) નો સંગ્રામ હતો. મહમ્મદ (સ) ના નિમંત્રણથી ખંતે પક્ષવાળા એકત્ર થયા. ‘મિસ્રનું’ નામ સ્મરણ કરી, મહમ્મદે (સ) સદા નામક પકાડના સિખર પર ઉભા રહી કહ્યું, કે “ હે કુરેશ બાઈબેલ ! મારી વાત શ્રવણ કરો. હું તમને પૂછું છું, કે જો હું તમને કહું, કે પકાડની પેલી બાબુએ ફેજ ઉભી છે તો શું તમે વિશ્વાસ કરશો ? એકે અવાજે કુરેશોએ કહ્યું, હા, આપની વાતનો અમે વિશ્વાસ કરીશું. ” અંતે તત્કાલીએ છીએ, કે તમે કદી જુડું નહિજ કહો ” મહમ્મદે (સ) ફરી પોશ-રીતે કહ્યું, કે “ હું તમને હંમેશ સુંદર શીખામણ આપતો આવ્યો છું. જો મારી વાત ન સ્વીકારશો, તો દુઃખ પામશો. હે કુરેશ બાઈબેલ ! પરમાત્માએ મને આજ્ઞા આપી છે, કે તમને સૂચના બતાવવો. એ માર્ગથી તમને આ ભોડમાં સુખ શાંતિ અને પર-ભોડમાં મુક્તિ મળશે. એ જીવર સિવાય બીજો કાંઈ કશ્વરજ નથી

એ સિદ્ધાંતને જો તમે ન સ્વીકારશો તો કહી શકો છો કે “અણુલક્ષ્યે ગુસ્સાથી આવેલા પૂણું થઈ શકે, કે-” પાખંડી ! તને ખબર છે, કે તારી આયુ પૂણું થવા આવી છે ? શું બાવાત સંભળાવવા માટે તેં હમને બોલાવ્યા છે ? ” એમ કહી મહમ્મદ (સ) નું શીર તોડી નાખવા માટે તેણે પત્થર ફેંક્યો. પરંતુ નિશાન ચુકવાથી મહમ્મદ (સ) ખચી ગયો. ગુસ્સાથી કંપિત થઈ અણુલક્ષ્ય થઈ રહ્યો. એના મોઝા પુતળી સાથે મહમ્મદ (સ) ની મોટી પુત્રી જોનખતો નિકાલ થયો હતો. અણુલક્ષ્યે જોનખતે જરમાંથી બહાર ઠાડી મૂકી. બિચારી રોતી રોતી પિતા પાસે આવી. પતિ પરિત્યક્તા કન્યાનું વિવાદ-પૂર્ણ યુગ્મ જોઈ મહમ્મદ (સ) ને ખતિ ખેદ થયો. પરંતુ ઠાણપણ અત્યાચારથી એ પોતાના દૃઢ સંકલ્પમાંથી ન જ ડગ્યો.

મહમ્મદ (સ) ફરીથી એક દિવસે પોતાના પક્ષવાળા કુરેશ લોકોને પોતાને ત્યાં બોલાવ્યા. સર્વને આનંદથી ખાન-પાન આપીને “ એક ઇશ્વર સિવાય બીજો કોઈ ઇશ્વર હોઈ નહિ. ” એ મહા સત્ય એણે સર્વને સમજાવ્યું. એણે ભુલ્યાં ગયેલા સર્વને પોતા-રીને કહ્યું, “ એક ઇશ્વર સિવાય દ્વિતિય કોઈ ઇશ્વર નથી. ” ઇશ્વરે દયા કરીને આ મહા સત્ય તમારે માટે પ્રમદ ફીકું છે. આ સત્ય પર વિશ્વાસ રાખવાથી પરમેશ્વરનો આશીર્વાદ અને પરજોકમાં અનંત સુખ મળશે. શું તમે આ મતમાં નિશ્ચય કરશો ? આ સત્યનો પ્રચાર કરવા કોઈ તમારામાંથી મારો સાથી થશે ? ઇશ્વરના પવિત્ર નામનો પ્રચાર કરવામાં મારો ચાચી કોણ થશે ? સલામત સર્વ લોક મૌન-શાંત હતા. મહમ્મદ (સ) વાકુળતાથી આરે તરફ દ્રષ્ટિ દોડાવવા લાગ્યો. સત્તળા મહમ્મદ (સ) ની વાત

સાંભળી એક બીજા તરફ નજર કરી તેની હાંસી કરી રહ્યા હતા. અલી આ વખતે બાળક હતો. પુખ્ત ઉંમરનાઓને આમ હાંસી કરતાં બોધ અલી (ક) થી ન સહેવાયું. એ તો ઇશ્વરની સત્તા પર સચ્ચા હૃદયથી શ્રદ્ધા પુર્વક ખડો થઈ ગયો. એના ઉત્સાહ પુર્ણ નેત્ર મંડળમાંથી અગ્નિની ચીનગારીઓ વરસવા લાગી. એણે આજ્ઞાથી બાળામાં કહ્યું,—“ હજી હું બાળક છું. ” માફ કરીને બસહીન છે, પરંતુ પરમેશ્વરના નામનો પ્રયાગ કરવામાં હું તમારો સહાયક અને દાસ છું.” મહમ્મદ (સ) આનંદથી વિહ્વલ થઈ તેને પોતાની છાતી સરસો ચાપ્યો. પુખ્ત ઉંમરવાળા નહિ અને એક બાળક મહમ્મદ (સ) ને મદદ કરશે એ નિહાળી સર્વ હસી પડ્યાં. ફરી સર્વ લોક અણુતાલીયનો તિરસ્કાર અને હાંસી કરતાં પોત-પોતાને ઘેર પાછાં ફર્યા.

હસી અને અપમાન છતાંયે મહમ્મદ (મ) વધુ ઉત્સાહથી રસ્તાઓ અને શેરીઓના મુખ્ય ભાગ નજીક ઉભો રહી જડ મૂર્તિ પૂજાની અસારતા અને ઇશ્વરના મહિમાની સર્વની સન્નિધિ વર્ણન કરતો. બાકી મૂર્તિ પૂજકો અતિ નારાજ થયા અને અણુતાલીયને કહેવા લાગ્યા, કે તમે તમારા ભયોગને અટકાવો. એ હંમેશ દેવી દેવતાઓની નીંદા કરે છે, એને જગ્ગર જરતીથી રોકો. પણ અણુતાલીય એ સર્વને મીઠી મીઠી વાતો કહી જાત ઝુગ્ગા પીમે પીમે મૂર્તિ પૂજાની વિરુદ્ધ મહમ્મદ (ભ) ની દલીલો તીવ્ર ને તીવ્ર થતી ચાલી. કાળા મંદિરમાં હિબા-રહી એ અગ્નિ ગામીઓના ધર્મ, આચાર વિચાર અને સમાજ પર કટુ હુમલા કરવા લાગ્યો. મૂર્તિ પૂજકો અને પુરોહિતો સર્વ પોતાની જીપીકા-દાર બંધ થવાના ભયથી સર્વત્ર મહમ્મદ (સ) ની નિંદા અને અપમાન કરવા લાગ્યાં.

જ્યારે મહમ્મદ (સ) બોલવા ઉભો થતો એવા ધણા આદમીઓ
 બેગા મળી ધાંધલ અને તિરસ્કાર કરવા માંડતાં. જ્યારે એ પરમા-
 ત્માની પ્રાર્થના કરવા બેસતો, ત્યારે એ લોક એના પર મળમૂલ
 વરસાવી-ફેંટી એને ઉઠાડી મૂકતાં હતાં ! મઝકામાં અમર નામક
 એક વેશ્યાનો પુત્ર હતો. એણે હાંસી અને મળકવાળું મહમ્મદ
 (સ) નું એક જાન બનાવ્યું. અરબ વાસીઓ તો પુરાતનથી, ગીત
 પ્રેમીજ હતાં. અમરનું એ વિરૂપાત્મક ગીત ત્વરાથી આખા દેશમાં
 ફેલાઈ ગયું. દરેક સ્થળે નાનાં નાનાં જાળકો અને સ્ત્રીઓ મહમ્મદ
 અને તેના ધર્મની હાસીનું ગીત ગાવા લાગ્યાં. ચારે દિશામાં
 મહમ્મદ (સ) ની નિંદાની વાતો સંભળાવા લાગી !

મઝકામાં જેઓ ધર્મ બીરૂ અને ક્રોધથી હતાં. તેઓ
 મહમ્મદ (સ) ની વાર્તા સાંભળવા આવતાં અને એની યુક્તિ તથા
 તર્કનો સ્વીકાર કરતાં હતાં. પરંતુ કોઈ અલૌકિક ચમત્કાર નિહાળ્યા
 વિના એઓ એ નવા ધર્મની સત્યતા પર શ્રદ્ધા મૂકતાં અચકાતાં
 એઓ કહેતાં, કે “ મુસા, ઈસા આદિ પ્રચારકોએ અનેકા અલૌકિક
 વાનોથી પોતાની શક્તિ બતાવી આપી છે. એ તમે પણ ઇશ્વરના
 દુત હો તો કોઈ ચમત્કાર બતાવો ” મહમ્મદ (સ) દંષ્ટાતાં વાંચતાં
 નહોતો બાણનો. પરંતુ એનાજ દ્વારા શુદ્ધ, શ્રંખલાબદ્ધ અને યુક્તિ
 પૂર્ણ દુરાન અંધની અવતારણા થઈ. એ ઉત્તરમાં કહેતો કે-એક
 અબજ પુરૂષ દ્વારા આવું અલૌકિક પુરસ્ક પ્રગટ થયું. એનાથી
 વધ ચમત્કાર શું બોધ્યો ? શું એવી તેમજી બાબ, આવી યુક્તિ
 અને તર્ક મનુષ્યના મસ્તક-ભેજમાંથી નીકળી શકે છે ? મહમ્મદ
 નિવાસીઓ કહેતા-કે “ તમે મુંઝાને વાળી આપો, બધિરને શ્રવણેન્દ્રિય
 આપી સંભળતો કેને અંધને આંખો બક્ષો. રજ્જુમાં નદીઓ

વહેવડાંવા, હિરા મોતીથી જડીત મહેલ બતાવો, અથવા સ્વર્ગમાં
 સીંદ્રી લગાવી આ દેહ સાથે સ્વર્ગમાં જાઓ, તો હમે તમારામાં
 શ્રદ્ધા પરાવાઓ "મહમ્મદ (સ) કહેનો હતો, કે "હું તો તમારાજ
 જોવો એક રંક પુરુષ છું, ઈશ્વર સર્વ ચમત્કારોનો બંડાર છે, હું
 તો તમને એ ઈશ્વરનો સંદેશો સૂચાવી રહ્યો છું. જો એના પર
 વિશ્વાસ-શ્રદ્ધા રાખશો તો સુખી થશો, નહિ તો દુઃખ પામશો.
 તમે ચમત્કાર નિહાળવા એક પગ થઇ રહ્યાં છો, પણ તમે શું
 નથી સાંભળ્યું, કે પુરાણો જન્મનામાં મુસાએ મીસરના રાજાને
 ચમત્કાર બતાવ્યો હતો, છતાં એ લોકોએ તેનો વિશ્વાસ નજ કયો
 એણે પત્થ-માંથી પાણીની ધારો વહેવડાવી, અને મરૂ જૂમમાં
 ખાન-પાનની ચીજોનો સંગ્રહ પેદા કર્યો, છતાં એ ધર્માધ
 લોકોએ એની વાત નજ માની. ઇશ્વર કૃપા વિના કોઇપણ મનુષ્ય
 પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાન નથી બની શકે." મહમ્મદ (સ) કોઇપણ ચમ-
 ત્કાર ન બતાવ્યાથી અધ-સંસ્કારી લોકો એને ઠગ અને કુર્ન કહી
 માલો દેતા અને નિંદા કરતા પોતાને ધેર ગયાં.

મહમ્મદ (સ) ઓગરવી યુક્તિઓ અને દલીલોથી જડ
 પૂંજનું ખંડન કરવા લાગ્યો. શત્રુઓએ મહમ્મદ (સ) ને અનેક
 વાર જાનથી મારી નાખવાના પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ એમ કરવાથી
 કદાચ એના કુટુંબીઓ એના બાલ બચ્ચાને પણ મારી વંશ-નાશ
 કદાચ કરી નાખે એ ભયથી પાછા હઠતાં. મહમ્મદ (સ) ને આ
 કામથી રોકવા માટે એ લોક ફગી અણુનાલીખ પાસે જઇ કહેવા
 લાગ્યા—“હમે તમારા હિત્યપદ અને વૃદ્ધ અવસ્થાને માન આપીએ
 છીએ પરંતુ દરેક વાતનીએ સીમા હોય છે. આપનો જાત્રીજો
 રાતદિન અમારા દેવતાઓ અને પુર્વ પુરોહીની નીંદા કરે છે આપ

કતિબ એને એ કમળી રોજી, મલો પ્રમદ રસિનું એની તરફેરો
કરો. આ કમળો એને લાલકર કિના નક્કી જણાવતો. આ લાલ-
કમાં કતિબ તમજો વંદા નાચ પામશે કતિબ અમરો. " એ પ્રમા-
ણેથી રૂઢ પશુનરમ જાત કહી કુરેશ લોક ગણી મયાં.

અણુતાલીયને એ સ્વપ્ને પશુ ખ્યાલ નહોતો આવતો. કે
અરબસ્તાનમાં ફરી ધાર્મિક ક્રમકા થશે અને લોહી વહેશે. આ
બાલુ મહમ્મદ (સ) ને દુસ્મનોના હાથમાં પડેલો જોઈ એની-વૃદ્ધની
આંખમાં આંસુ આવી જતાં હતાં, રૂઢ પુરૂષે મહમ્મદ (સ) ને
પેલાની પાસે બેસાવી આંસુ લો'તાં લોહતાં કહ્યું. " મહમ્મદ (સ)
તેં જે માર્ગ-ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો છે, તેનાથી હવે મહમ્મદ શહેરમાં
લેકીની નદીઓ વહેશે. જો તું એમાંથી હાથ ખેંચે તોજ સ્વદેહનું
રક્તચૂંકશે. નહિ તો અને બાલુથી તલજરો નીચળશે અને અંતમાં
કોઈ જીવતું ન રહેશે. નાની સરખી વાતમાં આપણી ડામને દુસ્મન
અનાવવાથી શો લાભ ? તારા ધર્મનું પાલન તું તારા પક્ષમાં
બેસીને લાજે કર ! ખુબ્સા મેદાનમાં એનો પ્રચાર કરી મિત્રોને સજુ
શીલ બનાવે છે ? " મહમ્મદે (સ) વિચાર્યું કે જે જ-મર્મી પિતા
તૂલ્ય રનેહ બતાવતા આવ્યા છે, તે આ પ્રસંગે કદાચ અને ત્યાગી
દે, તો પણ કંઈ વાંધો નહિ. પણ ધર્મવરની આજ્ઞાનું પાલન કરવું
એ મારા જીવનનો ઉદ્દેશ્ય રહેશે. જો એ ઉદ્દેશ્ય જીવનવચમાં પ્રાપ્ત
થાલ્યો જાય તો પણ કંઈ હરકત નહિ. પછી એણે સ્થિતારતાથી
કહ્યું, " જો સુર્વ અને સત્યનો પ્રચાર કરતાં મારું શરીર અને,
ચંદ્ર મારા હાથ પડીને પશુ. ઉભો રાખે-રોકે તો પણ કું'નજ
અટકું ! જ્યાંમુઘી ધર્મવરના નામનો વિજય ન થશે, જ્યાંમુઘી
મારું શરીર નાશ ન પામે. ત્યાંમુઘી તો કાવનાએ લાયકીએ આ

સત્ય માર્ગને ન છોડું. ” મહમ્મદે (સ) નિચાઈ, કે આજથી એ પિતા સમાન સ્નેહ કરનાર વૃદ્ધ અણુતાલીયના પ્રેમથી વચિત થઈ ગયો છે, એ નિચારની સાથે એની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં. રડતાં રડતાં ઘેર પાછો ફર્યો. મહમ્મદ (સ) નો સત્ય પ્રેમ જોઈ પણ વાર વૃદ્ધ સ્તબ્ધિત થઈ ગયો. સ્નેહથી એને ફરી બોલાવી કહ્યું,—“ મહમ્મદ ! (મ) પાછો આવ ! જે થવાનું હોય તે બાપ, હું તારો ત્યાગ નહિ કરું ” જે અણુતાલીયે મહમ્મદ (સ) નો ત્યાગ કર્યો હોત, તો એના દુસ્મનો તેનું ખુન કરાવત. પરંતુ અણુતાલીયે મહમ્મદ (સ) નો ત્યાગ ન કર્યા કુરેશ લોકોએ ફરી અણુતાલીય પાસે આવી કહ્યું, “ આપ મહમ્મદ (સ) ને અમારા સ્વાધીન કરો. ” એના બદલામાં હમે તમને ‘ ઉમરા ’ નામક એક અતિ ખાનદાન અને નવજુવાન આમી આપીશું. ” વૃદ્ધે ધૃષ્ટા પુરવંક એ વાતનો અસ્વીકાર કર્યો. કુરેશ લોકો અણુતાલીયના વંશનોયે નાશ કરવાનો નિશ્ચય ફરી ચાલ્યા ગયા. એજ દિવસે ત્રીજા પ્રહરમાં મહમ્મદ (સ) ને કે.છએ ન જોયો, એ ઉપરથી વૃદ્ધને વહેમ પડ્યો. એણે ચારે દિશામાં મહમ્મદ (સ) ની તપાસમાં માણસો મોકલ્યાં, પણ તેનો પતો ન મળ્યો. સર્વેએ માન્યું, કે દુસ્મનોએ મહમ્મદ (મ) ને મારી નાખ્યો. દુઃખ અને ક્રોધથી વૃદ્ધનો અખોમાંથી ચીનગારીઓ વરસવા લાગી. ‘ એણે દાસીમ અને બપદુલ મુતા લીધાના વંશ તંજાઓને બોનાવી આપા આપી કે નાગી-તલવાર લઈ દુસ્મનોનો નાશ કરો. અનેક નાગી-તલવારોથી ઘાના મંદિર ચીકાર થઈ ગયું, એ તલવારો કુરેશ લોકો પર ફરનારી હતી. એ સમયે જોઈ આવી કહ્યું, કે “ મહમ્મદ (સ) જીવે છે ” દુસ્મનોથી રક્ષણ કરવા માટે એણે સાફ પર્વત ઉપર

એક ઘરમાં આગ્રય લીધો છે. ” અમુતાલીએ પ્રતિજ્ઞા કરી, બધા સુધી જાતે મહમ્મદ (સ) ને ન જુએ સાંસુધી ઘેર ન ફરવું. મહમ્મદ (સ) સાદા પર્વત છોડી કાળા મંદિરમાં જાઓ. અમુતાલીએ કહ્યું,—“ મારે ઘેર ચાલ ! હું જોઈ છું, કે તારી સામે કોણ આંગળી સરખીએ હાથે છે ? ખીજે દિવસ મહમ્મદ (સ) હાશિમ અને અબદુલ મુતા લીજના વંશજોને પોતાની માથે લઈ જઈ અમુતાલીજ કુરેશ લોકોની સામે ગયો, અને એમને કહેવા લાગ્યો—કુરેશ ગણો, તમે જોવા માંગો છો, કે કું શે ઈરાદે બહાર પડ્યો છું. જૂદની આંખ જોવી બાપાથી કુરેશ લોકો બંદીને એની સામે જોવા લાગ્યા. એ સમયે અમુતાલીએ આઠા આપી, અણ-જણાટ કરતી તલવારો સર્વનાં કપડાંમાંથી બહાર નીકળી. ધૂમના તાપમાં તલવારો વીજળીની જેમ ચમકારા કરવા લાગી. દુશ્મનો ડરી ગયા—બહીકયા એક જણુ તો બેહોશ-મૂર્છિત થયો.

અમુતાલીજનો પ્રભાવ જોઈ કુરેશ લોકોએ રહેજ વખતને માટે મહમ્મદ (સ) નો વધ કરવાનું માંડી વાળ્યું. મહમ્મદ (સ) ને છોડી હવે એ લોકે મહમ્મદ (સ) ના શિષ્યો-અનુયાયીઓ પર અત્યાચાર કરવા શરૂ કર્યા. મક્કા નગરના દરેક ગૃહમાં નવા ધર્મનાં માનનારાં એકાદ બેબે હતાં, તેમને એ લોકો કમર કસી હેરાન કરવા બહાર પડ્યા. અભિમાન પૂર્વક એ લોકો કહેવા લાગ્યાં, કે ખૂન ખારી કરીને પણ હમે એ નવા ધર્મનું નામ નીશાન નાણુદ કરીશું. ખુન તો પ્રત્યાઘાત ખુન નીવડે, એ બયથી, સંચારી ને ચએલાં આ નવા ધર્માનુયાયીઓનું કોઈએ ખુન તો ન કર્યું, પણ ખીજ વાતની કસરતો બાએજ રાખી. જે દાસ-દાસીઓ અને લઘુ દરબજાનાં આદમીઓ હતાં, તેમના દુઃખની કહાણીથી તો

હૃદય કપી હોતુ ! એ લોકને પકડી-જકડી એમનું દિ સદર અગ્નિ સમ તપ્ત રેતીમાં નાખી આવતાં. એ અજાગી આત્માઓ એ અગ્નિમાં તરફડી તરફડી પ્રાણુ વિસર્જન કરતાં. જોશખાનામાં પણ એ લોક અન-જળ વિના તરફડી મરતાં હતાં. માતા પિતાની આંખો સન્મુખ પ્રાણુથી પ્યાસ સુકોમળ બાળકોનાં ખુન-પ્રાણુ લેવામાં આવતા અને એ લોકો એમનાં મુખ પર છાંટતાં ! આત્મ ધોર અત્યાચારો છતાંયે એ લોક રજ માત્ર પણ ધર્મ નહોતાં છોડતાં. કદાચ કોઇ આવા અત્યાચારોથી બચ પામી ધર્મનો ત્યાગ કરતું. પણ એવા તો અનેકો હતા, કે જેઓ ધર્મ માટે મરવાનેય તૈયાર હતાં. નવા ધર્મના નામ પર પ્રથમ બલિદાન આપનાર સમીક્ષા નામક દાસી હતી. જ્યારે દુશ્મનો એની પાસે ધર્મનો ત્યાગ કરાવામાં નિષ્ફળ થયાં ત્યારે ગુસ્સાના આવેશમાં એક જણે તેની છાતીમાં નિર્દયતાથી છરો ખોસી દીધા ! અને એના બાળકના હાથ પગ નિર્દયતાથી કાપી નાખ્યા. આમ નવા ધર્મનાં અનુય-યીઓ પર અધિકાધિક બયાનક અત્યાચારો થવા લાગ્યાં.

જયમ જયમ કલમ કરવાથી વૃક્ષમાંથી અધિકતર અધિક નોરદાર ડાળીઓ ફુટી નીકળે છે, તેમ અત્યાચારોથી સત્ય-ધર્મનો નાશ થવાને બદલે અધિકતર વૃદ્ધિ થવા લાગી. હવે દુશ્મનોએ મહમ્મદ (સ) ને ધન સંપત્તિ મનમાનથી મોહિત કરી સ્વમાર્ગથી ચલિત કરવા યત્ન આદર્યો. એક દિનસે જ્યારે મહમ્મદ (સ) હજરતમાં બેઠો હતો, ત્યારે દુશ્મનો તરફથી અજબ નામક એક મનુષ્યે આવી કહ્યું, — “આપ સર્વ પ્રસિદ્ધ પુરુષ છો, પરંતુ આ સમયે તમે જે કામ કરી રહ્યા છો, તેનાથી પ્રત્યેક ઘર ઘરમાં ફાટફૂટ અને ધર્માનું સામ્રાજ્ય જામી મથું છે. હમારા જીના અને

સમાનના સીસરાનાં નામ આપ નોંધ કરો છો. જા. જા તમારા નામ પ્રતિષ્ઠિતી તમારી ધન-પ્રાપ્તિની ઇચ્છા હોય તો હમે તમને એટલું ધન આપીએ કે જેટલું ધન હમારા કોઈની પાસે ન હોય. હમે તમને હમારા ધર્મ-સપ્રદાયના-સરદાર ચૂંટીશું, અને પછી તમારું ઐશ્વર્ય એટલું વધશે કે તમારી આજ્ઞા વિના એક પાંતરું પણ ન હાલી શકશે. આપ ઇચ્છો તો હમે તમને હમારા 'શાજન' ખનાવવા પણ તત્પર છીએ "

મહમ્મદે (સ) કુગતે શરીફની એકસો ચોવીસમી કસમ બોલીને કહ્યું, "હયાળુ ઇશ્વર કુરાન પ્રકાશ કર્યું છે જ્ઞાતી અને સમજદારજ એ સ્વર્ગના સમાચાર-કુરાન-થી લાભ ઉઠાવશે, પણ હજી બધાએ એ ગંધને શ્રવણ નથી કરતાં એમના દાન ઉપર એક પડદો આવી ગયો છે. પણ તેને પાર કરી મારી વાણી નથી ગંઢોમી શકતી. હું એક મામુલી આદમી છું, મને સસારમાં આવું પ્રસિદ્ધ કરવાની આના શક્તિ છે. કે એક માત્ર પરમાત્માનીજ પૂજા કરવી સુક્ષ્મ છે તેથીજ બાળકોની માકક સરસ હૃદયો બની એ ઇશ્વરને રસે વળો. અને એની પાસે તમારા બીજા અપરાધોની ક્ષમા અશુભૂષણ નેત્રે મળે ! જેઓ મારી, પત્થરાદિ બંદ ચીજોને ઇશ્વર માની પૂજે છે તેઓ અવશ્ય દુઃખ પામશે. અને જો એક માત્ર ઇશ્વરના ઉપાસક બનશે તો સુખી થશે. હે, અતવા ! તેં મારા મત્ત ધર્મના કયા સાંભળી લીધી હવે તારો જીવ તને જેમ કરવા કહે તેમ કર " આમ જિનામ-નિરાશ થઈ અતવા પાછો ફર્યો.

લોભ-અને હલ-કપટથી મહમ્મદ (સ) ને પોતાનાં વશ ન કરી શકવાથી કુરુજ લોકો એના પર અતિ ક્રોધ વશ થયાં અને

હવે તો તેમણે અત્યાચારોની હદ કરી નાખી. મહમ્મદ (સ) અને એના અનુયાયીઓ ઉપર ચારે દિશાએથી કબ્તનો વરસાદ વરસાવવામાં આવ્યો. પોતાના શિષ્યો પર ચતા અત્યાચારો-કબ્તો-જોઈ મહમ્મદે (સ) તેમને કહ્યું:—“અખીસીનીઆ દેશમાં એક ધાર્મિક રાજ્ય રાજ્ય કરી રહ્યો છે. એનું રાજ્ય સંપત્તિશાળી છે, માટે તમે ત્યાં વ્યાપાર કરી તમારો જીવન-નિર્વાહ કરો. ” કુરેશ ભોડોનાં અત્યાચારોથી પીડા પામેલાં મહમ્મદ (સ) નાં ધર્માનુયાયી ૧૧ પુરૂષો અને ૪ સ્ત્રીઓએ સન્ ૬૧૫ માં રજબ માસમાં સર્વથી પહેલાં મક્કા નગરનો ત્યાગ કર્યો. અત્યાચારીઓની આંખોમાંથી છટકી એઓ જેમ તેમ જુદા સ્થાન નજીક એક બંદર પર આવ્યા. ત્યાંથી એક વહાણુ ભાડે કરી લાલ-સમુદ્ર ઓળંગ્યો. મક્કા નિવાસીઓને કાને આ વાત પહોંચી, કે તરત એમને પકડવા માટે ઘોડેસ્વારો દોડાવવામાં આવ્યા, પણ સમુદ્રને કીનારે આવી જુએ છે, તો ભાગી જનારાઓ બહુ દૂર નીકળી ગયા હતા. મુસલમાન ઇતિહાસમાં આ ઘટનાને ‘ પહેલી હીજરી ’ કહેવાય છે. આ ઘટના મહમ્મદ (સ) ના ધર્મ પ્રચારના પાંચમા વર્ષમાં બની હતી. આમ એ લોક અખીસીનીઆ પહોંચ્યા. ત્રણ મહીના પછી એમને ખબર મળી, કે મહમ્મદ (સ) અને કુરેશ ભોડોમાં સમજુતી થઈ છે. એવી આશાથી એ લોક મક્કે પાછા ફર્યા, પરંતુ આવીને જોયું, તો તેના તેજ અત્યાચારોની આવૃત્તિઓ ચાલુ હતી. અને મક્કા નિવાસીઓ પરના દુઃખ અને અત્યાચાર ન સહન કરી શકવાથી એઓ પાછા સન્ ૬૧૫ માં મક્કા છોડી ફરી નાકા. આ વખતે ૧૫ પુરૂષ અને ૧૦ સ્ત્રીઓનો કાફલો બન્યો હતો મક્કાથી નાશી આવેલા આ આરબોનો વધ કરવા માટે કુરેશોએ અખીસીનીઆના

રાજા પાસે કાસદ મોકલ્યો. કાસદે આવીને કહ્યું કે:—“ હમારું દેશનાં કેટલાક આદમીઓ પોતાના બાપદાદાઓના ધર્મનો ત્યાગ કરી આપના રાજ્યમાં નિવાસ કરી રહ્યા છે. એ લોકને અમારા સ્વાધિન કરી દો, હમે વિધર્મીઓનો વધ કરી સર્વ અશાન્તિ દૂર કરીશું ” રાજાએ મકકાર્થી બાગી આવેલા ભોકાને પોતાની રૂબરૂ મોલાવી પૂછ્યું:—તમારો એ નવો ધર્મ શું છે ? અને તમે તમારા બાપ દાદાના ધર્મનો ત્યાગ કેમ કર્યો ? અલી (ક) ના બાઈ નાદરે (૨) કિતર વાળ્યો:—હે રાજા ! અમે અજ્ઞાનતાથી અને અસંખ્યતાથી પૂર્ણ કુવામાં કુપી રહ્યાં હતાં. અમે ઈશ્વરને નામે માટી અને પત્થરની મૂર્તિઓને પૂજતા. દયા-ધર્મનો ત્યાગ કરી અમે પોતાનું કર્તવ્ય ભૂલી ગયા હતાં. શારીરિક ખર્ચ સિવાય કોઈ કાનુન હમને જાત ન હતો, એવા સમયમાં ઈશ્વરે અમારા દેશમાં એક મહાન પુરુષને મોકલ્યો. તે સાધુ અને પવિત્ર છે. એણે અમને એક માત્ર ઈશ્વરની પુજા કરનાં શીખવ્યું, અને ખતાવ્યું, કે ઈશ્વરને નામે બીજી કોઈ (જડ) ચીજની સેવા ન કરો. એણે મૂર્તિ પૂજા કરવાની મનાઈ કરી અને અમને સન્ન બ્રાહ્મણ, અને દયાળુ તથા ન્યાયી બનવાની શિક્ષા-શિખામણ આપી. ત્રિઓની નિન્દા અને અનાથોનાં ધન હરણ કરવાનીયે એણે મનાઈ કરી. પ્રાર્થના, દાન અને ઉપવાસ કરવાની એની આજ્ઞા છે. અમે એવી શિખામણો પર વિશ્વાસ મૂક્યો, અને એનો ઉપદેશ અદ્યક્ષ કર્યો. અમે એક માત્ર આ જન્મ ઈશ્વરની ઉપાસના કરીએ છીએ. એ કારણથી અમારા દેશ વાસીઓ અમારા પર નારાજ થયા છે અને હમે માટી-પત્થરને નથી પૂજનાં તેથી અમારા ઉપર અત્યાચારો વરસાવે છે. એમની દ્વારા અત્યાર સુધીમા અમે અનેક કષ્ટો

સલાં છે, પણ જ્યારે એ અત્યાચારોની વચમાં ગહેવું પછી કહીન અર્થાત અસંભવિત થયું ત્યારે શાન્તિમાં ઇશ્વરની ઉપાસના કરવા અમે લોક નાશી આ રાજ્યના શરણમાં આવ્યા છીએ. અમારી આપ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે, કે અમેને અત્યાચારોથી બચાવો જાહેરની સમ્યાધ, બેલવામાં (વાણીમાં) સત્યનિષ્ઠા, અને ઇશ્વર પર શ્રદ્ધા જોઈને રાજ્યએ સર્વને અભયદાન આપ્યું, અને કુરેશીએ મોટલેલો કાસદ મકકે પાછો ફર્યો.

પોતાના શિષ્યોને શાન્ત જગ્યા-સ્થાન પર મોકલી મહમ્મદ (સ) મૂર્તિ પુજકો સાથે વાદવિવાદ કરવા માટે પ્રવૃત થયો. મૂર્તિ પુજકો દુઃખ અને અપમાનથી મહમ્મદ (સ) ને વશ ન કરી સક્યાથી ફરીથી તેઓએ એને લોભમાં ફસાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. એઓએ મહમ્મદ (સ) ને ધન આપી રાજ્ય બનાવવાનો લોભ બતાવ્યો, પણ એણે તો ચોકબું કહ્યું, કે “ મને ધન, જન અને રાજ્યની આવશ્યકતા નથી. મને ઇશ્વરની આજ્ઞા છે. કે લોકોને અજ્ઞાનથી છોડાવ. ઇશ્વરના આદેશનો હુ તો તમારામાં અને સર્વ લોકોમાં પ્રચાર કરીશ. હું નમને ખોટો રસ્તો છોડી અચ્છો-માને રસ્તો પદડવા કહીશ. જો તમે મારી વાત ધ્યાનથી સંભળશો, તો આ લોક અને પરલોકમાં સુખને મેળવશો. જો ન માંસળશો, તો હું તો ઇશ્વરના આધાર પર નિર્ભર છું. ” બનિ પુજકોએ ફરીથી કહ્યું, કે કેાઈ ચમત્કાર ખતાવી તમાને ઇશ્વર પર અમાને નિશ્વાસ કનેવો મહમ્મદે (સ) કહ્યું, —“ મને ચમત્કાર કરના નથી આવડતા. ” જેવા તમે મનુષ્ય છો, તેવોજ હું મનુષ્ય છું. હુ તો કેવળ સત્ય ધર્મનો પ્રચાર કરું છું. જો એક માત્ર ઇશ્વર પર વિશ્વાસ કરજો તો આ દેક ને પરલોકમાં સુખ પામશો. જો

ન કરેશો તો મારામાં કાંઈ ચમત્કાર કરી બતાવી મનાવવાની શક્તિ નથી. પણ હું તમારા મંત્રણ-ભલા માટે ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરીશ. ” અંતમાં કોઈ પણ પ્રકારે મહમ્મદ (સ) ને વશ ન કરી શકવાથી મૂર્તિ પૂજકોએ ગર્જના કરી કહ્યું:—“ મહમ્મદ, (સ) આજથી યાદ રાખજો કે હમે તને કોઈ પણ રીતે નવો ધર્મ પ્રચાર નજ કરવા દઈશું પછી ભલે તેમાં તારો નાશ થાય કે હમારો થાય.

આવી આપત્તિની પળોમાં પણ એક માત્ર ઈશ્વરની પ્રાર્થના એજ મહમ્મદ (સ) નો ટેક હતો. આપત્તિ અને શત્રુઓથી બચારે મહમ્મદ (સ) નું જીવન ડોલી ઉઠતું ત્યારે એકાંતમાં બધું ઈશ્વર ભક્તિમાં તલ્લીન થતો. સ્વરક્ષાનો ભાર ઈશ્વર પર નાખી નિર્ભય ચિત્તથી એ સત્ય ધર્મનો પ્રચાર કરવા ફરી મંડી પડતો.

મનુષ્યોના અત્યાચારથી એ પીડીત ચમત્ નિર્જન પર્વતોની ગુફાઓમાં આંસુ સારી એ પોતાના હૃદયનો ભાર હલકો કરતો. આરે દિશાઓમાં સર્વ શક્તિમાન ઈશ્વરની કૃપા અને કરુણા દર્શન કરીને અને હૃદયમાં તેની (ઈશ્વરની) આનંદમયી વાણી શ્રવણ કરી દિગણા ઉત્સાહથી એ ધર્મ પ્રચારના કામમાં મંડી પડ્યો. મનુષ્યોના હજારો અત્યાચારો થવા છતાંએ સત્યનું ખીજ ઉગી ચુક્યું હતું, અને શનઃ શનઃ ને વૃદ્ધિ પામતું હતું. બચારે ઈશ્વર સ્વયં સત્યનો રક્ષક છે, નો આ સમયમાં મનુષ્યનો વધ કોણ કરી શકે ? આ મમારમાં એવો શક્તિશાલીન કોણ હોય, કે જે સત્યને પગાંજીત કરી શકે. સર્વ દેશોમાં પુરાણી રીતિઓના રક્ષક પુરોહિત લોકો સત્યના શત્રુ બન્યા છે. પુરાણા કુસંસ્કારોને લીધે તો એમનાં રોટલા નબે છે. કુસંસ્કારોએ નવા ધર્મથી પોતાની આજીવિકાનાં માધનો પર તનાવ પડતી બેઠા મહમ્મદ (સ) નો

નાસ-કરવા-કાસળ કાઢવા વડયંત્ર રચ્યું હતું. પરંતુ મરૂભૂમીમાં રહેનારા બેદરિન લોકો અને સાદો વ્યાપારી વર્ગ તો એની વાતો પર ધ્યાન આપતાં હતાં. એઓ જ્યારે વ્યાપાર અથવા ધાર્મિક અનુક્રાંતોને સખખે મોકલે આવતાં, ત્યારે મહમ્મદ (સ) ના ઉત્સાહ પૂર્ણ પ્રદિપ્ત મુખ મંડળની અપૂર્વ સુંદરતા અને શ્રદ્ધાનું જીભાતું જગત્તું પ્રમાણુ જોઈ એની વાતોને એ લોકો ધ્યાન પુર્વક સાંભળતાં.

પરબ્રહ્મ પરમાત્માની સજીવ સત્તા તથા અપાર કંઈશાની મધુર કથા સાંભળી અનેક લોકો મોહિત થઈ જતાં, અને જડ વસ્તુઓને ધર્મવર માનવામાં એ લોકોને ધૂણા થવા લાગી. જ્યારે એ લોકો ઘેર પાછા ફરતાં ત્યારે નવા ધર્મની ચર્ચા કરતાં, જેથી તે ચર્ચા સાંભળનાર વ્યક્તિઓને પણ મૂર્તિ પુજા પર સદેહ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો.

યસરખ નગરના એક વ્યાપારીએ કુરેશ લોકો પર એક પત્ર લખ્યો, કે “ એક બહા આદમીએ નવા ધર્મનું અવલંબન કર્યું છે, તમે અત્યાચારો કરી એને દુઃખ કેમ આપો છો ? એક માત્ર પરમાત્મા સર્વના હૃદયમાં વસી રહ્યો છે. તમે પણ એ ઈશ્વરનો ધર્મ ગ્રહણ કરો. જે મનુષ્ય ઉચો અને બલે માર્ગ જોઈ ચાલે છે, તે સરલતા પોતાનો રસ્તો સુખકર પ્રાપ્ત કરી શકે છે. મહમ્મદ (સ) નું દિલ દિન પર દિન વધતું જતું જોઈ અને વિદેશોમાં એની પ્રસરતી ખ્યાતિ જોઈને મૂર્તિ પુજાના અધિક સમય ચૂપ ન રહી શક્યા. એમણે મહમ્મદ (સ) અને એના શિષ્યોને દેશ નિકાલતી સળ ફરમાવી. મહમ્મદ (સ) સાકા પર્વત ઉપર પોતાના એક શિષ્યના ઘરમાં શરણ લીધું. એ સ્થાન ઉપર નિવાસ કરી મહમ્મદ (સ) પોતાના શિષ્યોને અને મીઝઓને નવા ધર્મની

શિક્ષા આપી નવા ધર્મનો પ્રચાર કરવા માગ્યા. ત્યાંના કુદાનને અપૂર્વ કથાઓ થતા લાગી. મૂર્તિ પૂજકો એ પણ ન સહન કરી શક્યા મહમ્મદ (સ) ના ધર્મનો કટો શત્રુ અણુજહલ એક દિવસ ગુપચાપ મહમ્મદ (સ) ના નિવાસ સ્થાનમાં ધુસી આવ્યો-પ્રવેશ કરી મહમ્મદ (સ) ઉપર એક મળચુત પ્રહાર કરી માફી મગ્યો- જાગી ગયો. મહમ્મદ (સ) નો હમળ (અ) નામક એક ભાઇ તે સમયે શિકાર કરી પાછો આવી રહ્યો હતો. રસ્તામાં એક સ્ત્રીએ તેને ખબર આપી, કે આજે અણુજહલે મહમ્મદ (સ) ને ઘણી સાખ્ત રીતે માર માર્યો છે, માટે એક વાર આપ એને સત્વર મળી આવો. હમળ (અ) વિર અને સાહસીક હતો વીરતા માટે તે મળો પ્રસિદ્ધ હતો.

એણે પોતાના ભાઇના અપમાનની વાત સાંભળી ધનુષ્યની દોરી ખેંચી, અને જમીન પર જતા પ્રહાર કર્યો. ગુરસાયા પુણ્ણ હમળ (અ) ઠાપા મદિરમાં આવ્યો.

ઠાપા મદિરમાં તો અણુજહલ પોતાની વિરતાની કદાણી દયા-કુરેશ લોટાની સન્મુખ અભિમાન પુર્વક ઢહી રહ્યો હતો. હમળએ ત્યાં પ્રવેશ કરી એના શીર પર એક મળચુત પ્રહાર-મુકકો માર્યો, કે એ ખેહોશ થઇ પડી ગયો. અણુજહલના સાથીઓ અતિ ક્રોધથી હમળ (અ) ની સામે પડ્યાં વિર હમળએ અભિમાનથી કહ્યું, -“ મારી છાતી તમારી સામે છે, જો હે કુરેશ ! હીમત હોય તો મારો ! ” પચાસ કુરેશ એને મારવા માટે આગળ વધ્યા. પરંતુ એની વિરતા અને બળતો સહેજ પચાસ કરતાં વેતન જ્યાંનાં ત્યાં ખડાં રહી ગયાં અણુજહલમા ચેતન આવતાં તેણે હમળ (અ) ની ક્રોધપૂર્વક મર્નિ જોઈ પોતાના મારીને સાંત

કરવાર્યો કહ્યું:—“ તમે એને કંઈ ન કહેશો, મેં એના ભાઈને માર્યો હતો-એના ગુસ્સાતું કારણ એ સિવાય બીજું કશું નથી. ” હમજા (અ) એ ધૂણાથી કહ્યું—“ શું તેંજ મારા ભાઈ પર હાથ ઢાલ્યો હતો ? આજથી હું પણ તમારી માઠી-તથા પત્થરનાં દેવ-દેવતાનાં ધૂયાની દ્રષ્ટિથી જોઈશ. જો હિંમત હોય તો મારું માથું નીચે આણો. ” હમારા વાંચક મિત્રેને સમજ તો પડી મઈ હશે, કે અત્યારસુધી હમજા (અ) મૂર્ખિયુનક હતો. આજથી એણે તેનો ત્યાગ કર્યો, અને આ પટનાથી એણે મહમ્મદ (મ) ના નવા ધર્મમાં વિક્ષા લીધી. કુરેશ લોકોને આથી પ્રમદ થતો લાગ્યો !

અયુજહલના ભાઈને એક પુત્ર હતો, તેનું નામ ઉમર હતું એ, હુષ્ટપુષ્ટ શરીરધારી ૨૬ વર્ષનો યુવાન હતો. એનું વિચરાળ મુખ નિહાળી ગમે તેવો સાહસીક આદમી પણ કરી જતો. ઉમરની બાડીથી લોકોને જેટલો ભય લાગતો, તેટલો ભય તો કોઈ બીજાની તલવારથીયે નહોતો લાગતો. અયુજહલના અપમાનથી ઉમરે મહમ્મદ (સ) નો વધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. કુરેશ લોકોએ ઉમરને ધનામ તરીકે ૧૦૦ ઉટ અને ૩૦ શેર સુવર્ણ આપવા નિશ્ચય કર્યો. આથી તો સાહસીક (!) કામ કરવા તરફ એનો ઉત્સાહ અનેક ગણે વધ્યો. ત્યારે એ કબર પર એની કાતીલ તરવાર લટકતી રાખી ગાલી રહ્યો હતા. તેવા રસ્તામાં એને એક કુરેશનો ભેટો થયો. એણે ઉમરને પ્રશ્ન કર્યો, “ આ તલવાર ખાંધી ક્યાં પ્રયાણ કરી રહ્યા છો ? ” ઉમરે અભિમાનથી તલવાર પર હાથ નાંખી કહ્યું:—“ આજ આપણી જાતિના પરમ શત્રુ મહમ્મદ (સ) નો વધ કરવા હું પ્રયાણ કરી રહ્યો છું. ” કુરેશે કહ્યું:—“ જો તું મહમ્મદ (મ) ના ખુન કરશે તો શું એના

કુહળીઓ તારા આણુ લીધા વિના રહેશે ?” ઉપર શ્રુતિસાચી આવી એને પુછ્યું—તારી વાત સાંજળી મને આશ્ચર્ય થાય છે, શું તું પશ્ય વિધર્મી થયો છે કે શું ? કુરેશે ઉમરને ખીજવવા માટે કહ્યું:—સર્વથી વધુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે, કે તારી બહેન અને બનેલી મહમ્મદ (સ) ના ધર્મમાં સામેલ થઈ ગયાં. પહેલાં તારું તો ઘર સંભાળ ! પોતાની બહેન બનેલીનાં નવા ધર્મમાં શામીલ થવાની વાતથી ઉમરના રોમરોમમાં ક્રોધ વ્યાપ્યો—દાવાનળ સળગ્યો. લાગણીએ એણે પોતાની બહેનના ઘર તરફ પ્રયાણ કર્યું. ત્યાં જઈ બુએ છે, તો એની બહેન અને બનેલી સહઅદ્ ભક્તિ ભારથી કુરાનનો પાઠ કરી રહ્યા છે. બનેલી આખોમાંથી આંસુઓ વહી રહ્યાં છે, એકાએક ઉમરને પ્રભુ ઉભેલો. નેઈ એઓએ કુરાન સંતાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો, એટલે તો ઉમરનો સંદેહ પાડો થયો. એણે પૂછ્યું:—સાચે સાચું કહો ! શું તમે તમારા ધર્મનો ત્યાગ કર્યો છે ?

સહઅદ્ કહ્યું:—હમને સત્ય ધર્મ લાયક લાગી ગયો, તો પછી પુગણા ધર્મનો ત્યાગ કરવામાં શી હાનિ છે ? આ સાંજળી તો ઉમરના કોયતી હદજ ન રહી. એણે આનમાંથી નજીવાર ખેંચી કાઢી, અને જેવો એ તકવારનો ધા સહઅદ્ની છાતીમાં ફરવાને પ્રવૃત્ત થાય છે, કે તરતજ એની બહેન આવીને એની સામે ખડી થઈ ગયા. ઉમરે—દયાહીન ઉમરે એક સાતથી બહેનને પશ્ય ગયા. ડાલી મૂકી. લગ્ન પ્રહારથી ક્રાંતિમાના મોઢામાંથી લોહી વહેવા માડ્યું. એણે ઇશ્વરની શ્રદ્ધા ઉપર વિશ્વાસ રાખી કહ્યું:—“સત્ય સ્વરૂપ પરમાત્મા પર વિશ્વાસ કરવાથી તેં મને કોઈ મારી છે, પરંતુ તું ચહે નેટલું દુખ દે. પશ્ય હું સત્ય ધર્મનો ત્યાગ નો

નહિજ કરવાની ! એ સાચુ સમજી લે કે એક માત્ર ઇશ્વર સિવાય કોઈ બાળો ઇશ્વર છેજ નહિ, મહમ્મદ (સ) ઇશ્વરના સત્ય ધર્મનો પ્રચારક છે. ક્રાંતિમાના મુખથી વહેતી લોહી ધારાના છટા ચોતરફ પડ્યા હતા. એ દેખીને તો ઉમરેનું પાપાણુ હૃદય પણ પીગળી ગયું ! ઉમરે વિચાર્યું “ જ્ઠેન મરવાને તૈયાર છે, અને એ ઇશ્વર પર આટલો અટલ વિશ્વાસ રાખે છે, જે ધર્મમાં આદમીને આટલાં બધાં અભય બનાવી દેવાની તાકાત છે, તો જરૂર એ ધર્મમાં કંઈને કંઈ સમ્યક્ષ તો હોવી જોઈએ. પોતાની જ્ઠેનના અટલ વિશ્વાસ જોઈને એ થોડો મમય તો પાપાણુ મૂર્તિવત્ ચૂપચાપ વિચારતોજ હોયો. થોડી ક્ષણ પછી એ ખોલ્યો, તમે જે વાંચી રહ્યાં હતા, તેનું (કુરાનનું) ફરી વાંચન કરો. ઉમરે લોહીવાળા હાથ ધોઈ નાખ્યા. બહોળ ક્રાંતિમાએ પ્રેમથી ભાઈના હથમા કુરાનનું પુસ્તક અપ્યું, ઉમર પૃષ્ઠ ખેલી વાંચવા લાગ્યો—“ મનુષ્યને દુઃખ દેવા માટે આ કુરાન નથી અપાઈ, પરંતુ કુરાન સર્વેને ઉપદેશ આપનારી છે એ મનુષ્યોને સત્ય સ્વરૂપ પરમાત્મા ઉપર વિશ્વાસ પ્રદિપ્ત કરશે દયામય પરમાત્મા ઉપર—ઉચ્ચ પ્રદેશમાં સિંહાસન પર બેઠા છે. ઉપર આકાશમાં, અને પૃથ્વી પર તેમજ પૃથ્વીની બીતરમાં જે કંઈ પદાર્થ છે, તે સર્વ ઇશ્વરનું છે. શું તુ ઉચ્ચ અવાજથી પ્રાર્થના કરે છે કે પરંતુ એનીયે જરૂર નથી. કારણ કે તારા હૃદયમાં જે કંઈ મુખ્તમાયે મુખ્ત ચીજ યા વાત છુપાઈ છે, એ પણ એની સામે તો પ્રગટ છે સત્ય માત્ર હું ઇશ્વર છું, અને મારા સિવાય કોઈનીયે ઉપાસના ન કરો ”

ઉમર ત્યમ ત્યમ વધુ વાંચવા લાગ્યો ત્યમ ત્યમ એ મુખ્ય થવા લાગ્યો. અંતમાં પચ્છોક અને ઇશ્વરની શિક્ષા—તેની

વાતો વાંચીને એને મૃતિ પૂજા પર ધૂળા ઉત્પત્ત થઈ. હૃદયમાં
 ઇશ્વરની દયાની છાયા પડી. બ્યાકુલ મર્ધ એ મહમ્મદ (સ) ના
 દર્શન માટે એની પાસે ગયો. જેને જોવાથી ડર લાગતો, તેણે
 દરવાજા પર ઊભા રહી અંદર પ્રવેશ કરવાની રજા માંગી.
 મહમ્મદે (સ) પૂછ્યું, શા ઇરાદાથી આવવા માગો છો ? એણે
 કહ્યું, હું ઈશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખનારાઓમાં સામેલ થવા ઇચ્છું
 છું. મહમ્મદ (સ) ની છાંદગી લેવા માટે જે ઉમર ધેરથી તક્તવાર
 લટકતી બહાર પડ્યો હતો, તે ઉમર ઇશ્વર ભક્તિ લઈને ઘેર
 ફર્યો ! ખુદાની મતિની વાત કેવી ન્યારી છે ? નવા ધર્મની દિશા
 લેવા ઉપરાંત સાહસીક ઉમરને તો નવા ધર્મનો સર્વત્ર પ્રચાર
 કરવાનું મન થયું. મહમ્મદ (સ) ને સાથે રાખી એણે કાળા
 મંદિર તરફ પ્રયાણ કર્યું. મધ્યમાં મહમ્મદ, (સ) વાહિનીઓ
 ઉમર ગમે કાથે હમળા અને પાછળ ધર્મની વેડી ઉપર અસિદ્ધાંત
 દેવા તૈયાર એવાં ૨૪ ખાર્મિક અનુયાયીઓ એકતાઈ પાછળ પાછળ
 આગળ આદ્યાં. ધૂળા દિવસથી આમ રસ્તા ઉપર મહમ્મદ (સ) ને
 દોઢએ નીકળતાં નહોતો જોયો અને એકાએક આમ જોઈ મર્યાત
 અશ્વર્ય લાગ્યું.

કાળા મંદિરમાં જઈ સર્વેએ ભક્તિ જાવનો પ્રાર્થના કરતા
 ઉમર અને હમળાની કમરે લટકતી તક્તવારો તરફ જોતાં મહુ ચૂપ
 થઈ ગયાં. દોઢ અંદર સરખોયે ન બોલ્યું ! બીજે દિને ઉમર
 એકલા જઈ કાળા મંદિરમાં પ્રાર્થના કરી. દોઢએ એની સામે
 અક્ષર સરખોયે કાઢવાની હીમત ન કરી. પ્રાર્થના ગાદ વ્યક્તિ
 પાસે જઈ એણે કહ્યું, કે આજથી આપનો આશરો છો છું.
 આજથી મત્ત ધર્મવાળાઓની જે ન્શા થશે, તે મારી થશે. હ

એ ધર્મમાં નિહિત થયો છું.

ઉમરને હાથથી ગુમાવી કુરેશોએ મહમ્મદ (સ) ના નાશની નવી જાળ બીજાવી. એઓએ મહમ્મદ (સ) ના બદલામાં એના બાઈ તથા કુટુંબીઓને અથામ બન આપવા કબુલ્યું, પરંતુ હાસીમ વંશવાળાઓએ તેનો અસ્વીકાર કર્યો. હવે તો કુરેશોએ હાસીમો સાથે પણ વેર કરવા નિશ્ચય કર્યો. એમણે પ્રતિજ્ઞા કરી, કે હાસીમ વંશવાળા બ્યાંસુધી મહમ્મદ (સ) ને પોતાના હાથમાં ન સોંપે, ત્યાંસુધી એ વશ સાથે વિવાહ, લગ્ન, વ્યાપાર આદિ કોઈપણ તરેહનો મંબંધ ન રાખવો. આ પ્રતિજ્ઞાને આમદાના દુકાન પર તકતી કોતરાવી સને ૬૧૮ માં કુરેશોએ કાબા મંદિરના દરવાજા પર જડાવી દીધી. હાસીમ વંશવાળા હબુસુધી મહમ્મદ (સ) ના નવા ધર્મમાં દાખલ નહોતા થયા. કેવળ મહમ્મદ (સ) ની રક્ષા કરવાના કારણસર કુરેશો એમના પર અત્યાચાર કરવા લાગ્યાં. હાસીમ વંશીએ હવે આત્મ રક્ષા ખાતર એક મજબુત જગ્યા બનાવી, તેમાં રહેવા લાગ્યાં. એમને હેરાન કરવા માટે કુરેશોએ તેમને ઘેરો ધાણો, અને એમની ભોજન મામચી રોકવા લાગ્યાં. વિરોધ વધતો જતો જોઇ, મહમ્મદે (સ) પોતાના શિષ્યોને આખી-મીનીઆ રાજ્યમાં ચાલી જવા આજ્ઞા આપી. આ વખતે ૧૦૧ ત્રી પુરુષોએ ધર્મ રક્ષા માટે વિદેશ યાત્રા કરી ! આખીસીનીઆ વાસીઓ ઇસાઈ અને ધર્મ પરાયણ હતાં. એમણે તો ધર્મ રક્ષાને અંગે આવલાં આદમીઓનું આદરથી સ્વાગત કર્યું, અને બીજી વંશી રીતની સહાયતા આપી રાખ્યા.

હવે મકકાના વાર્ષિક મેળાને સુમય આવી પહોંચ્યો. દરેક દેશમાંથી આપાત્રી લોક નરેહ નરેહનો માર્ગ લઈ આવવા લાગ્યા.

આ મહાનો અસહ્ય પવિત્ર મનાતો, અને આરબ લોકો આ વખતે પોતાની-પુરાણી-બુની દુશ્મની પણ ભૂલી જતાં. પવિત્ર માસ હોવાથી મહમ્મદ (સ) પોતાનાં કુટુંબીઓ સાથે બહાર નીકળી પડ્યો. મહમ્મદ (સ) વિદેશી યાત્રીઓ-મુસાફરોની સામે એક માત્ર ઇશરની દયા અને સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ કરવા લાગ્યો. જેટલાકને એ ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ, અને પોતપોતાને કેશ બર્ષ તેની ચર્ચા કરી. પવિત્ર માસ વીતી ગયો, ફરી હાશીમે પોતપોતાના ઘરમાં આવી વગ્યા. એક એ દિવસ નહિ, એક એ માસ નહિ, પરંતુ લાગલાગટ ત્રણ વરસ સુધી કુરેશોનો અત્યાચાર ચાલુ રહ્યો. આવા કઠોર અત્યાચાર જોઈ આરબોતુએ હૃદય પીગળી ગયું. હવે તો કુરેશોની સામે આરબોએ ખડા થયા. કુરેશો તો દુશ્મની દૂર કરવા ચાહતા હતા, કારણ કે એમની તો રાહલી જતી હતી. જેથીજ એઓ નવા ધર્મની વિરુદ્ધ હતાં, પરંતુ એની સ્વાર્થની કિંવાસ ક્યાંસુધી ખસી રહી શકે? કુરેશોમાં અંદર અંદર ઝઘડા થયા, અને એ પક્ષમાંથી બીજા પક્ષ પડી ગયાં. એ મમ્મદ હિસામ નામક એક વ્યક્તિના હૃદયમાં મહમ્મદ (સ) ઉપરના કષ્ટોથી દયા આવી એણે ચાર પાંચ બહવાન મનુષ્યોની સાથે મળી કુરેશોની પ્રતિજ્ઞા તોડવાના પ્રયત્ન કરવા શરૂ કર્યા. રાત્રીના વિચાર કરી એણે પોતાનો સંકલ્પ પાર પાડવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી બીજે દિવસે ત્યારે મવં કુરેશો કાળા મંદિરમાં એકત્ર થયા ત્યારે એઓમાંથી એક પુરૂષ હાશીમા પડ ગયા અત્યાચારોની વિરુદ્ધ પડ્યો. એની સાથે બીજા ચાર જાગ્યાઓએ વિરુદ્ધ પડી એની વાતને સમર્થન આપ્યું. આ માંડળી કુરેશોને લાગ્યું. કે બહેનપદ 'આનો દુશ્મની' ગર થઈ ગઈ.

અજ્ઞાત વસાત જેઓ હાશીમેનો નાશ કરવામાં સામેલ છે તેઓ પણ ફરી એસે નો ? આમ વિચાર કરી એઓ પોતાનું પ્રતિજ્ઞા પત્ર ફાડી નાંખવાને નૈયાર થઇ ગયાં. એક પુરુષ મંદિરના દરવાજા પરથી ચામડા પર લખેલું પ્રતિજ્ઞા પત્ર લઈ આવ્યો. એમાં કેટલીક જગ્યા પર કીડાઓએ ડંખ મારી કાણું પાડી મૂક્યાં હતાં. અત્યાચારી લોકોએ આમાં વિધાતાનો-હાથ-આદેશ જોયો. અને દુશ્મનીમાંથી હાથ પાછો ખેંચ્યો. આમ મહમ્મદ (સ) ના ધર્મની પ્રગતિને પોષણ મળ્યું.

૧૫ વર્ષ સુધી બીતર એકાન્તમાં નિવાસ કર્યા બાદ મહમ્મદ (સ) ફરી કાર્ય ક્ષેત્રમાં આવી ગયો. બહુ દિવસો પછી આવો સુયોગ મળ્યો જોઈ પ્રબલ હલોગથી એ ફરી ઇશ્વરના મહિમાનો પ્રચાર કરવા લાગ્યો. બહારની દુશ્મની એ છી થઈ ગઈ, અત્યાચારો પણ અંતની ટોચ પર હતાં, આવા સમયમાં મહમ્મદ (સ) લોકોને રાતદિન ઇશ્વરની સત્તા બતાવી રહ્યો હતો. અનેક વિપત્તિઓ પછી મહમ્મદ (સ) હૃદયના આનંદથી પોતાનું કામ કરવા લાગ્યો. આ સમયે વૃદ્ધ અણુનાલીમની સંસાર યાત્રા-મહા યાત્રાના અંતનો સમય આવી લાગ્યો. ભાર્દ, બંધુ અને દુકંખી જનોએ તારે બહુ બેગા થઈ અતિમ સૂચની પ્રતિજ્ઞા કરી રહ્યા હતાં. મહમ્મદ (સ) ની આંખો અત્યુચી લોખંડી થઈ હતી. જન્મ હિંસાંગ મહમ્મદ (સ) ના પિતા આ સંસારનો ત્યાગ કરી ગયા હતા. યૌનુવમાં માતા પણ સ્વર્ગે સીધાવી ગઈ હતી. દાદા અતિ પ્રેમથી લાલન કરતા હતા, પરંતુ મહમ્મદ (સ) આઠ વર્ષનોયે ન હશે એટલામાં તો એવે ગયા અણુનાલીમ મહમ્મદ (સ) ને પ્રાણુથી પણ અધિક ચાહતા હતા. અતિ સ્નેહથી એણે મહમ્મદ (સ) નું

લાક્ષ્મી પાછળ કમું હતું. એના આશ્રયથી મહમ્મદ (મ) આટલા દુશ્મનોની વચ્ચે પણ પોતાનું કામ કરી રહ્યો હતો. પરંતુ તે આશ્રય પણ હવે સ્વર્ગે સીધાની ગયો. મહમ્મદ (સ) નું હૃદય શોક સમુદ્રમાં હીલોરાં ખાતું હતું, પરંતુ મૃત્યુ કોઈના સખદુઃખને ક્યાં જુએ છે ? જલ્દ અણુતાલીય પણ ગયા ! ભાઈ, અંધુ અને સમાઓ વિલાપ કરવા લાગ્યા. મહમ્મદ (મ) નું હૃદય શોકથી છવાઈ ગયું !

આ શોક જનક ગનાવ પછી મહમ્મદ (સ) ની મહોરવાર ખુદયળ (ર) પણ આ સંસારનો ત્યાગ કરી ગઈ. જે ખુદયળ (ર) એ પોતાના જન અને પ્રાણથી મહમ્મદ (સ) ની સેવા કરી, જેણે દુઃખ અને વિષનિઓમાં હાથ લાંબાવ્યો-એ સ્વર્ગીય ખુદયળ (ર) ચાલી ગઈ-સદને માટે ઉડી ગઈ ! ત્યારે સમસ્ત મક્કા મહમ્મદ (મ) ને પાગલ અને રોગી સમજતું હતું. ત્યારે એજ સ્વર્ગીય ખુદયળ (ર) પતિ લકત ખુદયળ (ર) ન ફક્ત એની માથે હતી. જે ખુદયળ (ર) એ મહમ્મદ (મ) ના વર્મની પ્રથમ દિક્ષા લીધી હતી. તે ખુદયળ (ર) આજે એને હંમેશાં માટે છોડી ચાલી ગઈ-ઉડી ગઈ. જેના દસતા મુખરામાંથી સદા આશાની વાણી સાંભળીને મહમ્મદ (સ) નું હૃદય હલકું થઈ જતું, આજે તેજ ખુદયળ (ર) તેને છોડી ચાલી ગઈ. વિવાહ પચાતં રપ વર્ષ સુધી મહમ્મદ (સ) નું જીવન ખુદયળ (ર) ના મહવાસથી ધણી સારી રીતે પસાર થયું. મૃત્યુ વખતે ખુદયળ (ર) હૃદય વચની હતી. વર્મ પતિના મૃત્યુ શોકથી-અને આધાનથી મહમ્મદ (સ) નું હૃદય જીવન વિકલ દીમવા લાગ્યું.

તક જોઈને દુશ્મનોએ કરી અત્યાચારોની કડગાત કરી.

અવ્યવસ્થિત અને અવ્યવસ્થિતીને મહત્ત્વ (સ) ના માણ લવાની
 ભાવ રેની મહત્ત્વ (સ) ના સામ્યોભાં એકે અવ્યવસ્થિત નામક
 વ્યક્તિ હતી. એ અવ્યવસ્થિતી જીવતા જાણ, તે જાણને અણ
 મહત્ત્વ (સ) પર સ્થાવર ભાવ નામતો. મહત્ત્વ (સ) ને અભાવ
 હીત ક્રીડાળી એણે પોતાની માસે મોખાની મહત્ત્વ (સ) !
 તમે અવ્યવસ્થિતીની જીવન વાહીએમા જે પ્રસાદે હતું તે પ્રસાદે
 અવ્યવસ્થિતી પછી કરી મહેલ છે. જે દોષ તમારી તરફ આંખ મધ્ય
 ઉદાવશે, તો હું એને સળ કરીશ. જે દોષ મહત્ત્વ (સ) ને
 દોષ પછી રીતે અપમાનીત કરણ. તો અવ્યવસ્થિતી ને સળ દીધા
 ત્રિવા જાગ્યેજ રહેતા. દુશ્મનોએ અવ્યવસ્થિતીને પ્રાતાના પ્રસાદમાં
 લેતા માટે પચાત રમ્યું. એએએ એને બોલ્યા કર્યું,—
 મહત્ત્વ (સ) તારે સાટે શું કહે છે, તે જાને ખબર છે “ એ કહે
 છે, કે તારો પિતા નરકમાં પડ્યો છે. દુશ્મનોની આવી જુદી
 સંજોથી ત્રાસવર થઈ અવ્યવસ્થિતી મહત્ત્વ (સ) તો ત્યાગ કર્યો.

જે જ્ઞાનમાં એક પછી એક એમ જીવંતીનાં પ્યાગાં
 ગતોતે મહત્ત્વ (સ) ગુમાવતો ગયા. ત્યાં રહેતું હવે મહત્ત્વ (સ)
 ને કહીન દિશવા સામ્યું. જે દિશામાં એ દ્રષ્ટિ ફેંકતો તે દિશામાંયે
 એને શોકનાં ચિહ્નો તાવ્યુખ ચનાં લાગતાં હતાં. મહત્ત્વ (સ) ના
 હુલ્લસમાંથી મહત્ત્વ (સ)એને મર્તિ પૂજ્યાં મુકત કરવા-દૂર કરવાના
 વિચાર કીલા થવા જાણાં ચરેશતો ત્યાગ કરી દોષ નવા
 પ્રવેશમાં હામ કરવાના એ વિચાર કરવા જાણો. પોતાના બાંધવા
 અને સ્વજનોનાં દુષ્ટને હુલ્લસમાં પારણ કરી મહત્ત્વ (સ) બીજા
 પ્રવેશમાં જઈ હામ કરવાની દૈવરીય વાગ્મી-આકાશ વાગ્મી-
 મુખવા જાણો.

મહાદેવી રા. કોસ ૫૦ તાલુકા નામક એક કુટુંબ નગર
 હતું. અરબસ્તાનની અવાનક મરહૂમીમાં એક સીધાણી વૃણ
 ખીચી દોતો-કોઠો કે-એ કુટુંબી રજાદીપ હતા. તાલુકામાં મનોહર
 પાસીનાં મરણાં અને હરે આરે ખનુર, નારંગી, તરબુચ, અર્ધ
 ફળાથી સુશોભિત હતું. પોતાના બાઈ આધવા અને જાતીવાળાઓના
 નિષ્કર અવસ્થારથી જાન દુદય મહમ્મદ (સ) જોતે સાથે બહુ
 તાલુકા નગરમાં આવી ગયા. આ નગરમાં તાલીક નામક જાતિનો
 નિવાસ હતો. એ જાતિ કુટુંબ મુર્તિપૂજક હતી તાલુકા નગર તે
 મુર્તિપૂજકાનું પ્રધાન-મુખ્ય ગણેર કહેવાતું. નગર નિષ્કાળીઓ
 એક અલખાત નામક દેવીની મુર્તિને મંથરની પુત્રી માની પૂજવા
 હતાં. મહમ્મદ (સ) ના કાકાઓમાના એક અબ્બાસ નામક કાકા
 આ નગરના મુખ્ય જમીનદાર હતા. મહમ્મદ (સ) વિચાર્યું. કે
 આ કાકાના આશ્રય લેજો-રહો એ કાકા પણ મંદિર ધિના ધર્મ
 પ્રચાર કરી ઘરે. એ આશાથી એ જાકિને ધેરેધેર ફરી પોતાના
 નવા ધર્મના પ્રચાર કરવા લાગ્યા. આ જાકિને નગર વાસીઓએ
 એને ઘરમાં પ્રવેશ કરવાની મના કરી. હવે મહમ્મદ (સ) રેન્તાઓ,
 ગલીઓમાં અને ચૌટા-ખજારમાં નીચે હોના ગદી એક માન
 મંથરની મનાતો પ્રચાર કરવા લાગ્યા. તાલુકામાં એ ૧૧ પં
 દેહાંઓ કેંટ્રી લોડી જોડાણ કરવા લાગ્યા. કેવળ પરમ ન્માની
 પ્રાર્થના ગળતા પર અસીમ કાકા ભાગવવા છતાં રૂબ દિવસ ગયા
 મહમ્મદ (સ) ધર્મ પ્રચાર કર્યા સુવક વનમાંથી એ નાગ એના
 વાનો આશાથી સાબળવા લાગ્યા. મહમ્મદ (સ) ની તેજસ્વી
 વાણી અને અસલ વિશ્વાસ રખેને નવજવામોનાં હૃદયમાં અમર
 કે એ ખ્યાલથી-ખીંટથી કહોએ મહમ્મદ ના તે ત્યારે હાથવાનો

ઇચ્છ્યું. એક દિન મહમ્મદ (સ) જ્યારે ધર્મ પ્રચાર કરી રહ્યા હતા, ત્યારે ચારે તરફથી દુષ્ટ લોકોએ પથર વરસાવવા-મારવા શરૂ કર્યા. જોઈ મહમ્મદ (સ) ને બચાવવા કોશીશ કરી, પરંતુ પથરથી કોઈનું પણ શરીર લોહી પૂર્ણ થયા વિના નજર રહ્યું. મહમ્મદ (સ) નું માથું કુટી ગયું હતું, અને લોહીની ધારા વહી રહી હતી. હાથ પગ અને ધડ સર્વ તરફ લોહી નીકળી રહ્યું હતું. લોહીથી કપડાં તરબોળ થઈ ગયાં. કોઈ ઉપાય ન રહેવાથી મહમ્મદ (સ) એ દશમાં નગરની બહાર ચાલી નીકળ્યો. બહાર પણ બધો દુર સુધી લોકોએ પથર વૃષ્ટિ ચાલુજ રાખી. મહમ્મદ (સ) એક પહાડની શ્રેણીમાં છુપાઈ ગયો, એટલે લોકો પાછા વળ્યા. થોડા સમય પછી લોહીથી લોખંડયલાં કપડાં સાથે મહમ્મદ (સ) અને જોઈ બહુજા કષ્ટથી રસ્તો કાપવા લાગ્યા, એટલામાં સંધ્યાકાળ થયો રહ્યો અને અનંત મરજૂમિ ! પાછળ દુશ્મન ! શરીરના સાંધા સાંધામાં પથરના પ્રહારની પીડા ! મથરના મંમારના ઇશ્વરના નામનો પ્રચાર કરવામાં આવી દુર્ગતિ ! એક અલ્પરૂના પદ નીચે બેસી આંસુઓ સારી મહમ્મદ (સ) ખુદાને બંદગી કરી—“ હે પ્રભુ ! હું સંસારમાં અતિ તુચ્છ છું. હે દયામય ! નોધારના આધાર ! મારો જ્વામી તુજ છે. મારો બધા ત્યાગ કરે પણ તું ન કરતા ! મારી આશાઓ અને શ્રદ્ધા તુજ છે. તારી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા હું કરીશ હું તારી પ્રસન્ન કરોતિ હૃદયના અધિકારને દૂર કરી બીજા પ્રાણના ઉત્પન્ન કરે છે. તારો અસતોષ એજ મારું મૃત્યુ છે. તારી જેટલી ઇચ્છા હોય તેટલાં કષ્ટો મારા પર પડવા દે. તારા સિવાય મારે બીજા કોઈ આશરો નથી ”

વ્યાકુળ હૃદયે મહમ્મદે (સ) પરમેશ્વરના નામનો પોકાર કર્યો હતો, તો શું ઇશ્વરની દયાથી મહમ્મદ (સ) વંચિત રહી શકે ? પરમાત્મા પોતાના ભક્તોની રક્ષા કરી રીતે કરે છે, તે જોઈ આશ્ચર્ય ચકિત થયા વિના નથી રહેવાનું.

બુખ અને તરસ તથા પત્થરના ચાથી વ્યાકુળ હૃદયે મહમ્મદ (સ) જૈદ સાથે અંધારામાં પડ્યા હતા. મહમ્મદ (સ) જોયું, કે એક કુરેશ પોતાની તરક આવી રહ્યો છે. લોકોથી તરબોલ મહમ્મદ (સ) ને જોઈ એના હૃદયમાં દયાએ વાગે કર્યો. એણે બનેને ખાવાને ભોજન તથા પીવાને પાણી આપ્યું. પરમાત્માને વન્યવાદ દેઈ મહમ્મદે (સ) જૈદની સાથે ને આપું, અને વિશ્વાસ કરી કરી મરજૂમિમાં પ્રવશ કરવા નૈયારી કરી. ક્યાં જવું ? અને શું કરવું એ હજીએ નક્કી ન કરી શક્યા ચાલતાં ચાલતાં બને નાહલા નામક ન્યાય આવી પહોંચ્યા. મરકામાં અત્યારે એને આશ્રય આપનાર કોઈ ન હતું. થોડા દિવસ નાહલામાં રહી એણે મરકાના એક મુઅતમ નામક વ્યક્તિ પાસે આશ્રયની ભિક્ષા માગી. મુઅતમ મર્તિ પૂજક હતો, પરંતુ આ પહેલાંએ થોડી વખત મહમ્મદ (સ) ને મદદ કરી ચૂક્યો હતો. મહમ્મદ (સ) ને અભય આપી મુઅતમે મરકામાં બેસાડ્યો. એણે પોતાના કુટુંબીઓ સાથે કાળા મંદિરમાં જઈ પાકાર કરી કહ્યું—“ મહમ્મદ (સ) મારો અતિથિ છે, કાલે એને કોઈ રીતે પચ્છ કાઢ ન આપાનું. ” કરી મહમ્મદ (સ) જૈદ સાથે મરકા નગરમાં આવ્યો. મુઅતમ મહમ્મદ (સ) ને પોતાના હૃદયીઆનું પંથ સંનિધાના રક્ષણ હેતુ પોતાને ઘેર લાવ્યો.

મુઅતમની મહામનાથી મહમ્મદ (સ) પોતાની જન્મભૂમિમાં

દેવી રહેલા લાગ્યો. મહા વાસીઓએ સાંભળું હતું, કે તાપદ
 નગરમાં મહામહ (સ) નું અપમાન થયું હતું, એ સાંભળી એ
 લોક મહામહ (સ) ને તુરંત સમજવા લાગ્યા, અને પહેલાં જેટલું
 મહત્વ એના તરફ ખતાવતા બંધ થયા. અત્યાચારો અને કુટોષી
 મહામહ (સ) કદી ન મળારાશે, પરંતુ મહા વાસીઓની આ મૌન
 ધુમ્ધારી એ દમાઇ ગયો. એને આરે દિક્ષમાં અધકાર દેખાવા
 લાગ્યો, અને આશાનો અગ્નિ યુગ્મતો લાગ્યો. ખુદયજ્ઞ (૨) ના
 મૃત્યુ પછી એણે ગૃહ ત્યાગ કર્યો હતો. એની પાસે અગારે તો
 રહેવાને ધર ન હતું, તેમ ખર્ચવા માટે પૈસાએ ન હતી, અને
 ખાવાને અન્ન પણ ન હતું, પારકા ઘરમાં પર અન્નથી એનું
 પોષણ થતું. એની દરિદ્રતાની સીમા ન રહી ' અવસ્થા ૫૦ વર્ષની
 થઇ હતી. યુવાની જેનું જેમ હાલ નહોતું રહ્યું. શરીરમાં બળ ન
 હતું, આશા અને સહાય નહોતી થતાં, ચારે તરફ શત્રુજ શત્રુ!
 આશ્વત્થું એક માત્ર કિંગ્લ પશુ ક્ષમંએ નહોતું દ્રષ્ટિ ગોચર થતું.
 લાગુ કહ્યું અને દુઃખમાં એ મુશ્વતમના ઘરમાં પોતાના દિવસ
 માળતો હતો. એવે સમયે મુકાન નામક એક શિષ્યની પત્નીએ
 મહામહ (સ) પાસે આશ્રયની બીજ માગી. મુકાન દેશવાસીઓના
 અત્યાચાર સહી ન શકવાથી આખાસીનીઆ ચાલી ગયો હતો ત્યાં
 એનું મૃત્યુ થતાં એની સ્ત્રીએ ત્યાંથી પાછા ફરી મહામહ (સ)
 પાસે આશ્રયની બીજા માગી 'વિધવાનું' નામ સૌને હતું. સૌને
 ત્યાં રાખવી એ અને ડીક ન લાગ્યું જે મકાને પોતાને માટે
 સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો, તેની વિધવાને અમદાય છોડતી એ મહામહ
 (સ) ને ડીક ન લાગ્યું. અરબ દેશની જે દશા થઇ રહી હતી
 લોકોએ વધુ શોચનીય અવવાહીત અને વિધવા સ્ત્રીઓની દશા

હતી. અસહાય સ્ત્રીઓની સ્થિતી આરબ લોકે બનાડે સ્ત્રીઓથી પછું છુરી બનાવતો. એથીજ અનેક સ્ત્રીઓ એક પુરુષ સાથે વિવાહ કરી પોતાની ઇજ્જત બચાવતી હતી. મહમ્મદ (સ) ને યાદ એવી પુત્ર ન મળી શક્યો; કે જેના આશયે હિયર ને આ અનાધીની અબબાને ડોડી-મકન નિશ્ચિત થાય. મહમ્મદ (સ) અવધ દુખી હતો, એની ઉંમર આગળ વર્ષોવી ગયા તેમ ૫૦ વર્ષની હાલ હતી ત્યારે સૌદા માટે ખીજી કોઈપણ રીતે સહાય ન મળી ત્યારે ન છુટકે એણે એની માથે વિવાહ કર્યો. આ અનાધીની થોડા દિવસ પછી અબુબકરે પોતાની ૭ વર્ષની લગ્નદીકરી મહમ્મદ (સ) ને સોંપી દેવા ઇચ્છ્યું. અબુબકરે દસ વર્ષથી મહમ્મદ (સ) ના ધર્મનું પાલન કરતો હતો. મહમ્મદ (સ) એના અનુસંધાને ન ટાળી શક્યો. અરબસ્તાનની વર્તમાન હાલતને કારણે વિવાહ-તીકા કર્યા વિના સ્ત્રીઓની ઇજ્જત બચવી મુશ્કેલ હતી. મહમ્મદ (સ) આમદા (ર) સાથે પણ વિવાહ કર્યા. મહમ્મદ (સ) આમ એ વિવાહ કર્યા, પરંતુ વિવાહ-કેન્દ્ર એ કદાચ એના હૃદયનું રહિય ન હતું. એનું હૃદય દુઃખાનું સ્થાન બના ગયું હતું. એના પ્રવાન દુઃખ તો ફક્ત એજ હતું, કે એ ૬ થરનું નામ હતું સર્વ સાધુઓ વગરના પ્રચલિત નહોતાં હતાં કારણે.

મહમ્મદ મેલાતા સમય દરમિયાન આવી પડેલાં વિદેશીઓ કુટુંબાં કુંડ લોકો આવવા લાગ્યાં હતાં. મહમ્મદ (સ) એ ૬ થરમાંથી બહાર નીકળ્યો બહાર મેલાનમા ખડા પ્લી એ પાનીઓને કરી ધર્મનો હુકમ દેવા લાગ્યો, પરંતુ બાબરગાન કુટુંબ એની સાથે વાત કરવાનીયે હિમત સરખી ન હતી, એને સાથે માથે અનેક લોકો એને ધમ રજા અમલ પછા પછા કરતાં

અરબસ્તાનમાં કુરૈશ વંશનું ધણું માન હતું. એ વંશનો નેતા
 તુરૈલ નામક એક પુરૂષ હતો, એ હજુ અને ઓમરા નામક વૃત્તો
 પૂર્ણ કરવા માટે આ સમયે મરકે આવ્યો હતો. કુરૈશને એક
 વખત એને કહ્યું હતું, કે—આપ ધાર્મિક પુરૂષ છો, આપ
 કુસંગમાં પડી કદાચ ધર્મ બ્રહ્મ ન થઈ જવ એ ખાતર હમે
 આપને કહીએ છીએ, કે આ મકકા નગરમાં એક મહમ્મદ (સ)
 નામક દુરાચારી અને પાખંડી આદમી વસે છે. એ અમારા
 સનાતન ધર્મનો નાશ કરવાને પ્રવૃત્ત થયો છે. એની પામે એવું
 જાદુ છે, કે જે કોઈ એની વાતો થોડી વખત સાંભળે તેની બુદ્ધિ
 બગડી જાય છે ! જેથી આપ પણ હોશીઆરીથી—સાવચેતીથી
 મકકા નગરમાં રહેશો. આ વાતથી ભયગ્રસ્તે તુરૈલે જાનમાં રૂનાં
 પુમડાં (ડાટો) માર્યાં, કે કદાચતે રસ્તામાં આસતાયે મહમ્મદ (મ)
 નો અવાજ જાનમાં પ્રવેશ કરી જાય ! એક દિવસ એ કાખા
 મંદિરમાં નિશ્ચિત મને ખંડા હતો, ત્યાં મહમ્મદ (સ) નો પ્રવેશ
 અસંભવ મानी એણે જાંતોમાથી ડાટા ઉખેડી નાખ્યા. ચારે તરફ
 ઉપરેજ થઈ હતો. એક તરફ એણે બોલ્યું, તો એક પ્રૌઢ
 આદમી અતીવ મનોહર બાપામાં એક અંથ પડી રહ્યો છે થોડા
 પણ એણે એ અંથ અવળું કર્યો, એ સાંજળા એનું મન અને
 હૃદય મેહિન થઈ ગયાં, અને પોતાની જાતને એ સાધના ચમત્ક
 કમળમાં અર્પણ કરી—ત્યાંજ લોગી પડ્યો. એક રત્ન પૂતકે કહ્યું
 કે—શું આપ નારિતક અને વિધર્મી મહમ્મદ (સ) ના શિષ્ય
 બનશો ? તુરૈલ ચમકી ડિડનો, અને એને કહ્યું,—“ શું જે
 આદમીને લોકો પાખંડી અને વિધર્મી તરીકે ઓળખે છે તે
 મહમ્મદ (મ) આ ? ” જે એ પ્રકારે પાખંડી, તે અસાધમાં

ધર્માત્મા કોણ છે ? તુફલના સવ સદહ નાટ થતા પોતાના અપરાધોનો સ્વીકાર કરી તુફલ મહમ્મદ (સ) ને શરણે ગયો. ઈશ્વરની લીલા ખરેખર વિચિત્ર છે ! જે પુરૂષ મહમ્મદ (મ) નું મુખ સરખુંએ ન જોવાની પ્રતિજ્ઞા લીધેલી અને એની વાત ન સાંભળવા કાનોમાં પુમડાં શુદ્ધાં ધોરેલાં તે તુફલ આજે મહમ્મદ (સ) ને શરણે આવ્યો !

આ વખતે તુફલ પછી ખીલું કાઢી ઈશ્વરનું વિશ્વાસી ન બન્યું, અને એટલામાએ પવિત્ર માસ પણ ખતમ થવા આવ્યો. મહમ્મદે (મ) ખરા જીગરથી સત્ય ધર્મનો પ્રચાર કર્યો. પરંતુ તુફલ સિવાય ખીલું કાઢી એનો શિષ્ય ન બન્યું એક કિત મહમ્મદ (સ) આસુઓ સાથે પરમાત્માના ગુણોનું વર્ણન કરી રહ્યો હતો. એ અરસામાં યસરય નગરના પાંચ છ બાદશાહો અદર અદર વાતો કરતા ત્યાં ખડા થયા. મહમ્મદે (મ) સર્વે પોતાની પાસે એસાડી ખુલ્લા હૃદયથી સત્ય ધર્મની વ્યાખ્યા સમજાવી. મહમ્મદ (સ) ની ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને જયજંત વિશ્વાસની વાત સાંભળી યસરય વાસીઓ મુગ્ધ થઇ ગયાં. એટલા તો મુગ્ધ થયાં, કે સર્વેએ એક માત્ર ઈશ્વરની હિપાસનાનું જ નામ ત્યાંજ લીધું, સને ૬૧૦ માં ફરી છ અન્ય પુરૂષોને ઈશ્વરના વિશ્વાસી બનાવી મહમ્મદે (સ) ઘેર અંધધારમાં એક બાશાનું કિરણ લાગ્યું. હાલ યસરય નગરને મહિના કહે છે. મહમ્મદી એ નગર ૧૨૫ માઈલ દૂર છે. આ સમયે ત્યાં અનેક ગાદીઓ રહેતાં હતાં. ચકુદી લોકાના સંમર્ગથી અબ્બ વામીઓમાંના પ્રથમથી મર્તિ પૂજા પર વિશ્વાસ નહતો ગયો હતો. મહમ્મદ (સ) નો જવલંત વિશ્વાસ અને સત્ય ધર્મની વ્યાખ્યા સાંભળી એણે

આરંભપૂર્વક એના કિષ્ક જની મંત્રિને આવી મયા. એ લોકોએ
મહીને જઈ મહામ્મદ (સ) ના નવા ધર્મની અને મહામ્મદ (સ) ની
ચર્ચા ઘેરઘેર કરી. એક વર્ષ તો પુરું ન થઈ હશે એટલામાં તો
મદિનામાં દરેક ઘરમાં પ્રમમાં કમ એક આદમી તો મહામ્મદ (સ) ના
સિક્કલોને માનનાર થઈ ગયાં. ત્યાં ઘેર ઘેર એ સંદેશ પહોંચી
ગયો, કે મહામ્મદ એક નવા ધર્મ-પ્રચારકનો અધિકારી થયે છે.

અહિં પવિત્ર માતા વિત્તા બાદ આપું વર્ષ મહામ્મદ (સ)
ઘરમાં બીતર કેદીઓની જન્મ પડી રહ્યો. દ્વિતિય સમય જ્યારે
મેળાઓનો પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે એ પેલા છ મદિના વાસીઓએ
અને પોતાને ત્યાંથી કેટલીક સમ્મતિશાળી વ્યક્તિઓને સાથે લઈ
કરી મોકલે આવ્યો. આ વ્યક્તિઓએ મહામ્મદ (સ) ના નવા
ધર્મમાં દિલ્લા લેવા ઇન્કિશું. મહામ્મદ (સ) એ સર્વને અક્ષત
પરવતી સુધામાં. છ જર્જ મર્તિ પૂજની અજાણતા અને સત્ય
સ્વરૂપ ઇશ્વરની પૂજનો મહિમા સમજાવ્યો. અતમા એ લોકોએ
પ્રતિજ્ઞા લીધી કે—“ અમે ઇશ્વરના નામ સિવાય કશીરની કોઈ
પત્થર, માટીની મૂર્તિની પુજા ન કરીશું. અમે ચોરી, અધિચાર
અને અત્યાચારથી અશ્વચ રહીશું. સંતાન અને મનુષ્યની હત્યા ન
કરીશું. પરનિંદા તથા અન્યને દુઃખ દેવાથી દુર રહીશું. લજાઈના
કર્મમાં અને સત્ત્વ ધર્મના પ્રચારમાં અમે મદદ સર્વદા સહાયક
બનીશું. ઇશ્વર પર વિશ્વાસ કરનારોની માથે અમે સૂચ અને
દુઃખમાં મદદમાં રહીશું. ” સન્ ૧૧ માં દિશ્વિનુ આ કામ
સમાપ્ત થઈ. જમ, નસાઈ અને નેશિક વિશ્લેષ કરનારા બાર
મનુષ્યો બા મુદ મંત્રને હૃદયમાં ધારણ કરી અમુકે પાછા કર્યા.
એતબ્બેતામાં તો મદિના નમરમાં અનેક નર નારીઓએ પુરાણ

ધર્મ ઉપરથી શ્રદ્ધા દુર કરી નવા ધર્મમાં શ્રદ્ધા આગોપણ કરી.
 દેવ-દેવીઓને એક કોરાણે મૂકી, “ એક ઇશ્વરના સિવાય બીજો
 કશું ઇશ્વરજી નથી. ” એ જ્ઞાન મમરના નગરમાં શુંજવા લાગ્યો.
 ક્રમશઃ ક્રમશઃ વિદેશીઓ નવા ધર્મનો પ્રચાર થવા લાગ્યો.
 પરંતુ સ્પર્દેશ-મકકામાં તો હજુએ નવા ધર્મ પ્રતિ લોક અધિક
 જુલાથી જોતા હતાં. પોતાના નગર વાસીઓને અધારાની ખાણમાં
 કુમેલા જોઈ મહમ્મદ (સ) નું હૃદય દુઃખથી ઘભિર બની ઉઠ્યું.
 સંપુર્ણ આપત્તિ-વિષત્તિએ અને દુઃખોના વરસાદ પડી પાગ,
 મહમ્મદ (સ) ની તો દદ ખાતી થઈ ચુકી હતી. કે મત્ત ધર્મનો
 આખરે તો જય થશેજ. એ તો એની મજબુત માન્યતા હતી, કે
 અગામ પર જાનતો વિજય થશેજ એને તો સંસારના ઉક્તાં
 પહેલાં-ઉદય પહેલાંજ સત્યનો જય નીકળતો હતો અને એટલા
 સાફ નો એનું હૃદય હદીકે હદીકે દુઃખી થઈ જતું. દુઃખનોએ
 વિદેશમાં મહમ્મદ (સ) નો પ્રભાવ વધતો જતો જોઈ ફરી
 અત્યાચાર શરૂ કર્યો ! મહમ્મદ (સ) સર્વ શક્તિમાન ઈશ્વર પર
 વિશ્વાસ કરી અટક અને અચલ જ્યમ મત્ત ધર્મને માટે પુરુષ
 કરવા લાગ્યો. હજારો આદમીઓની શક્તિ એટલું એ કામ એકલા
 કરવા લાગ્યો. જે હિંમરમાં પગ માંડતો અન્ય જોઈ જાનિથી
 જીવન ગાળવા માટે દુનિયાનો કામ માંડે છે. હાડી વિશ્વાસિ મેળવે
 છે, તે હિંમરમાં-અવસ્થામાં મહમ્મદ (સ) ને સત્ય ધર્મનો પ્રચાર
 કરવામાં અતિ પરિશ્રમ કરવો પડ્યો ! જે ધર્મ માટે એણે પોતાના
 જીવનના સુખ, મૌલાય અને જ્ઞાન બધું એક પછી એક
 ગુમાવ્યું, એ ધર્મને માટે જાગે એ પોતાના પ્રાણ પાથરવા
 પ્રવ્રત થઈ ગયો હતો.

આ સમયે એક રાત્રીએ મહમ્મદે (સ) સ્વપ્ન જોયું. એણે જોયું, કે એક સ્વર્ગીય દત્ત બિશ્વીર એક બરફ મમ શ્વેત પશુ લાવીને મહમ્મદ (સ) ની સામે ખડું કર્યું. મહમ્મદ (સ) એ ત્રાણી પર સવારી કરી જીલ્લીલની સાથે આકાશના શૂન્ય પ્રદેશોમાં વીચરવા લાગ્યો. રસ્તામાં સીનાઈ તથા બેયનલેમ ચઢાડો પર એણે ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી. એ સમયે આકાશ વાણી સંભળાઈ કે—“ મહમ્મદ (સ) હું તારી સાથે વાત કરવા માગું છું. પૃથ્વી ઉપર હું તને સર્વથી અધિક ચાહું છું. ” જે પશુ પર મહમ્મદ (સ) બેઠો હતો, તેણે તો કોઈ વાત ઉપર ધ્યાન ન દેતાં વધુ ગતિથી ચાલવાનું માંડ્યું. થોડે વધુ દુર ગયા પછી પશુ ફરી એ આકાશ વાણી મધ ! પશુએ તો વધુ જોરથી-જલદીથી આકાશના શૂન્ય પ્રદેશો તરફ ઉડવા માંડ્યું. થોડુંક વધુ દુર ગયા પછી મહમ્મદે (સ) જોયું, કે અનંત અલંકારોથી ભૂષિત સાક્ષાત્ ચંદ્ર સમ કાંતિવાન, અપુર્વ મનમોહક એક સુંદરી સ્થાને ખડી થઈ કહેવા લાગી—“ મહમ્મદ (સ) ! એક ક્ષણને માટે થોભી જાઓ, હું તમને એકાદ બે વાતો કહેવા ચાહું છું. પૃથ્વી પર હું એ તમારી સર્વથી શ્રેષ્ઠ પ્રેમિની હતી. ” પણ જે ત્રાણી પર મહમ્મદ (સ) સવાર થયો હતો, તે એક ક્ષણને માટે ન થોભ્યું. મહમ્મદે (સ) જીલ્લીલને પ્રશ્ન પુછ્યો,—“ મેં પહેલાં કોનો અવાજ સાંભળ્યો હતો ? અને આ સ્ત્રી કોણ છે ? ” જીલ્લીલે જવાબ આપ્યો, “ તમે પહેલાં જે અવાજ શ્રવણ કર્યો તે યહુદીનો હતો. જે તમે એ અવાજ પર ધ્યાન આપ્યું હોત તો આરબ નિવાસીઓ યહુદી ધર્મ ગ્રહણ કરત. બીજો અવાજ સંભળાયો તે ઈસાનો હતો. જે એ અવાજ આગળ તમે થોભી જાત તો અરબો ઇસાઈ

મહા ભક્ત " અત્રે તમે જે સ્ત્રી જોશ, એ સુચારના, ધન-મુન, તથા લેખ જે તમે સ્ત્રીના કહેવાથી ત્યાંથી થોભી જાત તે અરુચિ ભવિષ્ય માન, અને મોક્ષમાં ફસી જાત, પરણી, વાત, બૂલી જાત. "

આગળ ચાલતાં ચાલતાં સવારી જેડસંજેમ મનિર સામે પહોંચી. મંદિરમાં હાથાડીમ મુસા અને ઇસાનાં દર્શન કરી મહમ્મદે (સ) એસની સાથે હાથરની હિયાસના કરી ત્યાંથી આમજ સીડી (દાદર) દેખાતી હતી, એ સ્વર્ગ જવાની સીડી હતી. મહમ્મદ (સ) જીવિકની સહાયતાથી એ સીડીએ ચઢી પહેલાં સ્વર્ગમાં ગયો. પહેલું સ્વર્ગ ચાંદીનું બનાવેલું હતું. ત્યાં આદમની સાથે એનો મેળાપ થયો. ત્યાંના સ્વર્ગીય દુતો જંતુ જેવા આકારના હતા, અને એઓ ફનીઆના મનુષ્યો પર ક્રૂપા કરવા પ્રમત્તી પ્રાર્થના કરતા હતા. પ્રાર્થનામાં લીન રહેતાં સફેદ રંગનાં મોટાં મોટાં મરધાઓ સત્તારમાં હાથરનું ગાન કરતાં, અને ખીજા જંતુઓ એમની માથે મળી પ્રાર્થના કરતાં. એ સ્વર્ગ પછી મહમ્મદે (સ) હસ્વાલ (તોનું) ના ખીજા સ્વર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં એને પયગંબરોના બેરો થયો. એ પધાત્ત હીરા મોતીઓના ચમકાર કરતા સ્વર્ગમાં પહોંચી એણે જોયું, કે એક ફન બેઠો બેઠો પૃથ્વી ઉપર જન્મ લેનારાઓનાં નામ લખેલી રથો હતી, અને જેઓ મૃત્યુ પામતાં તેમનાં નામ ટાટી નાખાતો હતો. એ આદ એ મુદ્દ રૂપાના બનેલા ચાથા સ્વર્ગમાં પ્રવેશ્યો. ત્યાં કિંદા ઉભો એક સ્વર્ગીય દુત મનુષ્યોના અત્યાચાર અને પાપથી દુઃખી થઈ આવ્યુંઓ સારી રથો હતો એ પછી માનના બનેલા પાપમાં સ્વર્ગમાં જઈ એણે જોયું કે એક ભવકર રૂપાળો દુત-જેના

હાથમાં આગની માફક બળતી લોહાની સાકળો પાપીઓ તથા નારિતકોને માટે પડી છે. એની આગળ છદ્ધા સરેદ પત્થરના બનેલા સ્વર્ગમાં જઈને એણે બોલ્યું, કે અડધો બરફ તથા અડધો અગ્નિનો બનેલો એક સ્વર્ગીય દુત ઉભો છે. આશ્ચર્ય એ હતું કે આગની ગરમીથી પીગળી બરફ અગ્નિને ઠંડો નહોતો પાડતો. એની આરે તરફ બેઠેલા દેવલાક બીજા સ્વર્ગીય દુતો પ્રાર્થના કરતા હતા, કે “ હે પરમેશ્વર ! જેમ તે બરફ અને અગ્નિ એકત્ર થયાં છે, તેમ તમારા પર વિશ્વાસ અને અવિશ્વાસ કરનારાઓને એકત્ર કરી દો. ” ત્યાં મુસાની સાથે મહમ્મદ (સ) નો બેઠો થયો. મહમ્મદ (સ) ને જોઈ મુસા રૂદન કરવા લાગ્યા. મહમ્મદ (સ) જ્યારે એને રૂદનનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે એણે જવાબ આપ્યો, કે “ તમે તમારી જાતીવાળા જેટલાને સ્વર્ગમાં લાવશો એટલાં ઇસરાયેલોને હું ન લાવી શકીશ. ” ત્યાંથી મહમ્મદ (સ) ખાતમા સ્વર્ગમાં પહોંચ્યો. એ સ્વર્ગની રચના પ્રકાશમાન સ્વર્ગ-પાસીઓએ કરી હતી. મનુષ્ય ભાષામાં આ સ્વર્ગનું વર્ણન કરવાની શક્તિજ નથી-મજ્દો નથી. ક્યાંથી હોય ? અહિંના સ્વર્ગીય દુતો પગીના મનુષ્યો કરતાં અધિક વિપૂલ કાય : હતાં. એમને સનર મનર હજાર મસ્તક અને એક એક મસ્તકમાં હજાર હજાર મુખ હતાં. એ દુતો પોતાની અનેક જીવ્હાઓથી સર્વના ગ્વામી ઇશ્વરના ગુણાનુવાદ કરી રહ્યાં હતાં. અહિં એને-મહમ્મદ (સ) ને ઈબ્રાહીમ સાથે બેઠો થયો ! પશ્ચાત્ત મહમ્મદ (સ) મદિરમાં-મસ્જિદમાં દર્શન કરવા ગયો. દરવાજા પર એને શરાબ, દુધ અને શહદ પીવાં માટે તૈયારમા આવ્યાં. મહમ્મદ (સ) શરબ અને શહદનો ત્યાગ કરી ફક્ત દુધ પીધું. જીમીએ કહ્યું, કે “ મહમ્મદ ! ને બાહજ

ઠીક કહ્યું, જો તે શરાબ પીધો હોત, તો તારી જાતિની મતિ
 બ્રષ્ટ થઈ જાત. ” આ પછી મહમ્મદ (સ) જે વખત પ્રકાશમાં
 અને એક વખત અંધકારમાં પ્રવેસી-તે પસાર કરી ચરમાત્માની
 સન્નિધિ પહોંચ્યો. જ્યાં અને આશ્ચર્યથી એનું આખું શરીર કંપવા
 લાગ્યું. ૨૦ હજાર આવરણોથી પ્રભુએ-પુદ્ગલે પોતાનું મુખ ઢાંકી
 રાખ્યું હતું, છતાંએ મહમ્મદ (સ) થી તે બાબત દ્રષ્ટિ ન કેળી
 શકાય. હજાર-પુદ્ગલે એક હાથ લંબાવી મહમ્મદ (સ) ની મુઠ્ઠા
 પર નાખ્યો. બાબે હાથ છાની પર મૂક્યો. આ સ્પર્શથી
 મહમ્મદ (સ) ના હૃદય અને અસ્થિઓ દંડગ્રસ્ત થઈ ગયાં.
 બીજીજણ જોને અપાર આનંદ અને હર્ષ થયો. મહમ્મદ (સ) તે
 હજારે ઘણાજ ઉપદેશ કર્યો. એણે પોતાના ભક્તોને દિનમાં પચાસ
 વાર પ્રાર્થના કરવાની આજ્ઞા આપી. હજિર દર્શન કરી મહમ્મદ (સ)
 પાછો ફરતો હતો, રસ્તામાં મુસા મળ્યા. એણે પૂછ્યું, “ હજારે
 શું કહ્યું ? ” મહમ્મદ (સ) કહ્યું, —“ એણે દિનમાં ૫૦ વાર
 પ્રાર્થના કરવા કહ્યું છે. મુસાએ કહ્યું, —“ પાંચ કરો અને
 પ્રાર્થનાની સંખ્યા ઓછી કરાવો. ” કારણ અમારું પરિશ્રમ
 છતાંએ હું હંસરાયણ સોફી પાસે પ્રાર્થના ન કરાવી શક્યો. ”
 મહમ્મદ (સ) કરી હજારની પામે ગયો, અને દિવસમાં ૪૦
 પ્રાર્થના કરવાની આજ્ઞા લઈ આવ્યો. મુસાએ કહ્યું, —“ એ પશુ
 વધુ છે. હજુ પશુ ઓછી કરાવો ” મહમ્મદ (સ) કેટલીક વાર
 હજિર પાસે ગયો, અને અંતમાં દિનમાં ચાર પાંચ પ્રાર્થના કર-
 વાની આજ્ઞા લઈ આવ્યો. મુસાએ પ્રાર્થનાની સંખ્યા હજાર પછી
 ઠીક કરાવવા કહ્યું, પરંતુ અંતમાં મહમ્મદ (સ) કહ્યું, કે “ જો
 અનેક વાર હજાર પાસે જવાની પ્રાર્થના કરી છે હવે વધુ નહિ

કહે. " મુસાનો સલામ કરી મહમ્મદ (સ) પેલી બરક સસ, બેલ સમઘી પર ખેડે અને ઝમઝમના સ્વર્ગ લોકમાંથી મૃત્યુ લોકમાં આવ્યો. મહમ્મદ (સ) તું આ ગંભીર અને ભાવપૂર્ણ સ્વર્ગ " મૈરાજ " નામથી પ્રસિદ્ધ છે આ સ્વર્ગ સંબંધમાં વખતોવખત પીતંડાવાદ અને શકાવાદ અર્થવ્યૂત્પન્ન છે. ધર્મિક મતોથી પરિચિત બક્ષિઓ એને મહમ્મદ (સ) તું સ્વર્ગ માને છે. પરંતુ મુસલમાન ધર્મ પર આક્ષેપ કરનારાઓ મહમ્મદ (સ) પર તરેહ તરેહનાં દોષરોમણો કરી, એને ઠસ અને ઢોંગી સાબીત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. મહમ્મદ (સ) સદા સર્વેશ અલૌકિક કામો-ચમત્કારોથી વિરૂદ્ધ રહ્યો છે. એણે કદી એમ નહોતું કહ્યું, કે ' હું આ સરીર સાથે સ્વર્ગમાં ગયો, પરંતુ કુરાનના ૭ મા અધ્યાયના ૮ મા શ્લોકમાં એણે સ્પષ્ટ કહ્યું, છે કે " મેં સ્વપ્ન જોયું હતું. "

સને ૬૨૨ માં ફરી મહકાનો મેળો ઉપરિચિત થયો. મદીના નગરના અસંખ્ય નર નારીઓ આ વખત મેળામાં એકત્ર થયાં હતાં. એમની સાથે ધીમ્મ પાઠ આદરીએ નવા ધર્મમાં ક્ષિપ્ત થયેલા ઈસ્લામી આવ્યા હતા. મહમ્મદ (સ) મહકામાં રહી અનેક કષ્ટ પેડી રહ્યો હતો લોકોનાં એ વિચાર હતો, કે આમ અસ્તીમ કષ્ટ કેસવા દેવા કરનાં મહમ્મદ (સ) ને મદિના લાઈ જવો, અને ત્યાં મુખશક્તિ આપવા યાત્રીઓ, વહેપારીઓ સાથે ધર્મ-પિપાસુઓ પશ્ચ મહકામાં આવ્યા. જ્યારે મતિપૂર્વક પોતપોતાના કિયા કલા-પમાં લાગ્યા, ત્યારે આ ધર્મ પિપાસુઓનું દળ, યુપયાય મહમ્મદ (સ) ની પાસે ગયું. દિન ભર મલાહ સ પી દેલાયા બાદ સર્વ રાત્રીના એક પર્વતની ગદામાં એકત્ર થયાં. મહમ્મદ (સ) પોતાના બાઈ અબ્બામને માથે લઈ મુઅનમને લેરથી ક્ષીમે ક્ષીમે

પર્વત તરફ ચાલ્યા. અબ્બાસે નવા ધર્મ અહીં નહોતો કયો. પણ એ મહમ્મદ(સ) ને પવિત્ર પુરૂષ સમજતો હતો, અને તેથી જ તે મહમ્મદ(સ) ને સહાયતા કરતો. મધ્ય રાત્રિના મમયમાં મહમ્મદ(સ) યુદ્ધમાં પ્રવેશ કર્યો. મદીનાવાસી ધર્મ પિપાસુ ગણ એને જોઈને ભક્તિ અને અદ્વાયી હાથ જોડી ઉભા થઈ ગયા. ગંભીર નિમ્નબ્ધતા ભંજ કરી મહમ્મદ(સ) નેમને ઉદ્દેશી કહેવા લાગ્યો,—" હે વિશ્વાસ કરનારા પુરૂષો, તમે ઇશ્વર પગ વિશ્વાસ રાખી સત્ય ધર્મ અહીં કરવા નૈયાર થયા છો. પરંતુ એ ધર્મ અખત્યાર કરતાંજ પ્રાણનો મોહ તમારે છોડવો પડશે-જેમો આ ધર્મ અહીં કરે છે, એમને લોકોનાં અપમાનો તથા દુઃખ અહીં કરવાં પડે છે. ધર્મ અહીં કરતાંજ તમારી જીંદગીને દુઃખનું ધ્યાન બનાવતું પડશે જે તમને મૃત્યુનો ભય ન હોય. જો મનુષ્યોનાં બનાવેલાં કષ્ટોથી તમારું હૃદય ન કંપતું હોય, જો સત્ય સ્વરૂપ પરમાત્મા-ઈશ્વર પર વિશ્વાસ કરતા હો, તોજ આ નવા ધર્મના દિક્ષા ભઈ તમારા આત્માનું કલ્યાણ કરજો-આ મનુષ્ય દેહને પાવન કરજો. " મહિતા વાસીઓએ એકે અવાજે જવાબ આપતાં કહ્યું,—" હમે જાણી છુજીને આ ધર્મ અહીં કરવા ચાલ્યા છીએ, અને અમે સુમજીએ છીએ, કે આ ધર્મના દિક્ષા લેવાથી વિપત્તિઓનાં વાદળ વરમશે. ભય, આપણિ અને વિપત્તિઓને તરજી ગણી અમે તમારું અનુકરણ કરીશું. હે નવ્ય ધર્મના પ્રચારક ! અમે તમારે અને ઇશ્વરને માટે સર્વ પ્રતિતાઓમા બધાવા તૈયાર છીએ. " મહમ્મદ(સ) ફરાન ખોલ્યું. થોડી થડી સુધી સુલલીન ભાષામાં ફરાનનું વાંચન કર્યું. એણે ફરાનદારના ઈશ્વરની અપૂર્વ કૃષ્ણાનું હૃદયગ્રાહી વર્ણન કર્યું. પરમાત્માની

દયાનુ અદ્વૈત વશુ ન સંભૂતી ભક્તોન્ની આપેલાં અનુભવો વહેવા
લાગી. સર્વમાં અપૂર્વ કાવનો સંચાર થયો. આ મંત્રી રાત્રીમાં
તો ધૈર્ય પ્રેમની નદીઓ વહી ! મદીના વાસીઓએ એક પછી
એક ઇપથ લઈ નવા ધર્મની દિક્ષા લીધી, અને આખા હુલ્કા
મુખી ઇંદરના દારા ખન્યા.

ધર્મ મહત્વ કયા પછી એમણે મહમ્મદ (સ) ને કહ્યું,—
“ હમે જે પ્રકારે હમારા સ્ત્રી પુત્રોની રક્ષા કરીએ છીએ તે
આપણે આપની પણ રક્ષા કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ. હમારો
દર્શન કરી આપ કોઈ અન્ય સ્થળે ન જશો. ” મહમ્મદ (સ)
સ્મૃત વદને કહ્યું,—“ હું તમારો ત્યાગ નહિ કરું, તમે મારા
છો અને હું તમારો છું. આ પદ્મી દરેકે મહમ્મદ (સ) નો હાથ
પકડી એને સહાય અને ધર્મ પ્રચાર કરવાની પ્રવિજ્ઞા લીધી.

આ કામ પૂર્ણ થયા પછી મહમ્મદ (સ) એઓમાંથી ૧૨
સખસોને નડીય-પ્રતિનિધી તરીકે ચૂંટ્યા. એ સમયે એક ભયાનક
અવાજથી પહાડ ગુહા ઉડ્યો, કોઈ પહાડ ઉપરથી પોટારી ઉડ્ય,
“ અરે પાંધીઓ ! આજે તમે તમારા બાપદાદાઓના સનાતન
ધર્મનો ત્યાગ કર્યો છે, એનું વાપરીત ફળ શીઘ્ર તમને મળશે.
રાત્રીના સમયમાં ભયાનક અવાજથી સર્વ ઘેરાઈ ઉડ્યાં, પરંતુ
મહમ્મદ (સ) ની જવલંત લાપા પર સર્વને વિશ્વાસ હતો, અને
એ ભયદર અવાજની પરવા કોઈએ ન કરી. દર હમેશા
મહમ્મદ (સ) ને મહાત્મા કહેવાનું વચન આપેલાં એઓ
“ અતસારી ” (મદદ કરનાર) કહેવાયા. સંચાર થતા પહેલાં તો
સર્વ સતાના સતાના પેટાને મુઝામે આવી રહ્યા. સંચાર પડતા
પહેલાં તો આખા મહા નગરમાં આ વાત ફેલાઈ ગઈ કે ધર્મ

મદીનાવાસીઓ મુસલમાન થઈ ગયા. મકકાના મુખ્ય મુખ્ય પુરોહિત
મદીનાવાળાઓના રશ્માન પર આવ્યા, અને કહેવા લાગ્યા કે,—
“ જેમણે જેમણે પોતાના રશ્માતન ધર્મનો ત્યાગ કર્યો હોય.
તેમને હમારા સ્વાગિત કરે, પરંતુ બહુ શોધ કર્યા છતાં એમને
એ જ્ઞાનનો પત્તો ન મળ્યા, કે કોણે કોણે મુસલમાન બન્યું હતું.
જે એક મદીનાવાસીઓને પકડી મગાવવામાં આવ્યા. પરંતુ તેઓ
પણ જીવતાંયે મરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી ચૂક્યા હતા. એ કારણે કોઈએ
કોઈનું નામ પ્રકાશ નજર કર્યું, પવિત્ર માસ વીતી ગયો. વાર્ષિકો
અને વ્યાપારીઓ પોતપોતાના દેશ પાછા ફર્યા. મહમ્મદ (મ) ફરી
દક્ષિણના ભયથી છુપાઈ ધરના બીનરમાં રહી વધુ અત્યાચારની
પ્રતિક્ષા કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

—મદીના-પ્રવાસ—

મહમ્મદે (મ) મદીના વાગીઓ સાથે જીવન મરજની
સંધિ કરી લીધી. મદીનાના ભક્તભા માટે વ્યાપારીઓ
અને ધનવાનો નવા ધર્મમાં દિશિત થઈ ગયા.
મકકાના પૂજારીઓએ જોયું, કે આગ્રહના એક ખુલામાં પડેલું
એક નાનકડું વાદળ જોતજોતામાં ધનધોર ધરા બની ગયા
આકાશમાં જાણ રહ્યું છે. આ વિપત્તિઓને જોઈ એકો મલ (મ)

અને નવા ધર્મને જડમૂળથી ખોદી ફેંકી દેવાના સ પૂર્ણ તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. સત્ય ધર્મ ગ્રહણ કરનારાઓ પર રાતરિન અત્યાચારો ગુજરવા લાગ્યા. આ જોઈને મહામહે (સ) એના શિષ્યોને મકકા નગરનો ત્યાગ કરી મદીના આલ્યા જવાની આજ્ઞા આપી. લગભગ મધ્ય રાત્રીના સમયે સર્વ પરિવારો સ્વદેશ અને સ્વજનોની મમતા ત્યાગી જુદી જુદી દુકડીઓ-ટોળાઓમાં ચાલી નીકળ્યા. દિવસના એએ પહાડોની ગુફાઓમાં સમય ગાળતા, અને રાત્રીના રસ્તો કાપતા કાપતા આ ધાર્મિક લોકો મદિના પહોંચ્યા. મદિનાવાસીઓએ આ આપાત્તનાં માર્યા-ધરખાર હિન ધાર્મિક લોકોને પોતાના લાઈ સમ ગણી આશ્રય આપ્યો. અબુઅકકર (૨) અ-યાર સુધી મહામહે (સ) ની સાથે જ રહેતા હતા, પરંતુ અત્યાચારીઓના જીલમથી એ પણ આખીનીનીઆની પેલી મેર પ્રયાણ કરી ગયો. ત્યારે એ જે દિવસનો રમ્નો પસાર કરી રહ્યો ત્યારે એક મિત્ર જાનિના માર્ગિક માથે એને મેળાપ થયો, અને એણે વચન આપ્યાના કારણે એ મકકે પાછો ફર્યો. એના આશ્રયમાં રહી અબુઅકકર હવે દેશન પસાર કરવા લાગ્યા. પોતાના પ્રાણ જવાના ભયથી મહામહે (સ) ના શિષ્યો મકકાથી ચાલી ગયા, મકકા નગરની શંકાઓ ઉભજડ થઈ વસી, જે ઘરમાં હર હંમશ આનંદ-કરોલાસ થતા. બાળકો અને સ્ત્રીઓ જેમાં આનંદ અને કરોલાસથી અફરાત્ય કરતી ત્યાં આજે તાળાં વસાયા હતાં અને મતિ પૂજાં પોતાનાં હથીઆરો લઈ ખુનના તરસ્યા વાઘની માકક ઘૂમી ગયા હતા એક એક કબ્રતાં તો સર્વ મુમલમાનો મકકા જાડી આલ્યા ગયા. આવા ભય નક અત્યાચારોની આગની વચ્ચે મહામહે (સ) અહીં (૨) અને અબુઅકકર (૨) હજી રહ્યા હતા.

સમસ્ત મહકાંતા કતાકારવતા અણુસોશીઆલ મહમ્મદ(સા)નો ખડો દુશ્મન હતો. આ રાત્રિનિ એ ચિંતાથી જલી ગ્યો હતો, કે આટઆટલા વિરોધ છતાંએ દેશ વિદેશમાં નવા ધર્મનો પ્રચાર થઇ રહ્યો છે ને એને કું જલદીથી ઉખેડી ન કેંટી દઉ નો એ પુરાણા સનાતન ધર્મનો નાશ કરી દેશે. નવા ધર્મનો સમુજો નાશ કરવાને માટે એણે મર્તિ પુજકોને બોલાવ્યા. તેમની મધ્યમાં ઉભો રહી અણુસોશીઆલ કહેવા લાગ્યો,—“ નવો ધર્મ” દિન પ્રતિદિન વધતો જાય છે, એના નાશને માટે જેગજેમ વધુ ક્રિયાઓ અજમાવ્યા તેમતેમ તે વધુ વૃદ્ધિગત થયો અને હવે મક્કા નગર ખલી થવા આગ્યું. હવે તો સુમલમાનો મરીના જઈ પોતાનો સમુદ વધારી રહ્યાં છે. ને આપણે પણ વધુ નિશ્ચિત રહીશું, તો ધણીજ કુંકે મુદતમાં આપણે આપણા ધર્મ અને સમાજન મૂલ્ય નીહાળવાનો પ્રસંગ આવશે. મહમ્મદ(સા) ની ન્શન સીધા વિના નવા ધર્મનો પ્રવાહ ડાહપણ ગીને વોટી શકાય એમ હેજ નહિ. આજે આપણે સર્વ જાણીને એવી યોજના કરીએ કે જેથી આપણે સદૈવને માટે નિશ્ચિત થઇ શકીએ ” સલા મૌન બેસીજ રહી, ખીજા વક્તાએ ઉભા થઇ કહ્યું—“ નહિક” મહમ્મદ(સા) ને જાનથી મારવાની શક્તિ જરૂર છે? ને કોઈ મહમ્મદ(સા) નું ખુત કરશે તેના વંશનો નાશ મહમ્મદ(સા) ના વંશવાળાઓ અવશ્ય કરશે. એટલે એક માર્ગ તો એજ છે, કે મહમ્મદ(સા) ને મહકામાંથી હમેશો માટે કાઢી મુદવા. એક ત્રીજાએ કહ્યું,— “ મહમ્મદ(સા) ને શહેર બહાર કરવાથી પણ નવા ધર્મનો પ્રચાર ન અટકશે. દિન પર દિન એનું જળ-પક્ષ વધતુંજ જાય છે ખુતા માણુમ એમાં તે શી મોહની છે, કે એની માથે ને કેઈ

થોડી પણ વાતો કરે તો તેય એનો દાસ બની રહે છે ! બે
 એને 'શહેર' બહારે કાઢે તો શીશ એ પેલાના શિષ્યોની સાથે
 મકલ નગર પર ચઢાઈ કરશે. એહલા માટે એને આખી જીંદગી
 સુધી જેલખાખામાં નાખશે જોઈએ. " આમ મહમ્મદ (સ) ને
 કેદ કરવાને અતબ્બતના લોકો ઉડવા લાગ્યા. વાદવિવાદમાં સલા
 મરમ થઈ ઉઠી ! અંતમાં અબુગલ્લે ઉભા થઈ કહ્યું :—“મકકનો
 દરેક કુરેશ સ્વકુટુંબના સહસ્રોત્ત યુવકોનું એક સૈન્ય બનાવે એ
 સર્વ એકા મળી ખુલ્લા મેદાનમાં મહમ્મદ (સ) પર હુમલો કરી
 એના હૃદયમાં તલવાર ભેંસી દે. મહમ્મદ (મ) ના કુટુંબીઓ
 બધા કુરેશ લોકોને મારી દુશ્મની દૂર કરવાની હીમત ન કરે.
 અંતમાં ખુતબા બહાસામાં થન મેળવી એ લોક ખુલ થઈ બચે. ”
 આરી સલા 'હીક છે, હીક છે,' ના નાદથી ગુંજી ઉઠી. સર્વેએ
 એકે અવાજે અબુગલ્લેના પ્રતાપનું મમર્થન કર્યું. વિલાળ
 કાતીવાળા એક યવાનને મહમ્મદ (સ) ને મારવા માટે મુકરર
 કરવામાં આવ્યો. અગતી તલવારો પોતપોતાની દમરે બાંધી
 નવપરદો મહમ્મદ (સ) ના ધન તરફ વળ્યા. પરંતુ જેમજેમ
 મહમ્મદ (સ) નું ધન મજાક આવતું તથા તેમતેમ નવપુવાનોની
 જાતી ધમકવા લાગી, હિંમત કમ થવા લાગી. મહમ્મદ (સ) ના
 'ધર પર એકાએક હુમલો કરવાનો ઇરાદો છોડી એમણે મંતબ્બ
 કરી, કે મહમ્મદ (સ) ના દગવાળ પામે. એ લોક છુપાઈ ગયા,
 અને સવારમાં જેવો મહમ્મદ (સ) પોતાના કામસર "ઝકાર નીકળે
 તે મમર્થ એના પર હુમલો કરેલ. પરંતુ આ પહેલા તો
 મહમ્મદ (સ) ને દુશ્મનોની હિલચાલની ખબર પડી ગઈ હતી. એ
 અમજી પણ ગયો હતો, કે 'પરની મહાજ કસાએ નવપવાનો એની

છંદમાં લેવા તલાવી રહ્યા છે. વસ્તી કાટમાંથી યુરો મહમ્મદ(સ) ને નિહાળી રહ્યા હતા. મહમ્મદે (સ) કીયું, જે હવે બાગી છૂટવા વિના પ્રાણ રક્ષાનો પીલો જાહેર રસ્તા રહ્યો નથી. આટલા સ્વિચ્છ તે મહમ્મદ (ક) 'હુમ્મોની વચ્ચે રહ્યો, પરંતુ હવે તો જોતે નાથી બચાવું' કોઈ લાગ્યું. મહમ્મદ(સ) જે વસ્તી હતો, તેના એકજ દરવાજા પર નવન તલવાર રાખી એક યુવક ખડો હતો. ખાજી એક ખડી હતી, ત્યાંથી મહમ્મદે (ક) નામવાનો નિમ્ન કર્યો ફરમો એકી ટો મહમ્મદ (સ) ની હાલમાં નીહાળી રહ્યા હતા. વસ્તી (ક) મિચાય પીલું કાઢી ન હતું. વસ્તી અંદરનો દિપક-ટીલો લુગાઈ ગયો. આકાશનાં અનંત નક્ષત્રોનાં અસ્પષ્ટ અજવાળાં આરે તરફ ફેલાઈ ગયેલ હતાં. જ્યારે રાત અંધારી થઈ જઈ અને રસ્તામાં ચાલનારું-ફરવાનું અંધ થઈ ગયું ત્યારે મહમ્મદે (સ) મેતાનાં કપડાં ઘડી અલી (ક) નાં કપડાં પહેરી દીધાં. એણે પોતાની ચાદર અલી (ક) ને ઓઢાડી, અલી (ક) ની ચાદર અલે પહેરી અને અલી (ક) ને પોતાના આંટલા પર સુવાદી ધીમેથી-આસ્તેથી ખડકીના રસ્તા પર મક્કાત ખહાર નીકળી ગયો. રસ્તામાં ઉંચા નીચા રસ્તા પસાર કરી એ અબુમકકર (૨) ને બેર પહોંચ્યો. મક્કાથી બાગી છૂટવા સિવાય, પીલો કાઢી-ઉપાય ન રહ્યો જોઈ કેટલાએ દિન પહેલાં અબુમકકરે એ નેજ અતિવાળા હિંટ ખરીદી મક્કામાં ફરતા રસ્તા ખર્ચ માટે એણે ૧૦૦ રૂપિયા પણ એકઠા કરી મૂક્યા હતા. મહમ્મદ (સ) ના આવતાં સાથેજ અબુમકકર (૨) ની ખેડી-ટીકરી-જાસમાએ ખાવા પીવાની આંતે ઉત્તમા ગળામાં ખાંચી દીધી. રાત સીતલાં પહેલાં અને જણાઓ હિંટ પર રવાર થઈ મક્કાની દિશા દિવાનાં એક

પર્વત તરફ ચાલી નીકળ્યા. સવારમાં એઓ એક પહાડની યુદ્ધમાં હુપાઇ રહ્યા પાછળથી ધોડાઓની ખરીનો અવાજ આવ્યો, પાછળ ઝાંખીને જુએ છે તો સંખ્યાબંધ ધોડેસ્વારો એમની તપાસમાં આવતા દેખાયા. અણુબદ્ધરતું હૃદય કંપી ઉઠ્યું, એણે કહ્યું,—“ દુશ્મનોની સંખ્યા મોટી છે, અને આપણે તો ફક્ત બે જ છીએ. ” મહમ્મદ (સ) ઇશ્વરની અપાર કરુણાનું વર્ણન કરી કહ્યું,—“ અણુબદ્ધર! કહે છે ? દુશ્મનો અધિક છે, પરંતુ જુએ બે કેમ ? સર્વ શક્તિમાન પ્રભુ આપણી પાસે છે, શું એને તમે નથી જોઈ શકતા ? ઇશ્વર જેનો રક્ષક છે, તેને આ સંઘારમાં શેણ મારી શકે છે ? ”

વિશ્વાસની જવજવત ભાષાની અણુબદ્ધરનો ભય દૂર થયો. ચારે તરફ એને ઇશ્વરની સત્તાનું જ્ઞાન થઈ ગયું. દુશ્મનોએ એમની તરફ ન જોયું અને ધોડાઓને પૂરપાક દાડવતા ચાલી ગયા. મહમ્મદ (સ) અને અણુબદ્ધર મોતના મુખમાંથી બચ્યા.

અંદા હત્યાચારીઓ પ્રાતઃકાળની પ્રતિક્ષા કરતાં લાગ્યા. ધીરેધીરે હુવાનો ઉદય થયો. દુશ્મનોએ પોતપોતાની તલવારો આગળથી બહાર ખેંચી કાઢી. દરવાજા પર ટકોરા થતા જોઈ અલી (ક) એ ચારણાં બોલી નાખ્યાં. સત્રંગા તાકી તાકીને દરવાજા તરફ જોવા લાગ્યા. અંદરથી અલી (ક) બહાર આવ્યો, ભંવે બે હકંસ અવાજથી અલી (ક) ને પૂછ્યું,— ‘ મહમ્મદ (સ) ક્યા છે ? ’ ત્યારે અરે મુતવપરાયણુ અલી (ક) એ નિર્ભય થઈ કહ્યું,—“ મહમ્મદ (સ) અણુબદ્ધરને ઘેર ગયા છે, અને હું પણ એનાજ પાસે જઈ છું. ’ અલી (ક) ની સત્ય અને નિર્ભય વાણીથી દુશ્મનોની છાતી ટાંપવા લાગી. પણ ત્યાર માટે તો એઓ

કિંકર્તવ્ય વિમુક્ત થઈ જવાના ત્યાંજ ઉભા રહી ગયા. પરંતુ કશું
પછી તરતજ એઓ માર્ગમાં ભુમરાણુ અને ગોર કરતા અભુ-
ખકરને ત્યાં દોડ્યા. એક છુલ્લુમાં આખા નમરમાં મહમ્મદ(સ) ના
નાસી જવાના સમાચાર ફેલાઈ ગયા. દુશ્મનોએ અભુખકરના
બરને ધેરા બાંધ્યો, આરે તરફ એઓ પોતાની નાગી તસવારો,
ધુમાવવા લાગ્યા, જાણે કે મિંદના મુખમાથી દોડીએ શિકાર
છીનવી લીધો ન હોય (!) તેમ કોઈથી કંપતાં અભુખકરે અભુ-
ખકરની કન્વા અસમા(૨)ને પૂછ્યું.—“ અભુખકર ક્યાં છે ? ”

અસમા(૨) એ ઉત્તર વાળ્યો.—“ એઓ ઘરમાં નથી ”
અભુખકર પોતાના ગુસ્સાને ન રોકી શક્યો, એણે જોરથી
અસમા(૨)ની દોમળ જાતીમા નિર્દય મુઠકો માર્યો. દુશ્મનો ભુખ્યા
વાબની માફક કુંકાર કરતા કરતા અભુખકરના ઘરમાં પ્રવેશ્યા.
અને અભુખકર તથા મહમ્મદ(સ) ને ગોળવા લાગ્યા. ઘરમાંની
વસ્તુઓને ભાંગી-તોડી ફેંટી ફેંટી વધુ શોષવા લાગ્યા. પરંતુ
મહમ્મદ(સ) તથા અભુખકરનો પત્તો નજ લાગ્યો ત્યારે સવ
વસ્તુ લંટીને ચાલી ગયા. દુશ્મનોએ તેજ દોડનારે અસ્યો ઉપર
જન નાખી મકાની આરે દિશાઓમાં ‘ મારો મારો ’ કહેતા
મહમ્મદ(સ) તથા અભુખકરને પકડવા દોડ્યા. બરે બરે, પહાડ
પહાડ, અને રસ્તાઓમાં એમણે શોધ કરી, આખી મકાનગરીમાં
જાણે ધરતીકંપ થઈ ગયો ! પણ અભુખકર તથા મહમ્મદ(સ) ને
પત્તો નજ લાગ્યો. ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત મહમ્મદ(સ) અને
અભુખકર આ પર્વતની ગુફામાં જીપાઈ રહ્યા. દુશ્મનોને હાથ
તાળી આપવા આતર એઓએ મદિતા તરફ ન જતાં જીજ અન્ય
દિશામાં પ્રયાણ કર્યું. આથી કેમકે સદેહ સરખેયે ન આઓ, કે

મહમ્મદ (સ) મકકાની પાસેજ પડેલાની મુઠ્ઠામાં હુપાયે છે. અણ-
બકકર (ર) નો પુત્ર અથવા કન્યા રોજ મળ્યું રાત્રિએ એસને ખાવા
પીવાની ચીજો પ્રહોંચાડવાં, અને સહેરવા સમાચાર સંભાલવાનાં
હનાં એક દિવસ મહમ્મદ (સ) શ્રમ કર્યાંત શ્રમ અણબકકર (ર) ની
ભાંગ પર માથું નાખી પડ્યો હતો. જાંઘની નીચે એક ઝેરી
કીડો હતો, અને તે અણબકકર (ર) થી જાંઘમાંથી ભોલી પી રહ્યો
હતો. અણબકકર (ર) એ દરદશી અધમ્મએ યાદ રહ્યો હતો, પરંતુ
મહમ્મદ (સ) જાગી જાય, એ બીકે પોતાના શરીરને રહેજ પ્રજ્ઞ
હાલવા ન દેતો. અણબકકર (ર) મન સંયમ જાળવી શરીરને ન હાલવા
દીધું, પરંતુ આંખોમાંથી ચાર પાંચ અથુ મિન્દુઓ ટપકી
મહમ્મદ (સ) ના સસીર પર પડ્યાં. મહમ્મદ (સ) એકદમ ઉઠી
બેઠો. જ્યો. આ સમય દુઃખને લીધે અણબકકર (ર) ની હેઠ પાંખો પડી
ચક્ર હતી. એ જોઈ મહમ્મદ (સ) મદમદ થઈ ગયો, અને જ્યાં
કીડાનો રખ હતો, ત્યાં પોતાનું મોઢું લગાડી એણે બધા ઝેરને
ચૂસી લઈ થકી નાખ્યું.

ચોથે દિવસ ખાખર આવી, કે મહમ્મદ (સ) ને ન શેતબી
ચક્રવાથી દુરમન ખાલી હાથે પાછા ફર્યા છે, એજ દિવસે મહમ્મદ (સ)
મકકા-નગરના ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. સન ૬૨૨ ની ૨૦ મી
જુનની રાત્રિએ મહમ્મદ (સ) બીજો રસ્તેથી મદીના જવા મકકાનો
ત્યાગ કર્યો. એ ઉટ પર બેસી લાત્ર સમુદ્રના કીનારાની તરફ
આવ્યો. જ્યેષ્ઠ માસ વર્તમાન હતો. મહમ્મદમાં ચારે દિશાઓમાંથી
અગ્નિ વરસતો હતો. એના કબ્રિ સમયમાં બંને, પશ્ચિમ બેઠત
યાત્રીઓ સમરભૂમિ પર આવી રહ્યા હતા. એટલામાં ઘોડાની
ખડીનો અવાજ સંભળાયો, અણબકકર (ર) થી નિકટ આવવા

અગત્ય. અમલપાસે જામી જવાની કે કુપાસી જવાની કાન પાગ્ય
જગ્યા ન હતી. મહમ્મદ એવી ડાંડી પીટાઈ હતી, કે જે યાત્ર
મહમ્મદ (સ) નું શીર-માથું જાસી આપશે, તેને ભારે દનામ
અપશે. મુરાદે અમલ એક દિવર પુરૂં આ ભારે પનામની લાલચથી
મોહિત થઈ પોતાનો ભાલો ધૂમ્મવતો ઘોડા પર સ્વારી કરી
મારને ઘાડે આવી રહ્યો હતો. અબુમહમ્મદે (૨) બીને કહ્યું —
‘ હવે તો નકલ આપણા જીવનનો અંત આવશેજી. ’
મહમ્મદ (સ) ને આરે તરફ ધમ્મરની દયા દેખાતી હતી, એણે
વિશ્વાસની સાથે કહ્યું — ‘ બહીઓ નહિ, ધમ્મર આપણી રક્ષા
કરશે ’. મુશ્વર પર ભરતો રાખી એમણે ઉઠતી ગતિ રાખી
અને છાતી સ્થાને કરી ઉભા રહ્યા. મુરાદે પોતાનો પાણીનાર
ભાલો મહમ્મદ (સ) ની છાતીમાં ધોર્યો દેવાના ઇરાદાથી મજબૂત
હાથે લવામાં દેકર્યો. ધમ્મર વિશ્વાસી મહમ્મદ (સ) અટલ, અચલ,
શાંત ભાવથી સ્થાતી છાતીએ ખડેજ રહ્યો. એક ક્ષણમાં ભાલો
મહમ્મદ (સ) ની છાતી ચીરી પાર થઈ જનાર હતો. આગેવાની
પલકારીથી સોમા હીરસા બેટલેયે સમય નહોતો જાગ્યો. એટલામાં
તો મુરાદના ઘોડાનો પગ લથડ્યો, અને એ વીર જમીન પર
પડ્યો. મુરાદે ભયથી કંપનો કંપનો જમીન પરથી ઊડ્યો. અને
મહમ્મદ (સ) પાસે લખા યાચના કરવા જાગ્યો. પોતાના લોકીતા
તરફથી દુશ્મનને મહમ્મદે (સ) ક્ષમાવાન થઈ. અબુમહમ્મદે (૨)
હાડકાના એક ટુકડા પર એને લખા આપાનુ તબાલુ કરી આપ્યું.

કરી મહમ્મદ (સ) અને અબુમહમ્મદ (૨) પસંદમાં આરે
તરફ દ્રષ્ટિ નુખી ચાલવા લાગ્યા. આઈને કિલ્સે બેંને દુશ્વર
અટલ માત્રિઓએ મહિનાથી એક કેલ દુર દેખા પત્રને પર

વિશ્રામ લીધો. મદીનાવાસી શ્રીમત લોક આ પહાડ ઉપર
 અવકાશના સમયમાં પોતાનું ઘર બનાવી રહેતાં. આ પર્વતની
 આબોહવા રોગી અને અશક્ત મનુષ્યોને આરોગ્ય અને શક્તિ
 આપતી હતી. આખા પહાડ પર આમલી, લીંબુ, અનારસ,
 નારંગી, અખરોટ, દ્રાક્ષ આદિ તરેહ તરેહના ફળોનાં વૃક્ષ હતાં.
 ઢોણ ઢોણ જગ્યાએથી નિર્મળ પાણીનાં ઝરણો વહેતાં હતાં. બંને
 યાત્રીઓએ લાંબા સમય પછી લીલોતરી જોઇ, અને વિશ્રામને
 માટે ઊંટ પરથી ઉતરી પડ્યા. સર્પથી પ્રથમ કંઈકામય પરમાત્માની
 પ્રાર્થના કરી, પોતાના થાકેલા શરીરને પાણીથી ઠંડું કર્યું. આ
 સ્થાન કે જ્યાં મહમ્મદ (સ) સર્પથી પહેલાં ઉતર્યો હતો, ત્યાં
 આજે એક મસ્જિદ બની છે, અને મુસલમાન યાત્રીઓ સન્માનની
 નજરે જુએ છે. આ મસ્જિદને “અલ-તકવા” નામ આપવામાં
 આવ્યું છે. એ મસ્જિદની પાસે અશ્વાજ જળનો એક કુવો છે.
 આ કુવા પાસે ઝાડની નીચે મહમ્મદે (સ) નિવાસ કર્યો હતો.
 થોડો વખત ત્યાં વિશ્રામ લઈ મહમ્મદ (સ) પહાડના શીખર પર
 ચઢ્યો. એણે જોયું, કે પશ્ચિમ તરફ અરેફાત પર્વત પોતાનું
 ઉન્નત માથું ઉઠાવી ખરો છે. ઉત્તર તરફ નાના પ્રકારની જંકાથી
 આવ્યજાદિત હરીઆળી, શુશોભિત જમીન હતી. આ દ્રશ્ય જોઈ
 મહમ્મદે (સ) વારંવાર શક્તિ અને શ્રદ્ધાથી હાથ જોડી હૃદયને
 પ્રણામ કર્યો. મક્કામાંથી નાશી આવી જે લોકોએ મદીનામાં
 આશ્રય લીધો હતો, તેમણે સર્વ સાંભળ્યું હતું, કે મહમ્મદ (સ)
 કોઈ પર્વત પર આવ્યો છે. આખા નગરમાં આ ગમાચારથી
 આનંદ પ્રસન્નતા. આનંદ કોણાહસ કરતા એઓ કોઈ પર્વત પર
 આપ્યા એમાંના એક પ્રધાન પુરો ૧૦ બીજા આદમીઓ સાથે

નવા ધર્મની દિક્ષા લીધી. ધરાન દેશના એક સુલેમાન નામક વ્યક્તિએ પણ નવા ધર્મની દિક્ષા લીધી. આ સુલેમાન પહેલાં અગ્નિ પૂજક હતો. ડોઠ ઇસાઇ મંદિરમાં મૂર્તિપૂજનની અસાચતા સાંભળી એને અગ્નિ પૂજથી ધૃણા ઉત્પત્ત થઇ, અને એક મત્ત ધર્મની શોધમાં એ આમતેમ ધ્રુમતો હતો. એક વખત એ કેટલાક મોહાગરોની સાથે અરબ દેશમાં જન્મ રચો હતો. રસ્તામાં જનાની લાલચથી વેપારીઓએ એને એક યાદુદીને વેચી નાખ્યો. સુલેમાન ઇસાઇ ધર્મનો મર્મરી વિદ્વાન હતો, છતાં એને સર્વ છોટી બહુજ નીચ કામ કરવું પડતું. કેટલાક દિવસ પછી મદીનાના ડોઠ યાદુદીએ એને ખરીદી લીધો. એ વખતે મહમ્મદ (સ) નો મુશ્કામ કાળો પર્વત પડે હતો. યાદુદી લોક મદા મહમ્મદ (મ) ની નિદા કરતા હતા. મહમ્મદ (સ) ની મર્વ વાનો સુલેમાને સાંભળી હતી, અને એક દિવસ છુપાઇને એ રાત્રે મહમ્મદ (સ) ને જોવા ગયો. પ્રથમ દર્શનની બેટમાં સુલેમાન કંમક મુંદર ફળ લઇ ગયો હતો. મહમ્મદ (સ) બને હાથોથી એ ફળોને લઇ લીધાં, અને એને રવર ન ખાતાં જુપ્યા અને ફરિદીઓને વહેચી આપ્યાં. મહમ્મદ (સ) ને ત્યાગ અને મરજી જોઇને સુલેમાનને વિશ્વાસ ઉત્પલ થયો. કે એ-મહમ્મદ (સ) ખરેખર મહાત્માજ છે. સુલેમાન છુપાઇને મહમ્મદ (મ) ની પામે આવવા લાગ્યો કેટલાક દિવસ પાદ મહમ્મદ (સ) એને ઠહું, કે—“ પરમાત્માજ મનુષ્યને પૂજ્ય છે ” એણે-સુલેમાને ઇસાઇ ધર્મનો ત્યાગ કર્યો, અને મહમ્મદ (સ) નો શિષ્ય બની ગયો, પરંતુ એ યાદુદીના ગરમાં પરાધીન ગુલામ હતો, એ ડોઠ દિવસ મુશ્કામનોને મદદ નહોતો કરી-શકતો, એથી એ ગ્રજોજ હિદાસ રહેતો એણે પોતાના માલીક પાસે સ્વનવતા

મોટે કેટલીએ વખત માગણી કરી, પરંતુ માલીકનું પાપણું હૃદય કોઈ રીતે નહોતું પીગળતું. એક દિવસ નારાજ થઈ માલીકે કહ્યું, કે જો તું ૩૫૦ ખજુરનાં ઝાડ ઉગાડે અને ૪૦ અશરરીઓ મને આપે તો હું તને આઝાદી આપું. પાગ શરત એ કે ખુર્માનાં પેડાંમાં જ્યાંસુધી ફળ ન લાગે ત્યાંસુધી તને આઝાદી ન મળે. એનો માલીક સમજતો હતો, કે સુલેમાન ન તો ખજુરનું ઝાડ ઉગાડી શકશે, યા ન તો એને અશરરીઓ મળી શકશે. એથી એ જન્મભર ગુલામીના બંધનમાં પડી રહ્યો.

ત્યારે મહમ્મદ (સ) ને સુલેમાનની વ્હા માનુષ પડી ત્યારે યાહુદીના બાગમાં જતે જઈ એણે પોતાને હાથે ખુર્માનાં બી વાવ્યાં. એ બીમાંથી બહુજાં જલદીથી ફળ આવ્યાં ત્યારે ૧૦ અશરરીઓ આપી મહમ્મદે (સ) સુલેમાનને કહ્યું, કે “ જાઓ આજે સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરો ! ” પોતાના ગિરજાને ગુલામીમાંથી છોડાવવાને ખુદ મહમ્મદે (સ) બાગની જમીન ખાદી બીજ વાવ્યા, એનાં શીઘ્ર ફળ આવ્યાં—એ જોઈ મદીનાવાસીઓ રોડ અને પ્રેમથી સ્તંભીન થઈ ગયા.

સુલેમાન બુદ્ધિમાન અને વિદ્વાન હતો. એ ઇસાઈ ધર્મ મંથોના પૂર્ણ જાણકાર હતો. સુલેમાનની વિદ્વાનતા કીધે મહમ્મદ (સ) ના હૃદયને કહેતા કે સુલેમાન કુરાન લખતા અને મહમ્મદ (સ) એને ઈસ્લામની વાગ્યું કહી પ્રગટ કરતા હતા, પરંતુ એ વાત તદ્દન મત્તથી વેગળી છે. મગજ સુલેમાનને અરબી લાંબાનું લેશ પણ જ્ઞાન ન હતું. જ્યારે કુરાનમાં તો શુદ્ધ અને હિન્દ અરીની ભાષા ગુના છે.

દિનપ્રતિદિન મહમ્મદ (સ) ના શિષ્યાનું બળ વધવા શાગ્યું. લોકોનાં ઝુંઝાં ઝુંડ આવી એને શહેર પહોંચવા કહેવા લાગ્યાં. ચારે વગ્ગ મહમ્મદ (સ) નું પ્રચારિત (એકમેવા દિતિયમ) (સાધ્વાહાદિતિયવાહ મુહમ્મદ રસુલિયવાહ) મંત્રનો પડો પોકારવા લાગ્યો. કહો કે એક ધર્મવરના નામ પર માનવ સમુદ્ર ઉઠી પડ્યો. ધેન્ધેર અને મંદિરમાં દેવી દેવતાઓની મર્તિ, તોડી નાખવામાં આવી અને ફેવળ પ્રાર્થનાના મોટા પોકારોજ સંભળાવા શાગ્યા. આ સમયે અલી (ક) કાળા પર્વત પર આવી પહોંચ્યો. દુશ્મનોએ અલી (ક) ને એ સાગી ન જાય તે હેતુથી કેદ કર્યા હતા. પરંતુ જલમાંથી નાસી અલી (ક) મહમ્મદ (સ) ની પામે આવી પહોંચ્યો. દિવસ એ કાઠપિળ પાડાડની ગુફામાં ભરાઈ ગયો. અને ગતના રસ્તા હાપનો આટલી સાંખી મુલાકાતી સમાપ્ત કરી એ અહીં આવી પહોંચ્યો. મહમ્મદ (સ) કાળા પર્વત પર ચાર દિવસ રહ્યો. એના શિષ્યો એને શહેરમાં લઈ જવાને બહુ ધર્મ રહ્યા હતા. સન ૬૨૨ની ૨જ જુલાઈ ને શુક્રવારે મહમ્મદ (સ) એ મદિનામાં પ્રવેશ કર્યો.

શુક્રવારના પ્રભાતમાં મહમ્મદ (સ) મનાન કરી એવ નસ્તો પરિધાન કરી ઘરની બહાર નીકળ્યા. ઘરની-બહાર-હત્તમે મનુષ્યો એનાં દર્શન માટે ખડા હતા. એણે સર્વને પામે બોલાવ્યા અને બન્ને હાથ જોડી સર્વથી પહેલાં પરમપિતા પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી. પોતાના જીવનમાં પ્રત્યક્ષ દર્શિતી દયા નેત્રને એણે બુદ્ધાન હૃદય અને મનથી ધન્યવાદ આપ્યો. જેને મક્કા નગરીમાં કેદીની હાલતમાં-સ્થિતિમાં-પડી રહેવું પડ્યું હતું, જેને અર્થ નિરરકાર અને ઉપેક્ષાની દ્રષ્ટિથી જોતાં હતાં. જેને બન જવાને મેંકડો

આદમીઓ નગ્ન તથાવાર ઘર્ષ અહિં તહિં ધૂમતાં હતાં. તેને જોઈ સ્વતંત્રતાથી ખુસ્તી હવામાં પ્રાર્થના કરાવવાની તક મળી ! જે પરમાત્માના નામથી વૈષણ્ય કરવાને માટે એ રાતદિન બ્યાકુલ રહેતો હતો એની દયાનું વર્ણન હવે એ સ્વાધિનતાથી કરી શકશે એ વાત એના હૃદયમાં આવતાંજ એ મદગદિત થઈ ગયો. એણે પોતાની ચારે તરફ ઉભેલા મનુષ્યોને પોકાર કરી કહ્યું.—” એક ઇશ્વર સિવાય બીજો કોઈ ઇશ્વર નથી, એજ ઇશ્વર મનુષ્યને પૂજ્ય છે. એના સિવાય મુક્તિનો બીજો કોઈ રસ્તો નથી મનુષ્ય હયા અને બ્યલિચાર ત્યાગે, ઓઝા અને અસમર્થો પર દયા રાખે, અને એક માત્ર નિરાકાર ઇશ્વરની ભક્તિ કરે. ”

નવા ધર્મનાં તન્વ મમળથી મહમ્મદ (સ) પોતાના હિંદ પર બેઠો. હાસિય અને એના મત્તર આદમીઓ ઘોડાપર સ્વાર થઈ. પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા શિષ્યોએ મહમ્મદ (સ) ના મસ્તક પર છત મથું. હાસિયે પોતાનો બહુ મધ્ય દેટો ખોલી તેનો ઝુડો—વાવટો બનાવ્યો. હજારો ભક્તોથી પૂર્ણ સ્વારી આગળ વધવા લાગી. મદીનાના સુંદર રાજ-માર્ગ ઉપર જાને બાબુથી ખરોતે શણગાર કરવામાં આવ્યો હતો ફણફોના સુવામ ચિત્તને પ્રસન્ન કરતી હતી. મુમલમાનો વારંવાર પ્રયંત્ર ધ્વનિથી—અલ્લાહો અકબર’ કબરથી આકાશ મુંગતી રહ્યા હતા—પહોડોની સાથે ગાંધાંજો પટ્ટી જયનાદ વધુ પોકારવા લાગ્યો થોડાજ દિવસ ઉપર જેને પોતાનો જ્ઞાન બચાવવા માટે અહિં તહિં ભટકવું પડ્યું. ઇશ્વરની દયાથી આજ નેજ પુડવે રાજ-ગુમાન મદ્ય. મહમ્મદ (મ) ની આખેમાંથી હર્ષાશ્રુ તહેવા કાઝ્યાં સ્થગ્યા ભક્તિ અને

શ્રદ્ધા સાથે આનંદ ધ્યાન કરી રહ્યા હતા. મદિનામાં પ્રવેશ કરી મહમ્મદે (સ) અબુઅબુલ નામક એક ભક્તને ત્યાં રહેવાનું પસંદ કર્યું. મોટી મોટી આપત્તિઓ અને વિપત્તિઓ પછી આજે મહમ્મદ (સ) ને સુખનો દિવસ જોવાનો વખત આવ્યો. મહમ્મદ (સ) ની કઠીનમાં કઠીન કસોટી થઈ ચુકી. એ કસોટી પર પસાર થઈ ગયો. સોનું જેમજેમ આગમાં નંખાતું ગયું, તેમતેમ ઉજ્જવલ -સ્વચ્છ બનતું ગયું. મદિનાનું નામ પહેલાં યસરબ હતું. પણ મહમ્મદ (સ) ના આગમનની ખુશાલીમાં એનું નામ “ મદીના ” પડી ગયું.

પ્રકરણ આઠમું.

—જીવિત-ધર્મ—

જી

વિત-ધર્મ જળતા અગ્નિ સમાન હોય છે. એમાં કાંબા વખતની દુશ્મની, હિંસા, દ્વેષ જોત જોતામાં બળાને ભરમ થઈ જાય છે. પરંપરાથી ચાલતો આવેલો દુશ્મન પણ હૃદય ખોલીને પરસ્પર મળી વાત કરે છે. મદીનામાં જમાનાઓથી આર્ય અને સુખરજ વંશોમાં દુશ્મની ઉતરી આવી હતી. એક વંશવાળા બીજા વંશવાળાનું ખુન કરવા હંમેશા તત્પર રહેતા. મહમ્મદ (સ) ના આગમન પછી એ અને વંશોએ નવા ધર્મની દિક્ષા લીધી. દિક્ષા લેનાંજ અને વંશોએ પોતપોતાની જુની

પુરાણી દુસ્મનાવટનો ત્યાગ કરી મૈત્રી કરી. સર્વ એક માત્ર ઇશ્વરની ઉપાસના કરી ભાષ, ભાષના બંધનથી બંધાયા. નવા ધર્મના વાવટા હેઠળ સૌ એક પ્રાણ અને એક મન બની પરસ્પર સહાયતા કરવા લાગ્યા. નવા ધર્મના સુખ્ય સહાયક બનવાથી મહીનાવારની મુસલમાનોને “ અનસારી ” ની પદવી મળી. ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા કરવાના કારણથી જે ધાર્મિક મુસલમાનોને મક્કામાંથી શાદી મુકવામાં આવ્યા હતા, અને જેમણે ભોગ આપ્યો હતો, એ લોકોને “ મુહાજરીન ” અથવા નિર્વાસિતની પદ્ધતી ઓળખવામાં આવ્યા. સર્વને એક સુત્રમાં બાંધવા ખાતર મહમ્મદે (સ) એક “ ભાતુમંડળ ” સ્થાપિત કર્યું. આ મંડળ દ્વારા અનસારી અને મુહાજરીન લોકોએ સુખદુઃખ અને આપત્તિ વિપત્તિમાં સદા સર્વ પરસ્પર સહાયતા કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. જે લોકો પરસ્પરમાં લડાઈ, ઝઘડા અને માફકાટ કરવાં એજ જીવનનો ઉદ્દેશ્ય સમજતાં હતાં. તેઓ આજે ધર્મ સુત્રમાં બંધાઈ અને એકજ ઉદ્દેશ્યવાળા બની એક મહા શક્તિના રૂપમાં બદલાઈ ગયા. મહમ્મદે (સ) એ સર્વને એકતાના સુત્રમાં બાંધી એક મહા શક્તિ પ્રગટ કરી.

મહમ્મદ (સ) ના જીવનનો ઉદ્દેશ્ય એક માત્ર ઇશ્વરના નામનો પ્રચાર કરવાનો હતો. આખા મનીનાના માલીક થવા છતાંએ મહમ્મદ (સ) નો એ ઉદ્દેશ્ય તો કાયમજ રહ્યો શક્તિ મેળવવા છતાં મહમ્મદ (સ) તેને કુમાર્ગમાં વહેવા ન દીધો. ધાર્મિક તત્વોનો પ્રચાર કરવા અને નગરમાં પ્રાર્થના કરવાના ઇરાદાથી મહમ્મદે (સ) એક મન્જીદ બનાવવાનો ઇરાદો કર્યો. બગીચામાં બનાવેલું એક સમાધી-સ્થાન મન્જીદ બાંધવા માટે નક્કી થયું, અને એ જમીનના માલીક વિના ત્રણે એ જમીન મહમ્મદ (સ) ને

અર્પણ કરી દીધી, પરંતુ માલીકની રંક સ્થિતિ જોઈ મહમ્મદે (સ) એની કિંમત પતાવી દીધી, અને એ જગ્યા પર મુસલમાનોની ^P મસ્જદ બનવી શરૂ થઈ ગઈ. મુસલમાન ધર્મમાં કામિષણ જાતને દેખાવ યા આડંબર ન હતો. પરંતુ ધરની બહાર સર્વત્ર પગમા-ત્માની ઉપાસના થતી હતી. આ પ્રાર્થના-મસ્જદની બનાવટમાં કોઈ તરફનો ડોળ-બપોલ નહોતો રાખવામાં આવ્યો. આ મસ્જદના બાંધકામ દરમિયાન સ્વયં મહમ્મદે (સ) જાતે પથર અને કાદવનાં કુડા ઉડાવ્યાં હતાં !! ૧૨૪ થન ચોરસ ફુટ પથરમધી મદિરના ત્રણ દરવાજા બનાવવામાં આવ્યા. એ ત્રણ દરવાજાનાં નામ રહમત, છુબીલ અને કાળા રાખવામાં આવ્યા. નિરાશ્રિત લોકોને રહેવા માટે મદિરનો એક ભાગ ખાસ જુદો રાખવામાં આવ્યો હતો. અહુના એ મસ્જદમાં તરેહ તરેહનું કાતરકામ અને કિંમતી પથર જડવામાં આવ્યા છે. એ મસ્જદને “મસ્જદ-હિન-નખી” કહે છે. મુસલમાનોનું સર્વથી પ્રથમ ધર્મ મદિર આ મસ્જદ છે.

હજુ મુસલમાનોની પ્રાર્થના કરવાની બામ જગ્યા ન હતી દુસ્મનોના ઇસ્થી એઓ કૃપા છુપા ગમ ત્યા પ્રાર્થના કરતા હતા. મહમ્મદે (સ) પણ હજુ સુધી એકલા મળી પ્રગટમા-ગર્દેશમાં પ્રાર્થના કરવાની કોઈ નવી પ્રથા-રસ્તો નહોતો બનાવ્યો. જોડી એકલા મળી સર્વ એકજ શબ્દોમાં પ્રાર્થના નહોતી થતી હવે તે પ્રાર્થના કરવાની ખાસ એકજ જગ્યા નૈસર્ગ થઈ ગઈ, એટલે મહમ્મદ (સ) ને સર્વત્ર એકલા ફરી એકજ પ્રકારની પ્રાર્થના કરાવવાની ચિંતા થઈ-ચિંતા આજ્ઞા એમ પણ વિચાર આવ્યો. કે પહુનીઓની માફક નગર વગેરી સર્વત્ર એકલા કરવા. કોઈએ કહ્યું, કે ઉચી જગ્યા પર અગ્નિ પ્રગટવાળી યા ચરાનાદ ફરી

સર્વને એકઠા કરવા. અંતમાં જૈનના પુત્ર-અબદુલ્લાએ કહ્યું, કે
 “ મને રવનામાં ભકતોને એકઠા કરવાનો એક ‘ મંત્ર ’ દેખાયો
 છે. ” એ આગળ કહેવા ગયો, કે એ મંત્ર એ છે કે—“ ઇશ્વર
 મહાન છે, ઇશ્વર મહાન છે, એક માત્ર ઇશ્વર સિવાય બીજો કોઈ
 ઇશ્વર નથી. મહમ્મદ (સ) ને ઇશ્વરે મોકલ્યો છે, પ્રાર્થના માટે
 આવો, પ્રાર્થના માટે આવો, મહમ્મદ (સ) એ મંત્રને પસંદ કર્યો.
 પાંચે વખત નમાઝ પઢવા-પ્રાર્થના કરવા થતા પહેલાં ભકતોને
 એકઠા કરવાને આવી રીતે અવાજ પોકારવાની પ્રથા-રસનો પસંદ
 કરવામાં આવ્યો. સવારની નમાઝના પોકારમાં એણે વધારો કર્યો,
 કે “ નિદ્રા દરતાં પ્રાર્થના સારી છે. ” મહમ્મદ (સ) ના જમા-
 નાથી તે અત્યાર સુધી આખી દુનિયાની મસ્જિદોમાં દિવસમાં પાંચ
 વાર આ ધ્વનિ મંલગાય છે.

મહમ્મદ (સ) અને એના શિષ્યો જેઝસેમ અને ઐતુલ
 -મુકદ્દસ નામક વિખ્યાત અને પવિત્ર મદિર તરફ મુખ કરી
 ઇશ્વરની ઉપાસના કરતા હતા, આથી મદીનાના યાહુદી લોકો
 મહમ્મદ (સ) પર પ્રસન્ન થયા. મદીનામાં આવ્યા પછી એક વર્ષ
 ૧૧૬ એક દિવસ નમાઝ વખતે એણે પોતાનું મુખ કાબા તરફ
 ફેરવી નાખ્યું. આ ઉપરથી લોકોમાં અસંતોષ પ્રગટ થવાથી
 મહમ્મદ (સ) કહ્યું, કે—“ પૂર્વ અને પશ્ચિમ બંને ઇશ્વરની
 દિશાઓ છે. ” યહુદી લોક આથી નારાજ થઈ રહેવા લાગ્યા, કે
 “ અત્યાર સુધી જેમણે જેઝસેમ તરફ મુખ કરી પ્રાર્થના કરી
 છે. તેઓ સર્વ પાપના ભાગીદાર થયા છે. ” આથી પાર્શ્વિક
 મુમત્સાનોનાં હૃદયમાં મહાન ગભરાટ ફેલાયો, એમણે મહમ્મદ (સ)
 પાસે જઈ પૂછ્યું,—“ હમાગ જે આપ્તિએ જે જેઝસેમ તરફ

મુખ કરી પ્રાર્થના કરી છે, તેઓની શું મુકિત નહિ થાય ? ” મહમ્મદે (સ) કહ્યું,—“ જેઓ પુણ્યાત્મા છે, તેમની સદ્ગતિ જરૂર થશે. ” સઘળાનો સદેહ દૂર કરવાને તેજ વખતે કુરાનમાં અતાવવામાં આવ્યું, કે—“ દિશાનો વિચાર ન કરશો, પૂર્વ પશ્ચિમ ગમે તે દિશા તરફ મુખ કરી પ્રાર્થના કરો, જેઓ પુણ્યનું કામ કરે છે, તેઓજ સાધુ અને પુણ્યાત્મા ગણાય છે. ”

રાત્રિના સમયમાં લાકડાં સળગાવી મસ્જિદમાં પ્રકાશ કરવામાં આવતો, પરંતુ તેનાથી સપુર્ણ પ્રકાશ ન પડી શકવાથી તેલમાં પલાળેલા કાકડા સળગાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. મહમ્મદ (સ) મસ્જિદના બીતર સ્થાનમાં ઉભો રહી પ્રાર્થના કરતો અને ઉપદેશ આપતો. મહમ્મદ (સ) ની અમૃતમય વાણીથી ઇશ્વરની જીવંત સત્તાનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ જોઈ ભકત લોક ગદગદીત થઈ જતા, પણ જેઓ મહમ્મદ (સ) ની પાછળ ઉભા રહેતા, તેઓ મહમ્મદ (સ) નું મુખ નિહાળી ન શકવાથી દુઃખી થતા. એથી મસ્જિદની વચમાં એક ઉંચો ચોતરો બનાવવામાં આવ્યો. પ્રાર્થના સમયે એ ચોતરો પર ઉભા રહી મહમ્મદ (સ) પ્રેમ, વિશ્વાસ અને ભકિતની અમૃત મય અનંત ધાગ વહાવતો હતો. ચારે તરફ ઇશ્વરનું જીવંત પ્રમાણ નિહાળી ભકતોમાં નવી ભકિતનો સંચાર થતો હતો. પ્રતિદિન અને મુખ્યત્વે કરી શુક્રવારના એ પ્રહર મુંઝી એક પ્રાર્થના કરી મુસલમાનો એક-મન અને એક-પ્રાણ થઈ જતા.

મદીનામાં અને મદીનાની આસપાસ ચલુદીઓની ખેદી વસ્તી હતી. ચલુદીઓની જન્મભૂમિ પેલેસ્ટાઇનને ઇસાઈઓએ—ખ્રિસ્તિઓએ—પડાવી લીધી હતી. અને જ્યારે ચલુદીઓને ઇસાઈ

જનાવવાને મોટા મોટા કાત્યાચારો કરવા લાગ્યા, ત્યારે યહુદીઓ ગમે ત્યાં અન્ય જન એ આશા પર ભેસી રહ્યા, કે જ્યારે એસનામાં મુસાચાર નામક મહાત્મા જન્મ લેશે, ત્યારે એ ઇસાઈઓને કાઢી મૂકી યહુદીઓને વસાવશે, એટલું જ નહિ પરંતુ મુસાચાર સમસ્ત દુનિયામાં યહુદી ધર્મનો પ્રચાર કરશે અને આખો સંસાર-દુનિયા યહુદી જની જશે. આ ભવિષ્યની આશા પર યહુદી લોકો પોતાની જન્મભુમીથી દૂર સદર જ્યાં ત્યાં દુષ્ટ સહન કરી પોતાના દિવસ વિતાવી રહ્યા હતા. મહમ્મદ (સ) ના પ્રગટ્યની વાત સાંભળી યહુદીઓ સુમન્યા કે ધ્રુવે એમના ગદગદે ઉતાર્યો છે. મહમ્મદ (સ) નો અદ્ભુત ઉત્સાહ અને તેજ બેધ યહુદીઓની જુઝની જુઝ એને શરણે આવ્યાં, પરંતુ જેમજેમ દિવસ વીતતા ગયા તેમતેમ એમને ભાગ્યું, કે ઇસાઈ ધર્મનો નાશ કરવાનું તો દૂર રહ્યું, પણ મહમ્મદ (મ) નો તેમને સન્માન આપતો હતો. અન્ય કોમો પર એ પોતાનું ગળ્ય નહોતો કરતો, પરંતુ જો કોઈ સ્વયં આવીને મુસલમાન બને તો તેને પણ લાઘ્ય સમજી માન આપતો. મહમ્મદ (સ) નો વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ અને ઉદારતા જોઈ યહુદી લોકો કહેવા લાગ્યા, કે “ મહમ્મદ (સ) તો આપણે રક્ષક નથી. ”

મહમ્મદ (સ) ની ઉદારતા જ્યાં જ્યાં પ્રગટવા લાગી, ત્યાં ત્યાં યહુદીઓ એનાથી દુઃ નાસવા લાગ્યા. અંતમાં યહુદીઓ એના સાથે દુશ્મની કરવા લાગ્યા. મહમ્મદ (સ) એમને પણ પ્રસન્ન કરવાનાં બહુ બહુ ઉપાય કર્યા, પરંતુ વિપુળ આ વખતે મદીના નગર મહમ્મદ (મ) ના અધિપત્યમાં હતું, પણ એણે કાઢા કાઢી હતી, કે સર્વ પોતપોતાના ધર્મ-કર્મ સ્વતંત્રતાથી કરે, એમ

છતાંમે ચહુદીઓએ મહમ્મદે (સ) અત્તી ટૂંકનીમા લાવ ન લ્યાગ્યો.
 બહારથી તેઓ મહમ્મદે (સ) તરફ મિત્રતાવ બતાવતા, પરંતુ
 અંદર ખત્રેથી એઓ મહમ્મદે (સ) ને મારી નાખવાની કળા
 રચના કર્યા. મદિનમાં સાગી એઓ સૈનિક-હુકુમત-રાજ્ય સંભાવવાને
 મહમ્મદે (સ) કાપદા-કાપુનો ઘડયા. અત્યાર સુધી મહમ્મદે (સ)
 ધર્મ વર્થો સિવાય બીજું કંઈ નહોતું કયું. અરબ પ્રદેશમાં
 અત્યાર સુધી હુકુમત-રાજ્ય જોવું કશુંએ નહોતું, અને મહમ્મદે
 (સ) ને કદી એવો પ્રસંગ પશ્ચ લાગ્યોજ નહોતો હતો, કે એ
 રાજનિતી શીખે. પરંતુ ‘ઈશ્વર પિતા છે, અને મનુષ્ય સર્વ
 ભાણ્યો છે’ આ ગંભીર સત્યના પ્રકાસમાં મહમ્મદે (સ) હકુમત
 અને રાજ્ય વ્યવસ્થામાં કાપદા બાંધ્યા. એણે એ સમયે જે
 “ધોળખા પત્ર” પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું, તે વાંચવાથી માલમ પડે છે,
 કે મહમ્મદે (સ) રાજ્ય કારણમાં કેટલો નિપુણ હતો, એ સર્વ
 કામ ઈશ્વર પર આરોપી રાખી કરતો હતો. ઈશ્વરનું નામ સ્મરણ
 કરી એણે “ધોળખા પત્ર” પ્રગટ કર્યું હતું, કે—“પરમ
 કહેણામય ઈશ્વરના નામ પર હું પ્રમટ કરું છું, કે મહકાના તેમજ
 મહીનાના મુસલમાન અને એમની સહાયતા આપનાર સર્વને એક
 જાતિ જેવા માનવામાં આવશે. લડાઈ અને શાંતિના સમયમાં
 દરેક મુસલમાન એક બ્રાણ થશે સ્વધર્મ દોહાની સાથે એકસો
 સુએદ કરસનો યાનો લડાઈ કરવાને અધિકાર ન રહેશે. જે
 ચાહુદીઓ અમારા પ્રજાતંત્ર રાજ્યની શરણ આવી વસશે, અને
 પહેલાંથી વસેલા હશે, તેમને હેરાન કરનારાઓ, અપમાન કરનારાઓ
 અને કપટ દેનારાઓને ગુનેહવાર ગણવામાં આવશે. આ રાજ્યમાં
 જેટલી સ્વતંત્રતા મુસલમાનોની છે, તેટલીજ ચાહુદીઓની છે. અને

મદીનાના યાહુદીઓને મુસલમાનોની સાથે એક જાતિ જેવા માનવામાં આવશે. જેવી રીતે મુસલમાનો સ્વતંત્રતાની સાથે સ્વધર્મ કર્મ કરે છે, તેટલીજ સ્વતંત્રતાથી યહુદીઓ પણ સ્વધર્મ કર્મ કરી શકશે. યહુદીઓની સાથે પ્રથમ જે શરતો કરવામાં આવી છે, તેને માન આપવામાં આવશે. જ્યારે મદિના પર કોઇ દુશ્મનનો હુમલો થશે ત્યારે મુસલમાનો અને યહુદીઓ સાથે મળી સ્વદેશની રક્ષા કરશે. જેઓ દાનુનનો ભંગ કરશે, અને શાંતિમાં ખલેલ પહોંચાડશે તેને સજા ફરમાવવામાં આવશે. સજા પામેલા પુરોને લોકો તિરસ્કારથી જોશે. જે અપરાધી પોતાનો કુટુંબી હોય, છતાંએ કોઇએ તેને મદદ ન કરવી. આ ‘ઘોષણા પત્ર’ ના માનનારાઓ શાંત અને સાચા નાગરીક તરીકે રહી શકશે. કોઇપણ પ્રકારની તકરાર અથવા વિવાદ થતાં ન્યાયને માટે મહમ્મદ (સ) ની પાસે આવવું. ” આ ઘોષણા પત્ર ઉપરથી કોણ એમ ન કહી શકશે, કે મહમ્મદ (સ) રાજનીતિનું ગૂઢ તત્ત્વ નહોતો જાણતો ? સંસારના પ્રારભ કાળથી જે અરબ દેશમાં સદા નિરંકુશ ધર્મજા પ્રમાણે કામ થએ જતું હતું. જ્યાં રાત દિન ખુનખરાખી, ચોરી, લુંટ થતી અને ઘાડ પડતી હતી, જ્યાં જળરા મનુષ્યો કમજોરને પીસી નાખતા હતા, અને જેની દાદ દેનાર કોઇએ ન હતું, જ્યાં ધોગમાંએ ધોર અપરાધની પણ કોઇ સજા ન હતી, તેવા પ્રદેશમાં મહમ્મદ (સ) આજે રાજ્ય સ્થાપિત કર્યું. ન્યાય અને શિક્ષાની સ્થાપના કરી શાંતિ અને સુખવસ્થાને યુક્ત સ્થાન આપ્યું. યહુદી લોકો વ્યાપાર કરી ધનીક બન્યા હતા, પરંતુ ધન રાખી એ લોક અમરબ આરબ લોકોથી સદા બહીતા હતા, પરંતુ જ્યારે એમને એ વિશ્વાસ આવ્યો, કે મહમ્મદ (સ) ની શરણમાં જવ થી

એમને ચોર, ઝાકુ, છુટારા આદિનો ભય ન રહેશે, અને પોતાનાં બધાં કામ સ્વતંત્રતાથી કરી શકાશે, ત્યારે એમણે મહમ્મદ (સ) ની હકુમત અતિ પ્રસન્નતાથી સ્વીકારી. આ પ્રમાણે ધર્મની સાથે મહમ્મદે (સ) મુસલમાની રાજ્યનો મજબુત પાયો નાખ્યો.

મહમ્મદ (સ) ના ભાઈ બંધુઓમાંથી અનેક મકકેથી નાસી આવી મદિને વસ્યા. મહમ્મદ (સ) ની ખીજી સ્ત્રીઓ સૌદા અને ખુદયજ્જ (ર) થી, પેદા થયેલી કન્યાઓ ફાતમા (ર) અને કુલસુમ (ર) પણ મદિને ચાલી આવી. અબુબકકર (ર) ની કન્યા આયશા (ર) પણ મદિને આવી ગઇ. આ આયશા (ર) ની સાથે મહમ્મદ (સ) નો વિવાહ નકકી થયો હતો, પરંતુ તે વખતે આયશાની ઉંમર ૭ વર્ષની હતી. અત્યાર સુધી આરબ દેશમાં બાળપણથી શાદી થઈ જતી, અને બાળાઓ સધુ વયમાં પરણી જતી હતી, પણ આ વખતે મહમ્મદે (સ) આયશા સાથે વિવાહ ન કર્યા, પરંતુ અબુબકકર (ર) ના અતિ આગ્રહથી પછી વિવાહ-નીકા કર્યા. આ નીકા-શાદી બણીજ સાદાઈથી કરવામાં આવ્યા એમાં પધારનારાઓને દુધ પાઈ વિદાય કરવામાં આવ્યા. આ પછી ફાતમા (ર) સાથે અલી (ક) નો વિવાહ નકકી થયો. ફાતમા (ર) રૂપવતિ હતી, અને સજ્જ સમયે તે પંદર વર્ષીયા યુવતી હતી. આ વખતે અલી (ક) ૨૧ વર્ષનો નવ યુવાન હતો અને મદિનાનો સ્વામિ-પ્રભુ હતો, પરંતુ જે સાદાઈથી એ પ્રથમ રહેતો હતો, તેજ સાદાઈ એણે કાયમ રાખી. કન્યાની વિવાહ વિધિ એક ગરીબ મનુષ્યની જેમ સાદાઈથી કરવામાં આવી. વિવાહમાં આવનારાઓને ખજૂર આપવામાં આવી.

અલી (ક) સાદસીક, વીર અને તેજસ્વી યુવક હતો, અને ફાતમા (ર) મદ્યુજ્જની ખાણ હતી. આજેયે મુસલમાનો એ સુંદર

પુત્રવતુ નામ સ્વર્ગ પદ પર આવવા આતંદથી હૃદય હલકાતે
ભાય છે. વિવાહ મહી કાલમા (૨) અને અલી (ક) સ્વયં ધરતું કામ
કરતાં. એક દિવસ મહમ્મદ (સ) પોતાની પુત્રીને મેળવવા ચયો ત્યારે
પુત્રીએ હૃદય ખોલી પ્રિયતમે કહ્યું. કે—“ લોકો કહે છે, કે
' મહારા પતિ ગરિય છે. ' મહમ્મદ (સ) પોતાની પુત્રીને કહ્યું,
“તું તારા મનમાં એ વિચાર કર, કે તારો પતિ અને પિતા કોઈ
ગરીબ છેજ નહિ. જો મેં અને અલી (ક) એ ધન મેળવવા યત્ન
કર્યો હોત. તો અહળક ધન મેળવી ગકન, પરંતુ હમે તો ફક્ત
ધર્મ-ધન મેળવવા કોશિશ કરી હમને આ દુનિયાનું ધન અસાર
ભાસે છે. જ્ઞાન, પૂણ્ય અને પેમમાં તારા પતિ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે.
હમેશ યાદ રાખજે, કે દુનિયા પર હથરે બેજ વ્યક્તિઓને
પસંદ કરી છે. એક કું અને બીજો અલી (ક) માનજે કે અલી (ક)
કોઈ સાધારણ પુત્ર નથી, એનાથી હમેશ પ્રસન્ન રહેજે. ”

કાલમા (૨) ખોલી —“ મારા પતિ ખદારનું સર્વ કામ કરે છે,
હું સંબળું બચાગ મંડું છું. જો મને એક દાસી અપકવો, લેજી
મને આરામ મળે. મહમ્મદ (સ) પ્રતિ કિતર આપણાં કથિં,—
“ બેટી ! શું તને સમસરમાં એક દાસીનીજ જરૂર છે ? ”
કાલમા (૨) એ જવાબ આપ્યો —પિતા ! મસમરમાં તમને જો શ્રેષ્ઠ
લાગે તે મને આપો. ” મહમ્મદ (સ) એટલી કહ્યું.—“ તું રોજ
તેલીમ વખત સુવાન અઘાહ (મુખ્યમ પાપમ વિદમ પચ્ચાન્મા,
તેલીમ વખત અલકમ દલ્લીલલા અથવા હંજરજ પુર્ણ સરસમનું
રચાન છે. અથવા તેલીમ વખત લાઇલાહારસલ્લા યાને એક હથર
સિવાય કોઈ પુણ્ય નથી, એ મતોના જાપ કર્યા કર. મારણ
એનાથી કોઈ ધન વધતું નથી પિતાના ઉપદેશ અનુસાર જન્મલર

આલી, ફાતમા (૨) સસારનાં સુખદુઃખથી વિરક્ત થઈ. અલી (કે) એ ક્યું હતું, કે ફાતમા (૨) એ મને કાંઈ પણ વાત માટે મિત્રા કરાવી નથી. એણે કાંઈ એવુંયે મમ નથી ક્યું, કે જેથી મને કોઈ શા દુઃખ થાય. એ મદદ મારી સાથે પ્રેમ અને કષ્ટિથી મારી સદ-ચારિણી બની રહી, અને હું પણ પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથી એનો સહ-ચારી હતો. સ્વામિ અને સ્ત્રીના વિષયમાં જ્ઞાનાથી વધુ પ્રશંસાની બીજી કશી વાત હોય.

જો મહમ્મદ (સ) ઇચ્છ્યું હોત તો એ દુનિયાનું મર્વ પ્રકારનું સુખ ભોગવી શકત, પણ માંગારિક સુખ એ કાંઈ એના જીવનનું સહ ન હતું. એ કદી મારી પર અને કદી સાદકી પર ક્ષયન કરતો, કદિ એ અજર પર તો કદી દુષ્ટ પર રહી દિવસ નિર્ચમન કરતો હતો. એ જાડું ઘણું સ્વયં પોતાને હાથે મર સહ કરતો, ચૂકો પણ જાળેજ મુગગાવતો, અને કપડા પણ હાથેજ પોતો. જેના એક શબ્દ માનથી એનો શિષ્ય ગણી સમસ્ત મંસા-રની સંપત્તિ આણી આપી શકતા. તેજ મહમ્મદ (સ) સંસારીક સુખ અને સમૃદ્ધિને તૂટક વસ્તુ ગણી હંમેશ પોતાના મનને પરમાત્મા તરફ જ દોરતો, દિન પ્રતિદિન મહમ્મદ (સ) તો પ્રભાવ વધતો ગયો.

ફક્ત હુંદારાઓ અને ખીજાનું પચાવી પાડવાને ધ્યેયો સહ' એકેશાઓ મહમ્મદ (સ) ના કાયદા કાનૂનથી ખીજવાઈ એને મારવાને છૂપી યોજનાઓ ઘડના હતા. મદિનામાં તે મમયે અનુદૃષ્ટા નામનો એક મનુષ્ય વર્તમાન હતો. એણે મદીનાના રાજા બનવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ મહમ્મદ (સ) ના આગમનથી એ નિરાશ થયો, અને તેથીજ એ પ્રતિપુજકો માથે મળી બધા મહમ્મદ (સ) ના ખૂનના ઉપાયો રચતો હતો.

પ્રકરણ ૬ મું.

—મંત્રામ.—

મહમ્મદ (સ) મકકાથી ચાલી આવ્યો, પરંતુ કુરેશ લોકોની દુશ્મની ઝોછી નહોતી થઇ. મહમ્મદ (સ) તો મદીનાનો રાજા થઇ ગયો હતો, ટોળાખંધ મનુષ્યો મદીને જઇ રહ્યાં છે. ચુદ્ધ પ્રિય બેદુઇન લોકો મહમ્મદ (સ) ના શિષ્યો થઇ રહ્યા છે, દિન પર દિન મુસલમાનોના જય-શબ્દથી આકાશ કંપી રહ્યું છે. આ સર્વથી કુરેશ લોકો પોતાને આપત્તિ પ્રસ્ત સમજી મહમ્મદ (સ) નો જડમૂળથી નાશ કરવો ચુકત સમજવા લાગ્યા. મદીનામાં અબ્દુલ્લા-ખીન-ઉખી એક પ્રભાવશાળી પુરૂષ હતો. એનું હિન્દુ શરીર, મનોહર સ્વરૂપ, સબ્ય વ્યવહાર અને મીઠી મીઠી વાતો સર્વનું મન હરી લેતી. અબ્દુલ્લા મહમ્મદ (સ) પ્રતિ અયાગ પ્રેમ દર્શાવતો, અને હમેશ પ્રાર્થનામાં સામેલ રહેતો, અને શ્રદ્ધા તેમજ ભક્તિથી મહમ્મદ (મ) ને પોતાને વશ કરવાની હમેશ કોશિષ-પ્રયત્ન કરતો, પરંતુ ખરું જોતાં તો એ સર્વર્થના પાત્રમા ઝેર ભરી રહ્યો હતો. એ મહમ્મદ (સ) ની મર્વ હીતચાલની ખાતમી કુરેશ લોકોને આપતો.

યહુદીઓ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર મહમ્મદ (સ) પ્રત્યે અહારથી પ્રેમ બતાવતા. પરંતુ એ લોકો હિન્દુથી એના પ્રતિ

મૂલ્યા કરતા, અને મૂર્તિપુજકો સાથે મળી જવાનું ધ્યેયતા હતા. મહમ્મદ (સ) એક ઈશ્વરનો પ્રચાર કરતો હતો, અને યહૂદીઓ પણ એક ઇશ્વર સિવાય બીજા કોઈ ઈશ્વરને નહોતા માનતા, છતાંયે આશ્ચર્યની વાત છે, કે એજ એક ઇશ્વરમાં માનનારા યહૂદીઓ મહમ્મદ (સ) ના દુશ્મન બની રહ્યા હતા. કુરેશોએ મદીના પર ચઢાઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, તરતજ મકકાના વેપારીઓને વિદેશમાં લઢાઈનો સામાન—Encampment—ખરીદવા માટે મોકલવામાં આવ્યા. યહૂદીઓ અને અબદુલ્લાનું પડયંત્ર તથા મકકા નિવાસીનો ઇરાદો—હિંદુ સાંભળી મહમ્મદ (સ) જરી ચિન્તા પ્રસ્ત થયો. એને વિચાર આવ્યો, કે રખેને મારા શિષ્યો તથા આશ્રય દાતાઓનો વંશ સહિત નાશ તો ન થાય ? એ ચિંતાથી એણે પણ લઢાઈની તૈયારીઓ કરી દીધી.

મહમ્મદ (સ)ને જેની એ વાતની ખબર મળી કે મકકાના જે વેપારીઓ લઢાઈનાં હથિયારો ખરીદવા ગયા છે, તેઓના આવતાં સાથેજ કુરેશ હોંકો લઢાઈ કરશે, અને અબદુલ્લા અહીંથી મદદ આપશે. આ વાતની ખાતમી મળતાંજ મહમ્મદે (સ) દુશ્મનોનું પડયંત્ર ભંગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

મદિનાની ચારે બાજુએ ફેટલીએ જાતીઓ વસતી હતી. એ સર્વને પોતાના પક્ષમાં લાવવાને કુરેશોએ દુત મોકલ્યો. મહમ્મદે (સ) પણ એ સર્વને પોતાના પક્ષમાં લેવા માટે હમગ્ગ (ર) અને ઓબેદા આદિ દુતો ચારે તરફ મોકલ્યા. એ લોક ખુબ ખરાબી અને અત્યાચાર વિના આ લોકોને પોતાના પક્ષમાં મેળવી રહ્યા હતા. એવામાં કર્ન નામક એક કુરેશ મદીના રાજ્ય પર આક્રમણ—દુમલો કર્યો. પ્રદેશને ઉજ્જડ કરવું, ગામગામો લુટવું,

તથા લોકોનાં ધન-સંપત્તિને લુટતુ લુટતુ કર્જનું સૈન્ય મદીનાની દિવાલોની નજીક આવી લાગ્યું. મદીનાનાં અસંખ્ય હિટોનું હરણ કરી એઓ નાસતા હતા, એ સમયે મુસલમાનો તૈયાર થઈ ગયા. કર્જના લશ્કરની પાછળ પડ્યા, એ લોકે દુશ્મનના લશ્કરનો ઘણે દુર સૂધી પીછો પકડ્યો. પરંતુ દુશ્મનો પકડી ન શક્યા. કર્જ લુટનો માલ લઈ મકકે ચાલ્યો ગયો. હવે તો મહમ્મદ (સ) ને કુરેશો સાથે યુદ્ધ કર્યા વિના ચાલે એમજ ન હતું. સન્ ૬૨૩ માં ખબર આગ્યા કે મકકાવાગાઓ મહાન લડાઈની તૈયારી કરી રહ્યા છે, અને બહુ વિશાળ મેદાન આગળ હુમલો કરશે. મહમ્મદ (સ) દુશ્મનોની હીલચાલની બાતમી આણુવા માટે આઠ આદમીઓ મોકલ્યા. વાશીનો પુત્ર અબ્દુલ્લા આ ટુકડીનો મુખ્ય નીભાયો, એને મકકે જવા આજ્ઞા આપી. મહમ્મદ (સ) એક પત્ર આપી કહ્યું, કે મદીનાથી ઘણે દુર નીકળી ગયા પછી આ પત્ર વાંચજો.

મહમ્મદ (સ) ની આજ્ઞાનુસાર એક દિવસ રસ્તામાં એણે પત્ર ખોલ્યો-વાંચ્યો. અદર લખ્યું હતું, કે તાયફા અને મકકા નગરોના મધ્ય સ્થળોમાં છુપાઈ રહેજો, અને દુશ્મનની હીલચાલ નીહાળજો એ પ્રમાણે એક વખત જ્યારે અબ્દુલ્લા નજીકના નાળામાં છુપાઈ રહ્યો હતો, ત્યારે એણે જોયું, કે એક વ્યાપારી મકકા તરફ જઈ રહ્યો છે. અબ્દુલ્લા સ્વભાવનાગ મિત્તળ દુશ્મનને પ્રત્યક્ષ જતા એ જોઈ ન શક્યા. એણે તો એ લોકો પર હુમલો કર્યો, એકના જીવ ગયો, બે દેદ થયા, અને બધી કીમતી ચાંને લુટી મદીને ગયો. અબ્દુલ્લાના આ કામથી મહમ્મદ (સ) ખળોળ દુઃખી થયો, અને એણે અબ્દુલ્લાનો તિરસ્કાર કર્યો, અને વારંવાર અબ્દુલ્લાને કહ્યું — ‘‘ તો એનું જીવ કામ કેમ કર્યું ? મેં તો તને

લઠાઈથી દુર રહેવાની આજ્ઞા આપી હતી. ” આ અન્યાયી કૃત્યથી મહમ્મદ (સ) દુઃખી થયો, અને એ લુંટના માલમા હાથ સરખાવે ન નહીંયો. આરબ લોકોના પવિત્ર ગ્રન્થ અસમાં આ યુદ્ધ થવાથી ચારે તરફ આંદોલન ઘડી રહ્યાં. મદ્રા સર્વદાયી ચાલતો આવતો નિયમ તોડવાથી સર્વ મહમ્મદ (સ) પ્રતિ અરાબ નગરથી જોવા લાગ્યા. મુસલમાનો પશુ આ વાતથી નારાજ થયા, અને એમણે મહમ્મદ (સ) ને એનું કાગળ પુછ્યું. મહમ્મદ (સ) એમને કહ્યું— “ જો કુરેશો પવિત્ર માસની વાત પુછે તો એમને કહેવું, કે આ મમયમાં યુદ્ધ કરવું અન્યાયી છે. પરંતુ હિંસરતા રસ્તામાંથી મનુષ્યોને દુર રાખવા એનો વિશ્વાસ ન કરવો, હિંસરતા મંદિરમાંથી એના વિશ્વાસીઓને—ભક્તોને બહાર માઢવા એ અધિક પાપ છે. ” મહમ્મદ (સ) એજ વખતે બને ફેદીઓને છોડી મૂક્યા, અને ખીજા બધાનો પણ બનતો પ્રતિકાર કર્યો.

આ બાબુ કુરેશો રાતદિનની અથાગ તૈયારી કરી યુદ્ધગીતો લલકારવા લાગ્યા. વિદેશ તરફ ગએલા વ્યાપારીઓ લઠાઈની સામગ્રી લઈ પાછા ફરવા લાગ્યા. મહમ્મદ (સ) ને લાગ્યું, કે જો આ સર્વ લઠાઈની સામગ્રીઓ કુરેશોને હાથ લાગશે, તો મદીના બધી શકવું ભારે થઈ પડશે. એથી મહમ્મદ (સ) ની આજ્ઞાથી ૩૧૪ વીર યોદ્ધાઓ હતીઓને લઈ તૈયાર થયા. સ્વધર્મ, સ્વદેશ અને સ્વજાતિની રક્ષાને માટે એ વીર યોદ્ધાઓ પોતાનો પ્રાણ સમર્પણ કરવા ચાલ્યા.

અબુમોશીઆન મકકાના વ્યાપારીઓનો આમિ-મુખ્ય હતો એની સાથે જાતજાનના સામાનથી લગભગ ૧૦૦૦ હિટ મકકા તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યાં હતા. મુમલમાનોના આગ્રવાની બાબર

અયુસોશીઆને ત્વરીત મતિમાન અશ્વરોહીત સ્વારો સાથે મકકે મોકલી મકકે આ ખખર મળતાંજ અયુજહલે નગાર વમડારી સર્વને યુદ્ધ માટે તૈયાર થવાની આજ્ઞા આપી. અયુસોશીઆનની પત્નિ હિન્દા અને એનો પિતા સર્વને સમજાવી મેદાન પડવા ઉશ્કેરવા લાગ્યા. પણ વારમાં ઢાલ, તરવારથી સંજોગ એક હાનર આદમી અયુસોશીઆનની મદદે જવા લાગ્યા. સોદામરના કાફલા ઉપર હુમલો કરવા માટે મુમલમાનો બંદરના ઘાટમાં છૂપાઇ દુશ્મનની રાહ જોઇ રહ્યા, પરંતુ આ વાતની ખબર પડતાંજ એક અન્ય રસ્તે થઇ કાઈ કબૂતરકત વિના મકકે પહોંચી ગયો, અને ત્યાં જઈ એણે મહમ્મદ (સ) ના કદા દુશ્મન અયુજહલને યુદ્ધનો વિચાર માંડીવાળી પાછા ફરવા આજ્ઞા આપી. આથી તો મકકાના થણા વીરો પાછા ફર્યા, પરંતુ અયુજહલે વિરતાના ગર્વમાં કહ્યું,— “ મહમ્મદ (સ) નો નાશ કરી મારી કીર્તિ સ્થાપિત કર્યા વિના હું મકકામાં પગ ન મૂકીશ. સર્વ આગળ વધો, બદર ધાટીના ઝરણાના પાણી પી ત્રણ દિવસ ત્યાં રહી આવીશું. સમસ્ત આગળ જાતિ અમારી વિરતાની કથા સાંભળી આશ્ચર્ય પામશે, અને આ જન્મમાં અમારી સામા પડવાની દોષની હિંમત ન રહેશે. ” યુદ્ધ શરૂ થતા પહેલાં મહમ્મદ (સ) પોતાના દેશ અને ધર્મની રક્ષા માટે ઈશ્વર પર ભરોસો કરી રહ્યો હતો. જ્યારે કુરેશો પોતાની માન્યા અને શક્તિ પર ફૂલી ગયા હતા.

મુમલમાનો અને કુરેશોની વચ્ચે એક વિશાળ મેદાન હતું. ત્રણ ફરેશો અસિમાનપર્વત હુંકાર કરી મેદાનમાં પડ્યા, અને ત્રણ મુમલમાનો દૈદ યુદ્ધ માટે પડકાર આપ્યો. એમણે તો ધારેલું, કે પડકાર સાંભળી દોષ મુમલમાન મેદાન ન પડે પરંતુ એમના

લેલકર-પડકાર સાંભળતાં વેંતજ ત્રણ મહીનાગાસીઓ મુસલમાન આગળ પડ્યા. કુરેશીએ ધુંધવાધને ડહાં—“ મહીનાગાસીઓ નહિ, અડધાથી નાશી ગયેલા વિધર્મીઓને આવવા દો, જે એમનામાં દિ મલ હોય તો હમરી સામે આવે. ” આ અભાગની સાથેજ હમજા (૨) અલી (ક) અને ઓમેદા આગળ આવી. જોલવેતકમાં તો એમણે મુઠકા બાજીમાં ત્રણે દુશ્મનોને મારી હડાવ્યા, અને ખુદા પર શ્રદ્ધા રાખનારાઓની જય પોકારવા લાગ્યા. એક ક્ષણમાં સારા મુસલમાન જગમાં “ જયજય ” ની ઓમણા ફેલાઈ રહી. આ ‘ મુઠકા બાજી ’ યુદ્ધ દરમિયાન ઓમેદાને એક જીવલેણ એસ્ટ વાગી, અને યજમાં તો એ ખુદાના દરબારમાં સજાને માટે ચાલી ગયો.

શરઆતમાંજ પોતાની હાર થએલી જોઇ કુરેશી ક્રોધથી બળી-ઝળી ઉઠ્યા, અને ક્રોધમાં આવી એમણે મુસલમાનો પર હુમલો કર્યો. એકહજર વીરોની તેજ તરવારો, અરવો અને અમિત બળનો સામો હુમલો અચાનક આવ્યો જોઇ ત્રણસો મુસલમાનો વિચલીત થયા. મુસલમાનો પાછા હડવાની અણી પરજ હતા, એટલામાં ધોધમાર વરસાદ પડવા લાગ્યો ! એકતો ઉતાળાની મોસમ અને ઉપરથી પાણી, વરસાદના વરસતાની સાથેજ પવન પથ્થુ સખત ટુંકાયો, પવનની દિશા કુરેશી તરફ હતી, ધુળ ઉડવાથી કુરેશી આંખો ઉઘાડી સામે પથ્થુ ન જોઇ શકતા. આ પ્રમાણે પ્રકૃતિને સ્વય પોતાના પક્ષમાં જોઇ મહમ્મદે (સ) મુસલમાનોને ઇશ્વરની સહાયતાનું સ્મરણ કરાવ્યું અને ઉત્તેજિત કર્યા. જીવનનો મોહ છોડી, મહમ્મદ (સ) ની ઓજસ્વીની વાણીદ્વારા ઇશ્વરની સહાયતાની વાર્તા સંભૂતાં મુખતા મુસલમાનોએ કુરેશી પર એક

ભયાનક હુમલો કર્યો. મનુષ્ય ઇશ્વરને પોતાનો સહાયક સમજી જે કાંઈ કરી શકે છે, તેવું બીજી કોઈ રીતે નથી થઈ શકતું. વારંવાર મુસલમાનોના જય ધ્વનિથી સંગ્રામ-બુમિ ગુંજવા લાગી. ઇશ્વર વિશ્વાસુ ફક્ત ૩૦૦ મુસલમાનોને હાથે ૧૦૦૦ કુરેશો હાર પામ્યા. ધુળગી માફક કુરેશો ઉડવા લાગ્યા. સંગ્રામ-બુમિમા ચારે તરફ લોહી લોહીજ દીસવા લાગ્યું. કપાચલા તરફડતા મસ્તકોથી ૫૬૨ ઘાટ ભયભીત થઈ ગયો. ધાયલ અએલા સૈનિકોના દુઃખદ અવાજોથી આખું મેદાન હાહાકારમય થઈ ગયું. લડાઈના અંતમાં મૃત અને ધાયલ કુરેશો સિવાય કેઈ ન રહ્યું. પોતાના જીવન મોહથી પ્રાણ બચાવવા ઘણા કુરેશો નાશી છુટ્યા. નાસતાં નાસતાં ૧૭ કુરેશોને મુસલમાનોએ કેદ પકડ્યા. આરબોના યુદ્ધ નિયમાનુસાર એમાંથી બેને ફાંસી દેવાઈ મહમ્મદે (મ) કેદીઓને ધણી સારી રીતે રાખ્યા. એમને ખાવાપીવાની તથા રહેવાની સર્વ સગવડો અપાઈ. મુસલમાનો કેદીઓને સૂઈ જોજન આપતા અને પોતે ફક્ત ખજુર ખાઈ રહેતા. મૃત્યુ પામેલા વીરોનાં શબોને મહમ્મદે (સ) મમાધિસ્થ કરાવ્યા. એક-જેની સાથે મહમ્મદ (સ) બાળપણથી રહેતો હતો, તેનું શય જોઈ મહમ્મદે (સ) સમ્પેદ કયું — ‘તમે લોહિએ મારી વાત પર વિશ્વાસ ન કરતા અને જન્મભુમીમાંથી કાઢી મૂક્યો. પરદેશીઓએ મને શરણ આપ્યું, હાય ! આજે તમે કેટલા દુઃખી છો ? પરમેશ્વરે તમને આખરેયે સાવધાન કર્યા હતા, પરંતુ તે સમયે તમે તે વાત ન માંલગી અને દુઃખમા કુચ્યા.’”

કેદીઓ માં જે ધનીક હતા, તેઓ ધન આપી મુક્ત થઈ ગયા. જેઓ નિદાન હતા, તેઓએ મદીનાની પાઠશાળાઓમાં શિક્ષા આપી સ્વાધિનતા પ્રાપ્ત કરી જેઓ દીન-ગરીબ હતા, તેમણે

મહમ્મદ (સ) સામે કદિ હથીઆર ન હિઠાવવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ સ્વાધિનતા-મુક્તિ મેળવી. મુસલમાનોએ કેદીઓ સાથે એવી તો સરસ રીતે વર્તન ચલાવ્યું હતું, કે એઓમાંના વૃદ્ધે કહ્યું હતું, કે “ મદીનાવાસીઓ મદા સુખી અને ધનીક રહેા. એઓ જાતે પગે ચાલ્યા અને પોતાના અશ્વો અમને આપ્યા. એઓએ જાતે અબ્જુર ખાધું, પરંતુ હમને સ્વાદિષ્ટ ભોજન આપ્યું. ”

મહમ્મદ (સ) ના કાકા અલઅજ્જાસ અને મહમ્મદ (સ) ની પ્રથમ કન્યા જયનબ (ર) ને સ્વામિ અબુલઆસ યશુ કેદ પકડાયાં દતાં. અજ્જાસ ધન આપી, તથા અબુલઆસ જયનબ (ર) ને પાછી મોકલવાનું વચન આપી મક્કત થયાં.

લડાઈ પછી લાંટના માલ માટે મુસલમાનોમાં ઝઘડો પેદા થયો. જેઓ લગાઇમાં ગયા હતા, તેમણે એ લાંટનો હિસ્સો ખીન્ન-ઓને ન આપવા ખાહેશ જતાવી, પરંતુ મહમ્મદે (સ) સર્વનો સરખો હિસ્સો પતાવી ઝઘડાનો અંત આણ્યો. સાથે સાથે એણે ભવિષ્યને માટે નિયમ કર્યો, કે લૂટના માલનો હિસ્સો-વહેંચણી કરવાનો સર્વ અધિકાર સાધારણુ રાજતંત્રના સ્વામિને હસ્તક રહેશે, અને પાંચમો હિસ્સો દીન-દુખી લોકોની સહાયતા માટે સરદારી ખજાનામા મોકલી દેવામાં આવશે.

બદરી જીત પછી મુસલમાનોનો વિશ્વાસ ઇશ્વર પર અધિક વધી ગયો. એથી એમનો વિશ્વાસ, બળ, વીર્ય, ઐક્ય અને તેજ વધુ ઝળક્યાં. સર્વનાં હૃદયો એ શ્રદ્ધાથી પૂર્ણિત: પ્રકાશીત થયાં, કે સમાર સારામાં મુસલમાન ધર્મની જય થશે, કુરશુ સ્વયં પરમાત્મા મુર્તિપૂજકોની વિરુદ્ધ છે. આ લડાઈથી મુસલમાનોના સૌભાગ્યનો રવિ ઉદગાયળે રમણુ કરવા લાગ્યો.

બહુની લડાઈ વખતે મહમ્મદ (સ) ની કન્યા રૂકૈયાનું મૃત્યુ થયું, રૂકૈયા બને એનો પતિ હિસમાન મૂર્તિપૂજકોના અત્યાચાર ન સહી શકવાથી મકકથી નાશી આખીસીનીઆ ગવા હતા. વિદેશમાં બહુ દિવસ થવાથી રૂકૈયા સ્વપ્નનિ સાથે મદીને પાછી ફરી, પરંતુ પિતાની પાસે આવી સુખનું મુખ જોયું ન જોયું એટલામાં તો રૂકૈયાનો અમર આત્મા આ ફાની ખસ્કનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગ સીધાગો. મહમ્મદ (સ) રૂકૈયાના શોકથી અધિર થઈ રહ્યો હતો, એટલામાં જૈદ મહમ્મદ (સ) ની બીજી કન્યા જયનબને લાવવા મકકે ગયો, એણે નગર બહારથી જયનબના સ્વામિ અબુલઆસને સમાચાર મોકલ્યા. જ્યારે અબુલઆસના ભાઈ દેનાના જયનબને શહેરની બહાર મકવા પ્રયાણ કરી રહ્યો હતો, એટલામાં લોકોને ખબર પડી, કે મહમ્મદ (સ) ની બેટી પેતાના બાપને ઘેર જઈ રહી છે. આ સમાચારથી સર્વ સંગમી હિંદયા. એકે તો જયનબને મારવા માટે હતીઆર તાક્યું પરંતુ જો કાનાનાએ આ વખતે એનું રક્ષણ ન કર્યું હોત, તો જયનબના ફાની દેહ ક્યારનાએ નિચેત ચર્મ પડ્યો હોત ! અશુસોણીઆને આવીને કહ્યું, કે જયનબને આમ ખુલ્લી રીતે લઈ જવાથી અમારી કમજોરી બહાર બહાર થશે, માટે એને રાત્રિના સમયમાં લઈ જજો, આ સમજૂતી પ્રમાણે રાત્રે જયનબને લઈ જૈદ મદીને આગ્યો. પોતાની દુખી બાળાને-કન્યાને પોતાની પાસે જોઈ મહમ્મદ (સ) નું દુખી હૃદય કાંઈક શાન્ત થયું.

એ અરસામાં કુરેશો પ્રથમ સગાઈમાં હાર પામવાથી ક્રોધાગ્નિમાં બળી ઝળી રહ્યા હતા, અને એનો બલો લેવા માટે બારે લગાઈની તૈયારીઓ કરી રહ્યા હતા મહમ્મદ (મ) ને પોતાની

મૃત કન્યા પાછળ શોક કરવાનોયે અવસર ન મળ્યો. કેદીઓના મુક્ત થતાંજ અણુસોશીઆન બસો સજ્જ હથીઆરખંધ સવાર લઇ મકોદેથી નીકળ્યો. બદરના યુદ્ધમાં અણુસોશીઆનનો મસરો, ભાઇ તથા કોદો ત્રણે મૃત્યુ પામ્યા હતા. અણુસોશીઆનની સ્ત્રી હીન્દા સદા મહમ્મદ (સ) તરફ દુશ્મનની દ્રષ્ટિથીજ જોતી, અને પોતાના સગાઓને મૃત્યુ પામ્યા જોઇ એની દુશ્મનીના અગ્નિ ઓર વધુ પ્રજ્વળી ઉડ્યો. એ રાત્રિન મહમ્મદ (સ) અને અલી (ક) નું ઘડથી છુટું મસ્તક જોવા તકરારી રહેતી હતી. સ્ત્રીના ઉત્તેજનથી અણુસોશીઆન બસો વીર સવાગેને લઇ પ્રતિજ્ઞા કરી નીકળ્યો, કે " મહમ્મદ (સ) અને એના શિષ્યોનો નાશ કર્યા વિના ઘેર પાછો ન ફરે. ' આ સૈન્યે રસ્તામાં મળેલાં સર્વ મુસલમાનોને જનથી માર્યા, ગામે સળગામ્યાં, ખેતરો ઉજાડ કર્યા અને ખજુરોનાં વૃક્ષો કાપી નાખ્યાં, પરંતુ જ્યારે મુસલમાન સેના સજ્જ થઇ સામે આવી ત્યારે એમની સામે થવાની કાઠની હિંમત ન આવી. એ લોક ધનધોર સંગ્રામ કરવાનો નિશ્ચય કરી બહાર પડ્યા હતા, પરંતુ સામા પક્ષને લડાઇને માટે પોતાના જન હથેલીમાં રાખી નીકળેલા જોઇ એ લોક સીધા ઘર તરફ મોઢું ફેરવી ચાલ્યા ગયા, મુસલમાનોએ તેમના પીછો પડડ્યો.

એક દિવસ એ પ્રહર વિત્યાબાદ એક વૃક્ષની ઠંડીમાં-જાયામાં મહમ્મદ (સ) નિદ્રાધીન થયો હતો. એક કુગ્ગે એને જોયો, અને એનું ખૂન કરવાના ઈરોદાથી પોતાનો તેજ અશ્વ એ બાગુ દોડાવી મૂક્યો. અશ્વની ખરીઓનો અવાજ જોઇ મહમ્મદ (સ) એ વિશા તરફ જોયું. જોડાનામાં તે કુગ્ગે તણવાર ખાનમ થી કાદો મહમ્મદ (સ) ના ગળા પર ધરી ગર્ભિમાનથી કહ્યું,—

“ મહમ્મદ (સ) બતાવ ! આ વખતે તને કાણુ બચાવશે ? ”
 મહમ્મદે (સ) ગંભીર પણ દૃઢ અવાજથી કહ્યું, — “ પરમેશ્વર ! ”
 મહમ્મદે (સ) આ પવિત્ર નામ એટલા જોર-જોસથી ઉચ્ચાર્યું, કે
 દુશ્મનનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું, એની તલવાર હાથમાંથી છુટી જમીન
 પર પડી ! એક પળમાં એ તલવાર ઉઠાવી મહમ્મદે (સ) કહ્યું, —
 “ હવે તારી જીંદગી કાણુ બચાવશે ? ” કુરેશ ધ્રુજતો ધ્રુજતો
 મહમ્મદ (સ) ના પગમાં પડ્યો. દિનતાથી ગળગળો થઇ ઓડ્યો, —
 “ મારી જીંદગી તમેજ બચાવશે, બીજું કાંઈ બચાવી શકે એમ
 નથી ? ” મહમ્મદે (સ) કહ્યું — “ અરે અવિશ્વાસી ! આવા સમ-
 યમાં પણ તારા મુખમાંથી શિવરનું નામ ન નીકળ્યું ! તારા
 જોવો દીન બીજો કાણુ હશે ? આજથી પર ઉપર કયા કરતાં
 શીખ. ” મહમ્મદે (સ) એને છોડી દીધો, એની તલવાર એને
 પાછી હસ્તગત કરી. મહમ્મદ (સ) ને અટક વિનંતિ, અપાર
 તેજ અને દૃઢ આચરણ જોઇ એ કુરેશ-મોહિત થઇ ગયો, અને
 નવા ધર્મની દિક્ષા લઇ લીધી લવિષ્યમાં એજ કુરેશ-શિષ્ય
 મુસલમાની ધર્મનો એક અમ્લો પ્રચારક બન્યો.

અદગના પુદ્ગમાં મહમ્મદ (સ) ની જીત થવાથી યહૂદીઓને
 બહુ દીસગીરી થઇ. મહમ્મદે (સ) યહૂદીઓ માથે સદા મિત્રતાથી
 વર્તવા નિશ્ચય કર્યો હતો, પરંતુ યહૂદીઓનું પાપાણુ હૃદય નજ
 પીગળ્યું. મહમ્મદ (સ) અને એના ધર્મને ઘણીત કરવા માટે એ
 સોફ વિદ્વ કાવ્ય પ્રચાર કરવા લાગ્યા. અરબોને ગીત યા કાવ્યો
 અતિ પ્રિય હોય છે. જોતજોતામાં એ કાવ્યોનો પ્રચાર, દૂર દેશોમાંય
 થઇ ગયો, અને મુસલમાન ધર્મની ઉન્નતિમાં પત્થર પડવા લાગ્યા.
 જે યાહૂદીઓ મહમ્મદ (સ) ના આશ્રય નીચે રહી મુખથી પોનાનો

વ્યાપાર કરે જતા હતા, તેઓ તો કૃતદ્વિતાથી ન હતા. આસમ નામક એક યાહુદી અને આશક નામની એની સ્ત્રી મદીનાના રરતાઓ અને ગલીઓમાં મુસલમાન ધર્મની હોંસી ફેલાવનાર ગીતો ગાવા લાગ્યાં. કાળ નામક એક અન્ય યાહુદી બદરના પુત્ર બાદ મકકે ગયો, અને ત્યાં એણે કુવેશની બહાદુરીની કવિતા ગાઇ. મહમ્મદ (સ) સાથે ખિલાફ લેડિને લલ્લા માટે ઉત્તેજિત કરી મૂક્યા, પરંતુ એ સર્વ વિશ્વાસઘાતીઓ જોતજોતામાં જઈ મુસલમાનોને હાથે મૃત્યુ અરજ થયા. દિન પ્રતિદિન મુસલમાનો સાથે યહુદીઓની દુશ્મનાવટ વધતીજ ચાલી. મદીનામાં ઠેકનુક નામક એક અન્ય જાતના યાહુદીઓ રહેતા હતા, અને શીશ્ય કાર્ય કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા. કલહ, લગાઇ, ગંધગ અને વ્યભિચાર વિગેરે પાપ કાર્ય એ એમનો નિત્ય નિયમ હતો. ૬૨૪ની સાલ વર્તમાન છે, નવેમ્બર માસનો દિવસ છે, તે દિવસે એક અરબ યુવતિ નજીકના ગામમાંથી મદિને દુધ વેચવા આવી હતી. વ્યભિચારી યાહુદી એની સુંદરતાનું વર્ણન સાંભળી તરત યુવતી પાસે ગયો, અને મુખ પરનો છુરખો દૂર દૂરવા કહ્યું. યુવતી એની આ નીચ માગણી પર ખ્યાન ન આપતાં પોતાના કાર્યમાં પરોવાઇ. એક યુવકે પછળથી યુવતીની એ.ટણીનો પાલવ કોઇ અન્ય વસ્તુ સાથે બાંધી દીધો. યુવતી દુધ વેચ્યા પછી જેવી ઘેર જવા તત્પર થઇ ઉઠી, તેવીજ એની ઓઢણી દુર થઇ ગઇ. બાળાનું અંગ ખુલ્લું થઇ ગયું. કામાચક્રન યુવક એનું રૂપ લાવણ્ય નિહાળી, જાતજાતની અશ્લીલ ચેષ્ટાઓ અને હાવ બાવથી એને દુર્માર્ગમાં મૂકત કરવાની ચેષ્ટાઓ કરવા લાગ્યો. ખિચારી યુવતી લજ્જાની બારી એટલાશ થવાની આવી પરંતુ આ જોઇ એક

મુસલમાને તે યહુદી યુવકને પડડ્યો, એટલામાં નૌખત આવી ગઈ ;
 યુસ્સામાં મુસલમાને તે યહુદીના કાળજીમાં તલવાર ખાસી દીધી.
 ખીજા યહુદીઓએ એકઠા થઈ તે મુસલમાનને મારી નાખ્યો આ
 ઘટનાના સમાચાર સાંભળી ચારે તરફથી યહુદીઓ અને મુસલમાનો
 નીકળી આવ્યા. અને અદર અદર લડવા લાગ્યા આ કાલાહલ
 સાંભળી મહમ્મદ (સ) તરતજ એ જગ્યા પર આવ્યો. આવતાંની
 સાથેજ એણે મુસલમાનોને લડનાં અટકાવ્યા. મર્યં વાત સાંભળતાં
 એને લાગ્યું, કે યહુદીઓ શનિથી નથી રહેવા માગતા. હવે એ
 લોકોને અહીંથી કાઢવા જોઈએ નહિ તો મદીના શહેર મુસલમાન
 અને યહુદીઓની સત્રામ મુખી બની જશે યહુદીઓએ મહમ્મદ(મ)
 પાસે શાંતિ રાખવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી પણ તે જતાયે વિરુદ્ધ
 વર્તી કાઈ કાઈ પ્રતિજ્ઞા વિરુદ્ધ મુસલમાનોનો નાશ કરવા કાવ્ય
 બનાવતા, કાઈ જળ રચતા અને કાઈ કુરેશોને છુપી બાતમીઓ
 આપતાં. મહમ્મદે (મ) આ વિવાસવાતની જડ ઉખાડવાનો
 નિશ્ચય કર્યો. એ સમયે એણે યહુદીઓની વસ્તીમાં જઈ કહ્યું,—
 “ કાંતો મુસલમાન-ધર્મ મહણ કરી આ રાજ્યમાં સામેલ રહો,
 ન તો કાં આ શહેર છોડી ચાલ્યા જાઓ. ” યહુદીઓએ કહ્યું,—
 “ મહમ્મદ (સ) ! કુરેશોને તે લડાઈમાં હરાવ્ય છે તેથી અભિ-
 માન ના કરીશ. જેઓ લડાઈનું નામ નિશાન નથી જાણતા,
 તેમને હરાવવામાં તે ગૌરવ નથી મેળવ્યું જ્યારે અમારી સાથે
 લડશે, ત્યારે માલમ પડશે કે કુદ્દેસ થાય છે. ” પછી દિલ્હાની
 દિવાલોમાં આશ્રય લઈ યહુદીઓ મહમ્મદ(સ) નો તિરસ્કાર કરવા
 લાગ્યા. મહમ્મદે (મ) સેના મંગાવી કિલ્લાને ચારે બાજુ ઘેરા
 લાગ્યો. પદ્મ દિવસ પછી તો યહુદીઓ એવી સ્થિતિમાં આવી

ગયા, કે અતે શરણે આવ્યા. ઘણાએ મહમ્મદ (સ) ને સલાહ
 આપી, કે શરણે આવેલા દુશ્મનોને સખ્તમાં સખ્ત સજા ફરમાવવી
 પરંતુ મહમ્મદે (સ) જીનાયલા શત્રુઓને અન્ય સજા ન કરતાં દેશ
 છોડી જવાની આજ્ઞા આપી ૭૦૦ ચાહુદીઓ દેશ છોડી સીરીઆ
 ચાલી ગયા ' આ ઘટના પછી દુક મુદતમાં મુસલમાનોમાં અંદર
 અંદર એકે ઝઘડો ઉત્પન્ન થવાનાં ચિન્હો દેખાવા લાગ્યાં, પરંતુ
 મહમ્મદ (સ) ની કુદ્દિથી તેનો નાશ થયો રૂકૈયાના શોકમાં
 ઉસમાન અતિ વ્યાકુળ થઈ ગયો હતો. અન્ન જળનો ત્યાગ કરી
 એ રાતદિન વિલાપ કરી રહ્યો હતો. એને ધીરજ અને આશ્વાસન
 આપતાં એક દિવસ ઉમરે કહ્યું, કે ' મારી કન્યા હાફ્સાની સાથે
 શાદી કરી તું સર્વ શોક વીસરી જા. ' હાફ્સા પાંચપા વર્ષીયા
 યુવતી હતી, કપવતી હતી એનો પતિ બદના યુદ્ધમાં ધાવલ થઈ
 મૃત્યુ પામ્યો હતો. હાફ્સાનું ચંદ્ર મુખ નિહાળ્યા છતાંયે ઉસમાનનું
 દુ:ખી હૃદય ન પ્રમન થયું. એણે તે વિવાહ કરવાનો ઇન્કાર
 કર્યો, આથી ઉમર ક્રોધથી લબઝી ઉડ્યો, અને અપમાનનો બદલો
 લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. હવે મુસલમાનોમાં યુદ્ધનો દાવાનળ સળગવાની
 તૈયારીઓ થઈ. મહમ્મદે (સ) ધીરજથી ઉમરને કહ્યું — "ઉસમાનના
 ઇન્કારથી જે તને હાર્દિક દુ:ખ થયું હોય, તે હું તારી ખેટી
 માથે શાદી કરી તને મુખી કરવા તૈયાર છું, અને ઉસમાનના
 બળી ગયેલા હૃદયને શાંત કરવા હું મારી ખેટી-દીકરી
 ઉમ્મ-ફલ્લુમની શાદી એ પી માથે કરાવી આપીશ. " આવી રીતે
 મહમ્મદે (સ) મુસલમાનોમાં ફરી પ્રેમ અને અપ્રયત્ના બીજ વાવ્યાં.
 આ બ્રીન-પતિનો મહમ્મદે (સ) દુરાનની ન્હા માટે નિયત કરી.
 આ ઘટના પછી થોડા નિવસ પીતી જતા મન્દરપ ના વતનોવારી

માસમાં મહમ્મદ (સ) ની બેટી-ફાતમા (ર) ના ગર્ભથી હુસેનનો જન્મ થયો.

લાગલાગટ બખ્ષે યુદ્ધોમાં પરાજીત થવાથી, અને હાસરર નામના એક વીરે મુસલમાન-ધર્મ ગ્રહણ કરવાના સમાચારથી મક્કા-નિવાસીઓ ગુસ્સાની આગમાં રાત્રિન બળવા લાગ્યા. પુનઃ મહા સંગ્રામને માટે તૈયારીઓ થવા લાગી. મરુમીમાં નિવાસ કરી રહેતી અસબ્ય જાતિઓને મદીનાની ઘટનો વિશ્વાસ બતાવી કુરેશીએ એ સર્વને પોતાના પક્ષમાં જીતી લીધા. મક્કા-વાસીઓ ગત પુદ્ધની ઘટનાઓને પોતાના ભાઈ બંધવોના મૃત્યુની વાત યાદ કરી અને સુદીબર સેનાથી પરાજીત થવાથી પોતાની જાતનેજ ધિક્કાર-શીટકાર દેતા, ઉડતાં બેમતાયે મહમ્મદ (સ) ના ખૂતની ખાસથી વ્યાકુળ થઈ ઉડ્યાં. અબુસૌરીખાતની પત્નિ હિન્દા મક્કા-નિવાસીઓને મુસલમાનોનું રક્ત પાન કરી, બહુ દલાડાની તરસ છીપાવવા ઉશ્કેરવા લાગી. સન ૬૨૫ ની શરૂઆતમાં મક્કા શહેરમાંથી ૩૦૦૦ હજાર મૈનિકોની ફોજ-ટુકડી મદીના જવા ગવાના થઈ ખાલિદ નામક એક પ્રભાવશાળી કુરેશ ફોજનો જમાડી બાબુથી અને અબુમુહલને પુત્ર અકરમા ડામી બાબુથી ફોજને આગળ દુય કગવા લાગ્યા. અબુસૌરીખાતને આ મેનાતો મખ્ય મેનાધિપતિ બનાવવામાં આવ્યો. એવની પાછળ હિન્દા અન્ય પદર સ્ત્રીઓની સાથે આસતી હતી, અને કવચિત્ કઈશ સરોદથી સ્વીડ હતી, અને કવચીત્ મૃત્યુ વડા થએલા ભાઈ બંધવોની યાદ કરતી મક્કા-નિવાસીઓને મુસલમાનોનું રક્ત પાન કરવા મનવાલા બતાવવા લાગી. દુય કન્તા કરતા એવ્ય બપાયા નગરમાં પહોંચ્યાં. આજ સ્થળે મહમ્મદ (સ) ની પ્યાની માતા

અમીનાબી સમાધિ-કપ્પ હતી. હિન્દા પોતાનો કેશ-કલાપ મુકત કરી વીખરાયલે કેજે એક પિયમશીનીની જ્યમ મહમ્મદ (સ) ની માતાનું શરીર બહાર કાઢી દુકડે દુકડા કરવા ગાલી ! પરંતુ ઘણાએ-આ ઉદ્ધત નારીને એ-કામ કરતાં રોકી, કોઈએ એને એ નીચ કૃત્ય નજ કરવા દીધું. મહમ્મદ (સ) ના કાકા અલ્લ-અખ્લાસે આ મોટી ફાજની ચલાખના સમાચાર ચુપ્ત રીતે મહમ્મદ (સ) ને પહોંચાડ્યા. આ સમયે મહમ્મદ (સ) કાબો નામક ગામમાં નિવાસ કરી રહ્યો હતો. સમાચાર મળતાં વેતજ એ મદીને આવ્યો, અને નગર રક્ષાના ઉપાય કરવા લાગ્યો. દશ દિવસ પછી કુરેશીની ફાજ મદિનાથી ત્રણ માઇલ દૂર ઓહદ પહાડો પર આવી પહોંચી, અને ગામડાંઓને સળગાવવા તથા ખેતરોને બરબાદ કરવા લાગી. મુસલમાનો તૈયાર થઈ દુશ્મનોના હુમલાને માટે ઇતિજાર ખેતી રહ્યા હતા. મહમ્મદ (સ) અને કેટલાક વૃદ્ધોએ તેમને રહેજ થોભી જવાની સલાહ આપી, પરંતુ પોતાના દેશ-વાસીઓની દુર્દશા નિહાળી નવજવાન મુસલમાનો વધુ થોભી ન શક્યા. અંતે સર્વને લઈને મહમ્મદ (સ) યુદ્ધ-યાત્રા કરી. મહમ્મદ (સ) ની સાથે એક હજાર વાંન મરવાને અને મારવાને તૈયાર થઈ ચાલ્યા. કુરેશ ફાજમાં સાતસો ગજનર ધારી અને ગંના સતાર હતા. અને મુસલમાની ફાજમાં સો ગજનરધારી તથા એ સવાર હતા. હંશ્વર બહોળી નાનકડી (૧) સેના લઈ મહમ્મદ (સ) ઓહદ પહાડ તરફ ચાલ્યો. જોવા મહમ્મદ (મ) ઓહદ પહાડની તળેટીમાં પહોંચ્યો, કે તરતજ પાપી-કપટી અબદુલ્લા ત્રણેમાં ચઢીઓને લઈ મહમ્મદ (સ) નો સઘ છોડી-શહેરમાં પાછો ફર્યો. મુસલમાની નેતા હવે તો હજરમાથી સાતસો પર આવી, છતાં ફાજ તો

હિમનથી ચલીત નજ થયો. પહાડની ગુફામાં રાત્રી વિતાવી પ્રભાતમાં ભકિત ભાવથી ઇશ્વર ભકિત કરી. સર્વ મુસલમાનોએ પોતાને પ્રિયવત્તા નામ પર ઉત્સર્ગ કરી દીધા. મુસલમાનોને લાઠ મહમ્મદ (સ) પહાડની નીચે મહાન મેદાનમાં ખડો રહ્યો. મૈન્યની પાછળ એક ખીજ રક્ષીત સ્થળમાં ધનુષ્યવાળાઓને મુકરર કરી કહી દીધું, કે લડાઈમાં હાર થાય તો જીત થાય, પણ તમે પોતાની જગ્યાએથી ન ચલશો.

પહાડની નીચે મુસલમાનોનું મૈન્ય ગ્રેઈ તેમને પીચી નાખવાને માટે કુરેશ ફોજ નીચે ઉતરવા લાગી. ફોજની મધ્યમાં એક દેવતાની મંત્રિની સ્થાપના કરવામાં આવી. સ્ત્રીઓ પોતાની ફોજને ઉત્સાહિત કરવા માટે વિગ્-ભાષામાં વિગ્-ગાન લલકારવા લાગી,—“ પ્રાતઃકાળમાં ઉદ્ય પામતા તાગઓની અમે પુત્રીઓ છીએ, અમે કામળ શેયા ઉપર આસનેથી પગ મૂકીએ છીએ, વિગ્તા અને માદમથી દુશ્મનો પર હુમલો કરે, અમે બધીઓ તમારી વિગ્તાની મુનિ કરીશું જે દુશ્મનની મામેથી ભાગી જશે તો અમે ઘુણાની માથે તમને દગ કરી દેશું, ઓ! પવિત્ર અપહરણના મતાનો!! આગળ વધી દુશ્મનો પર તૂટી પડો. ઓ સ્ત્રીઓની રક્ષા કરનારાઓ! તલવાનના તાનથી દુશ્મનોના શીર ધડ પચી છૂટા કરે. ” સ્ત્રીઓની આવી ગાથાઓથી ઉત્સાહિત થઈ કુરેશ ફોજે મલ્લ યુદ્ધ માટે મુસલમાનોને પડાવ આપી પોદાર્યા. હમ્મમ (૨) અને અલી (ક) એ આગળ આવી મુકા પુદ્ધમાં બને દુશ્મનોને મારી નાખ્યા. તન્નજ કુરેશ ફોજે મુસલમાનો પર એક ભવાનક આક્રમણ કર્યું. દર ગેલકા ધનુષ્યવાળાઓએ તક જોઈ દુશ્મનો પર આગારો વર્ષા કરવાનું કર્યું. અન્ય ગાજતથી

વિર હમખએ, પોતાના બચેલા વિરોને લઈ હુમલો કર્યો. “ ખુદા અમારો સહાયક છે, જય અમારો થશે. ” એ પોદારથી મુસલમાનો આકાશ ધૂળવવા લાગ્યા. મુસલમાનોનું સાહસ અને પગલમ નેહ કુરેશ ફોજનું કાળજી ધડકવા લાગ્યું. એક વિર મુસલમાન તરવાર ધુમાવતો ધુમાવતો સેંકડો કુરેશોના ટોળાની વચમાં આવી પહોંચ્યો. જે બાળુ તે વીરની તલવાર ફરતી ત્યાં કુરેશો ધાસની ન્યમ કપાત લાગ્યા. પળમાં તો ત્યાં લાશનો ઢગલો થઈ ગયો. એક ક્ષણમાં કુરેશ ફોજ એ કદમ પાછી હઠી, ખીજી ક્ષણે તો નાસભાગ ગઈ થઈ ગઈ. અત્યાર મુવી તો ધનુષ્યધારી મુસલમાનો એક જગ્યા પરજ સ્થિર રહ્યા હતા, પરંતુ પોતાની જીત થતી નેહ પોતાની જગ્યા પંચી ખસવામાં કરી હરકત ન નેહ એમણે નાસના હુશ્મન દળનો પીછો પકડ્યો. અહિં કુરેશ સેનાપતિ ખાલિદ પોતાના સવાગેને લઈ મુસલમાનોની પાછળના ભાગમાં ચાલી આવ્યો. એણે ધણુજ નેરથી પાછળથી હલ્લો કરી ધસારો કર્યો. પાછળથી એકાએક છાપાથી મુસલમાનોમાં ગલરાટ ફેલાયો, અને ભાગી જતા કુરેશો પણ પાછા ફરી નૈયાર થઈ લડવા લાગ્યા. બંને બાલુએથી હલ્લો થવાથી મુસલમાનો લડતાં લડતાં પ્રાણ સમર્પણ કરવા લાગ્યા. હમખ ધાયત્ત થઈ જમીન પર પડ્યો, અલી (ક) અબુબકર (ર) અને હિમર આદિ સર્વ મુસલમાન વીરો ધાયલ થઈ ગયા. મુસલમાનો પગજીન થયા, પરંતુ કુરેશોએ પ્રતિજ્ઞા લીધી, કે “ આજે અમે મહમ્મદ (સ) ના પ્રાણ લીધા વિના પાછા ન ફરીશું. ” જે સ્થળ પર મહમ્મદ (સ) પોતાના વિશ્વાસુ લડતેની સાથે ઉભો હતો, ત્યાં અસખ્ય કુરેશો કુચ કરી પહોંચ્યા. અસખ્ય કુરેશોની સામે મુઢીલર મુસલમાનો ટકી શકે એ અશક્ય

હતું, પરંતુ મહમ્મદ (સ) ની રક્ષા માટે એક એક મુસલમાન મરણીઆ થઈ લડવા લાગ્યો. આટલા નાના મુસલમાન દળનું કંઈક-વિશ્વાસી મુસલમાનોનું યુદ્ધ અતિ વિરતાથી થયું. પહાડ ઉપરથી કુરેશો તરફથી કેકવામા આવતા પથ્થર અને તીરે મુસલમાનો પર પડવા લાગ્યા. એક પથ્થરના ધ્રાથી મહમ્મદ (મ) નો હોડ ચીરાઈ ગયો, અને હાંત તૂટી ગયો. મુસલમાનો મહમ્મદ (મ) પર ઘેર આ નિ આવતી જોઈ પોતાની જાંઘનીની પરવા ન કરતાં તલવારોથી દુશ્મનોને કાપતાં કાપતા ફરી મહમ્મદ (મ) પાસે આવી પહોંચ્યા. અદ્ય વિરતાની સાથે આ નાનકડા વિર-મુસલમાન દળે મહમ્મદ (સ) અબુબકર (ર) અને ઉમર (ર) ના ધાયલ શરીરોને ઉપડી જતા માથે લડતા લડતાં દુશ્મનોની આગળાં ધુળ નાખી પહાડ તરફ પ્રસ્થાન કરી ગયા. મહમ્મદ (સ) સ્વયં હથીઆર ન ચલાવ્યાં, પરંતુ લશ્કરને યોગ્ય સ્થાન પર ઉપચિત કરી યુદ્ધની હિતચાલ જોઈ સૂચનાઓ આપ્યા કરતો આ યુદ્ધમાંથી જ્યારે ભડત જતો અને એક સ્થાનથી બાકે સ્થાને ફરતો જતા હતા, ત્યાર એક ભાસારાળો મગર તીરેને વડે ખીના તેડતો નન્ક માને ઘોડે આવ્યો. એના હાસરાથી મહમ્મદ (મ) ભાસો ખુંચવી કીતો, અને પોતાનોજ ભાસો આવે ઉપરથી પડી જવાથી એ તીરેયેથી મચાગ્યા કાંઈ નમી ગયા એ ખુનાતા દગ્યાગ્યા જવાગદે ૧ પડેલી ગયો.

મોસાવ નામક એક મુસલમાન દેખાવતાં આબેદુલ મહમ્મદ (મ) ને મળતા આવતા હતા. યુદ્ધ નેતાનમે એના પડ-તાની સાદેજ કુરેશ હોડ અતિ સાથે પોતાની ઉપર, —
 “ મહમ્મદ (સ) મનોા જે ” આ અવાજ અવાજથી મુસલમાનો

રણ સંગ્રામ છોડી લાગી ગયા. મોનાચ ને મહમ્મદ (સ) સમજી કુરેશીએ એના શરીરના દુકડે દુકડા કરી નાખ્યાં ! નારી રૂપી પિશાચીની હિન્દાએ આવી દમબળનું શરીર નખચી ફાડી એનાં આંતરડાં બહાર ખેંચી કાઢ્યાં કાળજીને એ બહાર કાઢી એ રાક્ષસીણી ચાટવા લાગી ! હિન્દાની માથે આવેલી બીજી સ્ત્રીઓ- રાક્ષસીણીઓ મૃત મુસલમાનોની આખો કાઠી રણ-ક્ષેત્રમાં ફેંકવા લાગી ! મુસલમાનોનું ગડન પોતાના શરીર અને કપડા ઉપર લગાડી આનંદથી કેશ-કંઠાપ છૂટે ગળી સાક્ષાત રાક્ષસીણીની જ્યમ રણક્ષેત્રમાં નાચવા લાગી ! કુરેશીએ “ પોતાના ચીર-ફુસમન મહમ્મદ (સ) ને મારી નાખ્યો ” એ માન્યતાથી આનંદથી જ્યમ પ્યનિ કરતા કરતા રણક્ષેત્રમાંથી વિદાન થયા, મરદે પાછાં ફર્યાં.

x

x

x

x

અલી (ક) એ પાળી લાવી મહમ્મદ (ન) નું મોઢું ઘોસી, સંહજ સ્વસ્થ થઈ મહમ્મદ (ન) સંગ્રામ ભૂમી વેંતવા લાગ્યો. ગવજનોનાં મૃત શરીર, અને મુસલમાનોનાં વિષ્ણુ સિત્ત અંગેથી ખડકાવલું રણક્ષેત્ર વેંઈ, મહમ્મદ (સ) ની આંખમાં અશ્રુધારા વાંદા લાગી. એના લલાટ પર ક્રોધની રેખાએ ઉદય પામી. એણે કહ્યું, કે—“ કુરેશ લોકોનાં શરીરના પાણી દુકડે દુકડા કરી નાખ્યાં. ” પરંતુ બીજી ક્ષણે પોતાના ક્રોધને વસા કરી એણે કહ્યું, “ ધીન્જથી અત્યાચાર સહન કરો, જેઓ સત્તામણી થયા છતાં વેર—બદલો લેવાની કેશિષ નથી કરતા તેમને ધન્ય છે. ” પુરાણ જમાનામાં સૌ ફુસમનની લાચના દુકડે દુકડા કરી નાખ્યાં, પરંતુ મહમ્મદ (સ) એ નિવાજને દુર ફેંકા દીધો ! મૃત શરીરોને સમાધિસ્થ-કલ્પનશિન કરી મહમ્મદ (મ) શીઘ્ર મેદાનમાં આગેદ, અને કોઈ એકી દરી

કુરેશોની પાછળ કુચ કરી. અબુસોફીઆનની લડાઈમાં જીત તો થઈ જ હતી, પરંતુ એના યોદ્ધાઓની ઘણી મોટી સંખ્યા કપાઈ ગઈ હતી. મુસલમાની ફોજની પાછળ આવવાની ખબર સાંભળી એ સમજી ગયો, કે હજુ મહમ્મદ (સ) નું મૃત્યુ નથી થયું, પરંતુ બીજી યુદ્ધ આપવા પોતાની શક્તિ ન જોઈ એ મક્કે ભાગી ગયો. રસ્તામાં મદીનાના બે મુસાફરો એને મળ્યા, તેમને એણે યમ શરણુ પહોંચાડ્યા, અને મહમ્મદ (સ) ને કહાવ્યું, કે “ તારા શિષ્યોનો વધ કરવા કુરેશો દુકંડ વખતમાં પાછા આવશે.

ઓહદની લયાનક લડાઈમાં ૭૪ મુસલમાનો બનથી માર્યા ગયા. એ મૃત સૈનિકોની જોએને, તેમના આત્મીય અને ભાઈ બધુએએ આશ્રય આપ્યો, પરંતુ હિન્દ નામક એક બિચારી નિરાધાર સ્ત્રીનું કંઈ સગું ન હતું. જ્યારે એને કરોધે આશરો ન મળ્યો, ત્યારે મહમ્મદ (સ) ને શરણુ આવી. મહમ્મદ (સ) એની માથે વિવાદ કરી એને પોતાના પરિવારમાં લીધી.

ઓહદની લડાઈમાં પરજીત થવાથી ચારે તરફ મહમ્મદ (સ) ના દુશ્મનોની સખા વધવા લાગી. અગત્ય અને કરા નામક રથગના વતન જોએ મુસલમાન બનવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી. મહમ્મદ (સ) ને ધર્મ-પ્રચારક મોકલવા વિનંતિ કરી મહમ્મદ (સ) જે હિપરથી છ પ્રચારકોને ત્યાં મોકલ્યા, બીજે દિવસે જ્યારે એ છ પ્રચારકો ચાકરી શ્રમીન થઈ એક ઝરણા પર પાણી પી આરામ કરી રહ્યા હતા તેટલામાં કુરેશોના દુનોએ ચારને મારી નાખી બે બચુને કુરેશોને હવાલે કરી દીધા આ બેને પણ મકકાવાળાઓએ રીઆની રીઆવી માર્યા. આ ઘટના બાદ ઇટલાક દિવસ પછી નજદવાસીઓએ મહમ્મદ (સ) પાસે આવી કહ્યું કે—“ અમે

લોકોએ મુસલમાન ધર્મ ગ્રહણ કરી લીધો છે, અમને ચારે તરફથી લોકો દુઃખ દઇ રહ્યા છે. જો તમે મદાયતા ન કરો, તો અમે સર્વંશ નાશ પામીશું. ” એમની મદાયતા માટે મહમ્મદે (સ) સત્તર મુસલમાનો મોકલ્યા. મદિનાથી ચર દિવસ જેટલા રસ્તા પર પહોંચનાંજ સાલેગ્રવશી યહુદીઓએ એમને મારી નાખ્યા. અમર ફક્ત કેમ પ્રકારે અચી મરી પાછો ફર્યો. રસ્તામાં એણે એ યહુદીઓને દુશ્મન સમજી મારી નાખ્યા. અમીર-વશી યહુદીઓએ પોતાનું હોણું ચુકવવા મટે મહમ્મદ (સ) ને સિદાયત કરી. મહમ્મદે (સ) અમીર-વંશવાળાઓની ન્યાય વાત સ્વીકાર કરી હોણાના (હજર્ના) રૂપીઆ મફીનાના સાધરણ તંત્રવાળાઓ પાસે વસુલ કરવા સંકેત કર્યો. એક દિવસ જારે મહમ્મદ (સ) અલી (ક) અબુબકર (ર) અને ઉમર એક નાજર નામક યહુદી પાસે હજર્નાના રૂપીઆ વસુલ કરવા ગયા, ત્યારે રૂપીઆ આવાની દા કહી, અંદરથી ખાત્રાપીવાની સુંદર ચીજો લાવી આપી, પરંતુ મહમ્મદ (સ) ને પ્રથમથી ખાત્રી મળી ગઈ હતી, કે આદ્ય પદાર્થો ખાત્રા માટે જેવા એ લોક નૈયાર થઈ ઉઠે, કે તરતજ એમના ઉપર તરતાર વરસાવવામાં આવશે પાછળ ફરી જુએ છે તો યહુદીઓને કપડામાં લપીટીને છુપાવી નૈયાર ઉભેલા રહ્યા. મહમ્મદ (સ) અને એના સાથીઓને ખીસી નાખવા માટે ધગ્ગી જત પર એક મોટો પથર લટકી રહ્યો હતો દુશ્મનોની જીવલેણ નૈયાનીઓ જોઈ મહમ્મદે (સ) ને જગ્યાનો ત્યાગ કર્યો. મુકામ પર જઈ મહમ્મદ (સ) નાજરવશ યહુદીઓને મુસલમાન બનવાનો ચા તો ગહેર છોડી જવાનો હુકમ કરમાવ્યો નાજર— યહુદીઓ કપડી અબદુલ્લા, અને અન્ય યહુદીઓની મદદ મળવાથી

મહમ્મદ (સ) ના હુકમને તૂચી ગણવા લાગ્યા મુસલમાનોએ એમનાં ઘરો ઉપર ઘેરો લાલ્યો. પંદર પંદર દિવસ મુંવી બીજી કોઇ સહાયતા ચલુદીઓને ન મળી, અને આખરે મહમ્મદ (સ) તે તાએ મયા. મહમ્મદ (સ) સાફ સાફ કહ્યું,—“ મુસલમાન અને અથવા મદીનાની રાજ્ય હદમાથી બહાર નીકળો. ” નાજર-વંશી ચાલુદીઓ હથીઆરો વગેરે સર્વ વસ્તુઓ લઇ રસ્તે પડ્યા જતા જતા પોતાનાં ઘરોને આગ લગાવી ગયા. મકકેથી નાશી આવેલાં મુસલમાનો અત્યાર મુંવી મદિનાવાસીઓની દયા પર જીવતા હતા, એટલે પોતાના ધન્યાર તો ક્યાંથીજ હોય ? મહમ્મદ (સ) મદીનાવાસીઓને ખોલાવી કહ્યું,—“ હું નાજર-વંશી ચાલુદીઓની જમીન તમારા ચરીબ મુસલમાન લાઇઓમાં વહેચી નાખવા ચાહું છું, તમારી શી ઇચ્છા છે ? ” એમણે એકેકે અવાજે કહ્યું,—“ ચલુદીઓની જમીન અમારા લાઇઓને આપી દો, અને અમે પણ અમારી સંપત્તિને ફેટલોક દિરસો એમને ખુશીથી અર્પીએ છીએ. ” મહમ્મદ (સ) તે સંપત્તિ સર્વ લોકોમાં વહેચી આપી.

૬૫૧/૧૧માં સમયે મહમ્મદ (સ) જેઠે ત્યાગ કરેલી સ્ત્રી જયનબ સાથે વિવાહ કર્યો. આ વિવાહની ઘટનાથી ફેટલાક લોકો મહમ્મદ (સ) પર દોષારોપણ કરે છે જે વિદેશી લેખકોએ મહમ્મદ (સ) નું જીવન-ચરિત્ર લખ્યું છે, તેમણે મહમ્મદ (સ) ને કામો અને વિષયાતથા સાપીત કર્યો છે. જેઠ મહમ્મદ (સ) નો વિશ્વાસુ નોકર હતો, અને અનેક પ્રયત્નો પર એણે મહમ્મદ (સ) નો જીંદગી બચાવી હતી. મહમ્મદ (સ) એને અને ચલતો હતા, અને એથી નો એણે એના વિવાહ એક સાગ કુટુંબની પરમ રૂપવતી સ્ત્રી સાથે કરાવી આપ્યા હતા. પરંતુ જયનબ જેમ

રૂપવતી અને મુણ્ણવતી હતી તેમ આત્માભિમાનીનીયે હતી. એને જેમ સમજ પડતી અર્થ, તેમ તેમ પોતાને એક દાસ-ગુલામની સ્ત્રી સમજી પિકકારવા લાગી, અને અંતમા પોતાને એક ગુલામ પત્નિપણામાથી મુક્ત કરવા રાત્રિનિ કલહ-કંડાસ કરવા લાગી. જોઈતો ગૃહસ્થાશ્રમ વિષ સમ થઈ ગયો ! મહમ્મદે (સ) એકદા એ સ્ત્રીને જોઈને કહ્યું,—“ ઇશ્વરને ધન્યવાદ છે, કે એણે તમને આટલી અર્ધી અપૂર્વ મુદરના નવા જેશ કરી. ” અભિમાનીનો અલકાર આથી અધિક વધ્યો, અને ગતદિન પોતાના પતિને આ વાત સંભળાવી દુઃખી કરવા લાગી. એવેની પૂર્ણ જીવનથી કટાણી જોઈ પોતાની પતિનો ત્યાગ કરવા નિશ્ચય કર્યો, અને મહમ્મદ (મ) સમક્ષ પોતાનો વિચાર જાહેર કર્યો. મહમ્મદે (સ) પુછ્યું,—“ જો તારી પતિનો કેમ ત્યાગ કરી રહ્યો છે ? શું એણે કાંઈ અપરાધ કર્યો છે ? જોઈ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો,—“ નહિ, હવે હું એની સાથે નથી રહી શકતો. ” મહમ્મદે (સ) કહ્યું,—“ જાઓ ઘેર જાઓ, પતિ તમારી સ્ત્રીની નક્ષા કરો, ઇશ્વરથી ડરો એની સાથે સારો વ્યવહાર રાખો કારણ ઇશ્વરની આજ્ઞા છે. કે સ્ત્રીનું પાલન-રક્ષણ કરો, અને ઇશ્વરથી ડરો. ” જોઈ ઘેર કર્યો. પરંતુ “ તૂટી તેની નહિ છુટી. ” તૂટેલાં હૃદય એકત્ર નજ થયા ! પતિ સાથે રહી શકું અમલત્ર સમજી એણે એનો ત્યાગ કર્યો. આ વાત સાંભળી મહમ્મદ (સ) ને દુઃખ થયું. આ ઘટનાના થોડા દિવસ પછી જ્યનમે મહમ્મદ (સ) ને ઠહાવ્યું. કે આ સમય હું નિરાધાર દોવાથી નમાઝ શરૂ કર્યું છું. આ જમાનામા ‘અનેક વિવાદ’ એ પાપ નહોતું મનાતું. જેથી મહમ્મદે (સ) જ્યનમ સાથે લગ્ન કરી એને પોતાના પરિવારમાં સામેલ કરી.

મહમ્મદ (સ) ના દુશ્મનો ફરી એકત્ર થવા લાગ્યા. મદીના શહેરનો નાશ કરવા માટે જગ્યાએ જગ્યાએ પડવંતની રચનાઓ આજવા લાગી. કુરેશ લોકોના હોનો પહાડો અને મઝબુમી જોળાંગી નજીકના પ્રત્યેક સ્થળના નિવાસીઓને મુઘલમનો વિરુદ્ધ લડાઈ માટે તૈયાર કરવા લાગ્યા. દુશ્મનીનો ઘાવ માવવા માટે યાદદીઓ પણ રાતદિન લડાઈની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. મઝબુમીના નિવાસી જુડના જુડ એકઠા લેવા મદીનામાં ઘૂમી આવી જે કામ ચળાવે ત લાંટી લઈ જવા લાગ્યા. તેમને અટકાવવા તથા શહેરની રક્ષા માટે મહમ્મદે (સ) ચાર તન્દ ફેજ મોકલી. એક વખત તો મુઘલમનોની સેના હનાફા જાનિના સ્વામિ રાજ મુમામને કદ ફરી લાવી. અમામ મહમ્મદ (સ) ની મજબૂતતા અને દયા વંતઈ મોહિત થઈ ગયો અને હામેશને માટે એનો ધામ ખતી ગયો. આ હનાફા કામ જે અમામ દેગમા રહેતી હતી, ત્યથીજ મટકે મર્વ હમેશની ખાવાપીવાતી ચીજો જતી હતી. મકકા-વાસીઓનું જીવન એના પગલ નિર્ભય હતું. મહમ્મદ (સ) ના શિષ્ય અવાધી મુમામે મકકાવાસીઓ સથે વાપાર બંધ કર્યો બુખ મરતા મકકાવાસીઓએ કેટલીયે પ્રકારની વિનતીઓ કરી પરંતુ મુમામ કોઈ નીતે રાજી ન થયો. અતમા મકકાવાસીઓએ મહમ્મદ (સ) ને વિનતી કરી. મહમ્મદ (સ) મુમામને આજ્ઞા આપી, કે મકકામા ખાવાપીવાતી ચીજો મોકલવી. આમ મહમ્મદ (સ) ની દયાથી મકકાવાસીઓ બુખ મરતાં ગમ્યાં. આમ છતાંયે કુરેજોનાં કોટર હવે ન પીગળ્યા એનો તો મહમ્મદ (સ) ના નાશ માટે મહા-વાસ્ત તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. મહમ્મદ (સ) ને હવે લાંચું, કે વંત મર્વ શત્રુનો એક થઈ ગયો. તો એ એકવ અળો હાવવું—

દબ્બવું કહીને ચર્ચા પારો. એથી એવાને કમાવવા માટે મહમ્મદ (સ) મદીનાથી બહાર નીકળે. લાલ સમુદ્રના કિનારે હારસ નામક એક રાજા લડાઇની તૈયારીઓ કરી રહ્યો હતો. મહમ્મદે (સ) એને યુદ્ધમાં પરાજીત કર્યો, રાજા આ યુદ્ધમાં હાથાયે-હાથ પામ્યે. મહમ્મદ (સ) બસો કેદી, પાંચસો બકરાં તથા એક હજાર ઉંટ લઈ મદીને પાછો ફર્યો. કેદી ચમેલાઓમાંના કમ્પાએ મુસલમાની ધર્મ અંગ્રીકાર કર્યો, અને બરા નામની એક સ્ત્રી મહમ્મદ (સ) ની પત્નિ થઈ રહી.

આ યુદ્ધ પછી તરસવા-જળના માથાં લેતે જળપાન કરવા એક ઝરણા તજીક ગયા. એક મકકાવાસી મુસલમાન પણ પાણી પીવાને ઉત્સુક હોયે ઠોડી રહ્યો હતો, એવામાં એક ખાબ-રાબને એવાં ધડકો વાળ્યો. આ અવિનયનો બહોસો લેવાને મદીના-વાસી ખાબરાબે તે મુસલમાનનું ખુન કર્યું ! પરંતુ મહમ્મદે (સ) તકરારી મામલાને મંજીર ફિઝલી પર જતાં અટકાવ્યો. કપડી અબદુલ્લા લોકોને બકકાવવાની કોઈ પણ તક હાથથી જવા નહોતો દેતો. એ સમયે એણે સર્વને કહ્યું, —“ જુઓ, તમે મકકાથી કાઢી મુકાવલા-હડધુત ચમેલા-આ બ્રષ્ટાચારીને પોતાને ત્યાં રાખી, સર્વ તરફથી આરામ આપ્યો, પરંતુ તે હજુ તમારું પણ અપમાન કરી રહ્યો છે. તમારા પોતાનાજ ઘરમાં રહી એ તમારો માલીક થઈ બેઠો છે. હાવરના-ખુદાના નામ પર સોચન લઈ કહું છું, કે હું મદીને જઈ બતાવી આપીશ, કે એ કુરેશી મોટા છે કે હમે ?

અબદુલ્લા પ્રયત્નથી મહમ્મદ (સ) ના ખીલાફ લોકોને ઉશ્કેર્યા કરતો હતો. આ વખતે એણે મદીના-વાસીઓમાં એક

નવા પ્રકારની આમ સળગાવી. આમ મહુમ્મદે (સ) વિગ્રહનાં ચિન્હ નજીક જોઈ સર્વ સૈન્યને મદીને પાછા ફરવાની આજ્ઞા આપી.

મહુમ્મદ (સ) ની સાથે રિવાજ મુજબ યુદ્ધમાં એની એકાદ પત્નિ તો જતીજ હતી. આ વખતના યુદ્ધમાં એની સાથે આયશા (૨) ગઈ હતી. આયશા (૨) ઉંટ પર રખાયલી પાલખીમાં બેસી મદીને પાછી ફરી રહી હતી. યુદ્ધ એની સાથે એક નોકર પણ હતો. એક દિવસ રાત વિતતાં પહેલાંજ ફોજ રવાના થઈ. આયશા (૨) એ નોકરને પાલખી પોતાના તંબુની પાસે રાખવા કહ્યું, પાલખી નજીક આયશા (૨) બુએ છે, કે એતો હાર તંબુમાં રહી ગયો છે. આયશા (૨) હાર લેવા પાછી તંબુમાં ગઈ, નોકર સમજ્યો, કે આયશા (૨) પાલખીમાં બેસી ગઈ ચૂકી છે, એથી એણે તો પાલખી લઈ ચાલવા માડ્યું. આયશા (૨) એ પાછા ફરી જોયું, તો ઉંટ પણ ન મળે, તેમ ફોજ પણ દુર કરી ગઈ છે. પોતાના શરીર પર શ્વેત વસ્ત્ર આચ્છાદન કરી આયશા (૨) ત્યાંજ બેસી ગઈ. એણે માન્યું, કે પાલખીમાં તપાસ કરતાં મને ન જોશે, એટલે કોઈને કોઈ પણ પાછું આવશે એ પ્રહર પછી એક સ્થળ પર સર્વ મહુમ્મદ આરામ માટે થોભી. નોકરે ઉંટને બેસાડ્યા, પછી જોયું તો આયશા (૨) પાલખીમાં નથી. અફવાન નામક એક વિર મુસલમાન યુવક ફોજની પાછળ પહેરો રાખવાના કામમાં નીવત થયો હતો. આયશા (૨) એની નજરે પડી હતી. એણે આયશા (૨) ને નમ્રતાપૂર્વક પોતાના ઉંટ પર બેસાડી લીધી, અને પોતાના ઉંટને પૂરપાટ દોડાવતો દોડાવતો આયશા (૨) ના નોકર પાસે આવી પહોંચ્યો. મદીને પહોંચતા અગદુસ્લાએ આયશા (૨) ના નામની વાણી ખરાબ વાતો લોકમાં ઠરાડી.

આયશા (૨) બિચારી આ જુરા કલંકથી રાત્રિનિ દુઃખ પામી રહતી હતી. આ વિષયમાં હવે શું કરવું તે મહમ્મદ (સ) ને કહીને થઈ પડ્યું. મહમ્મદ (સ) અલી (ક) ની સલાહ લીધી, અલી (ક) એ કહ્યું, — “તમે આવી ખોટી વાત માટે ચિંતા ન કરો, સંસારમાં, શી ખબર, એવા અભાગી પુરુષો જોવાયે હશે ?” પરંતુ આ ખુલાસાથી મહમ્મદ (સ) ને સંતોષ ન થયો. એણે તો આયશા (૨) ને એક મહિના માટે જુદી રાખી, અને અંતમાં નોકરના કહેવાથી આયશા (૨) ને નિર્મળ-ચરિત્રા તરીકે સ્વીકારી. પણ આયશા (૨) ને એ વાત જુસાતી ન હતી, કે અલી (ક) એ એના ચરિત્ર પર સંદેહ કર્યો હતો. આ આગની મારી આયશા (૨) અલી (ક) ના નાશની પેરવી કરવા લાગી. આયશા (૨) ના દુશ્મનની વાત ઊઠાવ્યા પછી અમદુલ્લા મહમ્મદ (સ) પાસે કદી આવ્યો ન હતો, પરંતુ મહમ્મદ (સ) એને બોલાવી પૂછ્યું, કે તું આયશા (૨) ના ચારિત્ર્ય પર કલંક કેમ લગાવી રહ્યો છે ? મક્કા અને મદિનાવાસીઓમાં તું ક્રોધની આગ કેમ સળગાવે છે ? અને યુદ્ધ સમયે તું દુશ્મની કેમ દર્શાવે છે ? અમદુલ્લાએ અલી વાતનો ઇન્કાર કર્યો, પરંતુ બધા જાણતાજ હતા, કે અમદુલ્લાજી અપરાધી છે. એના ઇષ્ટ મિત્રોએ એને મહમ્મદ (સ) પાસે ક્ષમા પાચના કરવા વારંવાર કહ્યું, પરંતુ ક્ષમા પાચનાથી પોતાનામાં નાનમ આવે એમ એ માનતો હતો.

એહદના યુદ્ધને અત્યારે એક વર્ષ પૂરું થઈ ગયું હતું. અબુમોશીઆને અરબસ્તાની જુદી જુદી જાતીઓને એક જુમલું કરી પોતાના સૈન્યની દક્ષ દળની સપ્ત કરી આ દક્ષ દળને મુનિકાની સેના લઈ એ મદિના પર ચઢાઈ કરતા નીકળી પડ્યો.

અશુસોશીઆનના આયમનના સભાચાર સાંભળી મહમ્મદ (સ) મઝિનીની રક્ષા કરવાના કામમાં અટલ રહ્યો ગયો. એક હાથરના નામનોજી અચાર કરવાનો જેનો ઉદ્દેશ હતો, તે મહમ્મદ (સ) આજે પોતાનો સંપૂર્ણ સમય આત્મરક્ષા અર્થે સંગ્રામની તૈયારી કરવામાં વ્યસ્ત રાખ્યો. હરિન નિવાસી મુસલમાન નામક એક વ્યક્તિ કે જેણે મુસલમાની ધર્મ અશુભ કર્યો હતો, તેણે જે બાબુથી દુશ્મનોનો હુલો આપવાનો હતો, ત્યાં ખાઈ ખોઈની શરૂ કરી દીધી. આરબ લોકો લડાઈ સમયે ખાઈ ખોઈવાની ક્રિયા પ્રથમજી આ પુરૂષ પાસે શીખ્યા. ખાઈ ખોઈ તૈયાર થઈ એટલામાં દુશ્મનો નજીક આવી પહોંચ્યા. મહમ્મદ (સ) તથા હજાર મૈત્રિકોની સેના લઈ ખાઈ પાસે ખડો થયો. ખાઈ ઓળખી ન શકવાની બીકને લીધે દુશ્મનોએ કેટલાક દિવસ સુધી તે દુશ્મીજી તીરોતો વરસાદ વરસાવ્યો. એક દિવસ મહમ્મદ નિવાસીએએ મહિનાવાસીઓને ખાઈ ઓળંગી મદદ-યુદ્ધ કરવા બોલાવ્યા. મહિનાની આક્રિસ જાતિનો સ્વામિ સાદ તથા અલી (ક) અને એક મુસલમાન વીર તેમની સાથે લડ્યા. અને પક્ષના કેટલાંક આદમીઓ ધાપલ થયા. સાદ પણ ધાપલ થયો, પરંતુ અંતમાં કુરેશ પહેલવાન નાશી ગયો.

શત્રુઓએ ખાઈ ઓળંગવાનાયે પ્રગતોમાં આવી નહોતી રાખી. ખાઈ ઓળંગતાં ઓળંગતાં તો એક નૌફલ નામનો મુર્તિ-પૂજક શ્રેયા પરથી પડી મરી ગયો, છતાંયે કેટલાક મહમ્મદ નિવાસીઓ હાંમન કરી, ખાઈ ઓળંગી સામી બાબુએ આવવા લાગ્યા, પણ મુસલમાનોએ એ બધાને નવવાદનો સ્વાદ અપાડી યમ શરણ કર્યા.

એટલામાં મહમ્મદ (સ) ને ખબર મળ્યા. કે કુરેશ

નામની યાદુદી જાતિ જોણે પહેલાં મહમ્મદ (સ) સાથે મુલેહના કરાર કર્યા હતા, તે સર્વ દુસ્મનને મળી ગયાં છે. મહમ્મદે (સ) તેમની પાસે દુત મોકલી સધીની શરતોની વાત અણુવાળી, પરંતુ તેમણે જવાબ આપ્યો, કે હમારે મહમ્મદ (સ) સાથે કોઈ જાતની સંધિ યા સમજૂતી થઈ જ નથી. આ વિશ્વાસઘાતથી મુસલમાનો ચમક્યા ! કુરૈશ યાદુદીઓ મદીનાના સર્વ રસ્તા અને વાતો જાણતા હતાં. આથી ધધર ભકત મુસલમાનોની ચિંતામાં વધુ વૃદ્ધિ થઈ, આથી મહમ્મદે (સ) દુસ્મનોમાં અંદર અંદર ઝંઝડો જમાવવા માટે દુત મોકલ્યા. ગુપ્ત દુતો એક જાતિને અન્ય જાતિ વિરૂદ્ધ લઢાવવાને કોશીલ કરવા લાગ્યા. આજુબાજુ ખાઈ હોવાના કાગળો મકકા નિવાસીઓ હુમલો ન કરી શક્યા, લૂંટ પણ કાંઈ હાથ ન આવી. આમ લાગલાગટ વીસ દિવસ પડી ગઈ એ લોક જલદી પાછા ફરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. આ અરસામાં એક રાત્રિએ મધ્યરાત્રીના મુમારે પવન અડુજ જોરથી ધુંધાઈ ઉઠ્યો. મકકાવાળાઓનાં કપડાં લતાં તથા તણુઓ ઉડી ગયાં, સાથે સાથે મહમ્મદે (સ) હુમલો પણ કરી નાખ્યો સર્વ કોઈ જ્યાં રાખ્યું ત્યાં નામત્રા-લાગવા લાગ્યા. સવાર પડતાં દેખાયું, કે સર્વ મકકાવાળાઓ નાશી ગયા છે, અને પેલા વિશ્વાસઘાતી યાદુદીઓ એક બાજુ પડ્યા છે. મુસલમાનોએ તેમને ઘેરી લાંબા, પચીસ દિવસના ઘેરાને અતે તેઓ પણ રાત્રે આજ્યા મહમ્મદે (સ) એ લોકનો ન્યાય કરવાનો ભાર સાદ પર નાખ્યો સાદ એમનો મિત્ર હતો, એણે તે પ્રસન્નતાથી સ્વીકાર કર્યો, પરંતુ વારંવાર યાદુદીઓનો વિશ્વાસઘાત જોઈ સાદ એ લોક પર ખીજવાઈ રહ્યો હતો. સાદે કે સલો આપ્યો. કે તમામ યાદુદીઓની કતલ કરાઈ આવે અને

શ્રીરત્નો મુસલમાન બની ગય. રિહાવા નામક એક સ્ત્રી મહમ્મદ (સ) ના ધર્મમાં દાખલ થઈ, અને એની ધર્મપત્નિ બની.

આજે મહમ્મદ (સ) ને મકકા છોડી મદિના આવ્યાને છ વર્ષ પુરા થયાં છે. મકકાવાસી મુસલમાનો પોતાની જન્મભૂમીનાં દર્શન કરવા માટે તલસવા લાગ્યા. જે કાંયા મદિરામાં એ લોક શિશુ વયમાં રમ્યા કુંદા હતા. જે સ્થળ અપિલ આરબ જાતિનું પવિત્ર અને પૂજ્ય સ્થાન હતું, તેનાં દર્શન એમણે છ વર્ષ સુધી કર્યાજ ન હતાં. આ વિચાર આવતાંજ સર્વ મુસલમાનો 'જનની જન્મભૂમી સ્વર્ગાદપિ ગરિયસી' ના દર્શન કરવા આતુર થઈ રહ્યાં. જન્મભૂમીનાં દર્શન કરવાનો સ્વયં મહમ્મદે (સ) પણ આગ્રહ કર્યો. પવિત્ર મામ આવતાંજ યાત્રીઓ મકકે જવા લાગ્યા. હસે મુસલમાનોએ પણ હથીયાર છોડી મકકાની યાત્રા શરૂ કરી આ ખગર સાંભળી કુરેશોએ મુસલમાનોને અટકાવવાને ફોજ મોકલી, ફોજે મુસલમાનોને રોક્યા. મહમ્મદે (સ) એમની પાસે ફત મોકલ્યો પરંતુ ફત કેદ પડાયો—અને છટી આવ્યો. કુરેશોએ મહમ્મદ (સ) ના રસાલાને ઘેરે ઘાલ્યો ! જો મુસલમાનો તંબુતી બહાર નીકળે તો તેમની છાત્રીનો અતજ નિશ્ચિત થઈ ચૂક્યો હતો એક દિવસ મહમ્મદ (સ) તીર અને પથરથી બાવલ થયા. મહમ્મદ (સ) ના પવિત્ર મામમાં યુદ્ધ કરવાની હચ્છા ન હતી, એને તો શાંતિયા મક્કા દર્શન કરી આવી મદિને પાછા આવવાની હચ્છા હતી. પોતાનો વિચાર બદલેર કરવા મહમ્મદે (સ) ઉમમાનને મકકે મોકલ્યો પણ પાંદુ દીન વીતી ગયા તોયે ઉસમાન પાછા આવ્યા ન દેખાયા. તરતજ મુસલમાનોના આખા જુદે મહમ્મદ (સ) ની યામેરે એકા ધર્મ પ્રતિજ્ઞા હતી, કે ઉમમાનના ખનનો બદલે

લીધા વિના ઘેર પાછા નહિ ફરીશું. એટલામાં ઉસ્માન આવી પહોંચ્યો, એણે કહ્યું, કુરેશો કંઈ રીતે પણ મને મક્કામાં પ્રવેશ કરવાની રજા નથી આપતા મહમ્મદે (સ) કહ્યું, કે જેમની સાથે રક્તના સંબંધથી જોડાયા છીએ તેઓ પણ આજે રક્તી શત્રુતા સોંધી રહ્યા છે ? પણ એણે તો પ્રતિજ્ઞા કરી, મને તેમ આવ તોપણ એ દુકમની મારે દર કચીજ જેના જીવનને ઉદ્ધારના મદિમાનો પ્રથાર કરવાનો હતો, એને એક સામટો રથ-શેવનો કોલાહલ ક્યાંથી પસંદ પડે ? એણે શાંતિના લિખારી થઈ કુરેશો સાથે સંધિની લિલ્લા-યાચના કરી. બહુજ વાટાઘાટ-તર્ક વીતર્ક પછી દશ વર્ષને મટિ સુલેહ થઈ. સુલેહ નામા પર લખવામાં આવ્યું કે—“ આજથી દશ વર્ષ સુધી મુસલમાન અને કુરેશો યુદ્ધ નહિ કરેજો કંઈ પોતાના કુદબીઓની મરજી વિરુદ્ધ મુસલમાન બનવા ઇચ્છે, તો તેને મર્તિપૂરકોના હાથમાં સોંપી દેવા, પણ જો કોઈ મુસલમાન મક્કા નિવાસીઓના ધર્મમાં મળી જશે તો તેને મુસલમાનોને હવાલે સોંપવામાં નહિ આવશે, કુરેશ અને મુસલમાનો સાથે દરેક જાતી પોતાની મિત્રતા કરી શકશે. મુસલમાનો આ સાલ મકકે ન આવતાં પાછા ચાલી જાય, પરંતુ બીજો વગસે આવે. આવતી સાલના ત્રણ દિવસ એમને મક્કા-નિવાસ કરવા દેવો. ” આ સંધિ અનુસાર મહમ્મદ (સ) મકકેથી પાછો ફર્યો. અને જેમણે પોતાના સ્વજનોની મરજી વિરુદ્ધ મુસલમાની ધર્મ ગ્રહણ કર્યો હતો, તેમને પોતાના સ્વજનોને પાછા સોંપી દીધા. કુરેશો મહમ્મદ (સ) ની મત્વનાથી ચમકી હિંચાં. કુરેશોના દુને મકકે પાછા જઈ કહ્યું,—“ મેં ઈગનના થયળ પ્રતાપી સમ્રાટનો દરબાર જોયો, અને કરુનુઆના સમતાશાળી સમ્રાટનો

અતુલ વૈભવ જોયો છે, પરંતુ મહમ્મદ (સ) ના શિષ્યો મહમ્મદ (સ) પ્રત્યે જોટલો પ્યાર રાખે છે, એટલી શ્રદ્ધા અને ભક્તિ કોઈ સમ્રાટને મળતી મેં નથી જોઈ. ”

સુલેહ થવાથી મહમ્મદ (સ) ધર્મ પ્રચાર કરવા લાગ્યો. એને મકકાનો ત્યાગ કરે છ વર્ષ પૂર્ણ થઈ ગયાં, પરંતુ એ જીવનનું વત પુર્ણ એક દિવસ પણ હલ્લુ નથી કરી શક્યો. આવો મોનેરી યોગ જોઈ એણે ચારે દિશાઓમાં દૂતો મોકલ્યા. એક દૂત ઈરાનના રાજા ખુશરોની પાસે પત્ર લઈ ગયો. એ પત્રમાં મહમ્મદ (સ) એને મૂર્તિપુજા છોડી મુસલમાન ધર્મ મહત્ત્વ કરવાનું નિમંત્રણ મોકલ્યું હતું. ખુશરોએ રોમના પાદશાહને હરાવી પેલેસ્તાઇન, આર્મીનીઆ આદી પ્રદેશો જીતી લીધા હતા. એનું રાજ્ય મિસર અને કાર્થેજ સુધી પહોંચ્યું હતું. ધનના મદમાં છકી જઈ એ દુનીઆને તૂચ્છ સમજવા લાગ્યો. આવી અવસ્થામાં એ હતો, એટલામાં મહમ્મદ (સ) નો પત્ર એને લાઇ ગયો. દુલાહીઓ પત્ર ફોડી વાંચવા લાગ્યો,—“ પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરના નામ પર અબદુલ્લાનો પુત્ર, ઇશ્વર ધર્મનો પ્રચારક મહમ્મદ (સ) ઈરાન સમ્રાટ ખુશરોને... ..” આટલો પત્ર વાંચતાંજ ખુશરો ગરજી ઉઠ્યો,—“ શું આ મારો એક દાસ માગ કરતાં પોતાનું નામ પહેલુ મૂકે છે ” એમ કહેતાંજ એણે પત્ર ફાડી નાખ્યો, અને યમનના સુખેદાર પર હુકમ મોકલ્યો, કે “ મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે મદિનામાં એક મહમ્મદ (સ) નામક પાગલ નિવાસ કરે છે, તેને પોતાને ઇશ્વરનો દૂત કહેવડાવવાનો રોગ લાગુ પડ્યો છે એનું પાગલપણું જલદી દૂર કરી નાખો, અને એ દુરસ્ત ન હોય. તો એનું મનક કાપીને મોકલી આપો. ”

પૃથ્વીના અભિમાની સમ્રાટોએ ધર્મ પ્રચારકોને સદા સર્વદા આવી રીતે તૂચ સમજી કાઢ્યા છે, પરંતુ ઇતિહાસ સાક્ષી પુરે છે, કે અંતમાં જીત કોની અર્થ ? ધર્મ પ્રચારકોનીજ. કાણુ નથી કહેતું, કે રૂષિમુનીઓની પાસે સીકદરશાહ જેવો બાદશાહ પણ નથી પડ્યો હતો !

પુશરોએ અભિમાનમાં મહમ્મદ (સ) ને એક તૂચ તરીકે લેખ્યો, પરંતુ શીઘ્ર પુશરોના પુત્રનું શીર મહમ્મદ (સ) ના ચરણોમાં ઝુક્યું, અને એ રાજ્યમા મુસલમાની ધર્મનો વિજય-વાવટો ફરક્યો. દુતે પાછા ફરી પત્ર ફાડવાની ઘટના મહમ્મદ (સ) ને અથેતિ કહી. મહમ્મદે (સ) કહ્યું,—“ એ પત્રની માફકજ પરમાત્મા એના રાજ્યને ફાડી નાખશે. ” યમન સરદારે મહમ્મદ (સ) ને ગીરકતાર કરવા માટે એ દુત મોકલ્યા. દુતો સુંદર દેખાવ ધારી કપડાં પહેરી ઘણી સાવચેતીથી નીકળી પડ્યા. રસ્તામાં એમને અણુસોશીઆનના ઉંટનો ભેટો થયો. અણુસોશીઆને અત્યાનંદથી કહ્યું, ‘ આ વખતે સમ્રાટ પુશરો ઘણોજ સારો પાઠ શીખવશે. ’ દુતો મદિને પહોંચી મહમ્મદ (મ) ના મુકામ પર ગયા. ત્યાં જઈ તેમણે મહમ્મદ (સ) ને કહ્યું,—“ તમે પ્રબળ પ્રતાપી સમ્રાટ પુશરોનું અપમાન કર્યું છે, એથી યમન સુબેદારે તમને ગીરકતાર કરવાની પરવાનગી આપી છે. પરમાત્મામાં ધીન થઈ મહમ્મદે (મ) કહ્યું,—‘ તમે તમારા સ્વામિ પાસે જઈને કહે કે એમ્મદ એક માત્ર પરમાત્માના શરણમાં આવે. અરબ દેશમાં એક ભારે તોફાન ઉત્પન્ન થનાર છે, જેમાં બિહત, ગર્વિષ્ટ સમ્રાટ ધુળમા રગદોળાઈ જશે. ’ મહમ્મદ (સ) ની દીનતા, તેજ, ઉત્સાહ અને ઉચ્છવાસ જોઈ દુત આશ્ચર્ય ચકિત થયા યમન દુને

પાછા ફરી સુખેદારને કહ્યું, કે મહમ્મદ (સ) ને કેદ કરવાની તાકાદ કોઈનામાં નથી. હમે ઇરાનનો દરબાર જોયો છે, રોમન સમ્રાટનો દરબાર પણ જોયો છે, પરંતુ મહમ્મદ (સ) ની ઝુંપડીમાં જે કાંઈ હમે જોયું, તે હમે કોઈ સ્થળે નથી જોયું. ઇરાન અને રોમના બાદશાહોની રક્ષાં એમના હથીયારબધ સિપાઈ કરે છે, પરંતુ મહમ્મદ (સ) ના રક્ષક તો ફક્ત એના પ્રેમી ભક્તજનોજ છે. જ્યાંસુધી મહમ્મદ (સ) ના એક પણ ભક્તના ધડ પર શીર છે, ત્યાંસુધી મહમ્મદ (સ) તન્કે એક આંગળી સરખીયે કાંઈ ઉઘી કરી શકે તેમ નથી. એ દિનહીન કકીરના વેશમાં રહે છે, એજ વેશમાં એ મદીનાનાસીઓને ઘેર ઘેર ફરી જેમને ખાવાને અન્ન નથી મળતું તેમને માટે અન્ન આણી આપે છે, દુઃખી મનુષ્યોને ખીરજ આપે છે, ગેગી મનુષ્યોની સરસરા કરે છે. જેઓ ઇશ્વરને માટે વ્યાકુળ હોય છે, તેમનામાં ઇશ્વર પ્રતિ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરે છે. ત્રવ્ય ભુખ વેડી અન્યને પોતાનું ભોજન આપી દે છે. પોતે કારેલાં કપડાં પહેરી બીજને વસ્ત્ર દાન કરે છે, એવા મહા પ્રરૂપને કેદ કરી શકવાની કોઈનામાં હિમત નથી. જે વખતે દુતો યમનને આ વાત કરી ગયા હતા, એટલામાં અમાચર આવ્યા, કે ઇરાન સમ્રાટ બુશને માવો ગયો છે.

મહમ્મદ (સ) નો એક બીજન શિષ્ય કન્નુન્તુનિયાના સનાદ દરજ્જની પાસે પત્ર લખ ગયા. એ દસાઈધર્મ પાળતો હતો, અને સમ્રાટ બુશનેને હાથે પગજીત થવાથી દુઃખાગ્રસ્ત અનુભવી રહ્યો હતો. એણે જ્ઞાતિ અદરથી મહમ્મદ (સ) નો પત્ર સ્વીકાર્યો, અને દુતને મહત્વવાન બેઠ આપી નિદાય કર્યો. એક અન્ય દુતને મીસરના રાજા પાસે મોકલવામાં આવ્યો હતો એણે પણ આદર મહિત

પત્ર ગ્રહણ કર્યો, અને દુતને વિદાય કરતી વખતે જવાબ લખી આવ્યો, કે—“ ધર્મ અતિ મૂલ્યવાન વસ્તુ છે. સંસારમાં કયો ધર્મ સાચો છે, એનો નિર્ણય કરવો એ ઘણીજ કઠીન વાત છે.” એક ખીજ દુતને ઇસાઈ સુબેદાર પાસે મોકલવામાં આવ્યો હતો. ઇસાઈ સુબેદારે મુસલમાન દુતનું અપમાન કર્યું, અને એક જણે તેનું ખૂન કરી નાખ્યું. આ વિશ્વાસઘાતથી ઇસાઈઓ અને મુસલમાનોમાં ઝડાઈનાં ખીજ રોપાયાં.

યહુદીઓએ વારંવાર મહમ્મદ (સ) સાથે દુશ્મની દાખવી, અને આખરે તેનાં ફળ ભોગવ્યાં, પરંતુ વૈર ઓછાં ન થયાં. મદિનામાંથી યહુદીઓને ડાઠી મકવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ એ સઘળા ખૈયર નામના પહાડમાં જઈ વસ્યા. એમણે મરજૂમીની બદખી-મેદ્દઈન-જાનીઓ સાથે પડયંત્ર રચી મહમ્મદ (સ) ને હક્કકો પાડવાના પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. આ ખયર મળતાંજ મહમ્મદે (સ) ઓદસો મુસલમાન વીરોને લઈ ખૈયર કિલાને ઘેરો ઘાડ્યો, અને યહુદીઓને આત્મ સમર્પણ કરવા આમંત્રણ કર્યું, તે મુસલમાની કોઈ કિલા પર કિલ્લા જીતવા શરૂ કર્યા અંતમાં મુસલમાનોએ પહાડના શીખર પરના અલકમુસ નામના કિલ્લાનેયે ઘેરો ઘાડ્યો. કેટલાક દિવસોના હુમલા પછી દિવાલ તૂટી, ઉમર, અબુઅકકર (૨) આદિ વીરોએ કિલામાં પ્રવેશવાની કોશિષ કરી, પરંતુ તે સફળ ન થઈ. આખરે અલી (ક) મહાન પ્રતિજ્ઞા લઈ કિલામાં પ્રવેશ્યો. કિલ્લા ને સુબેદારને તલવારના ધાથી યમ શગળ કરી. અલી (ક) એ મુસલમાન લશ્કરની વિજય-પતાકા કિલ્લા પર રોપી. જય થોપ કરતી મુસલમાનો સેના કિલાની અંદર કુદી પડી. અતિ ખુનખાર જંગ ગમ્યો, અને તન્ક શખના ડુંગરો ખડકાયા.

એક પછી એક વીરો પડવા લાગ્યા. એવામાં એક શત્રુએ આવી
અલી (કે) ના હાથમાંથી હાથ ઝૂંટવી લીધી સ્વરક્ષણ માટે અલી
(કે) એ એક ધરનું ખારણું હાલની જગ્યાએ રાખી કામમાં લીધું.
પુનખાર જંગને અંતે મુસલમાનોનો વિજય થયો. લડાઈમાં
મુસલમાનો વણાજ થાકી ગયા હતા અને આમતેમ ખાવાની
ચીજો શોધી રહ્યા હતા. એટલામાં એક યહૂદી સ્ત્રીએ તેમને
ભોજન માટે આમંત્રણ આપ્યું. મહમ્મદ (સ) અને એના શિષ્યો
ભોજન ખાવા બેઠા, યહૂદી સ્ત્રીએ ઝહર-મિશ્રિત ખોરાક તેમની
સામે ખાવાને પીરસ્યો. બગર નામનો એક મુસલમાન પ્રથમ ગ્રાસ
ખાતાજ આંકડી ખાધ બોંબ પર પડ્યો. મહમ્મદે (સ) પણ એક
ગ્રાસ મુખમાં નાખ્યો. પરંતુ સ્ટેજ ફડવા લાગવાથી બહાર દાઢી
નાખ્યો. પરંતુ ઝેર એટલું કાતીલ હતું, કે મહમ્મદ (સ) ના
પેટમાં એક કણ જવાથી મૃતપ્રાય થઈ પડ્યો. મહમ્મદ (સ)
બચી તો શક્યો, પરંતુ જીદગી સુધી આ ઝેરની જવાબાથી એ
વ્યાકુળ રહેતો. મુસલમાનોએ તે સ્ત્રીને કેદ પકડી. તે સ્ત્રીએ
હિંમતથી કહ્યું — “તમે હમારા જાતીબાંધવોનો નાશ કર્યો છો,
એથા તમારો નાશ કરવાને મેં તમારા ભોજનમાં ઝેર મિશ્રણ
કર્યું હતું. મહમ્મદે (મ) તે સ્ત્રીનો અપરાધ ક્ષમા કર્યો, અને
જીતાવણ યહૂદીઓ પર કર નક્કી કરી એ મદીને પાછો કર્યો.

૩૧૭ મોગીઆ નામની એક નિગત્રીત સ્ત્રી મહમ્મદ (સ) ને
શોણ આવી. એને મુસલમાન ધર્મ ગ્રહણ કરાવી મહમ્મદે (સ)
નેની માથે લગત કર્યું. જે મુસલમાનોએ આખીરીતીઆ રાજ્યમાં
પ્રથમ આશ્રય લીધો હતો, તેઓ હવે મદીને પાછા કર્યા અણુસો-
ગીઆની કન્યા અને હખીઆની સ્ત્રી પણ તેમા હતી. હખીઆની

મા અત્યારે વિધવા હતી, મહમ્મદે (સ) વિચાર્યું, કે જો એમી સાથે લગ્ન ગ્રંથીથી જોડાઈશ, તો એના સર્વથી મોટા શત્રુ અશ્વસોક્ષી-અશ્વનના હૃદયમાં પણ કાંઈક દયા ઉત્પન્ન થશે, એવી આશાથી મહમ્મદે (સ) એની સાથે લગ્ન કર્યું.

એક વર્ષ આમ વીતી ગયું, સધિ અનુસાર મહમ્મદે (સ) મકકાની યાત્રા કરી. બહુ દિવસો પછી પોતાની જન્મભૂમીનાં દર્શન કરવાથી મુસલમાનોના આનંદની પરિસીમા ન રહી. મહમ્મદે (સ) સર્વની સાથે સજ્જનતા, નમ્રતા, અને દયાથી વર્તાવ રાખ્યો. એનો જવદાંત વિશ્વાસ, અને શ્રદ્ધા બોધ દુશ્મનો-માથીયે ફેટલાકે મુસલમાની ધર્મ ગ્રહણ કર્યો. વીર ખાલીદ, જેની સામે લડતાં એહદના યુદ્ધમાં મુસલમાનો ભાગી ગયા હતા, તે અને કવિ અમર, કે જેણે મુસલમાની ધર્મની હાંસી કરનારાં ગીતો અખીલ અરબ-પ્રદેશમાં પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં, તે બંને પણ મુસલમાન થઈ ગયા. ખાલિદના કહેવાથી મહમ્મદે (મ) તેની કાકી સાથે વિવાહ કર્યો. મુસલમાનો ફક્ત ત્રણ દિવસ મકકે રહ્યા, એટલામાંજ ત્રણાઓએ મુસલમાન ધર્મ ગ્રહણ કર્યો. એથે દિવસે મહમ્મદ (મ) મકકા-નિવાસીઓને ભોજન આપી પ્રિતિ કરવા હાજરો હતો. પરંતુ કુરેશ લોકોએ એક દિવસ પણ વધુ મકકામાં રહેવા ન દીધો.

બસરાના સુપ્રેદારે મહમ્મદ (સ) ના મુસલમાન હતના પ્રાણ લીધા હતા. એ ઘટના તો મહમ્મદ (સ) એક દિવસ પણ ભુલ્યો નહિ. બસરાનો પ્રતિનિધી રોમ સમ્રાટનો પ્રતિનિધી હતો. મહમ્મદે (સ) પ્રથમ રોમ સમ્રાટ હરકલને જાણ્યું, કે બસરાના સુપ્રેદારને આ નીચ કૃત્ય માટે શિક્ષા કરો. પરંતુ મહમ્મદ (સ) ની

વાત ઉપર તેણે કંઈ પણ ધ્યાન ન આપ્યું. અંતમાં યસરાના સુખેદારને શિક્ષા કરવા માટે ત્રણ હજાર સૈનિકોની ફોજ મહમ્મદે (સ) મોકલી. અને એમને હુકમ આપી દીધો, કે “આદમીઓને જાનથી ન મારશો, બાળકો, અશક્ત અને સ્ત્રીઓ ઉપર દયા રાખજો, પ્રજાનો અને ખાવાપીવાની ચીજો, તથા ફળ ફુલવાળા વૃક્ષોનો નાશ ન કરશો.”

સીરીઆ પ્રદેશના મૌતા નામના મથળ પર બંને દુશ્મન દળો-લશ્કરોનો ભેટો થયો. મંત્રામ જામ્યો, મુસલમાનોએ બીમ ગર્જનાથી દુશ્મનો પર હુમલો કર્યો, મુસલમાન સેનાપતિ જૈદ હથુલ્યો. જૈદના પડવા સાથેજ અલી (ક) ના કનિષ્ઠ ભાઇ જાફરે વીર-હુકારની સાથે લશ્કરનો ઝુડો સલાબી લીધો. જાફરનો પરાજય કરવા માટે નામન ફોજ ચારે તરફથી ઘેરા નાખી હલો કરવા લાગી. જાફરનો વામ-ડાબો હસ્ત કપાઇ ગયો, તરતજ જમણે હાથે નિશાન-ઝુડો લઇ પોતાના લશ્કરને ઉત્સાહિત કરવા લાગ્યો. થોડા વખતમાં દુશ્મનોના પ્રહારથી એનો જમણો હાથ પણ કપાઇ ગયો. જાફર રક્તથી તન્મેળ થઇ ગયો હતો. અને હાથ એણે ગુમાવ્યા હતા, છતાંએ છાતી સાથે એણે વાવટાને ટેકવી રાખ્યો, એટલામા દુશ્મનની તલવાના ઘાથી એનું શીર ધડથી છૂટ પડ્યું. પરંતુ એનું શીર વિનાનું ધડ રાષ્ટ્રીય ઝુંડાને ટેકવીને ઉભું ! દતિહાસ થુ નવા કહેતો ? ન બનવાનુયે બન્યાની પ્રતિહાસ પોઘરી પોઘરીને માફી પૂરે છે. ગૂંજરાતના પૂરાણા દતિહાસ તરફ દ્રષ્ટિ લગ્યા !. બડવીર જયશીખરીની યાદ આણે ! વિના મરનકયે એનું ધડ સત્રામમાં ત્રણ વિસ મુવી ઝડુક્યું ! અરનું ! પછી ને અતી ખુનખાનું થુહ જામ્યું. ઝુડો પડતાં પ ના

તો અબ્દાલે તેને પોતાના હાથમાં ટેકવી લીધો. જોતજોતામાં કોઇ દુશ્મનની તલવારના ફટકાથી અબ્દાલના પશુ એ ટુકડા થઇ ગયા ! અબ્દાલનું શરીર ભુમિ પર પડતાં પહેલાં તો ખાસિદે ઝુડાને ખડો કરી દીધો, અને વીખરાઇ ગયેલા મુસલમાન સૈનિકોને વ્યવસ્થાસર પાછા ગોડવી દીધા. જ્યાં દુશ્મનોની સખ્યા વધુ દેખાતી હતી, ત્યાં ત્યાં જઇ ખાલીદ પોતાના વીર-સૈનિકોને ઉત્સાહિત કરવા લાગ્યો. જરૂર પડતાં સ્વયં ખાલીદ તલવાર ચલાવતો હતો. એક પછી એક એમ ખાલીદની નવ તલવારોના તો ભુકા ટુકડા થઇ ગયા ! છતાંયે એનો ઉત્સાહ કभी ન થયો, એટલામાં રાત્રિનો અંધકાર વ્યાપી ગયો. શત્રુ કે મિત્રને ઓળખવું કઢીન થઇ પડ્યું, એટલે લડાઇ બંધ પડી. બીજો દિવસે પ્રભાત થતાંજ યુદ્ધ ફરી શરૂ થયું. ખાલીદ હાથમાં નિશાન લઇ પોતાની સેનાની સહાયતાથી કવચીત્ દુશ્મનની આગળ, કવચીત્ પાછળ, કવચીત્ ડાબી બાજુ તો કવચીત્ જમણી બાજુએ જઈ લડવા લાગ્યો. રોમન સૈન્યે જોયું, કે ચારે તરફ મુસલમાની સૈન્ય લડી રહ્યું છે, એટલે એ સૈન્યનું બળ ઘણુંજ છે. ત તજ રોમન સેનાપતિએ પોતાના સૈન્યને સડેજ પાછા હડવાની આજ્ઞા આપી મુસલમાનોએ આ તક જોઇ એક ભારે હુમલો કર્યો. આ અચાનક હુમલાથી રોમન સેનામાં નામભાગ થઇ. મુસલમાનો, એ નાસતી શત્રુ સેના પાછળ પડ્યા, અને અનેકને મારી તેમનું ધન લૂંટી લીધું. મહાન છત્ર મેળવી મુસલમાન સેના મદીને પહોંચી ફરી, પરંતુ કોઇના મુખ પર આનંદ ન હતો. સર્વ ઉદાસીનતા અને ચિંતામાં મગ્ન હતા. આ લડાઈમાં કેટલાએ મોટા મોટા વીરો ખપી ગયા હતા. જનરલનું મૃત્યુ સર્વને ખામ કરી સાવનું હતું. જનરલને માટે આખું મદીના

નગર વિલાપ કરવા લાગ્યું. બાકરના બાળકને પોતાની ગોદમાં લઇ મહમ્મદ (સ) પણ રડ્યો. જૈદની પુત્રી જમીન પર પછડાઇ આકંદ કરવા લાગી. હવે તો મહમ્મદ (સ) ની ધીરજનો અંત આવ્યો, એ પણ વાકુળતાથી સર્વની સાથે ખુબ રડ્યો. મહમ્મદ (સ) જેવા મહા પુરુષને એક સ્ત્રીના અનુભવની માફક આકંદ કરતા જોઈ ઘણા આશ્ચર્ય પામ્યા. મહમ્મદ (સ) કહ્યું, — “ જૈદ પ્રત્યેના મારા પ્રેમનું આ દુઃખ છે. ” થોડા દિવસ વિત્યા બાદ સર્વનો શોક જરી ઠામ્યો. બાકીદને મહમ્મદ “ ઈશ્વરની તસવાર ” ની ઉપાધી આપી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

વતની પૂણીહુન.

દિન પ્રતિદિન મુસલમાન ધર્મનો જય થવા લાગ્યો. એક હજાર અન્ય વિર પુરુષો મહમ્મદ (સ) ના શિષ્ય બન્યા. ભુખ તરસને તૂટી સમજનારા, અગ્નિ સમ ગરમીમા નિરંતર કામ કરનારા, લોકોએ ચોરી અને લંડતું કામ છોડી મુસલમાન ધર્મ અદ્વિષ્ટ કર્યો. દિન પર દિન મુસલમાન ધર્મ પર વિશ્વાસ કરનારાઓની સંખ્યા વધતી જતી જોઈ મહમ્મદ (સ) પ્રસન્ન થયો. અખીર આરબ પ્રદેશ દુકંમાં ઈશ્વર પર વિશ્વાસ કરનારાઓથી ભરાઈ જશે. એવો વિચાર ફરી

મહમ્મદ (સ) અતિ આનંદ પામ્યો. બન્નમૂખી મકકા નગરી
 ત્યારે મૂર્તિપૂજા છોડી ઇશ્વર વિશ્વાસુ બને, અને સ્વભવનનું વૃત
 ક્યારે પૂર થાય, તે અવસર જોવાને મહમ્મદ (સ) ઉત્સુકતાથી
 રાહ જોવા લાગ્યો, એવામાં સુલેહની શરત વિરૂદ્ધ જઈ કુરેશીએ
 મહમ્મદ (સ) ના આશ્રીત ખોળ વંશીઓ પર હુમલો કરી
 જાનથી માર્યા, અને બાકીનાઓને દેશનિકાલ કર્યા. ખોળઓએ
 દુશ્મનથી બચાવવાને મહમ્મદ (સ) ને સહાયતા માટે પ્રાર્થના કરી.
 એજ વખતે મહમ્મદ (સ) કુરેશી વિરૂદ્ધ યુદ્ધની ઘોષણા કરી દીધી.
 કુરેશીએ આથી બહી જઈ અબુસોરીઆનને દૃત તરીકે મદીને
 મોકલ્યો. પોતાના કુદરતી ઉદ્ધતપણાનો ત્યાગ કરી અબુસોરીઆન
 મહમ્મદ (સ) પાસે ક્ષમા યાચવા આવ્યો સુલેહની શરત તોડવાને
 કારણે મહમ્મદ (સ) સુલેહનો ધનંદાર ક્યો. મહમ્મદ (સ) પાસેથી
 નિષ્ફળ થઈ અબુસોરીઆન અબુબકકર (૨) ઉમર (૨) અને અલી (ક)
 પાસે ગયો, ત્યાં પણ એની આશા કળીમુત ન થઈ. ત્યારે આખરે
 એ ફાતમાને શરણે આવ્યો. ફાતમાએ કહ્યું,—“ મારો પુત્ર હજી
 ૭ વર્ષનો બાળક છે. તે તમ સરખા વીર પુત્રને ક્યાંથી શરણ
 આપી શકે ? ” સર્વ સ્થળેથી નિરાશ થઈ અબુસોરીઆન આખરે
 પોતાની પુત્રી (મહમ્મદ (સ) ની સ્ત્રી) ને ઘેર આવ્યો. ત્યાં એક
 સાદડીનું આસન જમીન પર પડ્યું હતું. અબુસોરીઆન તેના પર
 બેસવા જતો હતો, એટલામાંજ એની પુત્રીએ કહ્યું,—“ આનો
 સત્ય ધર્મના પ્રચારકની ગચ્છા છે, એના ઉપર કોઈપણ મૂર્તિ
 પૂજકથી નહિ બેસી શકાય. ” પોતાની પુત્રીના આવા નવહાસથી
 દુઃખી થઈ અબુસોરીઆન કરી અલી (ક) પાસે ગયો, પરંતુ
 નિષ્ફળતા વિના ગીજું ગુ હોય ? આખરે પોતાનું અભિમાની

શીર જુકાવી અબુસોશીઆન મકકે પાછો ફર્યો. દસ હજાર વીર મુસલમાનોને લઈ મહમ્મદે (સ) મકકા પર ચઢાઈ કરી. રસ્તામાં એના કાકા આલઅખ્ખાસ એને આવી મળ્યા. કુટુંબીઓને મદીને મોકલી અખ્ખાસ જાતે મકકે આવ્યા. ફોજે મકકા નજીક જઈ તથુ તાણ્યા, રાત્રીના ફોજના પહેરીગીરોએ બે કુરેશોને કેદ પકડી ઉમર (૨) ની સમક્ષ ખડા કર્યા. મહમ્મદે (સ) પ્રકાશ કરી જોયું, તો બેમાંથી એક અબુસોશીઆન છે, અને બીજો તેનો નોકર છે. ઉમરે (૨) મ્યાનમાથી તલવાર કાઢી બંને શીર ઘડ પરથી છૂટા કરવા ઇચ્છ્યું, પરંતુ એજ સમયે અખ્ખાસે આવી કહ્યું, “જ્યાંસુધી મહમ્મદ (સ) તેમને શિક્ષા ન કરે ત્યાંસુધી હું બનેને મારી રક્ષા નીચે રાખું છું.” ઉમર અબુસોશીઆન માટે પ્રાણ દંડની આજ્ઞા લાવવા સારું મહમ્મદ (સ) પાસે ગયો, પરંતુ તે પહેલાં તો અખ્ખાસ અબુસોશીઆનને લઈ મહમ્મદ (સ) ની પાસે ક્યારનોયે પહોંચી ગયો હતો. મહમ્મદે (સ) જોયું, કે જે માણસે એને (મહમ્મદ (સ) ને) ઘરમાંથી બહાર કઢાવ્યો, પરિવાર અને બંધુઓથી વિખુટા પાડી અસીમ સીતમો વરસાવ્યા, આજે તેજ અલિમાની પુરૂષ પોતાની સમક્ષ ખડો છે, પરંતુ કેદી છતાંએ એ એની પત્નિનો પિતા છે, એથી મહમ્મદ (સ) કંઠેર ન થઈ શક્યો. એટલે બીજે દિવસે સવારે વિચાર માટે કેદીઓને લાવવાની આજ્ઞા આપી. બીજે દિવસે અબુસોશીઆનને મહમ્મદ (સ) ની સન્મુખ હાજર કરવામાં આવ્યો. મહમ્મદે (સ) અબુસોશીઆનને ઉદ્દેશી કહ્યું, — “કાં અબુસોશીઆન ! શું હજી તમને એક ઈશ્વર વિના બીજો કેઈ ઇશ્વર છેજ નહિ, એ સત્ય વાનની પ્રતિનિધિ પડી કે નહિ ? ” અબુસોશીઆનો પ્રત્યુત્તર આવ્યો — “ ઈશ્વર એક જ છે,

આ વાત માટે મેં ધણો વિચાર કર્યો છે, અને આખરે મારી શ્રદ્ધા તેમાં બેઠી પણ છે. ” મહમ્મદે (સ) કહ્યું,—“ હીક, શું સત્ય ધર્મનો પ્રચારક હું છું, તેના પર તમે શ્રદ્ધા કરો છો કે નહિ ? ” અબુસોદીઆને કહ્યું,—“ તમે મને મારા પિતાની જ્યમ પ્રિય છો, પરંતુ હું તમને અત્રે સત્ય ધર્મના પ્રચારક તરીકે નથી માનતો. ” આ શબ્દોનો હુચ્ચાર થતાંજ ઉમર, અબુસોદીઆનની છાંછીનો અંત આણુવાની દોશીષ કરવા લાગ્યો, પરંતુ અબ્બાસ વચ્ચે પડવાથી ઉમરનો પ્રયત્ન સફળ ન થઈ શક્યો. તક્વારથી જે કામ ન થઈ શક્યું, તે કામ અબ્બાસની દયા અને મહમ્મદ (સ) ના કાકાણીક વ્યવહારથી રહેલાઈથી થઈ શક્યું. મહમ્મદ (મ) ને અબુસોદીઆને સત્ય ધર્મનો પ્રચારક સ્વીકારી લીધો ! અરે ! એજ પછે અબુસોદીઆને મુસલમાન ધર્મની દિક્ષા લીધી !! મહમ્મદે (મ) અબુસોદીઆનને ઉદ્દેશીને કહ્યું, કે—“ જો મકકા નિવાસીઓ આત્મ સમર્પણ કરશે, અને યાનિથી રહેવું મંજુર કરશે, તો તેમને કેદપણ રીતે નુકશાન કરવામાં નહિ આવશે. ” પોતાના સૈનિક “મળનું” પ્રદર્શન કરાવવા માટે મહમ્મદ (સ) અબુસોદીઆનને પર્વતની ઉચી ટેકરી પર લઈ ગયો. પહાડ પરથી દ્રષ્ટિપાત કરતાં મૈન્યની દુકડીઓ ને દુકડીઓ કુચ કરતી દેખાતી હતી. સૈન્યની વીરતા, યુદ્ધ કૌશલ્ય, અને સુવ્યવસ્થા નિહાળી અબુસોદીઆન આશ્ચર્ય ચકિત થયો. અબુસોદીઆને અબ્બાસને બોલાવી કહ્યું,—“ આ ફોજનો રસ્તો રોકવાની દિમત ફોનામાં છે ? તમારો ભત્રીજો નક્કી તે રામ કરી શકવા શકિતમાન છે. ” અબ્બાસે કહ્યું,—“ તો મકકે જાઓ અને પ્રત્યેક મકકાવાસીઓને કહો કે મહમ્મદ (સ) ની વિરુદ્ધ એક કામ પણ ન કરવું. ”

મકકામાં મહમ્મદ (સ) નો મહાન શત્રુ ફકત અમુસોફીઆનજ હતો. એનીજ શક્તિ અને ઉમેજનથી મકકાવાસીઓ મહમ્મદ (સ) ના કદા શત્રુ બની રહ્યા હતા. મહમ્મદ (સ) ના આવા દુશ્મનને મુસલમાન ધર્મ પ્રદર્શ કરતો જોઇ અનેક જનોએ મહમ્મદ (સ) સાથેની દુશ્મનીનો ત્યાગ કર્યો, સદાને માટે મહમ્મદ (સ) ના મિત્ર બન્યા.

હવે મહમ્મદ (મ) પ્રત્યેક સાવધાનીથી મકકા તરફ ધસવા લાગ્યો. પોતાના સદગુણોથી મકકાવાસીઓને વશ કરવાના ઇરાદાથી એણે પોતાના સૈનિકોને કહ્યું,—“ જ્યાંસુધી મકકાવાસીઓ સ્વયં સામે હુમલો ન કરે, ત્યાંસુધી આપણામાંથી કોઇએ પણ સામે હુમલો પ્રથમ ન કરવો. જો તેઓ હુમલો કરે, તો એક વખત ધીરજથી મદદ કરવો. એક સેનાપતિએ કહ્યું,— ‘લડાઇ વખતે કોઇપણ રથજીને પવિત્ર માનવ’ ઉચીત નથી. ” મહમ્મદે (સ) તરતજ આ શબ્દો ઉચ્ચારનાગ સેનાપતિને સેનાપતિ પદ પરથી દૂર કર્યો અલી (ક) એ સેન્યના સેનાપતિ થઇ એક પર્વતના શિખર પર મુસલમાની ઝુંડો રોપી દીધો. મહમ્મદ (સ) એ તે સ્થાન પર પોતાનાં ઝુંપડું બંધાવ્યું અને લશ્કરી પોશાકનો ત્યાગ કરી ફકીરી ટેન્ડુ પહેરી લીધો. ઉપરથી મહમ્મદ (સ) એ નિહાળ્યું કે, એક કુરેશ દલ બાણનો વરસાદ વરસાવી રહ્યું છે. બાણના અણચિંતબ્યા વરસાદથી વ્યાકુળ થઇ વીર ખાલીદે દુશ્મનો પર હુમલો કર્યો. કુરેશ સેના, એ સામા હુમલાથી પરાજીત થઈ નાસવા લાગી. મુસલમાની સૈન્ય તેમની પાછળ પડ્યું, ચુદ્દજૂમિ લોહીથી તરબોળ થઇ ગઇ. તરતજ મહમ્મદે (સ) મુસલમાનોને રોક્યા, યુદ્ધ બંધ થયું. મહમ્મદ (સ) ઉંટ પર સવાર થઇ પર્વતની તળેટીમાં આવ્યો.

પ્રાતઃકાળનાં બાળ સૂર્યનાં અરણ્ય કિરણો સંસાર પર પડી રહ્યાં હતાં, એવે સમયે મહમ્મદ (સ) મક્કાના દરવાજા નજીક પહોંચ્યો. અબુબકકર (ર) પછી એની પાછળ એક ઊંટ પર સવાર થયો હતો. મહમ્મદે (સ) આજે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. છતાંયે કઢીરના વેશમાં હતો. કુરાનના મત્રોચ્ચાર કરતો કરતો એ મક્કાના દરવાજા પર આવી પહોંચ્યો. ઉચ્ચ સ્વરે મહમ્મદ (સ) કહેવા લાગ્યો,—“ સ્વર્ગ અથવા મૃત્યુ—અંસાર—ઈશ્વરનાં રાજ્યો છે. ઈશ્વર સર્વ શક્તિમાન અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. ઈશ્વરની વાણી આજે સફળ થઈ છે. ” અન્ય સ્થળે ન જતાં મહમ્મદ (સ) પ્રથમજા કાબા મંદિરમાં પ્રવેશ્યો. સાત વખત મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરી, સાત વખત શ્યામ પથરને ચુંબન કર્યું. મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાને હવે મહમ્મદ (સ) પ્રવૃત્ત થયો, પરંતુ દારપાળે દરવાજો ન ખોલ્યો. અલી (ક) એ પહેરેગીર પાસેથી જળરજસ્તીથી ચાવી છુંટવી લીધી, પરંતુ તેમ ન થતા હતાં મહમ્મદે (સ) તરતજ ચાવી પાડી આપી. મહમ્મદ (સ) ના આ સબ્ય વ્યવહારથી દારપાળે ખુશીથી દરવાજા ઉઘાડી નાખ્યા, અને થોડા દિવસ પછી જાતે મુમ્તસિલાની ધર્મ અર્પણ કર્યો. મંદિરમાં જઈ મહમ્મદે (સ) તે સ્થળે એક માત્ર ઈશ્વરની ઉપાસના યોગ્ય બનાવ્યું. મંદિરમાં ૩૬૦ દેવી અને દેવતાઓની મર્તિ હતી, જેને અરજ લોકો સર્વ શક્તિમાન સમજી પૂજતા હતા. મહમ્મદે (સ) કહ્યું,—“ આટલા દિવસ પછીએ સત્યનો જય થયો છે. અને અસત્યનો લોપ—સૂચ થયો છે, સત્ય છે, કે અસત્ય કશું સ્થાયી છે, અસત્ય કદી ટકતું નથી. ” દેવી દેવતાઓની મર્તિઓનો નાશ કરી મંદિરમાંથી બહાર કાઢી દીધી. કુલ ગુમાન-રથી અને વંશપરંપરાથી

જે દેવી દેવતાઓ આજ સુધી અરબ બલિનાં પૂજ્ય હતાં, તેને આજે ભાંગી તોડી નાશ કરવામાં આવ્યો. મહા નિવાસીઓએ પોતાની આંખોથી જોયું, કે જે દેવી દેવતાઓની તેઓ આજસુધી પૂજા કરતાં હતાં, તે દેવી દેવતાઓ સ્વયં પોતાની પશ્ચ રક્ષા નથી કરી શકતાં ! એમનાં હૃદયમાંથી દેવી દેવતાઓ પર અત્યાર સુધી જે શ્રદ્ધા હતી, તે શાત થઇ ગઇ—નષ્ટ થઇ ગઇ. મંદિરની શોભાની વૃદ્ધિ માટે જે દેવદેવતાઓની મૂર્તિઓ ભોતો પર કોનરવામાં આવી હતી, તેને પશ્ચ નાશ કરવામાં આવ્યો. મંદિરને એક માત્ર પરધ્વજ પરમાત્માની—ખુદાની ઉપાસનાને યોગ્ય બનાવી જમજમ કુવાના પાણીથી હાથ ધોઇ મહમ્મદ (સ) સ્વસ્થ થયો. જે પ્રહર પછી મહમ્મદ (સ) ની આજ્ઞાથી એક પૂજ્ય મુસન્નમાને કાબા મંદિરના શિખર પર ચઢી સર્વને પ્રાર્થના માટે જોડાવ્યા. પ્રાર્થનાના અંતમાં મહમ્મદ (સ) કહ્યું,—“ ઈશ્વર સર્વનો પિતા છે, મનુષ્ય માત્ર એક બીજના ભાઈ છે. ” આ વાત સ્પષ્ટીકરણ કરી એણે સર્વને ઉપદેશ આપી સર્વ સમજ પાડી, પરંતુ અરબ નિવાસીઓને મન તો આ તદ્દન નવી વાત હતી ! આશ્ચર્ય ચક્રિત અને આનંદીત થઇ તેમણે તો આ ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો. એઓ આનંદથી પોકારવા લાગ્યા, કે—“ ^{પૂર્વ}ઈશ્વર મહાન છે, એના મિત્રાથ અન્ય કોઇ ઈશ્વર—ખુદા છેજ નહિ, મહમ્મદ (સ) અત્ય ધર્મના પ્રચારક છે. ” આ પાવત્ર ધર્મિની મહા નગર વાગવાર શુજવા લાગ્યું.

આ પછી મહમ્મદ (મ) સાદા પર્વત ઉપર જઈ રહ્યો. એણે કુશોને પૂછ્યું,—“ તું તમે મને ચાહો છો ? ” એમણે એક અવાજે કહ્યું,—“ ભાઈ ! આજે હમે તમારી પાસે હામા અને દયાની મિહા માગીએ છીએ ” આ દીન વાણી માંભળી

મહમ્મદ (સ) ની આંખોમાં આંસુ આવ્યાં. મહમ્મદે (સ) કહ્યું,—
 “ આજે હું તમારો તિસ્ફાર નહિ કરું, પરમાત્મા તમને ક્ષમા
 કરે, એજ એકલો દયાળુ અને કૃપાળુ છે. ” આજે મહમ્મદ (સ)
 મક્કાનો પણ સ્વામિ છે, એને આશીન દશ હજાર ત્રિર પુરો છે.
 જો એણે ઇચ્છ્યું હોત, તો પોતાના દુશ્મનોની ધન સંપત્તિ,
 તેમનાં કુટુંબોની હત્યા કરી લઈ શકત, પરંતુ વિજય ચ્તાં
 પહેલાંજ એણે તે એક માવ ઇશ્વરના નામની ઘોષણા કરી, અને
 પોતાના નિર્ભજ દયામય વ્યવહારથી દુશ્મનોના પ્રાણ પણ પોતાને
 વશ કરી લીધા ! ઝુંડનાં ઝુંડ ભોડો એની પાસે નવા ધર્મની
 દિક્ષા લેવા આવવા લાગ્યા. સર્વ પ્રતિજ્ઞા કરવા લાગ્યા, કે—“હમે
 એક ઇશ્વરને છોડી અન્ય કોઈને પણ નહિ બજશું. વ્યભિચાર,
 બાળહત્યા, અસ્ત્રાભાવિક અભિમાન નહિ કરીશું, અસત્ય નહિ
 બોલીશું, અને સ્ત્રીઓને કબ્જ ન આપીશું. ” સર્વ શિષ્યો
 મહમ્મદ (સ) ને રાજ બતાવવા અને એની ‘ ચરણ વંદના ’
 કરવા ઇચ્છવા લાગ્યા. સર્વ ધ્રુજતે પગે એના ચરણો નજીક
 આવવા લાગ્યા. મહમ્મદે (સ) નેમને પૂછ્યું,— ‘ તમે સર્વ કેમ
 ધ્રુજો છો ? મારામાં એવું શું છે, કે જે જોઈ તમે ખ્હીઓ છો ? ’
 હું ગાજ નથી, બલકે આ કુરેશ વંશની એક દરિદ્ર સ્ત્રીનો
 સંતાન છું મારી માતા એટલી ગરીબ હતી, કે સુરગના તાપમાં
 માસ પકારી ખાતી હતી. મારી તરફ જોઈ ખ્હીશો નહિ. હું
 તમારી સમાન એક સાધારણ આત્મીજ છું. ” મહમ્મદ (સ) ની
 આમ દયા અને દીનતાથી એના સર્વ શત્રુઓ પણ પરાજીત થયા.

કુરેશ સ્ત્રીઓ પણ હવે મુસલમાન ધર્મ ગ્રહણ કરવા લાગી.
 અબુમોરીઅનની સ્ત્રી હેન્દા કે જેણે ઓમેદના યુદ્ધમાં વીર હમ્મનના

કાળખતે નખોથી ફાડી બહુજી ક્યું હતું, તે આજે વેશ બદલી મહમ્મદ (સ) પાસે આવી. પરંતુ મહમ્મદ (સ) તો એને ઓળખી.

પોતાને છુપાવી ન શકવાથી મહમ્મદ (સ) ના ચરણોમાં પડી, હેન્ના વારંવાર ક્ષમા માંગવા લાગી મહમ્મદ (મ) તે હવે આરે તરફ ઈશ્વરની દયા. અને દરજ્જાનો ભંડાર ખુલ્લો દેખાઈ રહ્યો હતો. આજે એને કાઠપણ દુશ્મન નહોતો દેખાતો. ઘોરમાં ઘોર શત્રુઓને પણ આજે મહમ્મદ (મ) ક્ષમા બક્ષી હતી.

આદના પુત્ર અબ્દાલના અક્ષર બહુજા મુંદર હતા. મહમ્મદ (સ) અબ્દાલને કુગન લખવાની આજ્ઞા કરી. મહમ્મદ (સ) એક વાત કહેતો, તો અબ્દાલ અન્ય વાત લખતો, અને સર્વને તે કહી મહમ્મદ (સ) ની મસ્કરી કરવા લાગ્યો. અબ્દાલનું આ આચરણ થોડા દિવસમાં બહાર આવ્યું, એથી એ નાશી ગયો, અને થોડા વખતમાં મકકે પાછો ફરી મર્તિપૂજક બની ગયો. ત્યારે મહમ્મદ (સ) તો મકકા પર મર્વ અધિકાર સ્થાપન થયો. ત્યારે એક દિવસ મહમ્મદ (સ) પાસે આવી એણે મારી ગાતી. મહમ્મદ (મ) એતે પણ ક્ષમા બક્ષી.

પ્રિય વાચકો ! હવેથી આપણે મહમ્મદ (મ) શબ્દને માનનીય રીતે ઉચ્ચારીશું, મગજ એમનું જીવન-વૃત્ત હવે સફળ થયું છે. હવે એમને સર્વ પયમંગર તરીકે પુજવા લાગ્યા છે. મહમ્મદ (સ) નું જીવન-વૃત્ત સફળ થયું. મર્તિપૂજનો અગ્નિ દુર્ગ માયા મંદિર એક માત્ર દિશ્વરની પુત્રનું મુખ્ય સ્થાન બની ગયું. નવા ધર્મની મજબૂતી આગ્યોના પ્રયત્નો પાપગણી કુળમાં મળવા લાગી. મહમ્મદ (મ) નું હૃદય આનંદથી મગ્ન થઈ ગયું. અનેક મનાગમીઓ પણ મહમ્મદ (મ) ની સાથે

મકકા જીતવા આગ્રા દત્તા. બહુ દિવસ બીતી ગયા જતાંયે મહમ્મદે (સ) મદીના પાછા જવાનું નામ પથ્થુ ન દીધું. મદીના-વાસીઓને ધ્રાસોકા પડ્યો, કે હવે કદી મહમ્મદ (સ) મદીને પાછા ન કરશે. એક દિવસ સાફ પર્વત પર ઉપાસના કરતી વખત મકકા તરફ જોઇ મહમ્મદે (સ) કહ્યું,—“ હે મકકા ! તુંજ સર્વ નગરોમાં શ્રેષ્ઠ અને ઇશ્વરનું પ્રિય સ્થાન છે. જો મારા જાતી બંધુઓજ મને અહિંથી કાઢી ન મૂકે તો હું આવું મુંદર અને શ્રેષ્ઠ સ્થળ છોડી અન્ય કોઇ સ્થળે ન જાઉં. ” આ વાત સાંભળી મદીનાવાસી મુસલમાનો અહર અંદર કહેવા લાગ્યા,— “ હવે મહમ્મદ (સ) પેતાની જન્મભૂમીના સ્વામી થઇ ગયા છે, એટલે હવે એતો અહિંજ રહેશે, અને મદીને નહિ આવશે. ” એમની વાત સાંભળી મહમ્મદે (સ) કહ્યું,—“ તમે જે દિવસે મને સહાયતા કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી, તેજ દિવસે જન્મભૂમિ તમારી સાથેજ રહેવાનો મેં સ્વીકાર કર્યો હતો. જો આજે હું તમારો ત્યાગ કરું, તો શું ઇશ્વરનો ભક્ત કહેવડાવવાને પથ્થુ યોગ્ય કહેવાઇ શકું ? ”

આરે દિશાઓમાં શાંતિ અને પ્રેમનો પ્રચાર કરવા માટે મહમ્મદે (સ) પ્રચારકો અને ઉપદેશકોને મોકલ્યા. એ લોકો અરે તરફ દેવી-દેવતાઓની મૂર્તિઓ તોડી ફેંડી સત્ય-ધર્મનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા. ખાલીદે નેકલા જઈ ત્યાંની દેવ-દેવીઓની મૂર્તિઓ તથા મંદિર તોડી નાખ્યાં. એ લોક તેહમા નામક સ્થાનમાં લોકોને મુસલમાન બનાવવા જઈ રહ્યા હતા, એટલામાં રસ્તામાં હથીઆર સજ્જ જજિમા કોમના કેટલાક માણસો મળ્યા. ખાલીદે સર્વને હથીઆર સોપી શરણે આવવા કહ્યું, ને જેઓ શરણે ન આગ્યા,

તેમની ક્ષતિ કરી. બાલીદની આ નીચ કર્મની વાત સંભળી મહામદ (સ) કુસકે કુસકે રડી પડ્યો. મહામદે (સ) કહ્યું—“ હે ઇશ્વર તું સાક્ષી છે, આમાં ચારો અપરાધ નથી. ” એણે તરતજ એ લોકને શાંત કરવા અલી (ક) ને મોકલ્યો. અલી (ક) એ લાંટી લેવાયલી સર્વ ચીજો જાળમાએને પાક્કી ચોંપી દીધી મીઠીમીઠી વાતો અને ધનથી સર્વને ખુશ કરી અલી (ક) મદકે આગ્યો.

મુસલમાનોના જય ઘોષથી આખો અરબ દેશ કંપવા લાગ્યો. અસમ્ય અને જંગલી દેશમાં નવા યુગનો પ્રારંભ થયો. દિન પ્રતિદિન અરબ કોમ મહામદ (સ) ને શરણે આવવા લાગી. સર્વદા સ્વધીનતાપૂર્વક વિચરનાર બેદુષ્ટન જાતિ પોતાની સામે પરાધીનતાની બેડી પડતી જોઈ બંધીની-જંબાઇ ! સહજા બેદુષ્ટનો બેગા મળી અરબ લોકોના કામને રોકવા લાગ્યા તાઇફ નગરનો સ્વામિ બેદુષ્ટન જાતિનો સ્વામિ બની ચાર હજારનું સૈન્ય લઇ મુસલમાનો સાથે લડવા તૈયાર થયો. મુસલમાન સેના અસમજ સ્થિતિમાં પહાડોમાંથી પસાર થતી હતી, એ વખતે બેદુષ્ટન લોક પહાડો પરથી બાણ વરમાવવા લાગ્યા. એકાએક હુમલો થવાથી મુસલમાન સેનામાં ભંગાણ પડ્યું, મહામદે (સ) તેમને ‘ સ્થિત ’ રહેવા હુકમ કર્યો પરંતુ નિષ્ફળ ! અમ્યાસે ગર્જના કરી નાસતા સૈનિકોને પાછા ફરવા કહ્યું, એનો ગભીર અંત ગર્જનામય અવાજ સંભળી મુસલમાનોમાં નવું બળ આવ્યું. સૈનિક પાછા ફરી ઘોર ગર્જનાથી લગવા લાગ્યા, અંતમાં બેદુષ્ટન સંન્યતી હાર થઇ. સાકિફ જાતિએ તાઇફ નગર અને ઔદાન પર્વતની ગુફાઓમાં શરણ લીધું. મુસલમાનોએ તરતજ ઔદાન પર્વતની તળેટીમાં હુમલો કર્યો. અને તેમને હરાવી તેમની ધન સંપત્તિ હરી લીધી.

એમવી સ્ત્રીઓને કેદ કરી લીધી. એક સ્ત્રીએ મહમ્મદ (સ) ના ચરણોમાં શીર મુકાવી કહ્યું,—" હું તમને હુથ પાનારી માતા, હાલીમા-હાલીમાની બેટી છું. બાળપણમાં હું તમારી સાથેજ રમી હતી, આજે હું તમારેજ હાથે કેદ થઈ છું. " મહમ્મદ (સ) એને ન ઓળખી શક્યો. કમર પરથી કપડું ખસેડી એણે કહ્યું,—" તમને ખબર છે, કે નાનપણમાં સ્ત્રીતાં સ્ત્રીતાં તમે ખરી કમરમાં ખસડું હતું હતું, આજેયે તેનું નિશાન કાપત છો. " એમી કમર પર પોતાના ઘાંતનાં બિંદુ જોઈ મહમ્મદે (સ) બેને મુકત કરી. હુંબના મુશને બંને કેદીઓને એક સુરક્ષિત સ્થાન પર રાખી મહમ્મદે (સ) તાયાફ સહેર પર હુથલો કર્યો. તાયાફ સહેર એક સુંદર કિલ્લાથી સુરક્ષિત હતું. ત્રીસ દિવસ સુધી મુમલમાનોએ શહેરની ચારે બાજુએ ઘેરો ઘાસ્યો, પરંતુ નગરવાસીઓ તાબે ન થયા. બે દિવસ પુદ પહોંચ્યું, અને બંને પક્ષના કેદીઓ સૈનિકો માર્યા ગયા, છતાંયે નગરવાસીઓ સરણે નહીં આવ્યા. મહમ્મદ (સ) થી અધિક પૂનઝરામી ન જોઈ શકાઈ, એમી એને હાલી પોતાની સેના લખને એ પાછો કર્યો.

બેદન લોકો લગાઇમાં હારી, પોતાની ધન સંપત્તિ, તથા સ્ત્રીઓને ગુમાવી મહમ્મદ (સ) ને નાનપણમાં હુથ પાનારી માતા હાલીમાને સાથે લઈ મહમ્મદ (સ) પાસે આવ્યા, અને દિનતાપૂર્વક પોતાની ધન સંપત્તિ તથા મનુષ્યો પાછા મેળવવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. હાલીમા આ સમયે ખાત વૃદ્ધા થઈ ગઈ. હાલીમાને જોઈ મહમ્મદ (સ) નું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. મહમ્મદે (સ) એને પૂછ્યું, " તને ધન-સંપત્તિ અધિક પ્રિય છે, કે તારા વંશના લોકો ? " એણે કહ્યું,—" મને મારા પરિવારના-વંશના લોક વધુ પ્રિય છે "

મહમ્મદે (સ) પ્રત્યુત્તર આપ્યો,—“ ઠીક, બીજા પ્રહરની પ્રાર્થના-
નમાઝ પછી આવી મને રહેજે. મારી પાસે જેટલા કેદીઓ છે,
તેમને હમે છોડી દઈશું. ” મહમ્મદ (સ) ની આજ્ઞા પ્રમાણે
બેદુધન લોકોએ ક્યું. મહમ્મદ (સ) અને અબ્બાસે સર્વ કેદીઓને
મુક્ત કર્યાં એમનું જોઈ સર્વ મુસલમાનોએ અન્ય સર્વ કેદીઓને
પણ છોડી દીધા. હાલીમાની દયાથી સર્વ બેદુધન સ્ત્રીઓ પણ
મુક્તામીમ થી મુક્ત થઈ. પણ મહમ્મદ (સ) ની આ હિદાયતા જોઈ
કેટલાક મુસલમાનો અસતૂષ્ટ થયા. એઓ લૂટના માલનો બામ
પાડવા માટે ઉત્સુક થયા. મહમ્મદે (સ) દુઃખી હૃદયથી કહ્યું,—
“ શું તમે મને કેદી લોકો અથવા ઇમામ કરતા જોયો છે ?
હાથર જાણે છે, કે સર્વ સાધારણ સંપતિનો પાંચમા હિસ્સાથી
અધિક તૃણ માત્ર પણ હું ગ્રહણ નથી કરતો, અને જે હિસ્સો
હું લઉં છું, તે પણ તમારાજ કલ્યાણમાં વાપરું છું. ” સસારમાં
અનેક ધર્મ પ્રચાન્કોને પોતાના શિષ્યોની મૂર્ખાઈથી દુઃખી થવું
પડ્યું છે. મહમ્મદ (સ) પણ તેમાંથી નથી બચ્યો. લૂટનો માલ
એણે મુસલમાનોમાં વહેંચી આપ્યો, અને પાંચમો હિસ્સો પોતે
ગ્રહણ કરી દુશ્મનોને શાંતિ લાવવામાં ખર્ચ્યો. તાયફાના ઘેરા
દરમિયાન અબુસોશીઆનની એક આપ્ત નાશ પામી હતી.
અબુસોશીઆનને મહમ્મદે (સ) પોતાના હિસ્સામાંથી સો હિંદ અને
અસંખ્ય અશરશીઓ બેટ આપી.

કુરેશો હજી પોતાની પુરાણી દુશ્મની બૂલી નહોતા સકયા.
એથી લૂટનો વધુ હિસ્સો કુરેશોને આપવામાં આવ્યો. અબ્બાસ
નામક એક કવિને જે હિસ્સો મળ્યો, તેથી તે સંતૂષ્ટ ન થયો,
એટલે તો એણે મહમ્મદ (સ) ના નામ પર કવિતા બનાવવા

માંડી. મહમ્મદે (સ) કહ્યું—“ આને અહીંથી લઇ જઇ એની જીભ કાપી નાખો. ” ઉભરે સત્યતઃ એની જીભ કાપવા તકવાર ખેંચી કાઢી, પરંતુ જેઓ મહમ્મદ (સ) ના વાક્યનો કાર્તિક ભાવ—મર્મ સમજ્યા હતા, તેઓ અબ્બાસને જાનવરો બાંધવાની જગ્યા પર લઇ ગયા, અને અબ્બાસને કહ્યું,—“ અહિંથી તારી ઇચ્છા-નુસાર જાનવરો લઇ લે. ” અબ્બાસે આનંદિત થઇ કહ્યું,—“ મહમ્મદ (સ) આવી રીતે પોતાના દુશ્મનોની જીભ કાપે છે, ” * હું ઇશ્વરના નામ પર કહું છું, કે “ મારે કશું નથી જોઈતું. ” છતાંયે મહમ્મદે (સ) એને ૬૦ ઉંટ બક્ષીય આપ્યાં. આથી કવિએ મહમ્મદ (સ) ની ગિંદા ન કરનાં એની દાન શીલતાની પ્રશંસા કરી.

મહમ્મદે (સ) કુરેશોને બહુ ધન આપ્યું, તેથી અસંતુષ્ટ થઈ મદીનાવાસીઓએ કહ્યું, કે—દુષ્ટ સ્વભાવવાળા કુરેશોને મહમ્મદે (સ) આટલું બધું ધન આપ્યું, અને અમને અમારા હિસ્સા કરતાં એક કોડી પણ વધુ ન મળી. મહમ્મદે (સ) એ સર્વને એકત્ર કરી કહ્યું,—“ તમે જે કહો છો તે મેં સાંભળ્યું છે, હું જ્યારે તમારા શહેરમાં આવ્યો, ત્યારે તમે અંધકારમાં હતાં, ઇશ્વરે તમને જ્ઞાન આપી સૂઝાર્જે આણ્યાં તમે દુઃખે ભોગવી રહ્યાં હતાં, ઇશ્વરે તમને સુખી કર્યાં. તમાગમાં આંતર-દ્રેષ, કલહ, અને હિંસા હતી, આજે તેને સ્થાને ભાતુભાવ અને દયા ખીરાજી છે. મને સ્પષ્ટ કહો કે તમારામાં એ મદગુણો પ્રવંશ્યા છે કે નહિ ? એમણે જવાબ આપ્યો.—“ હા, તમે કહો છો તે સત્ય છે. ”

મહમ્મદે (સ) આગળ કહ્યું,—“ લોકો જ્યારે મને કહી

---

* મોટું બધું કરે છે, યા જ્ઞાન કરે છે.

અને હુએ કહી રહ્યા હતા, ત્યારે તમે મારો વિશ્વાસ કર્યો, જ્યારે મારા સ્વદેશવાસીઓએ મને કાઢી મૂક્યો, ત્યારે તમે મને આશરો આપ્યો, જ્યારે હું દુઃખી હતો, ત્યારે તમે મને સાંત્વના આપી કુપી કર્યો, શું તમે એમ સમજો છો કે હું આ સર્વ પ્રસંગો ભૂલી જઈશ ? શું હું એટલો નીચ યા કૃતદ્ધ છું. મેં તમને કેશું ન આપ્યું, અને કુરેશોને સર્વ સંપત્તિ આપી દીધી. તેથી તમે અસંતુષ્ટ છો ? એમનાં જડ હૃદયોને હું જડ વસ્તુઓથી વશ કરી રહ્યો છું, પરંતુ તમને તો મેં મારો આત્માજી અર્પણ કરી દીધો છે ! ખીજાઓ તો ઉંટ, ધન યા સંપત્તિ લઈ ઘેર જશે, પણ તમે તો મનેજ કંઈ જઈ શકશો. જો સમસ્ત જગત એક બાબુ થાય અને અન્ય બાબુ તમે હો તો એ નિશ્ચય માનજો, કે હું તમારીજ સાથે રહીશ, તો મને બતાવો કે મારું અધિક પ્યાર કોણુ છે ? ”

અનસારી-શિષ્યો-મહમ્મદ (સ) ની હૃદય સ્પર્શી વાણી સાંભળી રૂદન કરવા લાગ્યા ! એમણે કહ્યું,—“ તમે હમને જે કંઈ આપ્યું છે, તેથીજ હમે સતુષ્ટ છીએ. ” આ પતંગી મકદાના શાસનનો સંપૂર્ણ પ્રત્યક્ષ કરી મહમ્મદ (સ) પાછો ફર્યો. રસ્તામાં પોતાની વફાવી માતા અમીનાની અમાધિ-કથના દર્શન કરી મહમ્મદ (સ) મદીને આવ્યો.

મહમ્મદ (સ) ના મક્કા ગમન પછી તરતજ એની કન્યા જયનબ આ ફાતી સસારનો ત્યાગ કરી ગઈ. જન્મથી તે અત્યાર મુઘીમાં મહમ્મદ (સ) સ્વજન મૃત્યુનું દુઃખ અનેક વાર ભોગવ્યું હતું, પરંતુ જયનબના મૃત્યુથી એના હૃદયમાં બાણ સમ દરદ થવા લાગ્યું. પુત્રી શોદમા મહમ્મદ (સ) આકુળ હતો, એટલામાં

મરિયાનાં ગર્ભથી એને એક પુત્ર થયો. મહમદે (સ) કેટલાયે વિવાહ કર્યા હતા, પરંતુ ખુદયળ સિવાય કોઈ સ્ત્રીથી એને સંતાન પ્રાપ્તિ નહોતી થઈ. પુત્રનું મુખ નિહાળી એણે એનું નામ 'મુસલમાન રાખ્યું', અને પુત્ર પ્રાપ્તિથી વંશ રક્ષા થશે એમ જાણી મહમદ (સ) ખૂશ થયો.

મૂર્તિપૂજનો સર્વથી મહાન કિલ્લો મકકા શહેર હવે તો મુસલમાનોના અધિકારમાં આવી ગયો હતો. શનૈઃ શનૈઃ સમસ્ત અરબસ્તાનમાંથી મૂર્તિપૂજના નાશ પામવા લાગી. ચારે દિશાઓમાંથી અનેક મનુષ્યોએ આવી મુસલમાની ધર્મની દિક્ષા લેવા માડી, એટલે ચારે તરફ ધર્મ પ્રચારકોને મોકલી મહમદે (સ) ધર્મ પ્રચાર શરૂ કર્યો. ગળ્યકારનાર ચલાવવાને મુસલમાનો પાસેથી બક્ષીસ-દાન, અને અન્ય ધર્મવાળાઓ પાસેથી મહમદે (સ) કર લેવો શરૂ કર્યો. એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી સમસ્ત અરબસ્તાને મહમદ (સ) ની આધિનતા સ્વીકારી લીધી. તાયફ નગરવાસીઓએ જોયું કે ચારે દિશામાંથી સર્વ મુસલમાની ધર્મ ગ્રહણ કરે છે, ત્યારે એમણે પણ મુસલમાની ધર્મ ગ્રહણ કરી લીધો. તાયફ નગરમાંથી એક દુને આવી ક્ષમા પામી. સાથે સાથે એણે એ પ્રાર્થના પણ કરી કે એમના દેવ—દેવતાઓનો તરત નાશ ન કરવામાં આવે, મહમદે કહ્યું, કે—“ મુસલમાન અને મૂર્તિએ એક સાથે કદી રહી નથી શકતી. અનંત અને શક્તિ પૂર્ણ ધર્મવરની મારી યા પથરની મૂર્તિ બનાવી તમે ધોર પાપ કરી રહ્યા છો. મુસલમાન ધર્મ મૂર્તિપૂજને કદી પણ આશરો નથી આપી શકતો. ” તાયફવાસીઓ જ્યારે પોતાના દેવ-દેવીઓને ન બચાવી શક્યા, ત્યારે એમણે નિત્ય પ્રાર્થનાથી મુક્ત થવાની આશા

માગી. મહમ્મદે (સ) કહ્યું, — ‘ પ્રાર્થના વિના ધર્મ નકામો છે. ’ તરતજ અણુસોશીઆનને નગરના દેવ દેવીઓનો નાશ કરવા માટે મોકલ્યો. તાયફ નગરની સ્ત્રીઓ રૂદા કરવા લાગી, પરંતુ અણુ-સોશીઆને ક્રોધના તરફ ધ્યાન ન આપ્યું. એણે વજ્ર સમ ઠોકરો મારી મૂર્તિઓ તોડી નાખી. આમ અરબ દેશમાંથી મૂર્તિ પુજનો નાશ થયો.

મહમ્મદ (મ) ના જીવનનું ત્રણ પુર્ણ ચક્ર, સમસ્ત અરબ દેશમાં એક ઇશ્વરની ઉપાસના થવા લાગી. હુલકાટ અને ચોરીના વ્યવસાયમાં મગ્ન રહેનારી અરબ જાતી એક સંબંધ જાતી થઈ ગઈ. હવે અરબ પ્રદેશમાં શિશુહત્યા બંધ થઈ, સ્ત્રીઓ પર અત્યાચારો બંધ થયા, જૂદમનું નામ પશુ ન રહ્યું. સ્વદેશના જે દુઃખથી મહમ્મદ (મ) નું હૃદય દુખી થઈ રહ્યું હતું, તે દુઃખ હવે દૂર થઈ ગયું. મહમ્મદ (મ) અરબસ્તાનનો ધર્મગુરુ અને શાશ્વતકર્તા બની ગયો. યુગયુગાન્તરથી પ્રચલીત અશાંતિ દૂર થઈ ગઈ, અને આરબ પ્રજા શાંતિ પ્રિય ધર્મ ગઈ. સમસ્ત અરબ પ્રદેશમાં હવે મહમ્મદ (સ) નું કોઈ દુસ્મન ન રહ્યું, પરંતુ ગિદે-શીઓ મહમ્મદ (સ) નો આ પ્રતાપ જોઈ ચમક્યા, અને મહમ્મદ (સ) નું પડયંત્ર રચી મહમ્મદ (સ) નો નાશ કરવાની તૈયારી કરી. ધર્મનો પ્રચાર એ મહમ્મદ (સ) ના જીવનનું લક્ષ્ય-બિંદુ હતું. પરંતુ ધર્મ પ્રચારમાં વિદ્વંસ આત્મા જોઈ એને સંગ્રામ કરવા પડ્યા.

રામન સપ્તાહ દરકલે મહમ્મદ (સ) નો પ્રતાપ વધતો જતો જોઈ મન ૬૩૮ ના ઓકટોબરમાં એક મહાન સેના એકત્ર કરી. રામન મૈન્યને પગજીત કરવાને મહમ્મદ (મ) સીરીઆ ગયો.

કપટી અવ્યદુષ્ટા પ્રથમથીજ મહમ્મદ (સ) સાથે દુશ્મની રમતો આખો હતો. આ વખતે પણ એ કહેવા લાગ્યો, કે રોમન સૈન્ય તો અતિ બળવાન છે. ધણા તો આગી જ્હી-યાયે ખરા, ખતાયે લડાઈની તૈયારીઓ શોર જોરથી થવા લાગી. સ્ત્રીઓએ પોતાનાં વસ્ત્રો અને અલંકારો વેચી સ્વદેશની રક્ષા માટે લન દીધાં ! સર્વત્ર ઉત્સાહજ ઉત્સાહ નિહાળી સર્વનાં હૃદયો આશાથી નાચવા લાગ્યાં. જોતજોતામાં દશ હજાર સ્વાર અને પાંચ હજાર ઘોડેસ્વારનું સૈન્ય તૈયાર થઇ ગયું. ઉત્સાહથી ઉત્સાહ પેદા થાય છે. મરજૂમીનાં અસિમ કપ્ટો સહન કરી મુસલમાન સેના સીરીઆ પ્રદેશમાં દાખલ થઇ. અસીમ કપ્ટો જોઇ અનેક સૈનિકો મદીને પાછા ફર્યા. દશ દિવસમાં મુસલમાન સૈન્ય તાવક નામના સ્થાનમાં આવી પહોંચ્યું. ત્યાં મુઝામ કરી મુસલમાનો ચારે દિશામાં ધર્મ પ્રચાર કરવા લાગ્યા. નાના નાના કેટલાંએ રાજ્યો મહમ્મદ (સ) ને આપીન થયાં. મહમ્મદે (સ) સાંભળ્યું, કે રોમન સમ્રાટ પોતાનાજ રાજ્યની જાળજોમાં ફર્યો છે. અન્ય રાજ્ય પર હુમલો કરવાનો વિચાર સરખોયે એનામાં નથી, એથી તાવકથી અમલ્ય ધન ભંડાર લુટી એ સેના મદીને પાછી આવી.

જે મુસલમાનો રસ્તામાં તકલીફ ન સહી શકવાથી પાછા ફર્યા હતા, તેમની સાથે વિશ્વાસી મુસલમાનોએ બોલવા ચાલવાનો બ્યવહાર બંધ કર્યો. વર્તમાન બાબમાં કહીએ, તો અસહકાર ફર્યો ! એટલે તો જાળજીથી એ લોક અધમ્મ્યા થઇ ગયા. પરંતુ કરી એ લોક ક્ષમા માગવા લાગ્યા, પરંતુ સાન આદમીઓને તો કોઇ રીતે પણ ક્ષમા ન અપાઇ. એ લોક બંધુ, બંધવ અને કુટુંબીઓ નહીં રનેહ વચ્ચીન થઇ જવાથી સર્વત્ર અંધકાર જોવા લાગ્યો.

મહામ્મદ (સ) લાવકની છૂત કરી અમૂલ્ય લાંડાર લઈ આવ્યો. ઘેરઘેર આનંદ-ઉત્સવ થઈ રહ્યા, ફક્ત પેલા સાત કબનસીયા મનુષ્યોજ તેમાં ભાગ ન લઈ શક્યા. ધૃત્વાદી સોળાંડી જંગલોમાં પેલાને જાધી એમણે નિશ્ચય કર્યો, કે જ્યાંસુધી મહામ્મદ (સ) તેમને ક્ષમા ન આપે ત્યાંસુધી તેઓ મરજીમાં પડી રહે.

બહુ દિવસ પછી ચાર જણના અપરાધની મારી અપાટ, પરંતુ કાબ, હિલાલ, અને મુરારા નામના ત્રણ જણને ક્ષમા ન મળી, પહેલાં આ ત્રણે ચુસ્ત મુસલમાન હતા, એટલે મહામ્મદ (સ) એમનો અપરાધ ક્યાંથી ભૂલી શકે ? આગાસ દિવસ સુધી એ ત્રણે જાતજાતનાં પ્રાયશ્ચિત કર્યાં, છતાંયે મહામ્મદ (સ) એમને ક્ષમા ન આપી, એકાએક સાપ જોઈ લોક નાશી જાય છે, તેમ આ ત્રણેને જોઈ લોકો નાશી જતા. મરજીમાં જઈ બિચારા પ્રાર્થના કરતા, તથા લોકોને નમ્રતાથી પ્રણામ કરતા, પરંતુ કોઈ એમની તરફ દ્રષ્ટિ પણ નહિ કરતું. આગાસ દિવસ પછી મહામ્મદ (સ) આગા કરી, કે ' એ ત્રણે સ્ત્રીપુરુષોનું મુખ નહિ જોઈ શકશે ' પછી એ ત્રણે સહેર છોડી પહાડની ગુફામાં જઈ રહ્યા. કષ્ટના માર્યા એઓ મરણનો લ ચઈ પડ્યા. પચાસ દિવસ આમ પીતી મયા, ત્યારે એમના પાપનું પ્રાયશ્ચિત થયું. બીજે દિવસે મહામ્મદ (સ) એમને ક્ષમા આપી. એ લોક મહામ્મદ (સ) ના ચરણમાં ગળડી પડ્યા.

આ ઘટના બન્યા પછી થોડા દિવસમાં કપટી અખદુલ્લા બિમાર પડ્યા આખી છઠ્ઠી સુધી એણે મહામ્મદ (સ) સાથે દુરમનાવટ કરી હતી, છતાંયે એની માંડી વખતે એની દવા અને શુશ્રૂષા મહામ્મદ (સ) કરવા લાગ્યો આ બિમારીથી અખદુલ્લા

બચી ન શક્યો. મહમ્મદ (સ) એને મરણ પધારીએ આશ્વાસન આપી રહ્યો હતો, પરંતુ આખરે એનો દેહ વિલય થયો.

મહમ્મદ (સ) ની આ મહાનુભવતા જોઇને અબદુલ્લાના મક્કાના લોકોએ મહમ્મદ (સ) સાથેના વેરનો ત્યાગ કર્યો, હવે તો મહમ્મદ (સ) નું કોઇજ દુસ્મન ન રહ્યું, અખીલ આરબ પ્રદેશ મુસલમાન ધર્મ મહણ કરી મહમ્મદ (સ) નો સહાયક બન્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

—અંતિમ સમય—

એ વર્ષ ખીલ્જી વાતી મધુ. અરબ પ્રદેશમાં એક ખાતની હકુમત પ્રચલીત કરવાના હિપાવનો મહમ્મદ (સ) નિશ્ચય કરી રહ્યો હતો, એટલામાં પવિત્ર ભક્ષ આવી પહોંચ્યો, પરંતુ મહમ્મદ (સ) ને એક ક્ષણને માટે મદીના છોડી બહાર જવાનો અવકાશ ન હતો, એટલે મહમ્મદે (સ) અણુઅણુકર (૧) ને વીર્યનું કામ પુર કરવા માટે મોકલ્યો. ત્રણસો મુસલમાનોને સાથે રાખી અણુઅણુકરે (૨) વિદેશી યાત્રીઓને ધર્મોપદેશ કર્યો. ઉપદેશની પૂર્ણાકૃતિમાં અલી (ક) એ મહમ્મદ (સ) નો ધોષણ-પત્ર વાંચી સંભળાવ્યો. “ આ વર્ષથી કોઈ મૂર્તિપુજક મકકામાં તિર્થ કરવા આવી શકશે નહિ, નગ્ન અંગે કોઈ મંદિરની પ્રવેશિણી કરી શકશે નહિ. જેની સાથે મહમ્મદે (સ) સલાહ કરી

હતી, જેમની સાથે મહમ્મદે (સ) સુલ્લેહ કરી હતી. તેમને તોડવામાં કોઇ જાતનો બાધ રહેશે નહિ. ” બાત્રીઓએ આ ઘોષણાના મર્મનો દેશ દેશાતરોમાં પ્રચાર કર્યો.

જે વર્ષમાં-સાલમાં મહમ્મદ (સ) મકકેથી નાશી મદીને ગયા હતા, તેને ‘હીજરી’ કહે છે. પહેલી હીજરીથી કે બીજા દસ વર્ષ સુધીમાં આખા દેશનો રંગ બદલાઇ ગયો. સર્વ દેશોના બાદશાહોના ફત્ત મદીને આવી વસવા લાગ્યા, અને કબજેર જાતીઓ મુસલમાનોને શરણે આવવા લાગી. એ સર્વને મુસલમાનોએ સંદેશ આપ્યો કે,— ‘ઈશ્વરને પિનાવત, અને સર્વ મનુષ્ય માત્રને બ્રાતૃવત માનનાર સર્વને હમે સહાયતા કરીશું. ” દૂર સદૂર દેશોમાં મુસલમાન ધર્મ પ્રચારકો જવા લાગ્યા. મહમ્મદે (મ) તેમને કહ્યું, “ શાસ્ત્ર પાંડિતો જે તમને પ્રશ્ન કરે, કે સ્વર્ગનો રસ્તો કયો છે, તો તમારે જવાબ દેવો કે “ સત્ય સ્વરૂપ ઈશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખવી અને ઈશ્વર સર્જીત પ્રાણીઓને સુખી કરવાં એ સ્વર્ગનો માર્ગ છે. ” પ્રચારક ગણુ પર્વતો અને મુરુબુમીઓ ઝાળાળી * “ દાઇલા ઇસ્લિમાહ મહમ્મદ (સ) રસુલિલાહ ” નો..... પ્રચાર કરવા લાગ્યા.

ચારે તરફથી સમાચાર આવવા લાગ્યા, કે લડાઇ ઝડપડાને અંત આવી ગયો. ચારે તરફ શાંતિ વિરાજવા લાગી. એક માત્ર પરમાત્માને શરણે જઇ મહમ્મદ (સ) સમય પસાર કરવા લાગ્યો. સન ૬૩૧ નું અર્ધ વર્ષ સુખશાંતિમાં પસાર થયું, એટલામાં મહમ્મદ (સ) નો પંદર માસનો પુત્ર ઇબ્રાહીમ આ નશ્વર જગતનો

ત્યાગ કરી ચોક્કી ઉઠ્યો. મહમ્મદ (સ) નો વંશ રક્ષાનો અભિમાન ધુળમાં મળી ગયો. વિધાતાની ઇચ્છા કંઈ બુદ્ધીજન હતી ! વૃદ્ધાવસ્થામાં એકના એક પુત્રનું મૃત્યુ એ મહમ્મદ (સ) ની હૃદયમાં કરી બાથુની માફક ભોંકાયું, પરંતુ “ **ફરારેજલ્લા બલિયલ્લી** ” નેતું વૃત્ત હોય, તે અધિક શોકથી મોહિત કેમ થઈ શકે ? મહમ્મદ (સ) પોતાના મૃત પુત્રને સંબોધીને કહ્યું,—“ મારું હૃદય શોકથી પૂર્ણ છે, અને બાંખો આંસુથી પૂર્ણ છે, પરંતુ હું પણ તારી પાછળ પાછળજ આવું છું, એથી મારું ચિત્ત હલકું થતું જાય છે. આપણે સર્વ ઇશ્વરનાં સંતાન છીએ, એણેજ આપણને સંસારમાં મોકલ્યા હતા, અને એનીજ પાસે સર્વ જઈ રહ્યાં છે. ” મહમ્મદ (સ) ને આંસુ સારતા બોધ અબ્દુલ રહેમાને કહ્યું, કે—“ મરનાર પાછળ રડવાની તમેજ મના કરી છે ! ” મહમ્મદ (સ) બોલ્યા,—“ મેં તો શોક સમયે છાતી કૂટી અતિ બાકંદ કરી કપડાં ફાડી નાખવાની મના કરી છે, પરંતુ શોકનાં આંસુ દુઃખી હૃદયને માટે મરહમ છે, દુઃખી હૃદયેને સતેષ બક્ષવા માટે આંસુ ઇશ્વરનું દાન છે. ” મૃત બાળકને સમાધિસ્થ કરવામાં આવ્યો. શોક મુગ્ધ થઈ મહમ્મદ (સ) કહેવા લાગ્યા, કે “ મારા પ્યારા પુત્ર ! તું બાળે મને કહે કે ઇશ્વરજ તારો પ્રભુ ન-પ્રભુ અને મુસલમાન ધર્મજ તારો ધર્મ છે. પોતાના પુત્રને કંઈ નહિન કરી મહમ્મદ (સ) શોકપૂર્ણ હૃદયે પાછા ફર્યા. એજ વખતે સર્વમહણ મયું, જગતમાં અધાર્ મઈ મયું. બાકેતો મહમ્મદ (સ) ને કહેવા લાગ્યા, કે “ સમસ્ત વિશ્વ આજે ઇબ્રાહીમના શોકથી રચામ થઈ ગયું છે. ” પરંતુ મહમ્મદ (સ) કહ્યું,—“ મૃત અને ચંદ ઇશ્વરની વિચિત્ર સૃષ્ટિ છે. ઇશ્વર પર

શ્રદ્ધા રાખનારાઓને એ દારા ધૃશ્વરનો પતો લાગે છે, પરંતુ એક રોક બાળકના મૃત્યુ સાથે એને કશો સંબંધ નથી. " મહમ્મદ (સ) ખોટા સંસ્કારોથી રહીત અને ધૃશ્વર પર પૂર્ણ શ્રદ્ધાળુ હતો.

સમય ડોઠની પણ અપેક્ષા નથી કરતો. જોતજોતામાં વર્ષ વીતી ગયું. ફરી પવિત્ર માસ આવી પહોંચ્યો, મહમ્મદે (સ) મકકે જવા નિર્ણય કર્યો, વિદેશોમાંથી લોકો મકકે આવી પહોંચ્યા. મહમ્મદે (સ) ફરી એક લાખ આદમીઓ સાથે મકકાની યાત્રા કરી. પ્રથમ દિવસે મદીનેથી ચાલી એક ગામના પાસે મહમ્મદે (સ) વિશ્રામ કર્યો. પ્રભાતમાં એક લાખ મનુષ્યોએ એક મહાન મેદાનમાં એકત્ર થઈ પ્રાર્થના કરી, કે— ' હે ધૃશ્વર હમે તારાજ સેવકો છીએ, તુ મંગલમય છે, ખલાંડતો તું સ્વામિ છે, તારા સિવાય અન્ય ડોઠ ધૃશ્વર નથી. " લાખો મનુષ્યોના કંઠમાંથી એકજ અવાજ સંભળાઈ રહ્યો હતો. બહોળાનાં હૃદય ભક્તિના આવેગથી ભરાઈ રહ્યાં હતાં. સર્વ નિર્બંધ થઈ જ્યાંના ત્યાં ઉભાજ રહી ગયા. શ્રદ્ધાનો ઉજ્જવલ મહિમા મહમ્મદે (સ) સર્વને પ્રત્યક્ષ બતાવ્યો. યાત્રીઓ મેદાનો, પર્વતો અને મરુભુમી પસાર કરતા ગાળ્યા. ચારે તરફ ધૃશ્વરની પ્રાર્થનાથી આકાશ ગુંગવા લાગ્યું. ચારે તરફ એકેશ્વરવાદનો ઝુંડો ફરકવા લાગ્યો. શ્રદ્ધાની મહાશક્તિ પર કોને અવિશ્વાસ થઈ શકે ? કેટલાક વર્ષો પર જે દેશ લડાઈ-ઝબડા અને પાપોની કુમી બની રહ્યો હતો, તેજ દેશ આજે એક પુરંપની શ્રદ્ધાથી એક-મન અને એક-પ્રાણ બની ગયો.

મહમ્મદ (સ) પોતાના એક લગ્ન બહોળાની સાથે મકકા નગરીમાં પહોંચ્યા. આ વખતે તેઓ ગણુ કમળેર થઈ ગયા

હોવાથી હિંટ પર બેસી ગળા મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરી. સાક્ષ પર્વતથી મરોચા પર્વત સુધી યાત્રા કરી. અનેક હિંટનું બલિદાન દર્ધ મહમ્મદે (સ) કેશ-મુંડન રાખ્યું. ભકતોએ એમના કેશને અત્યંત જતનથી સાચવી રાખ્યા ! ધાર્મિક ક્રિયાઓની સંપ્રાપ્તિ પછી મહમ્મદે (સ) પોતાના શિષ્યોને આરાધ્ય પર્વત પર આવવાની આજ્ઞા આપી. ભાષો મુસલમાનો મહમ્મદ (સ) ની આજ્ઞા સાંભળી ઉપદેશ સાંભળવા આરાધ્ય પર્વત પર જતા ભાગ્યા. મહમ્મદ (સ) એક ઉચ્ચ સ્થાન પર જઈ કહેવા લાગ્યા, કે—
“ આવતા વર્ષ સુધી હું બચી શકીશ નહિ, ફરી તમારી સાથે આમ મળી શકીશ કે કેમ તે હું નથી કહી શકતો, હું એક રોક આદમી છું, મૃત્યુ મને ત્યારે મને આ સંસારમાંથી ઉઠાવી લઈ શકે છે, એથીજ આજે હું મારા હૃદયની વાતો તમને કહું છું, ધ્યાન દર્ધ સાંભળશે.

આ મહિનો અને આજનો દિવસ જેવાં પવિત્ર છે. તેવાં તમારા સમાન-ધર્મીઓનાં જીવન અને ધન સંપત્તિને સમજાવે. આ ખાસ યાદ રાખો, કે પરમાત્મા સન્મુખ તમે સર્વ જવાબદાર છો. સ્ત્રી ઉપર જેવો તમારો હક છે, તેવોજ હકક સ્ત્રીનો પણ તમારા પર છે. સદા સ્ત્રીઓને સન્માન આપો, અને દયાથી વર્તો. પરમાત્માએ દયા કરીને સ્ત્રીઓને સરજી છે, સ્ત્રીઓ પણ પરમાત્માની સંતાન છે, એનું હંમેશા રમરણુ રાખો, કે તમે સર્વ પરમાત્માના દાસ છો. તમે જેવો ખોનાક હ્યો, તેવોજ ખોરાક તમારા ગુલામોને પણ બોળન માટે આપો. જેવાં કર્પડાં તમે ખાઈશું કરો. તેવાંજ તેમને પણ અપાવો. જો કદાચ એકો અક્ષમ્ય અપનાય કરે, તો તેમને કાઢી મૂકી શકો છો, પરંતુ તેમને

કપ્ટ ન આપશે. યાદ રાખજો, કે નોકરી-ગુલામી પણ ઇશ્વરનાજ પેદા કરેલા જીવ છે. સર્વ મુસલમાનો એક જીવના બાઈઓ છે. મુસલમાનો ફક્ત એકજ કુટુંબીઓ છે. સ્વર્ગન સાથે કદી અન્યાય ન કરશે. જો દેવાવાળો સ્વયં ખુશીથી ન આપે, તો તેના પર દાવનો હક્ક નથી. તમારા જે બાઈઓ આજે અહિં ઉપસ્થિત થઈ શક્યા નથી તેમને પણ મારી વાંતો સંભળાવી દેજો. ”

આમ કહેતાં કહેતાં મહમ્મદ (સ) નો કંઈ ભરાઈ આવ્યો. લાખો મનુષ્યોના ઉત્સાહપૂર્ણ મુખ તરફ જોઈ મહમ્મદ (સ) ભાવો ના ઉચ્છ્વાસમાં લીન થઈ ગયા. ઇશ્વરને સંબોધીને મહમ્મદ (સ) એ કહ્યું— “ હે પ્રભુ, મારા જીવનનું કાર્ય સમાપ્ત થઈ ગયું. મને જે શક્તિ બક્ષી તેં આ સંસારમાં મોકલ્યો હતો તેના મેં સદુપયોગ કર્યો છે કે નહિ, તેને સાક્ષી તું જ છે. ”

મુસલમાનોને કર્તવ્ય-કર્મ-નો ઉપદેશ દઈ મહમ્મદ (સ) મદીને પાછા ફર્યા. દુર-સદુર-થી મદીના નગરને નિહાળી આનંદ મગ્ન થઈ મહમ્મદ (સ) કહેવા લાગ્યા— “ ઇશ્વર મહાન છે, ઇશ્વર સમાન અન્ય કોઈ નથી. આ વિશાળ વિશ્વ એનુંજ છે. એજ પ્રશસ્ત છે, એજ સર્વશક્તિમાન છે. એણે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પુરી કરી છે. પોતાના ભક્તની સહાયતા કરી એણે અસત્યને છિન્ન બિન્ન કરી દીધું. હવે તો નિવાસ પર જઈ એનીજ આરાધના કરીશ. ”

મદીના આવ્યા પછી મહમ્મદ (સ) દિનપ્રતિદિન ક્ષીણ થતા આવ્યા. એમનું જીવન તો, મહાન કપ્ટ અને દુઃખોમાંથી પસાર થયું હતું. યુવાનીમાં તો એમણે પોતાની કોમને હાથેજ કઠોર દુઃખો સહ્યાં હતાં. પ્રાચી રક્ષા માટે મહમ્મદ (સ) જંગલી જન-વગની માફક જંગલો, પહાડો અને ગુફાઓમાં ભરાઈ રહ્યા હતા.

મોઢ અવસ્થામાં એ રાત્રિદિન લડાઈઓમાં-યુદ્ધમાં મશગુલ રહ્યા હતા. માનસિક દુઃખ અને શારીરિક પરિશ્રમથી એમની કાયા ભૂરી ગઈ હતી, છતાંયે પોતાના શરીરની મહત્ત્વદે(સ) પરવા ન કરી. ખેતરની ચકુદી સ્ત્રીએ મહત્ત્વદે(સ) ને ઝેર ખવડાવ્યું હતું, એનાથી એમનું શરીર છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યું હતું, અંતમાં વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર શોકથી મહત્ત્વદે(સ) વધુ શિથિલ બની ગયા.

એવામાંજ અરબ પ્રદેશમાં અસ્વદ અને મોસીલમા નામના બે પુરુષો પોતાને ઇશ્વરના દુત કહી લોકોને શિષ્ય બનાવવા લાગ્યા. એમની આજ્ઞાથી બેઠ ધણા તો એમના શિષ્યો પશુ થયા, પરંતું તરતજ તેમનું પાખંડ પ્રગટ થઈ ગયું, અને બંનેને મૃત્યુ દંડ દેવાયો. સીરીઆમાં જે મુસલમાન દુતને મહત્ત્વદે(સ) મોકલ્યો હતો, તેને મારી નાખવામાં આવ્યો હતો. એ વાત તો હમારા વાચકોને યાદ હશેજ. પરંતુ તેનો બદલો હજી સુધી નહોતો લેવાયો. મહત્ત્વદે(સ) જૈહના પુત્ર આસમાને સેનાધિપતિ બનાવી સીરીઆ પર ચઢાઈ કરવા સૈન્ય મોકલ્યું, પરંતુ મદીનેથી થોડે દુર પહોંચતાંજ ખખર આવ્યા, કે મહત્ત્વદે(સ) બિમાર છે, સૈન્ય મદીને પાછું ફર્યું.

રાત્રીના એકાએક મહત્ત્વદે(સ) ની આંખો ખૂલી ગઈ. મસ્તકમાં તીવ્ર દર્દ થવાથી એમને બની મહત્ત્વદે(સ) તરફથી લાગ્યા. 'સંપૂર્ણ સંસ્કાર એમને શૂન્ય બાસવા લાગ્યો. શર્યાતો ત્યાગ કરી મહત્ત્વદે(સ) બહાર નીકળ્યા. આખું શહેર ધોર નિંદ્રાને આગ્રીન હતું, તેઓ શહેર ત્યાગીને રમશાનમાં આવી નીકળ્યા, અને હૃદયના આવેગમાં મૃત અકિનઓ માટે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. પ્રાર્થનાથી હૃદય રહેજ શાંતિ પામ્યું, મહત્ત્વદે(સ)

કેર ખાધા ફર્મા, પરંતુ મસ્તકનું હર્દ કેમે ક્યુંં હુલ ન મળું.
 મહમ્મદ (સા) હવે આપના (ર) ને વેર રહેવા લાગ્યા. બીજો
 દિવસે જાવંડર ઉપરસ જાગુ મઠ, દુઃખ વધ્યું, આખરે શીલબ
 બળથી રહેજ આરામ થયો. અર્થથી મહમ્મદ (સા) અલી (ક)
 અને ફજલની પાંધનો ટેકા લાઇ મસ્જિદમાં ગયા ! અતિ કષ્ટથી
 વેદી પરઃખેરી જોવાણે પ્રાર્થના કરી, પ્રાર્થના બાદ મહમ્મદે (સા)
 સર્વને સંબોધીને કહ્યું, કે—“ મને લોકો ધર્મપરાયણુ સમજે છે.
 પણ મારા સમાન કપટી અને દુઃખચારી આ સંસારમાં કોણુ
 હશે ? મારા આત્માના ચિકકરમાં હુ મન દુઃખી રહું છું. ”
 આ સાંભળી ઉભરે કહ્યું,—“ ઇશ્વરે જે મુખત સુખ્યું છે, તે
 પ્રગટ કરી હીન બનવાથી શો બાલ ? ” મહમ્મદ (સા) બી લાલથી
 કોપીત મઠ કહ્યું, પરલોકમાં દુઃખ ઇચ્છના કરનાં સંસારમાં
 લગ્નજીત થવું વધુ ઠીક છે. ફરી જોને માટે પ્રાર્થના કરી
 મહમ્મદે (સા) કહ્યું,—“ હે પરમાત્મા ! જોને બળ અને શક્તિ
 દો, જોના ચારીઓથી કમળોર દુર કર. ” ફરી ઉજામકો તરફ
 દ્રષ્ટિ કરી મહમ્મદે (સા) કહ્યું,—“ જો મેં કોઇને પણ હાથી કરી
 હોય, તો તેના બદલા માટે હુ મારી પીડ ખોલું છું, મને
 ૧) મારીને તમારું કર્મ પુર કરો. જો મેં કોઇનું કર્મ કર્યું હોય,
 ૩) તો કહો, કે બેથી હું ને કોઈથી મુક્તિ મેળવું. ” આ વાત
 સાંભળી પ્રાર્થના કરનારામાંથી એકે હેલા થઈ કહ્યું,—“ તમારી
 આગામીમાં મેં એક શિશુકને થોડા રૂપીઆ આપ્યા હતા. આજે
 તમને કોઈમાંથી મુક્ત કરાવવા તે સત્તની હું વાદ આપું છું. ”
 મહમ્મદે (સા) તરતજ તેનું કર્મ ચૂકવી આપ્યું. ત્યારબાદ મહમ્મદે
 (સા) ધર્મપ્રચાર માટે જીંદગીનો અંત આણનાર મુબલમાનોને

માટે પ્રાર્થના કરી. પ્રાર્થના પછી મહામહે (સ) બેઠકાવાસી
 પુણ્યભાગીને કહ્યું, કે—“સમે સદા અનસારીઓને યાન આપ્યો;
 સમય જતાં મુસલમાનોની સંખ્યા વધતી, પરંતુ અનસારીઓની
 સંખ્યા વધુ નહિ થતી. અનસારી લોકોજ મારાં કુટુંબીઓ છે.
 એમણેજ મને સહાયતા આપી છે જેઓ એમના બંધુઓ છે,
 તેમનું દિલ કરો, અને જેઓ એમનાં દુરમન છે, તેમની સાથે
 સર્વ રીતસો બ્યવહાર બંધ કરો.” પછી સર્વ ઉપાસકોને
 સંબોધીને તેમને કહ્યું,—“અરબ દેશમાં કોઇ પ્રકારની મર્તિનું
 નામ-નિશાન પણ ન રહેવા દેશો. જેઓ મુસલમાન ધર્મ ગ્રહણ
 કરે, તેમને કોઇ સમજી સમાન હકક આપજો. સર્વથી અધિક
 પ્રાર્થના મારી એ છે, કે—નિરંતર પ્રભુની પ્રાર્થના કરજો.
 ધૈર્યવરની આજ્ઞા છે, કે કોઇ પ્રકારનો અભ્યાય ન કરશો. અને
 જેઓ પૃથ્વીના ધન-મદ્યો મતવાળા થશે, તેઓ પરલોકમાં
 સુખી થશે. કેવળ ધાર્મિક મનુષ્યોજ સુખના અધિકારી છે.”

મહામહે (સ) હાથના આવેગમાં અનેક વાતો કહી દીધી.
 એનું દૃશ્ય સરીર વિશ્વાસની સક્તિથી ઉત્તેજિત થઇ હતું. અહીં
 (ક) ની ખાંધનો ટેકો લઈ પછી મહામહે (સ) આપણા (ર) ને
 ઘેર આવ્યા. મહામહે (સ) એટલા તો કમજોર થઇ ગયા, કે
 ખાટલા પર પડતાંની સાથેજ બેહોશ થઇ ગયા. બહુ અવધાન
 પછી એમને શુદ્ધિ આવી. માંદગી દિન પર દિન વધતી જાયતી.
 શુક્રવારને દિવસે સર્વ મુસલમાનો એકત્ર થઇ પ્રાર્થના કરતા હતા.
 આજે શુક્રવાર હતો, સર્વ નમાજ માટે મસ્જિદમાં જવા તૈયાર
 થયા. શરિ અને છાતી પર શીતળ જળ છાંટી મહામહે સ્વસ્થ
 થયા. એમની ઇચ્છા ઉપાસના કરી સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત કરવાની હતી.

પરંતુ ખાત ઉપરથી ઉઠી ચાલવા માટે જેવા ભય છે કે તરતજ મહમ્મદ (સ) બેહોશ થઈ પડી ગયા. જાન આતંતાં મહમ્મદ (સ) એ એ દિવસે ઉપાસના કરાવવાનું કામ અણુબકકર (ર) ને સોંપ્યું. એ દિવસે મહમ્મદ (સ) ને વેદી પર ન જોઈ મુસલમાનો બ્યાકુળ થયા. કેટલાક એમને મૃત્યુવશ થએલા માની રૂદન કરવા લાગ્યા. અણુબકકર (ર) તેમને રડતાં ન રોકી શક્યા. ત્યારે મહમ્મદ (સ) અતિ કષ્ટથી બહી (ક) અને અબ્બાસની ખાંધનો ટેકો લઈ મસ્જિદમાં આવ્યા. મહમ્મદ (સ) નાં દર્શન કરી સર્વ પ્રસન્ન થયા. તેમના આવવાથી અણુબકકર (ર) વેદી પરથી ઉતરવા લાગ્યા. પરંતુ મહમ્મદ (સ) એ એમનેજ પ્રાર્થના કરાવવાનું કહ્યું અને પોતે બીજાઓની સાથે ઉભા. પ્રાર્થનાના અંતમાં મહમ્મદ (સ) એ કહ્યું, “ મને ખતર પડી છે, કે મારા મૃત્યુના સમાચારથી તમે દુઃખી થયા છો. પરંતુ મને બતાવો કે કોણ મૃત્યુ નથી થતું ? શું હું અમર થઈ તમારી સાથે સદા રહી શકું એમ છે ? સર્વ કંઈ ઇશ્વરની ઇચ્છાથીજ થાય છે. એની ઇચ્છા વિના કંઈ થઈ શકતું નથી. જોણે મને અહિં મોદ્દયો છે તેનીજ પાસે હું પાછો જાઉં. તમને મારું અંતિમ કહેવાનું એ છે, કે તમે સદા ઐક્ય રાખજો. પરસ્પર પ્રેમ અને સન્માનથી વર્તજો. વિપત્તિમાં પરસ્પર સહાય કરજો ઇશ્વરના ચૂસ્ત ભક્ત બની ધર્મ કાર્યમાં સચ્ચા રહેજો. પ્રાર્થના શ્રદ્ધા, અને શુદ્ધ કર્મોથી મનુષ્ય સૌભાગ્યવાન બને છે, એનાથી વિપરીત કામ નરકાગારમાં કેડે છે. ”

મહમ્મદ (સ) નો ઉપદેશ સર્વેએ શ્રવણ કર્યો. પોતાના ધર્મ પિતાનો મૃત્યુનો સમય નજીક આવેનો જોઈ મર્વે રૂદન કરવા લાગ્યાં જોણે હૃદય પકડ્યું. જોણે ખોટા સંસ્કારોનો નાશ કરી

દયાનો પ્રચાર કર્યો, જેણે એક જાતિમા એકત્ર કરી આર્ય નિવાસીઓને લોખંડની દિવાલની માફક દબ બનાવ્યા, તેની ચિર-નિદ્રાની કલ્પના માત્ર કળતાં મુસલમાનો આકંદ કરવા લાગ્યા. તેમને આશ્વાસન આપતાં મહમ્મદ (સ) કહેવા લાગ્યા, કે—“ આ સસારને છોડી હું જ્યાં જઈ છું, ત્યાં તમે પણ એક દિવસ આવશો. મોત કાઢનેયે મૂકતું નથી, આખી જીંદગીભર મેં તમારા કલ્યાણનાં પ્રયત્નો કર્યા છે, અને - મૃત્યુ પછી પણ તમારોજ યજ્ઞ રહીશ. ”

શિષ્યોને આશ્વાસન આપી મહમ્મદ (સ) ઘેર આવ્યા. ખીજે દિવસે તખીઅત સુધારા પર આવી, મુખ પર આછું રક્ત દોસવા લાગ્યું. અલી (ક) અબુબકકર (ર) અને ઉમર આદિ શિષ્યો આખી રાત ઉજાગરો કરી સૂત યજ્ઞ ગયા હતા. આજે મહમ્મદ (સ) ને સ્વસ્થ જોઈ એ લોક આરામને માટે સ્વમૃદ્ધે ગયા. ફક્ત આયશા (ર) મહમ્મદ (સ) પાસે બેસી રહી. જુઝાતા દિપક જેમ્ જોડાએક પ્રકાશી સદાને માટે અસ્ત પામે છે, તેવી મહમ્મદ (સ) ના જીવન દીપકની પણ દશા થઈ આરામ પછી તરતજ મહમ્મદ (સ) નું કષ્ટ ચારગણ વધી ગયું. મૃત્યુ નિકટ આવતું જોઈ મહમ્મદ (સ) જુઝામેને મુક્ત કરવાની આજ્ઞા આપી. પોતાનું જે કાંઈ હતું, તે ગરીબોને અર્પણ કરી દીધું. આજ્ઞા તરફ દ્રષ્ટ કરી મહમ્મદ (સ) બોલ્યા,—“ હે પરમાત્મા ! આ કષ્ટમા તું મારો સહાયક બન. ” આયશા (ર) એ આ સ્થિતિથી જહીને અબુબકકર (ર) અને હાફ્ફને માટે તેકવા મોકલ્યું. મહમ્મદ (સ) ના શીરને પોતાની ગોદમાં રાખી હાફ્ફએ શીરજ જળની ધારા મસ્તક અને છાતી પર ઊંડી. મહમ્મદ (સ) ની આંખો સ્થિર થઈ ગઈ. ગંને હાથો

છોડી એણે ફેંધાયેલે કડે કહ્યું, —“ ઇશ્વર તારી ઇચ્છા પૂર્ણ થાઓ, આજે હું મારા સ્વર્ગના મિત્રોને મળીશ. ” આ સમયે ઉચ્ચારતાં ઉચ્ચારતાં મહમ્મદ (સ) ની આંખો બંધ થઈ ગઈ ! હાથ પગ ઠંડા થઈ ગયા પ્રાણ પક્ષી હીડી ગયું ! !

મુસલમાની ધર્મનો પ્રભુતા આજે દુર-સદુર સ્વર્ગે સીધાંચો આપશા (૧) જાનીકાટ રૂદન કરવા લાગી, એનું રૂદન સાંભળી બીજી સ્ત્રીએ પણ આવી પહોંચી, હવે રૂદનના અવાજથી આકાશ પણ ફાટવા લાગ્યું. મહમ્મદ (સ) ના દેહ વિલયની ખબર વીજળીની ત્વરાએ આપ્યા શહેરમાં ફેલાઈ. સર્વ એક ક્ષણને માટે તો ક્રિંકર્તાવ્ય મૂઠા બની રહ્યા. સર્વ પોતાનો કામ ધંધો પડતો મૂકી મહમ્મદ (સ) ના ઘર તરફ દોડવા લાગ્યા એના મૃત શરીર તરફ દ્રષ્ટિ કરી ઘણાંચે કહ્યું. કે ‘ એ તો બેકોશ થયા છે ! હમને છોડીને એ બીજે જામજ નહિ. ’ મહમ્મદ (સ) ના ઘર તરફ જાણે માનવ મનુષ્ય ઉલટયો ! ચારે તરફ રૂદનને અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. બધી જમીન ભકતોનાં અશ્રુઓથી ભીંજાઈ ગઈ ! ઉમરે તલવાર કાઢી કહ્યું, કે—“ જો કાંઈ એમ કહેશે કે મહમ્મદ (સ) મૃત્યુ પામ્યા છે, તો તેનું શીર આ તલવારથી છુટું કરીશ. ” મહમ્મદ (સ) થોડા સમયને માટે છૂપાઈ ગયા છે, તરતજ પ્રાણ બગાડી થશે. ” મુસલમાનોને પણ મહમ્મદ (સ) મરી ગયા છે, એમ વિશ્વાસ ન આવ્યો. રૂદન અજાણ-સાંભળી અણુઅણુ (૨) પણ દોડતા આવ્યા. મહમ્મદ (સ) ની જાતી પરથી કેમકે દુર કરી એ વારંવાર જાતીને યુજન કરી મહમ્મદ તરફ દોડવા લાગ્યા, કે—“ તમેજ, હે મહમ્મદ ! મારા માતા તથા પિતા હતા. ” પોતાના અશ્રુ વરમાદથી મહમ્મદ (સ) ની

જાત્રી અશુભકરે (૨) બીજાની નાખી. એનું શરીર ફરી ઢાંકી અશુભકર (૨) ઉમરને ધીરજ આપવા ગયા, પરંતુ ઉમરનાં હૃદયમાં એ વાત ન ઉતરી, કે મહમ્મદ (સ) આ દુનિયાનો સદાને માટે ત્યાગ કરી ગયા છે. અશુભકરે (૨) બેઠકોને સંબોધીને કયું,—“ જો તમે, મહમ્મદ (સ) પર વિશ્વાસ રાખતા હો તો સાંભળો:—આજે એમનું મૃત્યુ થયું છે, પરંતુ જો ઇશ્વર પર તમે વિશ્વાસ રાખતા હો તો સમજો, માનો કે મહમ્મદ (સ) તું મૃત્યુ ધી નથી થવાનું. મહમ્મદ (સ) ઇશ્વરના ધર્મના પ્રચારક હતા. પુરાણા ધર્મ પ્રચારકો જેમ પોતાનો વખત પુરો થતાં ચાલી ગયા, તેમજ મહમ્મદ (સ) પણ ચાલી ગયા છે. ઇશ્વરે દુનિયામાં ખજા અસિદ્ધ કર્યું છે, કે મહમ્મદ (સ) એના દૂત હતા, અને મૃત્યુ આધિન છે. શું તમે એના ધર્મ અને આજ્ઞાની અવગણના કરશો ? પણ બાદ રાખજો કે જો તમે વિધર્મી થઈ જશો તો ઇશ્વરને કંઈ હાનિ નથી, પરંતુ તમારીજ દુર્દશા થશે ” અશુભકર (૨) ની વાત સાંભળી મુસલમાનો વધુ રૂદ્ધ કરવા લાગ્યા. ઉમર જમીન પર આજોટી કહેવા લાગ્યો,—“ હા ! મારા મંધુ ! હે મારા સહાયક ! ”

સન ૬૩૨ ની ૯ મી જુનને સોમવારે મહમ્મદ (સ) પોતાનાં નજર શરીરનો ત્યાગ કરી અનંત ધામમાં પધાર્યા. સૂર્યની જયમંજે અખીલ અરબ પ્રદેશમાં તપી રહ્યા હતા, તેનો સદા સર્વદાને માટે અસ્ત થયો ! હાકોને ચારે તરફ અધંકાર દીસવા લાગ્યો, અલી (ક) અને એના આત્મીય બંધુઓએ મહમ્મદ (સ) ને સુમધીત જળમાં નવઢાવી ઉપરથી સુમધીત લેપન કરી બે સ્વેત વસ્ત્રો પહેરાવી ઉપર બીજી સ્વેત વસ્ત્ર ઢાંક્યું. તરેહ તરેહની

સુગંધી ઉપર ઝાંટી, મૃત દેહને પાલખીમાં (૧) બહાર લાવવામાં આવ્યો લાખો કંઠમાંથી એજ પ્રાર્થના નીકળવા લાગી. એ મહા ધ્વનિથી આકાશ વિદિર્ધુ થયું. ત્રણ દિવસ સુધી મહમ્મદ (સ) ના શરીરની આસપાસ એકદા થએલા સ્ત્રી પુરુષોએ પ્રાર્થના કરી. આ ત્રણ દિવસમાં ન તો કોઈએ નિંદ્રા લીધી, ન તો કોઈએ અનનગળ લીધું. ત્રણ દિવસ પછી સર્વેએ મહમ્મદ (સ) ના મૃત શરીરને અમુઓથી ભીંજાવી દધ સમાધિસ્થ કર્યું. ઘણાએ એને મકકામાં, તો અનસારીઓએ મદીનામાં, તો કોઈએ જેઝ-સલેમમા મહમ્મદ (સ) ને સમાધિસ્થ ક-વાતા સૂચના કરી, પરંતુ અશુભકર (૨) ની આજ્ઞાથી આયલા (૩) ના ધરમાંજ મહમ્મદ (સ) ને સમાધિસ્થ કરવામાં આવ્યા. સમાધિ દીધા પછી લોક આંસુ સારતા સારતા ઘેર પાછા ફર્યા. સ્ત્રી પુરુષોના હાહાકારથી મદિના નગર કમશાનવત્ દીસતા ગાળ્યું.

બારમું પ્રકરણ.

—ધર્મ વૃક્ષનું મધુર ફળ —

જવલંત રિવાજ અને અન્ય ઉત્તમાદની મર્તિ મશ્વર પ્રણીત દુત મહમ્મદ પયગમર (સ) ને આ સંસાર ત્યાગ કર્યોને અ.જે. ૧૩૦૦ વર્ષ પ્રાયઃ વીતી ગયાં છે, પરંતુ રિસ્તાની તે અવશ્યની આ સુધીના બ્રૂપ્રદેશો આજ

મહમ્મદ (સ) ના નામ પર આત્મસમર્પણ કરી રહ્યા છે. હૃદય અને મન ખોલી ગતદિન એનાજ નામની ઘોષણા કરી રહ્યા છે. તુર્કી નગરો, આફ્રિકા અને અરબ પ્રદેશના રણો - મરુભૂમિ-ધરાનનાં હિંદોનો, અફઘાન રાજ્યના હિંચા હિંચા પર્વત શૃંગો, હિંદનાં વિશાળ જૂથો, તથા મીસર અને ધરાનના પીરામીડો રાતદિન મહમ્મદ પયગંબર (સ) નો જયઘોષ કરી રહ્યાં છે. કેટલાકો કહે છે, કે મહમ્મદ (સ) કપટી હતા. તેરસો વરસ સુધી જેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી કરોડો લોકોએ પોતાની જાંઘી એના ધર્મની પાંખની હુંફ નીચે પસાર કરી, તે મહા ભાગ શું કપટી હોય ? જેઓ એનું આંતર અને બાહ્ય ચારિત્ર જાણતા હતા જેઓ એના સ્વજન હતા, તેઓજ પહેલાં મહમ્મદ (સ) ના શિષ્ય બન્યા હતા જે મહમ્મદ (સ) કપટી હોત તો એના ભાઈ બંધુઓજ પહેલાં એના અવગુણ જોઈને કપટ અને જૂઠી વાતોથી સંસારના દમ, વિસ અથવા પચાસ આદમીઓ ગ્રાહિત થઈ શકે, પરંતુ અદાલત કરોડ મનુષ્ય એવા પુરુષને આ લોક અને પરલોકનો તારણકર્તા નહિ માની શકે. અસત્ય અને લુચ્ચાઈથી કદી પણ કંઈ ધર્મની સ્થાપના થઈ જ ન શકે. એવા ધર્મ તો પાણીના પરપોટાની જેમ નષ્ટ થઈ જાય છે. મહમ્મદ (સ) આત્મા-પગમાત્માના પ્રશ્નને વિચારતા વિચારતા ધણુજ ઉંડા ઉતરી ગયા હતા. અરબ-પ્રદેશની મહા દુર્મતિ જોઈ એમણે દુઃખી હૃદયથી ધર્મનો નિશ્ચય કર્યો શુભ લક્ષણમાં સંસારના તારણકર્તા, મુશ્કેર-ખુદાએ પોતાના દિવ્ય લોકનાં મહમ્મદ (સ) ને દર્શન આપી નવજીવન-દાન કર્યું. એમ બધા પર ધંબી, મહમ્મદ (સ) નવા ધર્મનો પ્રચાર કર્યો. ધન, માન અને ગૌરવની દૃષ્ટિ દૃઢ્યમાં રાખી એણે ધર્મની સ્થાપના નહોતી

કરી. રાજમુગટ એની સમીપ તૂટ્યો હતો. પૃથ્વીના મિહાસનને એ દોઢર ભારતો હતો. સંસારીક યસ-કિર્તીના શૂખ્યા મહમ્મદ (સ) નહતા. જીવન-મૃત્યુના મંજીર તત્વનો પ્રચાર કરવો, એજ એમના જીવનનું લક્ષ્ય હતું, અને એ લક્ષ્યની પૂર્ણાહુતિ થતાંજ એ આ સંસારમાંથી ચાલી ગયા. ધન, દોષત તો એમના પગ પાસે પડી રહેતી, પરંતુ એથી મહમ્મદ (સ) કંપ્યા નહિ. સમસ્ત આરબ-પ્રદેશ એમની આંખોની પર નાચતો હતો. પરાજીત દુશ્મનોની ધન-સંપત્તિ એમના સમક્ષ ધરવામાં આવતી, પરંતુ પોતાની બિખારી દશાનો ત્યાગ મહમ્મદે (સ) નજ કર્યો. સાધારણ વસ્ત્રથી એઓ પોતાનું આંગ લાંકતા, ખજૂર ખાઈ જીવન ટેકવી રાખતા અને ચટાઈ પર શયન કરી રાત્રિ પસાર કરતા હતા. મહમ્મદ (સ) પોતાનાં કપડા સ્વયં શીવતા, અને ઘરમાં ઝાંડુ પથ્થુ પોતેજ કાઢતા !! મોટા મોટા રાજમુગટો એમના પગ પર ઝુઝી રહ્યા હતા. પરંતુ મહમ્મદ (સ) તો દરિદ્ર વેશમાંજ પોતાનું જીવન નભાવતા હતા. સંસારની નશ્વર સંપત્તિ એમના પર અધિકાર ન મેળવી શકી. એમનું હૃદય તો હંમેશા ઈશ્વર તરફજ વળ્યું રહેતું. મત્ત્ય સેવક બની એમજી પોતાનું જીવન-નાવ હંભાર્યું. સત્યના અમિત બળ ઉપગજ મહમ્મદે (સ) અસંખ્ય શત્રુઓને પરાજીત કર્યા. લોક કહે છે, કે “મુમલમાન ધર્મ” તત્ત્વારના જોથી ફેલાયો છે, પરંતુ ઈશ્વરનાં દર્શન કરી મહમ્મદે (સ) બંધારે પોતાના હૃદયની વાત ખુદયજ (ર) સન્મુખ કરી ત્યારે તલવાર ક્યાં હતી ? બંધારે શનૈઃ શનૈઃ એક એક કરતા અનેક એના શિષ્ય થયા, ત્યારે તલવાર ક્યાં હતી ? કુરેશોએ અસીમ અત્યાચારનો વાઘ ફેલાવ્યો, અને મુકીબર મુમલમાન-સમાજે તે શત રીતે સહી સીધી, ત્યારે

તલવાર ક્યાં હતી ? જ્યારે મુસલમાન ધર્મ સ્વીકારવાને લીધે સેંકડો ભાડોને સ્વદેશ અને અજ્ઞાતજાતીથી દુર કરવામાં આવતા હતા, તેઓ અસીમ કપડા બોગવી પ્રાણદાન દઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તલવાર ક્યાં હતી ? જ્યારે અર્ધ રાત્રીને સમયે મદીનાવાસીઓએ મહમ્મદ (સ) ને શ્રદ્ધા બતાવ્યા, અને જીવન ગરજથી સમિ સ્થાપન કરી, ત્યારે તલવાર ક્યાં હતી ? મુસલમાન ધર્મ અદ્વાની દોય પર પગ ભર છે. અદ્વાનાજ બળથી મુસલમાનોએ પોતાના અનંત શત્રુઓ પર વિજય મેળવ્યો. અદ્વાનીજ સંસારમાં મુસલમાન ધર્મની વિજય પતાકા ફરકી રહી ! ”

જે ધર્મની સંજીવની-માત્રાની-શક્તિએ અસંખ્ય અમ્ય નિવાસીઓને સમ્મતાની દોય પર ચઢાવી દીધા, એ ધર્મને એક દોષીનો ધર્મ કેવી રીતે કહી શકાય ? નવીન જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મુસલમાનોએ જ્ઞાન-વિજ્ઞાન આદિ વિદ્યાની સર્વ શાખાઓમાં પૂરી ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. જ્યારે અખંડભ આમુન બ્રહ્મદાનો સ્વામિ હતો, ત્યારે એક મુના નામના મુસલમાને જ્યોતિષની અનેક વાતો શોધી કાઢી. ખલીફા મુતાજીદના સમયમાં મુસલમાનોએ ખીજ-અસ્તિત્વથી ખેતરોના અસ્તિત્વને હિસાબ શોધી કાઢ્યો. ખાતમની નામના એક મુસલમાન પંડિતે ત્રિકોણ મિતિનો વ્યવહાર—Theory—અને અમુલ્યોને નામના પંડિતે છેદન રેખા—Section—અને સ્પર્શ રેખા—Tangentની શોધ કરી હતી. રસાયન વિદ્યા, વનસ્પતિ વિદ્યા, ધ્વનિશાસ્ત્ર, પ્રાણી શાસ્ત્ર, કૃષિ શાસ્ત્ર આદિ શાસ્ત્રોમાં મુસલમાનો દ્વારા જે વખતે સુંદર ઉન્નતિ થઈ હતી. કુદા નમરના અશુભકર નામના પુષ્પે રસાયન વિદ્યામાં મોટું નામ મેળવ્યું હતું. સરીર વિદ્યા અને વૈદ્યકમાં પણ મુસલમાનો પારંગત થયા હતા. બ્રહ્મદા, અમર

અને ફેજ નમરોના બાજોમાંથી તરેહ તરેહની લતા વૃક્ષ અને બીજાંનો સંગ્રહ કરી, મુસલમાન હકીમો પોતાના શિષ્યોને ચિકિત્સા પ્રણાલી શીખવતા હતા.

કૃષિ વિદ્યામાંએ મુસલમાનો દ્વારા વિશેષ ઉન્નતિ થઈ છે. ધાતુ-વિદ્યામાં એઓ કેટલા કુશળ હતા તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ ટેલિડો, દસ્તિક અને ઝેનાડાની મશહૂર તલવારો છે.

યુરોપે આ કળાની ધણી હરિકાઈના પ્રયત્ન કર્યા, પણ કાઈ દેસથી એવી તલવારો નો નથીજ બની શકતી. ગૃહ-નિર્માણ ક્રિયામાંએ મુસલમાનોએ સારી ઉન્નતિ કરી હતી. એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ જમ વિખ્યાત તાજમહાલ નમુના રૂપ છે. પહેલાં મુસલમાનો ચિત્ર વિદ્યાથી ડરવા લાગ્યા, કે રખેને ફરી મર્નિપૂજા માખલ થઈ જાય, પરંતુ મુસલમાન ધર્મ એટલો બધો દૃઢ થયો, કે ફરી મર્નિપૂજનો ભય લેશ માત્ર પણ ન રહ્યો ત્યારે તેમણે ચિત્રકામ તરફ ધ્યાન પરોવ્યું અને એમાં નમતેવર ઉત્તરિ કરી. કાવ્ય, ઉપન્યાસ અને ઇતિહાસની ગ્યનામાં મુસલમાનો પ્રખ્યાત છે. રત્નુઓનાં કાલીલ હથીઆગેથી ડરી જે મુસલમાનો વિદેશ નાશી ગયા હતા, એમની અસીમ સાધનાનું કળ વર્તમાન-મુસલમાન સમાજ છે. દુર્ગતિ-અસ્ત અને કલહ પ્રિય જાતીઓને એમણે દૃઢ શક્તિ સંપન્ન બનાવી દીધા. જેમને માટે વર્તમાન યા ભવિષ્યમાં ફક્તિજ આજ ન હતી, જેઓ અજ્ઞાન અને અંધારાના કુવામાં પડી રહ્યા હતા, તેમનામાં મહમ્મદે (સ) જીવન સંચાર કર્યો. યુરોપ જે મઝમે થોર અંધારમાં હતું, તે વખતે મહમ્મદે (સ) અરબ પ્રદેશમાં જ્ઞાનની જ્યોતિ જગાવી. મુસલમાનોની ઉત્તરિ સાથે યુરોપની ઉન્નતિની પણ શરૂઆત થઈ ગઈ. પ્રાચીન કાળથી સ્ત્રીઓ

અધિક દુર્ગતિ ભોગવતીજ આવી છે. વિરતા અને અભિમાનમાં છોકરી પ્રાચીન જાતીઓ સ્ત્રીઓને કુતરા, બિલાડાં સમ લેખી અધિક આદર નહોતી આપતી. મહમ્મદ પયગંબર (સ) ના જન્મ વખતે અરબ-દેશમાં બહુ વિવાહ અને વ્યભિચાર દ્વારા સ્ત્રીઓના પર કબ્જોનો અંત ન હતો. સ્ત્રીઓ પુરુષોની દાસી જેવી દશામાં જીંદગી વીતાવતી હતી. સંસારની કાષ્ઠપણુ યીજો ઉપર સ્ત્રીઓનો અધિકાર નહોતો સ્વીકારવામાં આવતો. આ અસીમ કબ્જી સ્ત્રીઓ ઉદ્ધારવા ખાતર મહમ્મદે (સ) એવો નિયમ બનાવ્યો હતો, કે કાષ્ઠપણુ પુરુષ ચારથી અધિક સ્ત્રી ન પરણી શકે. એની સાથે એમ પણ કહેવામાં આવ્યું, કે ચારે સ્ત્રીઓની સાથે સમાન પ્રેમ ન રાખી શકાય એમ હોય, તો એકજ સ્ત્રી સાથે વિવાહ કરવો. મહમ્મદ (સ) ના વખતમાં લોકો કારણવશાત્ અને વિના કારણેયે સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરી દેતા, અને એવી ત્યજાયેલી સ્ત્રીઓની જીંદગી બરબાદ થઈ જતી, એથીજ કુરાનમાં વારંવાર સ્ત્રીઓનો ત્યાગ ન કરવાની આજ્ઞા કરવામાં આવી છે. મહમ્મદે (સ) સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવાની એવી રીતે રજૂ આપી છે, કે જ્યારે સ્ત્રીપુરુષ ઉભય, વિશ્વાસવાન કરે અથવા ખાતર કસબથી ગૃહસ્થાશ્રમ ન નબી શકેતો હોય, ત્યારે અને એકએક મહિનાનાં અંતરમાં સ્ત્રી સ્વામીનો ત્યાગ કરવાનું કહે ત્યારે સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવાની આજ્ઞા મહમ્મદે (સ) આપી છે.

મહમ્મદ (સ) ના જમાનામાં પોતાના બાપના ધન પર બેટીઓનો-છોકરીઓનો હક્ક ન હતો, પરંતુ મુસલમાન ધર્મ અનુસાર પુત્ર જન્મતાં જતાંયે પિતાની મિલકત પર પુત્રીનો અધિકાર છે. મિલ્કત અને હિંદુઓમાં પુત્રના જન્મતાં પુત્રીનો કોઈ હક્ક પિતાની

મિલકત પર નથી હોતો, પરંતુ સમાનતાનાં તત્વનાં પ્રવર્તક મહમ્મદ પયગંબરે (સ) પુત્ર અને પુત્રીના હક્ક સમાન કરી દીધા. સ્ત્રી જાતીનો આવો સમાન હક્ક બીજા કોઈ ધર્મ—પ્રચારકે નથી સ્થાપ્યો.

મહમ્મદ (સ) ના જમાનામાં ગુલામીની પ્રથાનું ભારે જોર હતું. મહમ્મદ પયગંબર (મ) કહી ગયા છે, કે ગુલામોને આઝાદી આપવા જેવું મંશૂરને વધુ પ્યાડું કેઈ કામ નથી અનેક અપરાધોનું પ્રાયશ્ચિત એમણે એમ માન્યું છે કે, ગુલામોને આઝાદી આપવી. કુગનમાં આજ્ઞા આપવામાં આવી છે, કે તમારા મ્વય કમાયલા ધનથી ગુલામો આઝાદ થઈ શકશે. જેઓ ધન કમાઈ આઝાદી ન મેળવી શકે તેમને માટે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે, કે સર્વ-સાધારણ-પુરુષોના ધનથી એ લોક મુક્ત થઈ શકે. એ પણ નિયમ બનાવવામાં આવ્યો, કે સ્વામિ દામ-ગુલામ પર અત્યાચાર નહિ કરી શકશે જેવું સ્વામિ ખાત્ર, પીએ, ઓઠે, પહોંચે તેવું જ નિશ્ચય પણ આપવું.

જે ધર્મે અમલ્ય અરણ પ્રદેશને જડવાદથી મશ્વરપૂર્ણ શીખવી, નારી જાતીનાં દુઃખ દૂર કર્યાં, અજ્ઞાન દૂર કરી જ્ઞાન ચર્ચા ચલાવી, ગુલામીની જગરજગત ખેડીએને હુલમચાવી ઢીલી કરી દીધી, તે ધર્મે શું મિષ્ટ ફળ નહિ આપ્યાં હોય ? મહમ્મદ પયગંબરે (સ) ઈસ્લામ ધર્મ દ્વારા જે જે મધુર ફળ ઉત્પન્ન કર્યાં છે, તેના સ્થાદ લઈ કરોડો સ્ત્રી પુરુષો આજે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કરી રહ્યા છે.

મહમ્મદ પયગંબર (સ) સ્ત્રી જાતીના મહાન બંધુ હતા. સ્ત્રીઓનું કંઈ દૂર કંવા એઓ અનેક પ્રસાદના ઉપાય કરી રહ્યા

હતા. અત્રે એક સત્ય દષ્ટાંત તેની સાક્ષી પૂરે છે:—જ્યારે મહમ્મદ (સ) સાહેબ એક દિવસ મકકેથી મદિના જતા હતા ત્યારે તાત્કાલ નગરના એક નાગરીકનું મૃત્યુ થયું. એ પોતાની સર્વ સંપત્તિ, માતા, પિતા અને પુત્રોમાં વહેંચી ગયો, પરંતુ પોતાની પતિનીના ભરણપોષણનું સાધન ન કરી ગયો. મહમ્મદે (સ) તે વિધવાના દુઃખથી દુઃખી થઈ મુસલમાન-સમાજમાં નિયમ પ્રચલીત કર્યો, કે અન્ય વારસોની માફક પતિની સંપત્તિ ઉપર પતિનો પણ હક છે. ત્યારથીજ મુસલમાનોમાં વિધવા પણ પતિની સંપત્તિની ઉત્તરાધિકારીણી બની.

આયશા (ર) મહમ્મદ (સ) ની સર્વ પત્નિ હતી, એણે હજુ હવે, કે પ્રાર્થના સમયે મહમ્મદ (સ) પોતાની શુદ્ધ-શુદ્ધિ ભૂલી જાય એ, યદ્વામાં લીન થઈ જાય છે એ વખતે એના મુખ પર અપૂર્વ જ્યોતિ દષ્ટિ જોયર થતી હતી. બીજાની તો વાત શું પણ સ્વયં આયશા (ર) પણ તે વખતે પોતાના પતિને—સર્વ મુસલમાનોના મહમ્મદ પયગંબર (મ) ને ઓળખી ન શકતી. પ્રાર્થના સમયે મહમ્મદ (સ) ના હૃદયનું પરિવર્તન માત્ર નહિ પરંતુ રક્ત ચરીરના માંસલ ભાગોમાં પણ પ્રસરી જતું હતું. :

એક પ્રસંગે કોઈ શિષ્યે મહમ્મદ (સ) ને પહેરવા માટે સાર્શ-ફેટા આપ્યો. એક દિવસ ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરતી વખતે મહમ્મદ (સ) નું મન ઈશ્વર પર ન ચોટતાં એ ફેટા તરફ આકર્ષાવા લાગ્યું. વિદ્વાસની ચીજોને ઇશ્વરના માર્ગમાં રોકાણ કરતી જોઈ મહમ્મદે (સ) તે એક ગરીબને આપી દીધો, અને કરી કદી પણ વિદ્વાસની વસ્તુઓને હાથ માત્ર પણ ન લગાવ્યો.

મહમ્મદ (સ) સાહેબ સદા એમજ કહેતા, કે કર્મનું ફળ

જરૂર મળશે, એ હરેક કામ કરતાં પહેલાં ઇશ્વર-ખુદાને સાક્ષી રાખી એના ફળને જોઈ લેવાનું દરેક મુસલમાનની ફરજ માનતા હતા. ઓહદના યુદ્ધમાં પ્રથમ મુસલમાનોની જીત થઈ હતી. શત્રુઓ મેદાન છોડી નાસી રહ્યા હતા શત્રુઓનો માલ લૂંટવા મહમ્મદે (સ) તીરકામકાવાળાઓને તૈયાર કર્યા હતા, પરંતુ આખર સુધી ત્યાં તેઓ ન ઉભા રહ્યા. આ કર્તવ્ય બ્રજતાના પ્રાયશ્ચિતમાં મુસલમાનોને હારનું પડ્યું, અને પોતાના સેંકડો વીરોને ગુમાવી આપી પાપનું પ્રાયશ્ચિત કર્યું. મહમ્મદ (સ) ને વિશ્વાસ હતો, કે ત્યારે પાપ કરશે, ત્યારે પ્રાયઃ ફળ મળશે.

સર્વ પ્રકારના સંસારિક ધર્મનું પાલન કરી પગલોડનું કાર્ય કરવું-ઇશ્વર સ્તવન કરવું-એજ મુસલમાન ધર્મનો ઉદ્દેશ છે. એક વખતે મહમ્મદે (સ) પોતાના શિષ્યો સન્મુખ જીવંત-નર્કનું વર્ણન કર્યું.

x

x

x

x

ગીતામાં પણ શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને એજ ઉદ્દેશ્યનું કહ્યું છે, કે:—

સંસારમાં સરસો રહેને મન ભારી પાસ,

.....તેને માનું મારો દાસ.

પાપોનાં લયાનક પ્રાયશ્ચિતની વાત સાંભળી અણુબકકર (૨) અક્ષી (ક) વજેરેએ પ્રતિજ્ઞા લીધી, કે “ સસારના કાર્યમાંજ પોતાનો અમૂલ્ય વખત ન ગુમાવવો. સંપૂર્ણ સમય ઇશ્વર ધ્યાન-માંજ લીન રહેવું, અને દીનલર ઉપચાર, અને રાત્રીએ પ્રાર્થના કરવી. કેવળ એક કામળો લઈ બ્રહ્મચારી બની પૃથ્વી પર ઘૂમીશું. ” આ પ્રતિજ્ઞા સાંભળી મહમ્મદે (સ) કહ્યું હતું, કે “ દુનીઆનો

ત્યાગ કરવાની ઇશ્વરની આજ્ઞા નથી, તમે રોજ રાખો, પરંતુ ભોજન પણ કરો રાતના પ્રાર્થના કરો, પરંતુ નિદ્રા પણ લ્યો. સ્ત્રી સંગ અને માંસ ભક્ષણ પણ નિયમ વિરૂદ્ધ નથી. ”

એક સમય મકકામાં અકવા નામના એક પુરૂષે ભોજન માટે કેટલાક પુરૂષોને આમંત્રણ આપ્યું, મહમ્મદ (સ) ને પણ નિમંત્રણ આપ્યું હતું. જ્યારે સર્વ જાતજાતનાં ભોજન પીરસાઇ ગયાં, ત્યારે મહમ્મદે (સ) કહ્યું, —“ અકવા ! જોણે આપણ ભેટકા માટે આ સ્વાદિષ્ટ ભોજન ઉત્પન્ન કર્યું છે, તે ઇશ્વરનું નામ લે. ” મહમ્મદ (સ) ની આજ્ઞાથી અકવાએ ‘ ઇશ્વર ’ નું-ખુદાનું નામ ઉચ્ચાર્યું. આ પછી અકવાના લાઇ અખીને ક્રોધે આ વાત ગઇ, એણે યુરસામાં અકવાને ઘેર આવી કહ્યું—“ શું તું પણ મહમ્મદ (સ) ના ધર્મને માનવા લાગ્યો ? ” અકવાએ કહ્યું, —“ મેં તો એટલા માટે ઇશ્વરનું નામ લીધું, કે ભોજન માટે આમંત્રણોના ભોજન લીધા વિના ચાલ્યાં ન ગય. હું મહમ્મદ (સ) ના ધર્મને નથી માનતો ” ત્યારે અખીએ કહ્યું—“ તો, જ્યાંસુધી તું મહમ્મદ (સ) ના મુખ પર વિષ્ટા ન નાખે ત્યાંસુધી હું તારું મોઢું પણ ન જોઇશ. ” અકવા તેમ કરવા પ્રવૃત્ત થયો. મહમ્મદ (સ) એકાન્તમાં નમાઝ પઢી રહ્યા હતા. અકવાએ એમના મુખ પર વિષ્ટા નાખી ! પરંતુ એઓનું હૃદય-મન-તો પરમાત્મામાં લીનજ રહ્યું.

એક બીજો પ્રસંગ પણ મહમ્મદ પયગંબર (સ) ના જીવનનો જાણવા જેવો છે. એક પ્રસંગે એક બહુ થએલી હરિણીની આંખોમાં જળ ભરાયેલ જોઇ મહમ્મદ (સ) ને એની હાર્દિક વેદનાનો અનુભવ થયો. શીકરી પાસેજ સતો હતો. મહમ્મદે (સ)

હરિણીનું બધેન છેડી મૂક્યું. હરિણી નામ્યત્રી કુહલી પ્રસન્નતાથી જમણમાં ચાલી ગઈ. શિકારી હિંમો, મહમ્મદ (સ) પર અતિ નારાજ થયો આ વખતે હરિણી દેહલી-દેહલી પોતાનાં બે નાનાં બચ્ચાઓની પાસે જઈ ઉભી રહી, આ જોઈ શિકારીનું હૃદય પીગળ્યું—એને ઈશ્વર પર મદદ ઉત્પન્ન થઈ !

બીજો પ્રસંગ મહમ્મદ પયગંબર (સ) સાહેબની દયાનો નાનો પરતુ સુંદર છે એક પ્રસંગે એક દાસી લાઠડાનો ખારો લઈ રોતી રોતી ચાલી રહી હતી. મહમ્મદ (સ) એના રૂદનનું કારણ પૂછ્યું—એણે કહ્યું—“હું બિમાર છું, અને લાઠડાં લાવતાં મને બાજુ મેહું થઈ ગયું છે, એથી મારો પાદુદા માલીક મને મારશે, અને માનામાં તો આમળા ડગલું પશુ ચાલવાની શક્તિ નથી.” મહમ્મદ (સ) સાહેબે એનો બોલો પોતાને માથે હિંચકી લીધો, અને દાસીને એના માલીકના મકાન પર મુખથી પહોંચાડી ! આ નાનું દૃષ્ટાંત પણ નાનું છતાં મોટું નથી શું ? કોણ કહેશે, કે મહમ્મદ (સ) એક અસાધારણ આદમી—પયગંબર—નથી ?

તેરમું પ્રકરણ.

—ધર્મનો વિસ્તાર.—

શામના નાવ ઉપર પગલર થએલો મુસલમાન—ધર્મનો દિન પ્રતિદિન વિસ્તાર અધિક અને અધિક થવા

લાગ્યો. મહમ્મદ મયમગર (સ) ના દેહ વિધવ પછી અલી (ક) ને
ખલીફ-ધર્મ સ્થાપિત કરવા માટે એનાં સ્વજનો કાતમને શેર
એકત્ર થયા. બીજી ગાળુ આયશા (ર) ને ત્યાં એના સ્વજનોએ
એકત્ર થઈ અબુબકકર (ર) ને ખલીફ નીમી દીધો. મહમ્મદ (સ) ના
મૃત્યુના સમાચાર સાંભળી સતાષ રહેલા હુસમનોએ ચારે દિશામાંથી
મથુ ઢિંચકથુ, પરંતુ અબુબકકર (ર) તરતજ સર્વને દબાવી
દીધો. અબુબકકર (ર) ના સેનાપતિ વીર ખલિફે ઇરાન દેશ જીતી
રોમના બાદશાહ હરકલને એક બીજી લડાઈમાં પરસ્ત કર્યો. સવા એ
વર્ષ સંજય ચલાવી અબુબકકર (ર) આ ફાની આલમનો ત્યાગ
કરી સ્વર્ગે સીધાવ્યા પછી સન ૬૩૪ માં હિમરને ખલિફા નિયત
કરવામાં આવ્યો. એના વખતમાં સમસ્ત સીરીઆ, મુસલમાનોએ
જીતી લીધું. એક લડાઈના અંતમાંજ પેલેસ્ટાઈન અને જોર્ડનલેમનો
પ્રદેશ પણ મુસલમાનોના હાથમાં આવી ગયો.

સન ૬૩૫ માં મુસલમાનોએ ઇરાન જીતી લીધું, અને
કેટલાક દેશવાસીઓએ મુસલમાન ધર્મની દિક્ષા લીધી. સન ૬૪૦ માં
મિસર પણ મુસલમાનોને હાથ આવ્યું. હિમરના રાજ્ય વખતમાં
મુસલમાનોની વિજય-પનાકા ઓરૈન્ટીસથી અરબી સમુદ્ર અને
કાસ્પિઅનથી નીલ-નદી સુધી ફરકવા લાગી. એવા મહાન રાજ્યનો
સ્વામિ થવા છતાં પણ હિમર કાચી માટીના બનાવેલા ઝુંપડામાં
રહેતો. અને બિખારીઓ સાથે એસી ભોજન કરતો હતો. આ
અસીમ ત્યાગે મુસલમાન જાતીને સર્વ શ્રેષ્ઠ બનાવી ! આ ત્યાગનો
ફળથીજ જોતજોતામાં મુસલમાન રાજ્ય સ્થાપિત થઈ ગયું.

૪. સન ૬૩૩ માં એક અગ્નિ પૂજક ખસ્સી મુલાએ
હિમરની હત્યા કરી હવે હિમરને સ્થાને ખલીફ તરીકે હિસમ

સ્થપાયો. એના સમયમાં મુસલમાનોનો પ્રતાપ વધુ વધ્યો. પશ્ચિમમાં
જીઆસ્ટર, દક્ષિણમાં ન્યુવિઆ, અને પૂર્વમાં ખુરામાન સુધી
મુસલમાન રાજ્ય ફેલાયું.

સન ૬૫૮ માં ૧૭ વર્ષની યુવાન વયે ઘાયલ થવાથી
હિસમાનનું મૃત્યુ થયું. એના પછી અલી ખલિફા નીભાયો,
અબુસોરીઆનના પુત્ર માવિયાએ વિદ્રોહ કરી ન્યારો ઝંડો ફરકાવ્યો !
અને દરમાંકમાં નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું એ વંશ સન ૭૫૨ સુધી
રાજ્ય કરી વિજય પામ્યો. એ વંશ વિજય પછી અબ્બાસ વંશ
બગદાદ પર રાજ્ય કરવું શરૂ કર્યું. માવિયા વંશમાંથી એક રહેમાન
નામક વ્યક્તિએ સને ૭૫૬ માં સ્પેન જઈ પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું.
એ રાજ્ય સ્પેનમાં સને ૧૦૩૮ સુધી જાહોજલાલી પર રહ્યું.

મને ૬૬૦ માં એક હત્યારાની તલવારથી અલી (ક) ના
પ્રાણ ગયા. એ પછી અલી (ક) નો પુત્ર હસન ખલિફા બન્યો.
હસન બહુ શાંત પ્રકૃતિનો અને ધાર્મિક હતો. રાજ્યના ઝબડા
અને ખુનખરાબીથી એને બહુ ધ્રુષ્ટા હતી. ૭ માસ રાજ્ય કર્યા
બાદ માવિયાને રાજ્ય સોંપી એ ઈશ્વર ધ્યાનમાં પોતાનો કાળકોષ
કળ્યા લાગ્યો, પરંતુ અસંતોષી માવિયાને સંપૂર્ણ હક જોઈતો
હતો. એણે ષડયંત્ર રચી હસનના પ્રાણ લીધા. સને ૬૭૬ માં
માવિયા પછી એનો પુત્ર યજીદ ખલિફા થયો, પરંતુ મક્કા,
મદીના અને કુફા નગરવસીઓનાં ઉત્તેજનથી અલી (ક) ના પીળ
બેટા હુસેને વિદ્રોહનો ઝુંડો ખડો કર્યો. હુસેન મક્કા નગરથી
યુફ્રેસ નદીના કિનારા પરના પોતાના બધાઓને મળતા જઈ
રહ્યો હતો. ગસ્નામાં યજીદે એના સત્તર સાથીઓ સાથે મારી
નાખ્યો ! આ ઘટનાથી મમ્મન મુસલમાન જાતીમાં બળભગાટ

મગી-રહો. કુસૈનના મૃત હેઠને કરળલા નામના સ્થાનમાં સમાધિસ્થ કરવામાં આવ્યો. પહેલાં પાલિદના રાજ્ય કાળમાં સન ૭૦૫ થી ૭૧૬ સુધી મુસલમાન રાજ્યનો વિસ્તાર ધણેજ થયો. ઉત્તરમાં મેસેશિયા અને બાબિયા, પૂર્વમાં ક્યાસામર અને સિંધુ નદી સુધી, પશ્ચિમમાં સ્પેન, અને દક્ષિણમાં ન્યુવીઆ સુધી મુસલમાની વાવટો હોવા લાગ્યો. મહમ્મદ (સ) ના રાજ્યની હદ એક સૈકામાં સિંધુ નદીથી આટલાંટિક મહાસાગર સુધી ફેલાઈ ગઈ. અયુજિયાદના સમયમાં પણ બગદાદ નગર બન, જન અને વિદ્યાથી પરપુર્ણ થઈ ગયું. પણ અલિફદૈલાના મંસૂર પુત્ર હાફ્ત-અલ-રહીદના વંશજોના સમયમાં બગદાદની અવનતી શરૂ થઈ. એ વંશના છેલ્લા રાજાના સને ૧૧૪૫ માં તુર્કીના બાદશાહના હાથે પ્રાણ ગયા, પરંતુ તુર્કોએ મુસલમાનોથી પરાજીત થઈ મુસલમાની ધર્મ—મદજૂ કર્યો. એ સમયે તુર્ક સમ્રાટને ખલીફાના શરિર રક્ષકનું પદ મળ્યું. સમયનો પ્રવાહ બદલાતાં તુર્ક બાદશાહ ખલીફા ઉપર પણ હકુમત કરવા લાગ્યો. સને ૧૨૭૭ માં એક હિસમાન નામક વ્યક્તિને સુલતાનની પદવી આપવામાં આવી. સને ૧૩૨૫ માં એ વંશે પ્રસા નગરમાં પોતાની રાજધાની સ્થાપી, અને સમસ્ત એશિયામાધનર પર અધિકાર મેળવી લીધો. સન ૧૩૫૫ માં પ્રથમ સુલેમાને યુરોપ પર આક્રમણ કર્યું, અને સન ૧૩૬૦ માં એણે એડ્રીયાનોપલ પર હુમલો કરી રાજધાની સ્થાપી, અને તરતજ અલવાનીઆ, મેસોડોનીઆ, તથા સર્વિયા પર અધિકાર સ્થાપન કર્યો.

ઈ. સન ૧૪૮૯ માં બોહેમીઆ અને હંગરીના રાજાઓને તુર્કોને હાથે હાર મળી. ઇ. સન ૧૪૫૩ માં મહમ્મદ બીજાએ

ધર્માર્થ વ્યાપ્તશાહ. કાન્ડેન્ડાઈનને હરાવી કુરુનુનુનિયા પર આમિર
કરી લીધો. પછી પણ વરસમાં મોરિયા, ઇમારુસ, તસનિયા અને
રેનિન્ડે-૩ પણ પોતાના અધિકારમાં લઈ લીધાં. અડખા યુરોપ
અને સમસ્ત એશિયામાં મુસલમાનોની વ્યવસ્થા સંભાળવા લાગી.
યુરોપની લાલચલી રીસાવતો-સસ્તનતો પણ મુસલમાનોના લામચી
થરથર કંપી જતી હતી. મેલડોબીયા મુસલમાનોને કર
આપવા લાગ્યું.

મુસલમાનોનાં દરિઆઈ વહાણોએ સારા જૂમજ્ય સમુદ્ર
પર જાગે કરી લીધા. ઇ. સ. ૧૬૦૦ સુધી મુસલમાની રાજ્ય
દુનિયા ભરના સર્વ રાજ્યોમાં સર્વને મોખરે ઉભુ રહ્યું. સને
૧૫૨૬ માં અડખું હંઝરી પણ મુસલમાનોના હાથમાં આવી ગયું.
એ વખતે ચિઢનોથી એમ લાગતું હતું, કે સારા સમસ્ત યુરોપમાં
મુસલમાનોનું રાજ્ય થઈ જશે, પરંતુ ૧૫૨૯ માં એસ્ટ્રીઆની
રાજ્યધાની વિએનામાં જે સલેહ થઈ તે સલેહથી મુસલમાનોનો
ગર્વ તૂટી ગયો. યુરોપ છૂટી લેવાની મુસલમાનોની આશા ધુળમાં
મળી ગઈ !

ઉપર જણાવી મયા તેમ સને ૭૦૫ થી ૭૧૬ સુધી સિંધુ
નદી સુધી મુસલમાનોનું રાજ્ય થઈ ચૂક્યું હતું, પરંતુ ૭૫૦ માં
રજપુતોએ મુસલમાનોને પરાજીત કર્યા, અને તે પછી અઢીસો
વર્ષ સુધી તો મુસલમાનો હિંદુસ્તાનમાં પગ પેસારો ન કરી શક્યા.
ત્યારબાદ સખકતગીન અને મુલતાન મહમ્મદ વીગેરે અન્ય
અધીનાનો ટોળેટોળાં હિંદમાં આવવા લાગ્યાં. ધીમેધીમે તમામ
ઉત્તર હિંદુસ્તાન પર મુસલમાનોનું રાજ્ય થઈ ગયું. મુસલમાન-
ધર્મ-પ્રચારકો ઉત્તર હિન્દ-કોડી દક્ષિણ દિશા, ખરલાઈ, અવા,

શીલીમધન, અને સિલવિસમાં મર્મ પ્રચાર કરવા લાગ્યાં.

પશ્ચિમમાં સ્પેનથી તે પૂર્વમાં.....મહાસાગરના કીપો-
મુધી મુસલમાન-મુસલમાનેન દૃષ્ટીગોચર થતાં લાગ્યા.

મુસલમાન સામાન્ય ત્યાગ, કષ્ટ, સહિષ્ણતા, અને વિશ્વાસના
બળ હિપર ખડું હતું. જ્યાંમુધી એમાં બળ રહ્યું, ત્યાંમુધી એની
વૃદ્ધિ થએજ ચાલી, પરંતુ જ્યારે વિશ્વાસ કમ થયો, અને પ્રેમનું
મધન પણ ઠીલું પડ્યું, ત્યારે મુસલમાન રાજ્યની સાંકળો હાલવા
લાગી. વિશ્વાસ અને પ્રેમ જોઈતાં થતાંજ આંતર-કંલહ વધી પડ્યો,
એથી સ્પેન પર જે મુસલમાન રાજ્ય ચાલી રહ્યું હતું, તે નાબુદ
થયું. યુરોપમાં જે મુસલમાની રાજ્યો હતાં, તે પણ કમકમ
નાબુદ થતાં ચાલ્યાં.—સર્વિઆ, મોન્ટેનીઝો, ઇટલી, યુનાન આદિ
એક પછી એક યુરોપી રાજ્યો મુસલમાનોના હાથથી નીકળી ગયાં.
હિંદુસ્તાનનું મહાન રાજ્ય પણ અંગ્રેજોના હાથમાં આવ્યું. એ
બધો ઇતિહાસ તો હમારા વાંચકોને સુવિદીત છે, એમ માની
હમો અત્રે તેનું પિષ્ટપેષણ કરવા નથી ઇચ્છતા. સને ૧૬૧૬
થી ૧૬૧૮ ની યુરોપની જે મહાન લડાઇ થઇ તેમાં અધિક હાનિ
મુસલમાની રાજ્યને થઇ. સીરીઆ, અને બગદાદના ઇલાકાઓ
અંગ્રેજોએ લઇ લીધા. મીસર મુસલમાનોના હાથથી ગયું,
પેલેસ્ટાઈનનું પણ તેમજ ગયું, અને કુસ્તુ-તુનીઆ પર સમગ્ર
યુરોપની નજર પડી.

આ પ્રકારે વિશ્વાસની પ્રણાલી પર સ્થાપન થએલ મુસ-
માન સામાન્ય મહસ્મદ (સ) ના સિદ્ધાંતો પર ચાલી જાય
થયું, અને જે દિવસે એ ઉચ્ચ સિદ્ધાંતો જુલાવા લાગ્યા—હાલના

લાગ્યા, ત્યારથીજ મુસલમાનોની અવમતિ થઈ. જ્યાંસુધી મુસલમાનો ચૂંટા વિચારી અને તમાગી રહ્યા, ત્યાંસુધી સારી આલમ મુસલમાન નામથી કાંપતી હતી, પરંતુ જ્યારે તે સિદ્ધાંતોની માન્યતાઓ પર ચૂસ્ત આચરણો બંધ થવા લાગ્યાં, મહમ્મદ (સ) ના ત્યાગ મંત્રાને બૂંધી જે લોકે એકબીજામાં શંકાવા લાગ્યા, ત્યારે—અરે તેજ દિવસથી એમની એવનતિની શરૂઆત થઈ.

પરમાત્માના પરમ ભક્ત મહમ્મદ પયગંબર (સ) ની વાણીની અક્ષય ધારા આજે પણ એજ વેગથી વહી રહી છે. સંસારના અદાર કરોડ મનુષ્યો “અટલાહિ અકબર” નો પોકાર કરી પરમાત્માનું—ખુદાનું ધ્યાન ધરે છે. આ ભારત દેશમાં પણ આજે સાત કરોડ નરનારીઓ એ મહાત્મા—મહમ્મદ - પયગંબર (સ) ના શિષ્યો છે, ભકતો છેજ !

આજથી ૧૩૦૦ વર્ષ પર જે આગની ચીનગારી મળગી હતી, તે ચીનગારી ધમધમ ધમતી ધમતી સંસાર વ્યાપિ થઈ ગઈ, અને અંધકારનો નાશ કર્યો. સરળ શ્રદ્ધામાં ડેટલી સકિત છે, એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ મુસલમાન જાતિ છે.

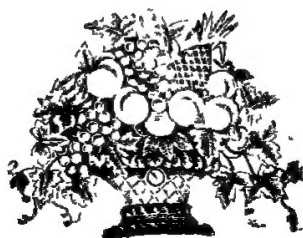
વિશ્વાસના બળ ઉપરજ મુમલમાન મહા સામ્રાજ્ય સ્થાપિત થયું, અને એજ વિશ્વાસની મંદતાને સમજે હજારો હિપાય જતાં રાજ્યની રક્ષા ન થઈ શકી. મુસલમાની તવારીખ તરફ ઈશારો કરી પરમાત્મા—ખુદા—એજ જ્ઞાતાની રહ્યો છે.

વિશ્વાસનું પરિપૂર્ણ પૂતળું—અતાર—મહમ્મદ પયગંબર (સ) પણ જાતબુદ છે, કે એક માત્ર પરમાત્માજ મનુષ્યોને પૂણ્ય છે. પરમાત્મા સિવાય અન્ય પર શ્રદ્ધા ન રાખે. જ્યાંસુધી મુસલમાનોએ

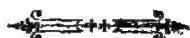
આ મહા મંત્રને સ્મરણમાં રાખ્યો, ત્યાંસુધી એઓ પ્રગતિ કરતા
ચાલ્યા, પરંતુ પરમાત્માની શ્રદ્ધાને સ્થાને જ્યારે એમણે પોતાની
બૂબ્બચોના બળનો—તલવારનો—શુદ્ધ માનવશક્તિનો વિશ્વાસ
કર્યો, ત્યારે એમનું પતન થયું.

સ્વદેશનાં દુઃખથી દુઃખી થઈ મહમ્મદ પયગંબર (સ)
પરમાત્માના—બુદ્ધાના—દરવાજામાં બીજારી બન્યા હતા. કોણ
જાણે હવે ફરી એ વિશ્વાસ—શ્રદ્ધા—અને એ શક્તિ સંસારમાં
થેદા થઈ મનુષ્યોને દુઃખથી ક્યારે દૂર કરશે ?

સમાપ્ત.

શ્રી લક્ષ્મી પેપર માર્ગ.

દરેક જાતના છાપવાના કાગળો, જોન કીડમ્બી છાપવાની કાળી તેમજ રંગીન શાહી, અને સરેસ વગેરે માર્ગ અમને લાવ તો જરૂર પૂછાવશોજ.

માલીક,

માણેકલાલ હ. શાહ.

અમદાવાદી બેન્કર—નડીઆદ.

બહાર પડી ચુકી છે !

જુજ કોપી ચીલકે છે !

શ્રીજીમહારાજ પ્રકટની વાતો.

બેઠક કાગળ, પાન મોટી સાઇઝનાં ૨૫૦ ઉપરાંત, સુંદર બાઇડીંગ છતાં કિંમત માત્ર રૂપીઆ બેજ.

આ પુસ્તકમાં:—

પોતાના શિષ્યોને અવારનવાર શ્રી સહજનંદ સ્વામીએ બતાવેલા પરચા, લયંકર આકૃતોમાંથી ભક્તોને અચાવવા વગેરેની જુદી જુદી ૨૦૮ સ્વતંત્ર વાતો તેમના ખાસ અંગત શિષ્ય મેમકાવાળા શ્રી રામજીશેઠે લખાવેલી છે. આ પુસ્તક શ્રી મુક્તીનારાયણ સંપ્રદાયના ભક્તોને ઘરના શણગાર રૂપ છે. જેજ મંગાવો:—

શ્રી શારદા વિજય પ્રી. પ્રેસ—નડીઆદ.

